

Toimittaneet Anu Kinnunen,
Johanna Lammi-Taskula, Anneli Miettinen,
Johanna Närvi ja Miia Saarikallio-Torp

Perhevapaat ja työn ja perheen yhteensovittaminen muuttuvassa työelämässä

Toimittaneet
Anu Kinnunen
Johanna Lammi-Taskula
Anneli Miettinen
Johanna Närvi
Miia Saarikallio-Torp

Perhevapaat ja työn ja perheen yhteensovittaminen muuttuvassa työelämässä

Toimittajat

Anu Kinnunen, FT, tutkija
Kelan tutkimusyksikkö (31.12.2023 saakka)

Johanna Lammi-Taskula, YTT, tutkimuspäällikkö
Terveiden ja hyvinvoinnin laitos
etunimi.sukunimi@thl.fi

Anneli Miettinen, VTT, erikoistutkija
Kelan tutkimusyksikkö
etunimi.sukunimi@kela.fi

Johanna Närvi, YTT, tutkimuspäällikkö
Terveiden ja hyvinvoinnin laitos
etunimi.sukunimi@thl.fi

Miia Saarikallio-Torp, KTM, erikoistutkija
Kelan tutkimusyksikkö
etunimi.sukunimi@kela.fi

© Kirjoittajat ja Kela

Graafinen suunnittelu Pekka Loiri

ISBN 978-952-284-191-9 (nid.)
ISBN 978-952-284-192-6 (pdf)

ISSN-L 1238-5050
ISSN 1238-5050 (painettu)
ISSN 2323-7724 (verkkojulkaisu)

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-284-192-6>

Julkaisija: Kela, Helsinki
2024

Kirjapaino: Grano

Tiivistelmä

Kinnunen, A., Lammi-Taskula, J., Miettinen, A., Närvi, J., & Saarikallio-Torp, M. (toim.). (2024). *Perhevapaat ja työn ja perheen yhteensovittaminen muuttuvassa työelämässä* (Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 165). Kela. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-284-192-6>

Perhevapaajärjestelmä ja työelämän käytännöt helpottavat ansiotyön ja perhe-elämän yhteensovittamista pienten lasten perheissä ja edistävät siten sukupuolten tasa-arvoa niin perheissä kuin muuttuvilla työmarkkinoilla. Perhevapaat jakautuvat kuitenkin vanhempien kesken epätasaisesti, ja vanhemmaksi tulon seuraukset näkyvät selvemmin äitien kuin isien työurissa ja työmarkkina-asemassa. Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin pienten lasten vanhempien ansiotyön ja perhe-elämän yhteensovittamista ja etenkin perhevapaiden käyttöä muuttuvilla työmarkkinoilla äitien ja isien näkökulmasta. Tutkimuksessa analysoitiin erilaisten taustatekijöiden yhteyksiä äitien ja isien vanhempainvapaiden ja kotihoidon tuen käyttöön sekä osa-aikatyön tekemiseen. Lisäksi tarkasteltiin vanhempien hoivaratkaisujen perusteluja sekä heidän kokemuksiaan perhevapaisiin suhtautumisesta työpaikoilla ja työn ja vanhemmuuden yhteensovittamisesta. Tutkimus perustuu 1–2-vuotiaan lapsen vanhemmille keväällä 2022 suunnattuun Perhevapaakysely 2022 -väestökyselyyn. Vastaajina oli 1 824 äitiä ja 1 524 isää sekä erillisotokseen perustuen 609 yhden vanhemman taloudessa asuvaa äitiä. Tulokset osoittavat, että sukupuolen ohella ratkaisuja perhevapaiden käytöstä tai osa-aikatyöstä määrittävät vanhempien sosioekonominen tausta ja perherakenne, työmarkkinat ja työpaikkojen käytännöt sekä vanhemmuuden ja hoivan kulttuuriset ihanteet. Vanhempien ratkaisut ovat perheissä myös kytköksissä toisiinsa. Tutkimuksen tulokset kertovat lasten hoivaihanteiden, etenkin isyyden, vähittäisistä muutoksista, mutta samalla sitkeistä vanhemmuuden sukupuolistuneista käytännöistä perheissä ja työpaikoilla. Perhevapaajärjestelmän kehittämistä on tärkeä jatkaa ja samalla huolehtia siitä, että muuttuvillakin työmarkkinoilla asenteet ja käytännöt tukevat pienten lasten vanhempien mahdollisuuksia sovittaa yhteen ansiotyötä ja vanhemmuutta.

Asiasanat (YSO): lapsiperheet, yhden vanhemman perheet, perhevapaat, vanhempainvapaa, äitiysvapaa, isyysvapaa, käyttö, isät, äidit, työelämä, perhe-elämä, yhteensovittaminen, työura, työmarkkina-asema, kotihoidon tuki, osa-aikatyö, asenteet, kyselytutkimus, tasa-arvo, hoitovapaa, lastenhoito, yksinhuoltajat

Sammandrag

Kinnunen, A., Lammi-Taskula, J., Miettinen, A., Närvi, J., & Saarikallio-Torp, M. (red.). (2024). *Familjeledigheter och kombinationen av arbete och familj i ett föränderligt arbetsliv* (Social trygghet och hälsa, undersökningar 165). FPA. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-284-192-6>

Familjeledighetssystemet och praxis inom arbetslivet underlättar kombinerandet av förvärvsarbete och familjeliv när barnen är små, och främjar därigenom jämställdheten mellan könen i familjerna och på arbetsmarknaden. Föräldraledigheterna fördelar sig likväl ojämnt mellan föräldrarna, och följderna av föräldraskap framträder tydligare i moderns än i faderns karriär och ställning på arbetsmarknaden. I den här studien granskas hur småbarnsföräldrar kombinerar förvärvsarbete och familjeliv, och särskilt hur familjeledigheterna används på den föränderliga arbetsmarknaden, sett ur mödrars och faders perspektiv. I studien analyseras olika bakgrundsfaktorerers samband med föräldrars användning av föräldraledigheter och hemvårdsstöd samt deltidsarbete. Därtill granskas motiveringarna till föräldrarnas val i fråga om barnavård samt deras erfarenheter av arbetsplatsernas förhållningssätt till familjeledigheter. Studien grundar sig på befolkningsundersökningen Familjeledighetsenkäten 2022, som riktades till föräldrar till barn i åldern 1–2 år våren 2022. Det var 1 824 mödrar och 1 524 fäder som svarade på enkäten, och därtill, baserat på separat urval, 609 mödrar i hushåll med en förälder. Resultaten visar att de val som gäller användningen av familjeledigheter eller deltidsarbete bestäms av könet, och föräldrarnas socioekonomiska bakgrund och familjestruktur, arbetsmarknaden och praxis på arbetsplatserna samt kulturbundna ideal i anknytning till föräldraskap och omsorg. Inom familjerna är de val som föräldrarna gjort kopplade till varandra. Resultaten av studien pekar på en successiv förändring i de ideal som gäller barnavård, särskilt vad gäller faderskap, samtidigt som de vittnar om seglivade könsrelaterade handlingsmönster i familjerna och på arbetsplatserna. Det är viktigt att fortsätta utvecklingen av familjeledighetssystemet och samtidigt se till att attityderna och praxisen även på en föränderlig arbetsmarknad stöder småbarnsföräldrars möjligheter att kombinera förvärvsarbete och föräldraskap.

Nyckelord (ALLFO): barnfamiljer, enföräldersfamiljer, familjeledigheter, föräldraledighet, moderskapsledighet, faderskapsledighet, användning, fäder, mödrar, arbetsliv, familjeliv, sammanjämkning, karriär, ställning på arbetsmarknaden, hemvårdsstöd, deltidsarbete, attityder, enkätundersökning, jämställdhet, vårdledighet, barnavård, ensamförsörjare

Abstract

Kinnunen, A., Lammi-Taskula, J., Miettinen, A., Närvi, J., & Saarikallio-Torp, M. (eds.). (2024). *Family leaves and the reconciliation of employment and family life in a changing working life* (Studies in social security and health 165). Social Insurance Institution of Finland. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-284-192-6>

The family leave system and workplace practices ease the reconciliation of work and family in families with young children, thus promoting gender equality within families and in the changing labour market. However, family leaves are unevenly distributed between parents, and becoming a parent has a larger impact on the mothers' careers and labour market positions compared to those of the fathers. In this study, we examine the reconciliation of work and family among parents with young children, focusing on the use of family leaves in the changing labour market from the perspectives of mothers and fathers. We analysed the associations between various background factors and the use of parental leaves and home care allowance as well as part-time work. Additionally, we examined the reasons behind the parents' childcare decisions and their experiences with attitudes towards family leaves in workplaces and reconciling work and parenthood. The study is based on the Parental Leave Survey 2022, a population survey directed at parents of 1–2-year-old children. The respondents included 1,824 mothers, 1,524 fathers, and 609 mothers in single-parent households. The results indicate that, in addition to gender, the parents' socioeconomic background and family structure, labour market and workplace practices, and the cultural ideals of parenthood and caregiving shape the use of family leaves or part-time work. Parents' decisions within families are also interconnected. The results of the study reveal gradual changes in the ideals of childcare, especially regarding fatherhood, but also persistent gendered practices of parenthood in families and workplaces. It is important to continue developing the family leave scheme and, at the same time, ensure that the attitudes and practices in the changing labour market support the parents' opportunities to reconcile work and parenthood.

Keywords (YSO): families with children, single parent families, family leaves, parental leave, maternity leave, paternity leave, use, fathers, mothers, working life, family life, combining, career, employment status, child home care, allowance, attitudes, questionnaire survey, equality (values), nursing leave, child care, single parents

Alkusanat

Tämä kirja raportoi tuloksia tutkimushankkeesta Työn muuttuvat muodot, perhevapaat ja työn ja perheen yhteensovittaminen, joka toteutettiin vuosina 2022–2024 Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) ja Kelan tutkimusyksikön yhteistyönä. Tutkimuksen tulokset perustuvat Perhevapaakysely 2022 -väestökyselyyn, joka jatkaa 2000-luvulla toteutettujen, perhevapaiden käyttöä ja sen taustatekijöitä pienten lasten vanhempien näkökulmasta kartoittaneiden väestökyselyjen sarjaa. Myös aiemmat, vuosina 2001, 2006 ja 2013 toteutetut kyselyt on toteutettu Kelan ja THL:n yhteistyönä.

Perhevapaat ovat tätä tutkimusta tehtäessä olleet ajankohtainen yhteiskunnallinen kysymys. Vaikka vanhempainvapaita on uudistettu pienin askelin koko 2000-luvun ajan, elokuussa 2022 toteutui kokonaisvaltaisempi perhevapaaudistus, jonka tavoitteina oli paitsi edistää lapsiperheiden hyvinvointia ja sukupuolten tasa-arvoa myös ottaa aiempaa paremmin huomioon monimuotoisten perheiden sekä erilaisissa työtilanteissa olevien vanhempien tarpeita ja tilanteita. Tutkimushankkeessamme keväällä 2022 toteutettu kysely onkin siitä erityinen, että samalla kun sen tarjoamaa tietoa voidaan peilata aiempiin kyselyihin, se tuottaa ainutlaatuisia ja tärkeää tietoa perhevapaiden käytöstä ja vanhempien näkemyksistä juuri ennen perhevapaaudistuksen voimaantuloa. Siten tämä kysely tarjoaa tilannekuvan, jonka pohjalta voidaan arvioida järjestelmäuudistuksen seurauksia. Lisäksi kyselyn tulokset toimivat vertailukohtana myöhemmin tehtäville tiedonkeruille.

Vuoden 2022 Perhevapaakyselyssä erityinen painopiste oli työelämässä: sen muutoksissa, vanhempien työmarkkina-asemassa ja työn piirteissä sekä näiden heijastumisessa vanhempien perhevapaita ja työn ja perheen yhteensovittamista koskeviin ratkaisuihin. Tämä tieto on tärkeää myös perhevapaaudistuksen vaikutusten seurannassa, sillä työpaikat ovat keskeisessä roolissa siinä, miten lainsäädännön tarjoamia mahdollisuuksia käytännössä hyödynnetään.

Tutkimushankkeen tuloksia on julkaistu aiemmin THL:n Tutkimuksesta tiiviisti -sarjassa ja Kelan tutkimusblogissa ja niitä julkaistaan myöhemmin myös tieteellisinä artikkeleina. Tähän kirjaan on koottu laajasti keskeiset perustulokset äitien ja isien perhevapaiden käytöstä sekä työn ja perheen yhteensovittamisesta.

Tutkimusta ovat rahoittaneet Työsuojelurahasto sekä Kela ja THL, joita kiitämme hankkeemme tukemisesta. Kiitämme Kelan digitaalisen tiedonkeruun palveluita kyselyn teknisestä toteutuksesta ja julkaisutoimitusta julkaisun saattamisesta painokuntoon. Lisäksi kiitos kuuluu korkeakouluharjoittelijoille Camilla Eloselle (THL) ja Kerttu Valannalle (Kela), jotka tarjosivat tärkeää apua hankkeen eri vaiheissa. Kyselyn suunnitteluvaiheessa sekä tutkimusaineiston analyysin käynnistyttyä järjestimme myös kaksi työpajaa, joihin osallistuneita keskeisten sidosryhmien edustajia ja yhteistyökumppaneita kiitämme hyödyllisistä näkemyksistä ja tietotarpeiden esiintuomisesta. Lisäksi kiitämme kahta käsikirjoituksen luenutta arvioijaa arvokkaista korjausehdotuksista sekä tutkijakollegoita, jotka ovat kommentoineet työtämme sen eri vaiheissa.

Erityisesti haluamme kiittää niitä tuhansia pienten lasten vanhempia, jotka antoivat aikaansa ja vastasivat kyselyymme. Ilman heitä meillä ei olisi mitään raportoitavaa.

Helsingissä helmikuussa 2024

Tekijät

Sisältö

1 Muuttuvat perhevapaat, moninainen työelämä – lähtökohtia pienten lasten vanhempien työn ja perheen yhteensovittamiselle	11
1.1 Työn ja perheen yhteensovittaminen muuttuvassa työelämässä	13
1.1.1 Pienten lasten vanhempien työllisyys ja osa-aikatyö.....	14
1.1.2 Työn tekemisen ajat ja paikat sekä vanhempien kokemukset työn ja perheen yhteensovittamisesta	16
1.1.3 Työn epävarmuus, työn aiheuttama kuormitus ja työurat	18
1.2 Perhevapaat ja sukupuolten tasa-arvo.....	20
1.2.1 Äidit, isät ja hoivan jako perheissä.....	20
1.2.2 Perhevapaajärjestelmä ja sukupuolten tasa-arvo	25
1.2.3 Perhevapaajärjestelmän uudistaminen 2000-luvulla	27
1.2.4 Vanhempainvapaiden ja kotihoidon tuen käyttö pienien lasten perheissä	30
1.3 Kirjan rakenne	34
2 Perhevapaakysely 2022: tutkimuksen toteutus ja aineisto.....	36
2.1 Perusjoukon määrittely ja otanta	36
2.2 Kyselyn toteutus.....	39
2.3 Aineiston edustavuus ja vastausaktiivisuus	40
2.4 Perustietoja vastaajista	44
2.5 Tutkimus- ja analyysimenetelmät	49
3 Isien perhevapaiden käyttö.....	50
3.1 Isyysvapaa äitiys- ja vanhempainvapaan aikana	53
3.2 Isyysvapaa vanhempainvapaan jälkeen	55
3.2.1 Vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan kesto	58
3.2.2 Isyysvapaan joustojen hyödyntäminen	61
3.2.3 Äitien toiminta isän kiintiövapaan aikana.....	62
3.2.4 Miten usein isyysvapaan ajalta maksetaan palkkaa?	64
3.3 Vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käytön perustelut	66
3.4 Vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käytön esteet.....	69
3.5 Ketkä isät eivät käytä isyysvapaata?	73
3.6 Isän vanhempainvapaan käyttö.....	75
3.7 Isän kotihoidon tuen käyttö ja käytön perustelut.....	78
3.7.1 Isien kotihoidon tuen käytön kesto.....	82
3.7.2 Isien kotihoidon tuen käytön perustelut	84
3.8 Yhteenveto.....	87
4 Äitien kotihoidon tuen käyttö.....	91
4.1 Kotihoidon tuen käyttöä koskevat suunnitelmat ja taustatekijät.....	93

4.2	Perustelut kotihoidon tuen käyttöä koskeville valinnoille	100
4.2.1	Perustelut kotihoidon tuen käytölle	100
4.2.2	Perustelut kotihoidon tuen käyttämättä jättämiselle	105
4.3	Kotihoidon tukea käyttäneiden äitien paluu työmarkkinoille	107
4.4	Toisen vanhemman perhevapaa ja äidin kotihoidon tuen käyttö.....	111
4.5	Yhteenveto.....	113
5	Neuvottelu lapsen hoivan jakamisesta	117
5.1	Vanhempien välinen keskustelu perhevapaiden jakamisesta.....	119
5.2	Ovatko vanhemmat tehneet laskelmia vapaiden jakamisesta?	123
5.3	Milloin lapsi on sopivan ikäinen varhaiskasvatukseen?	127
5.4	Yhteenveto.....	133
6	Vanhempien työmarkkina-asema, työn laatu ja perhevapaiden käyttö	138
6.1	Työn epävarmuus ja perhevapaat	139
6.1.1	Äitien työn epävarmuus ja perhevapaiden käyttö.....	142
6.1.2	Isien työn epävarmuus ja perhevapaiden käyttö	144
6.2	Perhevapaiden käyttö erilaisissa töissä ja työpaikoissa	147
6.2.1	Äitien perhevapaiden käyttö erilaisissa töissä ja työpaikoissa.....	149
6.2.2	Isien perhevapaiden käyttö erilaisissa töissä ja työpaikoissa.....	151
6.3	Työajan ja työnteon paikan joustot, töiden järjestely työpaikoilla ja perhevapaiden käyttö	156
6.3.1	Äitien työajan joustot ja perhevapaiden käyttö.....	156
6.3.2	Isien joustavat työajat ja työnteon paikat, töiden järjestely ja perhevapaiden käyttö.....	157
6.4	Ansiotyö äitien perhevapaaratkaisujen perusteluissa eri toimialoilla.....	162
6.5	Yhteenveto.....	164
7	Yhden vanhemman kotitaloudet ja perhevapaat.....	169
7.1	Yhden vanhemman taloudet tässä tutkimuksessa	171
7.2	Kotihoidon tuen käyttö ja tukijakson pituus yhden vanhemman talouksissa	176
7.3	Perustelut äidin kotihoidon tuen käyttöä koskeville valinnoille yhden vanhemman talouksissa	179
7.3.1	Kotihoidon tuen käytön perustelut	179
7.3.2	Perustelut kotihoidon tuen käyttämättä jättämiselle yhden vanhemman talouksissa.....	182

7.4	Kotihoidon tuen käyttö ja työmarkkinatekijät yhden vanhemman talouksissa	183
7.5	Toisen vanhemman perhevapaiden käyttö yhden vanhemman talouksissa	187
7.6	Yhteenveto.....	189
8	Suhtautuminen perhevapaaseen työpaikalla ja perhevapaan seuraukset.....	192
8.1	Suhtautuminen perhevapaisiin	192
8.1.1	Perhevapaan puheeksi ottaminen	193
8.1.2	Esihenkilön suhtautuminen perhevapaaseen	197
8.1.3	Työtovereiden suhtautuminen perhevapaisiin.....	203
8.2	Perhevapaan seuraukset	203
8.3	Yhteenveto.....	207
9	Työelämän ja perhe-elämän yhteensovittaminen.....	209
9.1	Lyhennetty työaika	209
9.2	Työajan ja työnteon paikan joustot	222
9.3	Työelämän ja perhe-elämän yhteensovittamisen kokemukset	226
9.4	Yhteenveto.....	231
10	Perhevapaiden sukupuolistuneita ratkaisuja ja perinteisen työnjaon murtumia	234
10.1	Isien perhevapaaratkaisut kietoutuvat äitien tilanteisiin	237
10.2	Lapsilähtöiset syyt ja äidin ensisijaisuus hoivaajana kotihoidon tuen käytön taustalla.....	240
10.3	Epävarma ja kuormittava työelämä tasa-arvoisemman vanhemmuuden hidasteena?	243
10.4	Työn joustot työn ja perheen yhteensovittamisen kitkaa helpottamassa	245
10.5	Perhevapaita ja työelämää uudistamalla kohti tasa-arvoa	246
	Lähteet	252
	Liite.....	273

1 Muuttuvat perhevapaat, moninainen työelämä – lähtökohtia pienten lasten vanhempien työn ja perheen yhteensovittamiselle

Johanna Närvi, Anneli Miettinen, Anu Kinnunen, Johanna Lammi-Taskula
ja Miia Saarikallio-Torp

Sukupuolten tasa-arvo sekä työelämässä että perheissä on ollut yksi suomalaisen hyvinvointivaltion tavoitteista. Työelämän tasa-arvon kannalta keskeistä on mahdollisuus sovittaa yhteen ansiotyötä ja perhe-elämää. Tätä on tuettu erilaisin politiikkatoimin, joista tärkeimpiä ovat olleet perhevapaajärjestelmä ja julkisin varoin tuetut lasten varhaiskasvatuspalvelut. Yhteiskunnan tuki naisten työssä käynnille on johtanut siihen, että äitien työllisyysaste on Suomessa korkeampi kuin monissa muissa EU- tai OECD-maissa ja valtaosa lapsiperheistä on kahden ansaitsijan perheitä (OECD Family database, 2023). Perhevapaat ovat mahdollistaneet äitien työssä käynnin (Oláh & Fraczak, 2013), mutta toisaalta vapaiden keskittymisellä valtaosin äideille on ollut kielteisiä seurauksia naisten asemalle työmarkkinoilla (Kuitto ym., 2019; Räsänen, 2023; Salmi & Närvi, 2017). Isien perhevapaiden käytön lisääminen onkin ollut pitkään perhepolitiikan keskeisenä tavoitteena, johon on pyritty perhevapaajärjestelmää kehittämällä, viimeksi vuoden 2022 perhevapaauudistuksella (Närvi, Lammi-Taskula, Saarikallio-Torp ym., 2022).

Perhepolitiikan ohella myös työmarkkinat ja työelämän joustavat ja perheystävälliset käytännöt luovat edellytyksiä vanhemmille yhdistää ansiotyötä ja pienten lasten hoitoa. Työn tekemisen muotojen ja työsuhteiden moninaistuminen asettaa uudenlaisia vaatimuksia lainsäädännölle ja sosiaaliturvalle (Anttila ym., 2018; Oksanen, 2017), myös perhevapaajärjestelmälle. Vaikka enemmistö työllisistä yhä työskentelee jatkuvassa kokoaikaisessa palkansaajasuhteessa, työmarkkinarakenteen muutokset näkyvät osa-aikatyön, vuokratyön ja itsensätyöllistäjien määrän kasvuna. Samalla työn tekemisen ajat ja paikat muuttuvat etätöiden, työajan joustojen ja epätyypillisten työaikojen yleistyessä. (Sutela & Pärnänen, 2018; Sutela ym., 2019.) Työn muotojen moninaistumiseen liittyvä työn ja ei-työn rajan hämärtyminen on osa muuttuvaa ympäristöä, jossa ratkaisuja ansiotyön ja lapsenhoidon yhdistämisestä tehdään (Tammelin & Mustosmäki, 2017). Työmarkkinat luovat erilaisia edellytyksiä naisten ja miesten ratkaisuille työn ja perheen välillä, myös perhevapaiden käytölle (Salmi & Närvi, 2017). Niinpä tarvitaan tutkimusta siitä, miten työelämän muutokset heijastuvat vanhempien perhevapaiden käyttöön, työn ja perheen yhteensovittamisen mahdollisuuksiin ja sukupuolten tasa-arvoon vanhemmuudessa ja työelämässä.

Työelämässä tapahtuvien muutosten rinnalla myös perhe-elämässä on tapahtunut muutoksia. Vaikka valtaosassa perheistä kumpikin vanhemmista käy ansiotyössä, on sukupuolten työnjako lasten hoivassa ja kotitöiden jakamisessa yhä verraten perinteinen äitien hoitaessa suuremman osan kodin piirissä tapahtuvasta palkattomasta työstä (Attila ym., 2018; Närvi & Salmi, 2019a; Terävä ym., 2022). Ajankäyttötutkimusten valossa isien osallistuminen lasten hoitoon on kuitenkin selvästi lisääntynyt,

myös pienten lasten perushoitoon kuuluvissa tehtävissä (Miettinen & Rotkirch, 2012; Tilastokeskus, 2022a). Muutoksesta isyydessä ja isien suhtautumisessa lastenhoitoon kielii myös se, että isät perustelevat perhevapaiden käyttöönsä ennen muuta halulla viettää enemmän aikaa lapsen kanssa ja kokevat lapsen hoitoon osallistumisen olevan tärkeä osa nykypäivän isyyttä (Eerola, 2014, 2015; Närvi, 2018).

Kahden eri sukupuolta olevan vanhemman perheiden lisäksi ansiotyön ja vanhemmuuden yhteensovittamisen ja hoivan jakamisen kysymykset koskevat myös muunlaisia perhemuotoja. Lähes joka viides lapsiperhe on yhden vanhemman perhe, valtaosa näistä äidin ja lasten muodostamia perheitä (Tilastokeskus, 2023b). Perheiden monimuotoisuus edellyttää sekä perhepolitiikalta että työelämältä kykyä tukea hoivavastuun jakamista erilaisissa perhetilanteissa ja monenlaisten perhe- ja läheissuhteiden maailmassa (Koulu ym., 2023).

Tässä tutkimuksessa olemme kiinnostuneita pikkulasten vanhempien valinnoista sekä niitä ohjaavista, mahdollistavista tai rajaavista yhteiskunnallisista rakenteista. Vanhemmat tekevät ansiotyöhön ja lastenhoitoon liittyviä ratkaisuja rakenteellisten instituutioiden, kuten perhepolitiikan ja työmarkkinoiden, sekä kulttuuristen käsitysten kontekstissa (van Doorne-Huiskes & Doorten, 2011; Pfau-Effinger, 2012). Perhevapaajärjestelmä asettaa vanhemmille tietyt mahdollisuudet ja samalla ohjaa, esimerkiksi isän tai ei-synnyttävän vanhemman vapaakiintiöllä, kohti tietynlaisia valintoja (Duvander ym., 2019; Haas & Rostgaard, 2011). Työmarkkinat heijastuvat vanhempien taloudellisiin mahdollisuuksiin ja työtilanteisiin, jotka puolestaan ovat kytköksissä perhevapaisiin: matalasti koulutetut ja heikossa työmarkkina-asemassa olevat, pienipalkkaiset äidit käyttävät muita pidempään kotihoidon tukea (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2023; Närvi, 2017a). Isille pidempien perhevapaiden esteitä ovat olleet yhtäältä aiemmat työttömyysjaksot, toisaalta työkiireet ja kokemus pitkän työstä poissaolon hankaluudesta, joka kytkeytyy paitsi työpaikoilla vallitseviin asenteisiin myös organisatorisiin käytäntöihin, kuten töiden järjestelyyn (Haas & Hwang, 2019; Närvi & Salmi, 2019b; Samtleben ym., 2019). Lisäksi kulttuuriset käsitykset, arvostukset ja odotukset isistä ja äideistä työntekijöinä ja hoivaajina tai lapsen parhaasta hoitomuodosta näkyvät vanhempien ratkaisuissa niin perheissä kuin työpaiakoillakin (Eerola ym., 2019; Lammi-Taskula, 2007; Repo, 2012; Salmi & Närvi, 2017).

Yksittäisten vanhempien valintojen ja yhteiskunnallisten rakenteiden kytköstä voi ymmärtää käytäntöjen käsitteen avulla (Jokinen, 2014; Morgan, 2011). Nämä käytännöt perheissä ja työelämässä ovat usein sukupuolistuneita (Acker, 1990; Kinnunen & Korvajärvi, 1996). Rakenteellinen konteksti, kuten työmarkkinoiden ehdot, perhevapaajärjestelmä ja vanhemmuuden kulttuuriset käsitykset, ohjaa äitejä ja isiä tietynlaisiin valintoihin, jotka toistuessaan vakiintuvat käytännöiksi ja samalla vahvistavat vallitsevia rakenteita (Salmi & Lammi-Taskula, 2015). Käytännöt ovat rutiininomaisia ajattelutapoja ja toimintamalleja, itsestäänselvyyksiä, joita ei välttämättä pohdita tai sanallisteta (Korvajärvi & Heiskanen, 2019). Esimerkiksi kahden eri sukupuolta

olevan vanhemman perheessä molemmat vanhemmat voivat innokkaasti hoitaa perheeseen syntynyttä vauvaa, mutta siitä huolimatta saattaa tuntua luontevalta ja itseltään selvältä, että äiti jää lapsen hoitamiseksi vuoden ajaksi pois työstä isän pitäessä perhevapaata vain joitakin viikkoja. Työpaikoilla taas voidaan suhtautua myönteisesti siihen, että isät käyttävät heille varatut vanhempainvapaakiintiönsä, mutta isän jäämistä pidemmälle vapaalle tai vaikkapa osa-aikatyöhön ei tulla edes ajatelleeksi (Närvi, 2017b, 2018). Käytännössä piilee kuitenkin aina myös toisin valitsemisen ja toimimisen ja siten muutoksen mahdollisuus. Toisenlaiset valinnat, esimerkiksi isien pitämät pidemmät perhevapaat, raivaavat tilaa toisille samankaltaisille valinnoille (esim. Dahl ym., 2014), muuttuvat vähitellen tavanomaisiksi ja siten muokkaavat myös ympäröivää kontekstia, kuten työpaikkojen perheystävällisiä käytäntöjä ja ”ihanteellisiin” työntekijöihin työelämässä kohdistuvia sukupuolistuneita odotuksia.

Tässä raportissa tarkastelemme pienten lasten vanhempien ansiotyön ja perhe-elämän yhteensovittamista ja etenkin perhevapaiden käyttöä muuttuvilla työmarkkinoilla. Tutkimus perustuu 1–2-vuotiaan lapsen vanhemmille keväällä 2022 eli juuri ennen viimeisimmän perhevapaaudistuksen voimaan tuloa tehtyyn väestökyselyyn (ks. tarkemmin tämän teoksen luku 2). Analysoimme raportissa äitien ja isien perhevapaiden käyttöä, käytön tai käyttämättä jättämisen perusteluja ja esteitä sekä perhevapaisiin suhtautumista ja vapaalle jäämisen seurauksia työpaikoilla. Lisäksi kuvaamme vanhempien työn ja perheen yhteensovittamisen, esimerkiksi osa-aikaisen työskentelyn ja osa-aikavapaiden, mahdollisuuksia.

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten näitä erilaisia työn ja perheen yhteensovittamisen keinoja käytetään eri väestöryhmissä, erilaisissa perhetilanteissa tai työmarkkina-asemissa tai erilaisilla työpaikoilla. Tutkimuksessa tarkastellaan erilaisessa sosioekonomisessa asemassa olevia vanhempia, yhden ja kahden vanhemman perheiden ratkaisuja sekä esimerkiksi työn epävarmuuden tai työpaikkatason tekijöiden merkitystä vanhempien perhevapaaratkaisuille. Lisäksi tavoitteena on tuottaa tietoa siitä, miten yhtäältä erilaiset vakituisesta kokoaikatyöstä poikkeavat työsuhteet ja toisaalta muuttuvat työn ajat ja paikat, kuten etätyöt tai epätyypilliset työajat, kytkeytyvät vanhempien mahdollisuuksiin yhdistää lapsen hoivaa ja ansiotyötä. Vertaamme raportissa kyselyn tuloksia myös aiemman, vuonna 2013 toteutetun perhevapaakyselyn tuloksiin (Juutilainen ym., 2016; Salmi & Närvi, 2017).

1.1 Työn ja perheen yhteensovittaminen muuttuvassa työelämässä

Lainsäädännön ja perhepolitiikan luomat mahdollisuudet yhdistää vanhemmuutta ja ansiotyötä keskittyvät pikkulapsiperhevaiheeseen, jolloin vanhemmat voivat käyttää koko- tai osa-aikaisia perhevapaita tai lapsen oikeutta paikkaan varhaiskasvatuksessa. Työelämän perheystävälliset käytännöt sen sijaan ovat vanhemmille merkityksellisiä myös pikkulapsivaiheen jälkeen. Työelämässä vanhempien ratkaisuja ohjaavat myös talouden suhdanteet ja työllistymismahdollisuudet sekä pidemmän aikavälin muutokset työelämässä, työn teon tavoissa ja työn laatutekijöissä.

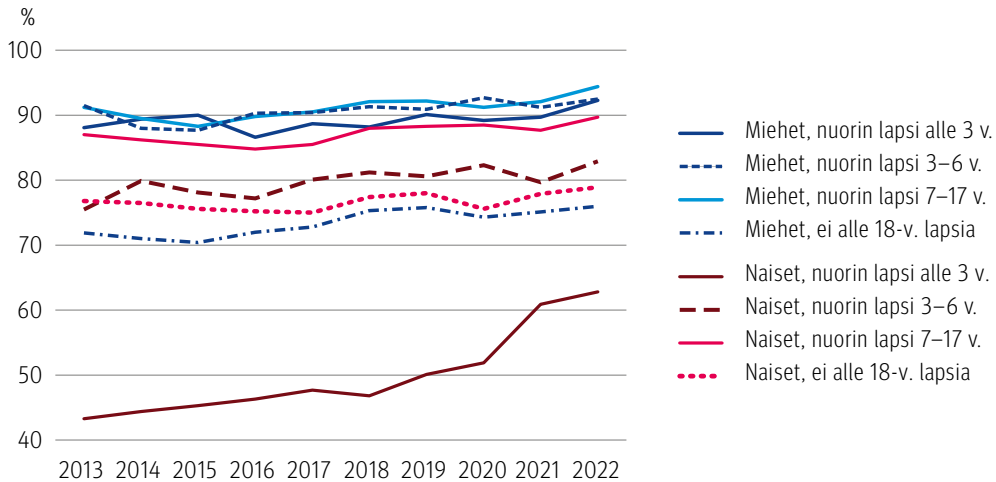
Suomen on kansainvälisesti vertailtuna nähty kuuluvan maihin, joissa kahden ansaitsijan ja hoivaajan malli on vallitseva (Gornick & Meyers, 2008), sillä sekä äidit että isät käyvät pääosin kokopäivätyössä ja lastenhoidon järjestämistä helpottavat sekä perhevapaat että lasten oikeus varhaiskasvatukseen. Tästä huolimatta työn ja perheen yhteensovittaminen on Suomessakin vahvasti sukupuolistunut kysymys (Lammi-Taskula & Salmi, 2016). Sukupuolten tasa-arvo on edennyt julkisessa työelämässä nopeammin kuin yksityisessä elämänpiirissä eli perheissä ja vanhemmuuden jakamisessa; vaikka naisten koulutustaso on korkeampi kuin miesten ja naisten kokopäivätyöllä on Suomessa pitkä historia, vanhemmuus ja perhevastuut heijastuvat edelleen vahvemmin naisten työuriin (Julkunen, 2010). Samalla myös työelämässä näkyy sitkeitä sukupuolten välisiä eroja, kuten palkkaerot ja ammattien eriytyminen, jotka kytkeytyvät myös naisten ja miesten lastenhoidon ratkaisuihin.

1.1.1 Pienten lasten vanhempien työllisyys ja osa-aikatyö

Äitien työllisyysaste on lähes yhtä korkea kuin isillä lukuun ottamatta nuorimpien, alle kolmevuotiaiden lasten vanhempia, joilla äitien kotona olo on selvästi isiä yleisempää (Tilastokeskus, 2021a, 2022b). Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksen mukaan vuonna 2022 kouluikäisten, 7–17-vuotiaiden lasten isistä työllisiä oli 94,4 prosenttia, äideistä 89,7 prosenttia. 3–6-vuotiaiden lasten äideillä ja isillä ero työllisyysasteissa oli noin kymmenen prosenttiyksikköä, mutta alle 3-vuotiaiden lasten vanhemmilla selvästi suurempi: nuorimpienkin lasten isistä työllisiä oli 92,5 prosenttia, äideistä vain 62,8 prosenttia. (Kuvio 1.1, s. 15.)

Vanhempien osallistuminen työmarkkinoille ja lapsenhoitoon on 2000-luvulla muuttunut: etenkin pienten lasten äitien työllisyysaste on noussut viimeisten kymmenen vuoden aikana (kuvio 1.1) samalla, kun alle kolmevuotiaiden lasten osallistuminen varhaiskasvatukseen on yleistynyt (Tilastokeskus, 2021b, 2021c). Myös palkattomat kotityöt ja lapsenhoito perheissä jakautuvat ajallisesti aiempaa tasaisemmin etenkin kahden työssä käyvän aikuisen perheissä (Tilastokeskus, 2022a). Yhden vanhemman talouksissa asuvien vanhempien työllisyys on kuitenkin sitkeästi pysynyt muita vanhempia heikompana (Härkönen ym., 2023).

Kuvio 1.1. 20–59-vuotiaiden naisten ja miesten työllisyysasteet (%) nuorimman lapsen iän mukaan vuosina 2013–2022.^a

^a Työvoimatutkimuksessa työllisen määritelmä muuttui vuoden 2021 alussa. Vanhempainvapaalla olevat luokiteltiin aiemmin työelämän ulkopuolella oleviksi, vuodesta 2021 alkaen työllisiksi. Tiedot työllisyydestä ovat aikasarjakorjattuja, mutta etenkin naisten osajoukkotasolla korjattuihin työllisyystietoihin liittyy epävarmuutta, eivätkä ennen vuotta 2021 ja sen jälkeen tuotetut tiedot ole täysin vertailukelpoisia. Tilastoinnin muutos voi selittää osan alle 3-vuotiaiden lasten äitien työllisyyden jyrkimmästä noususta vuosien 2020 ja 2021 välillä.

Lähde: Tilastokeskus, 2023d.

Työmarkkinoille osallistuminen kytkeytyy sosioekonomisiin eroihin, kuten koulutukseen ja sen tarjoamiin mahdollisuuksiin työelämässä: pienten lasten äideistä korkeasti koulutetut ovat selvästi useammin työllisiä kuin matalasti koulutetut, ja heillä on myös useammin voimassa oleva työsuhde perhevapaan aikana. Esimerkiksi vuonna 2018 1–2-vuotiaan lapsen korkea-asteen tutkinnon suorittaneista äideistä 65 prosenttia ja toisen asteen tutkinnon suorittaneista 53 prosenttia oli jo työssä, kun vailla perusasteen jälkeistä koulutusta olevista äideistä työssä oli vain 21 prosenttia. Nuorimman lapsen ollessa 3–6-vuotias korkeimmin koulutetuista äideistä työssä oli 91 prosenttia, toisen asteen tutkinnon suorittaneista 81 prosenttia, mutta vailla perusasteen jälkeistä koulutusta olevista alle puolet. (Tilastokeskus, 2019.)

Suomi on moniin Euroopan maihin ja muihin Pohjoismaihinkin verrattuna kokopäivätyön maa, ja myös naisten ja äitien kokoaikatyö on yleistä. Osa-aikatyötä tekevästä kuitenkin suurempi osa on naisia, ja osa-aikainen työskentely on myös 2000-luvulla yleistynyt etenkin naisten joukossa (Pyöriä ym., 2019). Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksen mukaan vuonna 2018 työllisistä äideistä 15 prosenttia ja isistä vain vajaa neljä prosenttia teki osa-aikatyötä. Nuorempien lasten äitien osa-aikatyö oli yleisempää: kun kouluikäisten lasten työllisistä äideistä osa-aikaisesti työskenteli joka kymmenes, 1–2-vuotiaiden lasten äideistä näin teki joka neljäs. Osa-aikatyö on kuitenkin usein vastentahtoista, joskin alle kouluikäisten lasten osa-aikatyötä tekevästä äideistä

harvempi olisi halunnut kokopäivätyötä kuin kouluikäisten lasten äideistä, ja yli puolet työskenteli osa-aikaisesti lasten tai muiden omaisten hoitamiseksi. (Tilastokeskus, 2019.) Pienten lasten äidit siis hyödyntävät mahdollisuutta osa-aikatyöhön sovittaakseen yhteen ansiotyötä ja vanhemmuutta, mutta toisaalta myös vastentahtoinen osa-aikatyö kasautuu naisille ja heijastuu esimerkiksi heidän toimeentuloonsa (Pyöriä ym., 2019; Salmi ym., 2017).

Vaikka osa-aikatyö on usein nähty tavoiteltavana keinona helpottaa työn ja perheen yhteensovittamista, siihen liittyy siis myös ongelmia (Salmi ym., 2017). Osa-aikatyön mahdollisuuksien on ajateltu voivan houkutella äitejä palaamaan nopeammin koko-aikaiselta perhevapaalta työhön, mikä nostaisi äitien työllisyysastetta ja voisi myös äitien näkökulmasta parantaa heidän asemaansa työmarkkinoilla sekä helpottaa arkea pienen lapsen ansiotyössä käyvänä vanhempana. Samalla kuitenkin osa-aikatyössä ansiot ja siten eläke jäävät pienemmiksi, ja osa-aikatyöaloilla työskentelevät kokevat usein toimeentulon vaikeuksia (Kauhanen, 2016). Jos pienten lasten vanhempien osa-aikaisen työskentelyn edistäminen johtaa nimenomaan naisten kasvaamaan osa-aikatyöhön, se ei edistä sukupuolten tasa-arvoa sen paremmin työelämässä kuin perheissäkään. Toisaalta naisten vastentahtoinen osa-aikatyöskentely on aivan viime vuosina vähentynyt (Tilastokeskus, 2023c).

1.1.2 Työn tekemisen ajat ja paikat sekä vanhempien kokemukset työn ja perheen yhteensovittamisesta

Osa-aikatyön lisäksi naiset tekevät miehiä hieman yleisemmin myös vuorotyötä, joka voi hankaloittaa työn ja perheen yhteensovittamista (Nieminen, 2019). Vaikka säännöllinen päivätyö on pysynyt yleisimpänä työaikamuotona, tästä poikkeavia työaikoja tekevät etenkin työntekijäasemassa olevat monilla aloilla, kuten terveydenhuollossa, teollisuudessa, liikenteen, kaupan sekä majoitus- ja ravitsemisalioilla (Pyöriä ym., 2019; Sutela ym., 2019). Epätyypilliset työajat eivät ole kuitenkaan 2000-luvulla merkittävästi yleistyneet, vaikka pitkällä aikavälillä säännöllistä päivätyötä tekevien osuus on pienentynyt (Anttila & Oinas, 2017; Sutela ym., 2019). Vuorotyötä teki vuoden 2018 työolotutkimuksen mukaan naispalkansaajista reilu viidennes, miehistä vajaa viidennes (Sutela ym., 2019). Vuoden 2018 työvoimatutkimuksen mukaan alle 15-vuotiaiden lasten työssä käyvistä vanhemmista yli puolet työskenteli iltaisin, yöllä tai viikonloppuisin (Sorsa & Rotkirch, 2020).

Työaikojen poikkeaminen yhteiskunnan vallitsevista aikarakenteista voi hankaloittaa lapsiperhe-elämän ja ansiotyön yhteensovittamista (Siippainen ym., 2023). Erityisen hankalaa yhteensovittaminen voi olla yhden vanhemman perheissä (Moilanen ym., 2019). Epätyypillisten työaikojen hyvinvointiseuraukset perheille ovat aiemman tutkimuksen mukaan olleet usein kielteisiä mutta myös ristiriitaisia (Oinas ym., 2019; Pollmann-Schult & Li, 2020; Tammelin ym., 2017). Jos vanhempien työajat eivät sijoitu aamun ja iltapäivän välille, alle kouluikäiset lapset voivat tarvita kodin ulkopuolista vuorohoitoa myös iltaisin tai öisin.

Työntekijälähtöiset työaikajoustop, jotka voivat helpottaa työntekijöiden arkea ja työn ja muun elämän yhteensovittamista, ovat sen sijaan selvästi yleistyneet viime vuosikymmeninä myös lapsiperheiden vanhempien joukossa (Sorsa & Rotkirch, 2020; Sutela ym., 2019). Viimeisen vuosikymmenen aikana työn tekemisen paikat ovat myös muun muassa digitalisaation myötä moninaistuneet ja etätystä on tullut yleistä jo ennen koronapandemiaa (Sutela ym., 2019). Etenkin tietotyössä nämä muutokset ovat lisänneet myös mahdollisuuksia tehdä ansiotyötä perinteisestä päivätyöstä poikkeavina aikoina, mikä voi hämärtää ansiotyön ja vapaa-ajan välistä rajaa (Allvin ym., 2013; Mellner ym., 2014; Niemistö ym., 2017; Tammelin ym., 2017). Suomessa työelämä on myös eurooppalaisessa vertailussa työntekijälle verrattain joustavaa: työaikajoustoja on paljon, etättyö on yleisempää ja erilaisten joustojen käyttöön myös suhtaudutaan työpaikoilla myönteisemmin kuin monissa muissa maissa (Eurofound, 2020).

Mahdollisuudet hyödyntää erilaisia joustoja työpaikoilla vaihtelevat kuitenkin erilaisissa työpaikoissa ja työtehtävissä ja eriytyvät niin sukupuolen kuin esimerkiksi työmarkkina-asemankin mukaan. Työaikajoustoja on ollut käytettävissä miespalkansaajilla ja ylempillä toimihenkilöillä naispalkansaajia ja työntekijäasemassa olevia useammin. Työolotutkimuksen mukaan vuonna 2018 miespalkansaajista 70 prosentilla ja naispalkansaajista 60 prosentilla oli mahdollisuus vaikuttaa työhön tulo- ja lähtöaikoihin, 67 prosentilla miehistä mutta vain 49 prosentilla naisista oli mahdollisuus poistua työpaikalta kesken päivän hoitamaan omia asioita, ja 54 prosenttia miehistä ja 41 prosenttia naisista arvioi voivansa käyttää työn joustoja riittävästi omiin tarpeisiinsa. Näitä mahdollisuuksia oli selvästi useimmin ylempillä toimihenkilöillä, harvimminkin työntekijäasemassa olevilla. (Sutela ym., 2019.) Lapsiperheiden vanhemmista lähes joka viidennellä ei vuonna 2018 ollut lainkaan mahdollisuutta joustaa työn alkamis- ja päättymisajoissa lasten hoidon vuoksi, ja äideillä tämä joustomahdollisuus puuttui useammin kuin isillä. Myös epäsäännöllisinä työaikoina työskentelevien on muita vaikeampi joustaa työpäiviensä alkamis- ja päättymisajoissa. (Sorsa & Rotkirch, 2020.)

Viime vuosien ehkä nopein muutos työn tekemisen tavoissa on ollut etättyön yleistyminen. Etättyötä tehneiden osuus kasvoi jo koronapandemiaa edeltävän vuosikymmenen aikana siten, että kun työolotutkimuksen mukaan vielä vuonna 2008 yhdeksän prosenttia palkansaajista teki ainakin osan työajastaan etättyötä, kymmenen vuotta myöhemmin vuonna 2018 näin teki jo 28 prosenttia. Samalla aiemmin yleisemmin miesten hyödyntämän etättyöskentelyn sukupuoliero kuroutui käytännössä umpeen. Etättyötä ovat tehneet kuitenkin selvästi yleisimmin ylempät toimihenkilöt, kun taas työntekijäasemassa olevilla palkansaajilla ei juuri tällaista mahdollisuutta ole. (Sutela ym., 2019.) Koronapandemia vauhditti etättyön yleistymistä entisestään niin, että vuoden 2022 työvoimatutkimuksen mukaan 45 prosenttia kaikista työllisistä teki ainakin jonkin verran etättyötä eli työskenteli kotoa käsin, joka neljäs vähintään puolet työajasta tai enemmän (Leskinen, 2023).

Etätö yhtenä työn joustavuuden muotona voi tukea vanhemmuuden ja ansiotyön yhteensovittamista (Sutela & Pärnänen, 2021), kun esimerkiksi työmatkoihin kuluu vähemmän aikaa ja työpäivän lomassa voi olla helpompi hoitaa tarvittaessa lapsen ja kotiin liittyviä asioita. Toisaalta tutkimukset ovat osoittaneet etätöön ristiriitaisia seurauksia työntekijöiden hyvinvoinnille, työn ja perheen yhteensovittamiselle ja sukupuolten väliselle työnjaolle perheissä. Etätö työn joustavuuden muotona johtaa usein myös työn ja muun elämän rajojen hämärtymiseen, työn tekemiseen intensiivisemmin ja työaikojen pitenemiseen, jolloin se vähentää muille elämäalueille, kuten lastenhoitoon, käytettävissä olevaa aikaa (Chung, 2022; Lott, 2015). Kotona tehtävä etätö voi puskuroida työn kuormitusta, mutta ei välttämättä riitä lisäämään työn ja perheen myönteistä tasapainoa, etenkin jos etätöä käytetään työn muodollisten joustojen tai esimerkiksi perhevapaiden sijaan (Ojala, 2014). Ajan ja paikan joustot voidaan työorganisaatioissa mieltää perheystävällisyydeksi, mutta tosiasiasa ne saattavat hankaloittaa työntekijöiden keskittymistä lapsen hoitoon, jos samalla heidän oletetaan olevan työasioissa jatkuvasti tavoitettavissa (Brandth & Kvande, 2016; Närvi & Salmi, 2019b).

Vanhemmuus tuo mukanaan paitsi tarpeita työn ajan ja paikan joustoihin myös mahdollisia tarpeita muokata työssä käyntiä etenkin alle kouluikäisen lapsen hoidon järjestämiseksi. Äidit tekevät tällaisia muutoksia isiä yleisemmin, etenkin vähentävät työtuntejaan mutta myös esimerkiksi ottavat vastaan vähemmän vaativia työtehtäviä tai vaihtavat työnantajaa tai työtehtäviä, joskin jälkimmäiset muutokset ovat verraten harvinaisia. Työtilanteen sopeuttamisessakin vanhempien joukossa näkyy sosioekonomisia eroja: toimihenkilöt muuttavat työntekijöitä useammin työaikojaan ja vähentävät työtunteja, työntekijäasemassa olevat vanhemmat taas tekevät useammin muutoksia työssään ansaitakseen enemmän rahaa. (Sorsa & Rotkirch, 2020.)

Ansiotyö ja perhe-elämä ovat vanhemmille pääasiassa voimavaroja ja heijastuvat parhaimmillaan myönteisesti toisiinsa (Salmi & Lammi-Taskula, 2014). Etenkin äidit kokevat jaksavansa paremmin lasten kanssa, kun he käyvät myös ansiotyössä, ja tämä myönteinen kokemus on palkansaajilla yleistynyt koko 2000-luvun ajan (Salmi & Lammi-Taskula, 2014; Sutela ym., 2019). Toisaalta työolotutkimusten mukaan myös tunne kotiasioiden laiminlyönnistä ansiotyön vuoksi oli 2010-luvun loppupuolella palkansaajien joukossa yleistynyt, ja nämä kokemukset olivat yleisempiä alle kouluikäisten lasten äitien joukossa (Sutela ym., 2019). Naisilla vaativa tai uuvuttava työ on yleisimmin koettu työn ja perheen yhteensovittamisen vaikeus, miehillä taas pitkät työpäivät ja ennustamattomat tai vaikeat työajat. Suomessa nämä vaikeudet ovat myös yleisempiä kuin Euroopan unionissa tai Pohjoismaissa keskimäärin (Sorsa & Rotkirch, 2020).

1.1.3 Työn epävarmuus, työn aiheuttama kuormitus ja työurat

Työelämän kasvaneesta epävarmuudesta on käyty paljon keskustelua 2000-luvulla, ja etenkin nuorempien työntekijöiden on nähty olevan edeltäjiään heikommassa ase-

massa työurien jatkuvuuden suhteen (Green, 2009; Siltala, 2004). Toisaalta 1980- ja 1990-luvuilla syntyneiden on myös uskottu suhtautuvan työelämäänsä eri tavalla ja odottavan vähemmän pysyvyyttä. Tilastot ja empiiriset tutkimukset eivät kuitenkaan tue oletusta työelämän kurjistumisesta Suomessa vaan kertovat tässä suhteessa pysyvyydestä ja osin myös myönteisistä muutoksista (Pyöriä, 2017). Vaikka esimerkiksi erilaiset epätyypilliset työsuhteet, kuten nollatuntisopimukset ja vuokratyö, ovat hieman yleistyneet ja itsensäyöllistäjien osuus on 2000-luvulla kasvanut selvästi, näiden työnteon muotojen määrä on yhä pieni, ja tyypillisin työ on yhä palkkatyötä, jota tehdään toistaiseksi jatkuvassa kokoaikaisessa työsuhteessa (Nätti & Pyöriä, 2017; Pyöriä ym., 2019). Samalla kun perhe-elämän arvostus on vuosikymmenestä toiseen kasvanut, myös ansiotyöstä on tullut suomalaisille yhä tärkeämpi elämänalue, ja tämä muutos on näkynyt viimeisen reilun vuosikymmenen aikana erityisesti naisilla (Sutela ym., 2019). Vaikka nuorten joukossa ansiotyön arvostus on aina ollut hieman vähäisempää kuin vanhempien ikäluokkien, kyse ei ole niinkään sukupolvi-erosta, vaan ansiotyön arvostuksen kasvusta sitä mukaa, kun oma asema työelämässä vakiintuu (Pyöriä ym., 2019).

Määräaikaiset työsuhteet ovatkin melko yleisiä nuoremmilla, tyypillisessä perheenperustamisiässä olevilla työntekijöillä ja etenkin naisilla. 25–34-vuotiaista naispalkansaajista reilu neljännes työskenteli määräaikaisessa työsuhteessa vuonna 2018. Määräaikaisiin työsuhteisiin liittyy etenkin naisilla pitkäkestoisempaa ketjuttamista, kun taas miehillä kyse on useammin välivaiheesta kohti vakaampaa työmarkkina-asemaa. Määräaikaisissa työsuhteissa työskenteleviä rasittaa usein työtilanteen turvattomuus sekä henkinen ja taloudellinen epävarmuus. (Sutela ym., 2019.) Useat määräaikaisessa työsuhteessa olevat myös toivoisivat pysyvämpää työtä; pysyvän työn puute on yleisin syy määräaikaisuuteen juuri tyypillisessä perheenperustamisiässä olevilla 25–44-vuotiailla palkansaajilla (Tilastokeskus, 2022b). Määräaikaiset työsuhteet eivät ole kuitenkaan yleistyneet, vaan niiden osuus on pysynyt tällä vuosituhannella lähes samana. Pätkätöiden yleistymisen sijaan työsuhteiden pituus ja työurien vakaus ovat viime vuosikymmeninä myös nuorten joukossa jopa kasvaneet (Ojala & Pyöriä, 2016).

Vaikka työelämän ei ehkä voi sanoa niin sanotuina objektiivisin mittarein muuttuneen epävarmemmaksi, epävarmuuden kokemukset voivat olla subjektiivisia ja liittyä yleistyneeseen pelkoon työuran katkeamisesta, kokemukseen työllistymisen vaikeudesta ja ennakoimattomuudesta. Määrälliset, työn menettämiseen liittyvät epävarmuuden kokemukset, kuten pelko irtisanomisesta tai työttömyydestä, koskettavat myös aiempaa tasaisemmin kaikkia sosioekonomisia ryhmiä. (Pyöriä, 2017; Sutela ym., 2019.)

Myös niin sanotut laadulliset epävarmuuden kokemukset, kuten työssä tapahtuvat ennakoimattomat muutokset, ovat työolotutkimusten mukaan yleistyneet, ja erityisen selvästi ovat lisääntyneet kiireen kokemukset, uhka työmäärän lisääntymisestä yli sietokyvyn ja vaikeudet jaksaa omassa työssä. Nämä muutokset näkyvät etenkin nais-

palkansaajien joukossa. Kiire ja työkuormitus ovat yleisempiä toimihenkilöillä, ja ne ovat kasvaneet selvästi nimenomaan julkisella sektorilla eli valtiolla ja kuntasektorilla työskentelevien joukossa. (Sutela ym., 2019.)

Työtilanteet ja toimeentulo heijastuvat myös nuorten aikuisten lapsitoiveisiin sekä mahdollisuuksiin sovittaa yhteen työura ja vanhemmuus (Klemetti ym., 2022; Peutere ym., 2014; Repo ym., 2022; Sorsa ym., 2023). Vaikka määräaikaisiin työsuhteisiin ei välttämättä liity epävarmuuden kokemusta, vaan osalle työntekijöistä se on toivottu-kin työsuhdemuoto, pätkätöissä olevat saattavat lykätä vanhemmaksi tulemistä, sillä epävakaa työtilanne voi saada epäröimään mahdollisuutta yhdistää vanhemmuutta ja ansiotyötä (Närvi, 2014; Sutela, 2013).

Työelämän muiden muutosten ohella 2020-luvulla vanhemmat ja vanhemmuutta harkitsevat ovat tehneet ratkaisujaan ympäristössä, jota ovat leimanneet koronapandemia sekä Venäjän hyökkäyssota Ukrainassa. Pandemiaa seuranneet rajoitustoimet ja muun muassa laaja siirtyminen etätöihin näkyivät erilaisina seurauksina naisille ja miehille sekä työmarkkinoilla että perheissä (Mesiäislehto ym., 2022). Ukrainan sota puolestaan on Suomessa heijastunut perheiden elämään etenkin voimakkaana hintojen nousuna ja siitä seuranneina taloudellisina vaikeuksina (Hiilamo ym., 2022). Niin pandemia kuin Euroopassa käytävän sodan luoma turvallisuusuhka ovat myös eittämättä lisänneet epävarmuuden ilmapiiriä, joka voi heijastua vanhempien ratkaisuihin ansiotyön ja perhe-elämän suhteen.

1.2 Perhevapaat ja sukupuolten tasa-arvo

1.2.1 Äidit, isät ja hoivan jako perheissä

Vanhemmat tekevät lastenhoidon jakamista ja perhevapaiden käyttöä koskevia valintojaan erilaisten institutionaalisten, kulttuuristen ja rakenteellisten ehtojen kontekstissa. Nykypäivän vanhemmuutta on luonnehdittu intensiiviseksi vanhemmuudeksi: sille ominaista on lapsikeskeisyys, vaatimus vanhempien huomattavasta ajallisesta ja rahallisesta ponnistelusta lapsen hyväksi sekä asiantuntijatietoon nojaaminen lapsen kehityksen ja kasvatuksen kysymyksissä (Ennis, 2014; Gauthier ym., 2021; Hays, 1996; Sihvonen, 2020). Vanhempien odotetaan asettavan lapsen tarpeet etusijalle ja heillä on ensisijainen vastuu lapsen hyvinvoinnista; vanhempien toiminnan ja vanhemmuustaitojen ajatellaan vaikuttavan keskeisesti lapsen myöhempään kehitykseen ja menestymiseen (Ennis, 2014). Vaikka intensiivisen vanhemmuuden ihanne voi koskea kumpaakin vanhempaa tasavertaisesti, kohdistuvat odotukset useammin äiteihin kuin isiin. Hyvään äitiyteen kuuluu olennaisesti ajatus siitä, että äidit asettavat lapsen tarpeet etusijalle myös lapsen hoitojärjestelyjä ja ansiotyötä koskevissa valinnoissaan – ja äidin antaman hoivan ensisijaisuus muiden antamaan hoivaan nähden on korostuneessa asemassa. (Ennis, 2014; Hays, 1996.)

Tämä ajattelumaailma heijastuu myös lasten hoitoa koskeviin päätöksiin ja perhevapaavalintoihin. Vaikka esimerkiksi tasa-arvobarometrien mukaan suomalaisten näkemykset sukupuolten työnjaosta ovat muuttuneet entistä tasa-arvoisempaan suuntaan ja sekä naisten että miesten odotetaan osallistuvan tasavertaisesti sekä perheen elättämiseen että kotitöihin ja lasten hoitoon (Attila ym., 2018), pienten lasten hoivavastuu lankeaa useimmiten äitien harteille. Äitiysvapaan lisäksi äidin odotetaan käyttävän vanhempien kesken jaettavissa oleva vanhempainvapaa, ainakin valtaosin, eikä äitien tarvitse perustella näitä valintojaan. Myös kotihoidon tuki nähdään usein äidin oikeutena ja nimenomaan äidin jäämistä kotiin hoitamaan lapsia pidetään itsestään selvänä. (Mattila, 2019; Repo, 2012; Terävä ym., 2018.)

Siinä missä käsitykset äitydestä ovat pysyneet jopa yllättävänkin perinteisinä, on isyys kokenut suomalaisia miehiä ja isiä tarkastelleiden tutkimusten mukaan suuria muutoksia viimeksi kuluneina vuosikymmeninä (Eerola, 2014, 2015; Huttunen, 2014; Mykkänen, 2010; Paajanen, 2006). Nykypäivän isyyteen kuuluu, ainakin ihanteiden tasolla, tasavertainen lastenhoitovastuu äidin kanssa samalla, kun myös elatusvastuuta jaetaan tasaisemmin. Vaikka hoivaajaisuus onkin isien näkemysten mukaan keskeinen osa isänä olemista ja toimimista (Eerola, 2015), eivät perheiden käytännöt vielä täysin vastaa tätä ihannetta lastenhoivan jakamisen tai perhevapaiden käytön osalta. Isät näyttävät kuitenkin olevan aikaisempaa valmiimpia osallistumaan myös pienten lasten hoivaan ja tekevät kompromisseja työssään lasten hoidon vuoksi, joskin harvemmin kuin äidit (Miettinen & Rotkirch, 2012; Sorsa & Rotkirch, 2020; Tilastokeskus, 2022a). Perinteisen työnjaon murtuminen on kuitenkin vain osittaista, jos isät lisäävät osallistumistaan lastenhoitoon samalla, kun muusta kodin ja arjen ylläpitämisestä huolehtiminen on edelleen pääosin äidin vastuulla (Eerola ym., 2021; Miettinen & Rotkirch, 2012; Palladino, 2014).

Vanhemmuuden tärkeäksi kokeminen ja halu siihen panostamiseen voi myös näkyä isien perhevapaiden käytön lisääntymisenä. Kelan vuonna 2019 tekemän kyselyn mukaan isät kannattivat perhevapaisiin isille ja äideille osoitettavia kiintiöitä selvästi useammin kuin äidit. Saman kyselyn mukaan yli puolet isistä olisi halunnut olla kotona hoitamassa lastaan selvästi pidempään kuin perhevapaajärjestelmän mukainen isyysvapaa tuolloin mahdollisti. (Saarikallio-Torp ym., 2023.)¹

Hoivan jakamisen käytännöt ovat muuttuneet ja isien osallistuminen pienten lasten hoivaan on kasvanut muita selvemmin korkeasti koulutettujen vanhempien perheissä, joissa myös palkkatyöhön osallistuminen jakaantuu tasaisemmin äitien ja isien välillä (Miettinen & Rotkirch, 2012; Ylikännö ym., 2014). Koulutetut vanhemmat voivat pitää isien ja äitien tasavertaista vanhemmuutta tärkeämpänä kuin muut (Attila ym., 2018; Saarikallio-Torp ym., 2023), toisaalta he voivat olla muita herkempiä omaksumaan vanhemmuudelle asettuvia vaateita, kuten lapsiin kohdistuvan rahallisen ja ajallisen panostamisen, tai nojaamaan asiantuntijoihin lasten hoivaa ja kasvatusta

1 Kysely kohdistettiin isyysvapaita vähintään yhden päivän käyttäneisiin isiin.

koskevilla kysymyksissä. Sosioekonomiset erot sukupuolten osallistumisessa lasten hoivaan voivat kuitenkin olla lievenemässä, jos intensiivisen vanhemmuuden ideaali omaksutaan kaikissa yhteiskuntaluokissa. Varhaiskasvatuspalvelut tai koulujärjestelmän tarjoamat tasapuoliset mahdollisuudet voivat myös vähentää tarvetta vanhempien panostuksille: lapsen eteneminen koulutuspolulla ei ehkä samassa määrin ole Suomessa kiinni vanhempien mahdollisuuksista tukea lapsen koulunkäyntiä kuin monissa muissa maissa (ks. Milkie & Warner, 2014).

Vanhemmuuden sukupuolistuneet käytännöt ovat sidoksissa myös työelämän rakenteisiin ja työn tarjoamiin mahdollisuuksiin yhdistää ansiotyö ja perhe-elämä (Salmi & Lammi-Taskula, 2015). Sukupuolten välinen palkkaero, jonka taustalla on muun muassa työmarkkinoiden jako nais- ja miesvaltaisiin aloihin, näkyy siinä, että perheissä usein pidetään toimeentulon kannalta edullisempänä (pienituloisemman) äidin jäämistä perhevapaalle (suurituloisemman) isän sijaan (Mattila, 2019; Närvi, 2014; Repo, 2012). Naiset työskentelevät miehiä yleisemmin määräaikaissa työsuhhteissa tai osa-aikatyössä tai tekevät vuorotyötä, miehet puolestaan työskentelevät naisia yleisemmin ammateissa tai tehtävissä, joissa on paremmat mahdollisuudet vaihtaa omaan työaikaan (Sutela ym., 2019). Heikko työmarkkina-asema voi heikentää vanhemman neuvotteluasemaa perhevapaiden jakamisesta keskusteltaessa mutta myös ohjata valintoja käytännön sanelemana: osa-aikatyötä tekevän vanhemman jääminen perhevapaalle vaikuttaa perheen toimeentuloon vähemmän kuin kokoaikaista työtä tekevän vanhemman vapaa; vuorotyötä tekevän vanhemman voi arjen sujuvuuden kannalta olla käytännöllisempää jäädä perhevapaalle hoitamaan lasta verrattuna päivätyössä käyvään vanhempaan (ks. Rokkonen, 2020). Myös työtilanteen epävarmuus heijastuu hoivaratkaisuihin: kotihoidon tukea pitkään käyttävistä äideistä useimmat ovat olleet joko kokonaan ilman työsuhdetta äitiysvapaalle jäädessään tai muutoin muita heikommassa työmarkkina-asemassa verrattuna muihin äiteihin (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2023; Närvi, 2017a; Österbacka & Räsänen, 2022). Isän työttömyys tai heikko työmarkkina-asema on puolestaan näkynyt vanhempainvapaan jälkeen pidettävän isyysvapaan vähäisempänä käyttönä (Lammi-Taskula ym., 2017; Miettinen & Saarikallio-Torp, 2020; Närvi, 2018).

Työelämässä äitien ja isien valintoihin vaikuttavat myös käsitykset siitä, minkälainen on hyvä työntekijä. Nämä käsitykset ja odotukset voivat olla sukupuolistuneita: vaikka isiä kannustetaan nykyään ehkä aikaisempaa enemmän osallistumaan lasten hoivaan ja käyttämään perhevapaita, kannustaminen koskee melko lyhyttä perhevapaata (Närvi, 2017b, 2018; Petts ym., 2022). Isän tavanomaista pidempi perhevapaa ei ainakaan vielä ole samalla tavalla itsestäänselvyys kuin (lyhyt) isyysvapaa, ja pitkälle perhevapaalle jäävä isä voi työpaikallaan törmätä kielteiseen suhtautumiseen (Närvi, 2018). Pitkistä perhevapaista aiheutuvia kielteisiä seurauksia työssään raportoivat kuitenkin myös varsinkin korkeasti koulutetut äidit (Keyriläinen, 2019; Weckström, 2015). Työaika ei uskalleta tai haluta vähentää tai töistä ei uskalleta tai haluta jäädä pois, jos sen epäillään heikentävän omaa asemaa tai hankaloittavan muiden tilan-

netta työpaikalla. Työolotutkimuksissa havaittu työn kuormittavuuden ja kiireen kokemusten lisääntyminen (Sutela ym., 2019) voikin osin kummuta pyrkimyksistä tehdä työ mahdollisimman hyvin aikapaineesta tai niukasta työvoiman mitoituksista huolimatta.

Työelämässä tapahtuvat muutokset voivat myös murtaa totuttuja ja itsestään selvinä pidettyjä hoivan järjestämisen käytäntöjä. Kiireen tai työhön liittyvien vaatimusten kasvu voi esimerkiksi vähentää isien halukkuutta käyttää perhevapaita mutta myös lisätä sitä, jos perhevapaan koetaan tarjoavan sopivasti taukoa työelämästä (Närvi, 2017b, 2018). Yhtä lailla vanhempien vuorotyö tai epätyypilliseen aikaan työskentely voi vähentää perinteistä sukupuolen mukaista työnjakoa perheessä, kun kotityöt tai lastenhoidon tehtävät eivät voi jäädä odottamaan vuorotyöläisen kotiinpaluuta (Miettinen & Rotkirch, 2012; Oinas, 2010).

Perheissä ei aina keskustella lastenhoidon valinnoista tai erilaisista vaihtoehdoista vaan ratkaisut voivat muotoutua itsestään selvänä pidettyjen käytäntöjen tai rutiinien myötä, ilman että ne edes mielletään päätöksiksi (Evertsson & Nyman, 2009). Perhevapaavalinnoissa on kuitenkin kyse myös siitä, kenellä on valta päättää, kumpi vanhemmista vapaita käyttää ja miten (Lammi-Taskula, 2007). Yhdenlainen vallan ilmentymä on isien vapaiden käytön esteenä usein esitetty ”taloudellinen mahdottomuus”; isän on sosiaalisesti hyväksyttyä jättää vapaat käyttämättä vetoamalla tulotason notkahdukseen, kun taas äitiä, joka jättää vanhempainvapaat käyttämättä toimeentuloosiin vedoten, todennäköisesti oudoksuttaisiin (ks. myös Terävä ym., 2022). Perhevapaita koskevassa päätöksenteossa äitien asema näyttää olevan kuitenkin verraten vahva: sekä isien että äitien kertomuksissa lastenhoidon ratkaisuihin korostuu usein äidin tekemän valinnan ensisijaisuus (Repo, 2012; Terävä ym., 2018, 2022). Monissa perheissä äidit ovat koulutetumpia kuin isät, ja vanhempien väliset tuloerot verraten pieniä (Sauli, 2014). Varsinkin äidin koulutuksella on suuri merkitys, ja esimerkiksi korkeasti koulutettujen äitien puoliset käyttivät omasta koulutustasostaan riippumatta vanhempainvapaan jälkeen pidettävää isyysvapaata selvästi runsaammin kuin muut isät (Lammi-Taskula ym., 2017; Miettinen & Saarikallio-Torp, 2020).

Yhden vanhemman perheissä lasten hoivan järjestämisen ja sen jakamisen mahdollisuudet ovat usein rajallisemmat kuin kahden vanhemman perheissä. Vaikka eri taloudessa asuva lapsen toinen vanhempi osallistuisikin lapsen hoivaan, aikataulujen yhteensovittamiset tai niissä tapahtuviin muutoksiin reagointi vaativat vanhemmilta yhteistyötä, joka voi olla haasteellista, jos vanhempien välit ovat kovin tulehtuneet. Hankalat työajat tai epätyypilliseen aikaan työskentely on vaikeampaa sovittaa yhteen lapsen hoidon kanssa silloin, kun hoitovastuu on vain yhden aikuisen varassa. Halukkuus käyttää vuorohoitopalveluja lapsen hoidon järjestämiseksi voi olla vähäisempää, jos lapsen päiväkodissa viettämä aika pitenee ja vanhempi kokee sen myötä olevansa huono vanhempi (ks. Tammelin ym., 2019). Lasten vuoroasumisen lisääntyminen

voi kuitenkin tasata hoitovastuuta eroperheiden vanhempien välillä (ks. Miettinen ym., 2020).

Lastenhoidon valinnat ovat kytköksissä myös siihen, minkälaisia näkemyksiä vanhemmilla on varhaiskasvatuksesta ja lapsen hyvästä hoidosta. Lapsen hyvällä hoidolla on Suomessa perusteltu sekä lapsen viemistä varhaiskasvatukseen että kotihoitoa (Mattila, 2019; Repo, 2007; Terävä ym., 2022). Näkemykset voivat erota varsinkin vanhemman koulutustaustan mukaan. Siinä missä korkeasti koulutetut pitävät itsestään selvänä jo pienenkin lapsen osallistumista varhaiskasvatukseen, matalammin koulutetuille lapsen kotihoito on yhtä itsestään selvää (Repo ym., 2022). Valinta kotihoidon ja varhaiskasvatuksen välillä tehdään usein vastakkaisiin suuntiin vievän tiedon varassa. Viime vuosina lisääntynyt tutkimustieto varhaiskasvatukseen osallistumisen hyödyllisyydestä lapsen kannalta (mm. Felfe & Lalive, 2018; Hiilamo ym., 2018; Karhula ym., 2016; Kosonen & Huttunen, 2018), eri tahojen esittämät tavoitteet lasten varhaiskasvatukseen osallistumisen lisäämisestä (Karila ym., 2017; OECD, 2023; Valtioneuvosto, 2019) samoin kuin eri toimenpiteet varhaiskasvatuksen kehittämiseksi muokkaavat osaltaan vanhempien näkemyksiä varhaiskasvatukselle myönteisiksi. Vastaavasti varhaiskasvatuksen laatua epäilevät vanhemmat hoitavat lapsia pidempään kotona (Närvi 2017a; Sulkanen ym., 2020), ja mediassa viime aikoina käyty keskustelu päiväkotihenkilöstön kasvaneesta työpaineesta, henkilöstöpulasta ja ryhmäkokojen kasvusta ovat voineet lisätä perheiden epäluuloa varhaiskasvatuspalveluja kohtaan. Näkemys kotihoidon paremmuudesta voi myös liittyä lapsen tarpeisiin tai vanhempien työtilanteeseen; sopivaa lapsen vuorohoitoa ei välttämättä ole tarjolla ilta- tai yöaikaan työtä tekeville vanhemmille.

Vuosina 2020–2022 koronapandemia muutti väliaikaisesti monin tavoin perheiden arkea, myös sitä, miten perheissä jaettiin lastenhoitovastuita ja sovitettiin yhteen perhe-elämää ja ansiotyötä (Närvi, Lammi-Taskula, Saarikallio-Torp ym., 2022). Pandemiakevällä 2020 varhaiskasvatusikäiset lapset hoidettiin monissa perheissä kotona, ja alakoulujen sulkeminen siirsi pienet koululaiset kotiin. Etätyön nopea yleistyminen mahdollisti osalle vanhemmista työn ja lastenhoidon yhdistämisen poikkeuksellisessa tilanteessa, joskin myös vanhempien kokemaa uupumusta lisääntyi samanaikaisesti (Närvi & Lammi-Taskula, 2021). Koronapandemia näkyi myös hetkellisesti perhevapaiden käytössä: kotihoidon tuen käyttö lisääntyi hieman varsinkin 2-vuotiaiden lasten kohdalla (Saarikallio-Torp ym., 2022). Tämän tutkimuksen aineistona olevaan Perhevapaakyselyyn 2022 osallistuneista vanhemmista valtaosa ilmoitti kuitenkin, ettei perhevapaiden käyttöön ollut tullut muutoksia koronan seurauksena. Syy tähän on todennäköisesti se, että valtaosassa vastaajien perheistä vanhemmat olivat koronavuosina vanhempainvapaalla tai vasta jäämässä hoitamaan lasta kotiin kotihoidon tuen turvin, joten pandemia ei ehtinyt näkyä heidän perhevapaaratkaisuisissaan. Pieni osa vastaajista (1–3 %) kertoi äidin perhevapaan pidentyneen ja isän joutuneen siirtämään vapaansa käyttöä. Pandemia osoitti, että hoivan

epätasa-arvoinen jako sukupuolten välillä voi kriisitilanteissa tai poikkeusolosuhteissa vahvistua entisestään (Elomäki & Mesiäislehto, 2022).

1.2.2 Perhevapaajärjestelmä ja sukupuolten tasa-arvo

Perhevapaajärjestelmä ja sen tarjoamat mahdollisuudet määrittävät keskeisesti sitä, miten työn ja perhe-elämän yhteensovittaminen toteutuu pikkulapsiperheissä. Perhevapaat liittyvät vahvasti sukupuolten tasa-arvon kysymyksiin, mutta niillä on kytköksiä myös perheiden väliseen eriarvoistumiseen. Vanhempainvapaat ovat tukeneet äitien työhön osallistumista ja näin edistäneet sukupuolten tasa-arvoa paitsi työelämässä myös perheissä (Haataja, 2004, 2016; Oláh & Fraczak, 2013; Takala, 2005). Perhevapaat tarjoavat vanhemmille mahdollisuuden jäädä pois toistia hoitamaan vastasyntyntä lasta ja saada tältä ajalta korvausta. Perhevapaisiin liittyy Suomessa keskeisesti myös oikeus palata vapaan jälkeen entiseen tai vastaavaan työhön. Nämä oikeudet – oikeus vapaaseen, vapaan ajalta maksettava korvaus ja työpaikan säilyminen vapaan aikana – ovat taanneet ennen kaikkea työssä käyville vanhemmille mahdollisuuden jäädä kotiin, ilman että siitä aiheutuu merkittävää riskiä toimeentulon kannalta vapaan aikana tai myöhemmin.

Perhevapaajärjestelmä kuvastaa yhteiskunnan tapaa organisoida hoivaa ja toimeentuloa: missä määrin vastuu hoivasta ja sen järjestämisestä on perheiden vastuulla (*familismi*) tai missä määrin yhteiskunta jakaa tätä vastuuta ja turvaa hoivaa antavan yksilön toimeentuloa (*defamilismi*) (Ciccina, 2022; Ciccina & Sainsbury, 2018; Lister, 1997). Suomalaisen perhevapaajärjestelmän kokonaisuus on rakentunut näiden kahden, osin keskenään vastakkaisen periaatteen mukaan: ansiosidonnainen vanhempainvapaajärjestelmä ja julkisin varoin tuotettu varhaiskasvatus ovat tukeneet vanhempien työssä käyntiä ja kahden ansiotyössä käyvän vanhemman perhemallia, lasten kotihoidon tuki puolestaan vanhempien, useimmiten äitien pidempää poissaoloa työelämästä ja informaalia perheen tarjoamaa hoivaa formaalin varhaiskasvatuksen sijaan (Anttonen, 2003; Haataja, 2004, 2016; Mahon, 2002; Sipilä ym., 2012). Perhevapaiden järjestämisen tapa kertoo paitsi siitä, kenen odotetaan kantavan vastuun pienten lasten hoivasta, myös siitä, mikä on hoivan arvo yhteiskunnalle (Haataja, 2016; Pfau-Effinger & Geissler, 2005). Ansiosidonnainen vapaa ja varhaiskasvatuspalvelujen tarjoamat mahdollisuudet hyödyttävät erityisesti paremmassa sosioekonomisessa asemassa olevia perheitä, joissa sekä isät että äidit käyttävät ansiosidonnaiset vapaat täysimääräisesti ja jäävät harvemmin pidemmäksi ajaksi kotiin hoitamaan lapsia (Dobrotic & Blum, 2020; Lammi-Taskula ym., 2017; Miettinen & Saarikallio-Torp, 2020, 2023).

Vaikka perhevapaiden on nähty helpottaneen etenkin naisten ansiotyössä käynnin ja vanhemmuuden yhteensovittamista ja siten edistävän sukupuolten tasa-arvoa, perhevapaajärjestelmät voivat myös vahvistaa vakiintunutta sukupuolten välistä työnjakoa perheissä (Ciccina, 2022; Moss & Deven, 2019). Vapaan ajalta maksettava korvaus vähentää pitkään perhevapaalla olevan vanhemman, yleensä äidin, taloudellista

riippuvuutta paitsi työmarkkinoista myös puolisolosta tai perheestä. Riippumattomuus työmarkkinoista tai puolison tuloista toteutuu kuitenkin vain osittain. Vanhemman työssä käynti ja työmarkkina-asema ennen lapsen syntymää vaikuttavat merkittävästi toimeentuloon vanhempainvapaan aikana, sillä korvaustaso on sidottu vapaata edeltäviin ansiotuloihin ja riittävän pitkään työssäolajaksoon. Vanhemmalle, jolla nämä ehdot eivät täyty, on tarjolla vähimmäismääräinen korvaus, joka on pysynyt pienenä siihen tehdyistä korotuksista huolimatta (ks. myös Haataja, 2008). Hoitovapaan ajalta maksettava kotihoidon tuki on sen alkuajoista lähtien ollut tasoltaan hyvin matala ja käytännössä merkinnyt sitä, että kotona lasta kotihoidon tuen turvin hoitavan vanhemman toimeentulo on pitkälti puolison tulojen tai muun sosiaaliturvan varassa. Kotihoidon tuen käytön keskittyminen enimmäkseen äideille vahvistaa osaltaan myös puolisoitten välistä taloudellista epätasa-arvoa perheissä. Näillä valinnoilla on yhteys sukupuolten tasa-arvoon vanhempien elämässä myös myöhemmin, esimerkiksi äitien työura- ja palkkakehitykseen (Kosonen, 2014; Troccoli, 2023) samoin kuin eläkkeisiin, sillä pitkään perhevapaalla olleilla eläketurva jää heikommaksi kuin niillä, joille työssäolovuosia on ehtinyt karttua runsaammin (Koskenvuo, 2016, 2020).

Perhevapaajärjestelmät voivat saada aikaan myös muutosta lapsen hoivan sukupuolijärjestyksessä (Duvander ym., 2019). Isien perhevapaiden käyttöä ja osallistumista lapsen hoivaan on edistetty osoittamalla vanhempainvapaisiin isille omia kiintiöitä. Isän vapaiden uudistamista on yhtäältä ohjannut ajatus siitä, että hoivatyön tasaisempi jakaantuminen äitien ja isien välillä helpottaa työn ja perheen yhteensovittamista äitien kohdalla ja vähentää naisten kokemaa syrjintää työelämässä, mutta toisaalta entistä vahvemmin myös ajatus isän oikeudesta osallistua lapsensa arkeen ja tasavertaisesta vanhemmuudesta äidin rinnalla. Kyse on siten myös ideologisesta muutoksesta perhevapaiden järjestämisessä: sukupuolten tasa-arvoa ja tasavertaisuutta vanhemmuudessa on alettu pitää yhtä keskeisenä kuin tasa-arvon saavuttamista työelämässä.

Sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta vapaisiin tehdyt uudistukset näyttävät tuottaneen tulosta sikäli, että suurempi joukko isiä on niin Suomessa kuin muissakin pohjoismaissa ryhtynyt käyttämään heille osoitettuja vapaita (Haas & Rostgaard, 2011; Miettinen & Saarikallio-Torp, 2020; Saarikallio-Torp & Haataja, 2016; Salmi & Närvi, 2017). Pohjoismaiden lisäksi kiintiöitä on otettu käyttöön monissa muissakin maissa isien vapaiden käytön edistämiseksi (Karu & Tremblay, 2018; Moss & Deven, 2015). Samalla kiintiöt ovat kuitenkin voineet lisätä epätasa-arvoa perheiden välillä, jos kiintiövapaat otetaan käyttöön vain osassa perheistä (ks. Hook & Li, 2020). Isille osoitettujen kiintiövapaiden käyttö on tavallisempaa korkeasti koulutettujen ja paremmin toimeentulevien vanhempien perheissä. Näin näillä perheillä on mahdollisuus hoitaa lasta kotona pidempään suuremman korvauksen varassa. Matalasti koulutettujen, pienituloisten tai työttömien vanhempien perheissä isät ovat harvemmin käyttäneet heille osoitettuja vapaita, ja äidit ovat jääneet vanhempainvapaan jatkoksi muita äitejä pidempään hoitamaan lasta kotiin pienellä kotihoidon tuella.

Vanhempainvapaita ja kotihoidon tukea koskeva lainsäädäntö rajaa ja kohdistaa oikeuksia tietynlaisiin perheisiin ja vanhempien tai huoltajien ja lapsen välisiin suhteisiin. Sukupuolten tasa-arvon rinnalla on perhevapaiden kehittämisessä kiinnitetty yhä enemmän huomiota perheiden moninaisuuteen ja perheiden väliseen tasa-arvoon. Anna Moring ja Johanna Lammi-Taskula (2021) kytkevät myös tämän kehityksen äitikeskeisyyden vähenemiseen (*demotherisation*), kun myös muiden kuin lapsen synnyttäneen vanhemman oikeus osallistua pienen lapsen hoivaan tunnustetaan ja mahdollisuuksia tähän pyritään tukemaan. Tämän mukaisesti perhevapaoikeuksia on vähitellen laajennettu koskemaan tasapuolisesti myös esimerkiksi samaa sukupuolta olevien vanhempien perheitä, adoptioperheitä, yhden vanhemman perheitä tai erillään asuvien vanhempien perheitä (Moring & Lammi-Taskula, 2021; ks. myös Dobrotic & Blum, 2020; Haataja, 2016).

1.2.3 Perhevapaajärjestelmän uudistaminen 2000-luvulla

Perhevapaajärjestelmää on Suomessa uudistettu useampaan otteeseen viimeksi kuluneen parin vuosikymmenen aikana. Uudistusten pitkän linjan tavoitteena on ennen muuta ollut sukupuolten tasa-arvon lisääminen sekä lasten hoivassa että työelämässä (Haataja, 2004, 2016; Salmi & Närvi, 2017). Tähän on pyritty uudistamalla etenkin isien vanhempainvapaita ja kannustamalla näin isiä ottamaan aikaisempaa enemmän vastuuta lastenhoidosta. Perhevapaiden käytön keskittymistä pääosin äideille on pidetty yhtenä syynä sukupuolten väliselle palkkaepätasa-arvolle ja naisten kokealle syrjinnälle työelämässä (Kosonen, 2014; Kuitto ym., 2019). Isien osallistumisen lisäämisen tavoitteena on myös tukea isien vanhemmuutta ja perheiden hyvinvointia; isän perhevapaiden käytön on esimerkiksi arvioitu lisäävän puolisoitten tyytyväisyyttä parisuhteeseensa, tasoittavan kotitöiden jakamista ja vahvistavan isän ja lapsen välistä suhdetta myös pitkällä aikavälillä (Almqvist & Duvander, 2014; Boll ym., 2014; Brandt & Kvande, 2018; Ottosen, 2015; Pilkauskas & Schneider, 2020; Räsänen ym. 2022; Tamm, 2019).

Sukupuolten tasa-arvotavoitteen rinnalla on suomalaisessa perhevapaakeskustelussa kulkenut vahvana ajatus perheiden valinnanvapaudesta ja mahdollisuudesta käyttää perhevapaat parhaaksi katsomallaan tavalla (Hiilamo & Kangas, 2009; Salmi & Närvi, 2017; Sipilä ym., 2012). Valinnanvapaudella on perusteltu erityisesti kotihoidon tukijärjestelmää, mutta myös vanhempainvapaiden säilyttämistä vapaasti vanhempien välillä jaettavana, ilman erillisiä vanhemmille osoitettuja kiintiötä. Tämä ristiriita tasa-arvotavoitteen ja valinnanvapautta korostavien näkemysten välillä on näkynyt myös perhevapaajärjestelmän uudistamisessa: vaikka uudistusten julkilausutuksi tavoitteeksi on asetettu sukupuolten tasa-arvo, ovat toteutetut lakiuudistukset kohdistuneet yksinomaan ansiosidonnaiseen vanhempainvapaaseen ja isän vapaisiin, samalla kun tasa-arvotavoitteen kanssa ristiriitainen kotihoidon tukijärjestelmä on jäänyt uudistusten ulkopuolelle. Toisaalta myös valinnanvapautta on perusteltu tasa-arvoisten mahdollisuuksien näkökulmasta. Vapaasti vanhempien kesken jaettavissa olevat perhevapaat tarjoavat vanhemmille yhtäläiset mahdollisuudet jäädä

hoitamaan lasta (ks. Nygård & Nyby, 2022). Samalla tämä näkökulma kuitenkin sivuuttaa sen, että erilaiset tekijät – esimerkiksi työmarkkinoiden segregatio ja palkkaepätasa-arvo tai työpaikkojen erilainen suhtautuminen isien ja äitien vapaisiin – vaikuttavat yksilöiden perhevapaavalintoihin.

2010-luvulla työllisyystavoitteet ovat nousseet entistä voimakkaammin esiin perhevapaiden uudistamistarpeen perusteluna (Elomäki ym., 2020). Vuosikymmenen vaihteen taloudellinen taantuma ja huoli varsinkin perhepoliittisten tukien vaikutuksesta pienten lasten äitien työllisyyteen heijastuivat hallitusohjelmakirjauksiin työn ja perheen yhteensovittamisen edistämisestä. Usein niiden taustalla korostui pikemminkin ajatus vanhempien, etenkin äitien, ansiotyöhön osallistumisen edistämisestä kuin perheiden erilaisten tarpeiden tukemisesta lasten hoivajärjestelyissä. (Kaarainen ym., 2022.)

2010-luvun jälkipuoliskolla sekä puolueet että työnantaja- ja työntekijäjärjestöt osallistuivat aktiivisesti perhevapaiden kehittämisestä käytyyn keskusteluun esittelemällä erilaisia malleja järjestelmän uudistamiselle (ks. Salmi, 2017). Useissa niistä esitettiin isien vapaisiin pidennyksiä joko lisäämällä ansiosidonnaisen vapaan kokonaispituutta tai jakamalla vanhempainvapaata tasaisemmin isien ja äitien kesken. Monissa malleissa esitettiin myös leikkauksia kotihoidon tukeen. Perhevapaiden uudistamista on hankaloittanut se, että uudistukselle asetetut tavoitteet ja reunaehdot ovat usein olleet keskenään ristiriitaisia ja eri tahojen näkemykset ovat poikenneet toisistaan suuresti. Samalla kun on toivottu ansiosidonnaisen vapaan tai isille osoitettujen jaksojen pidentämistä, varsinkin työnantajapuoli on suhtautunut kielteisesti niistä johtuvaan kustannusten kasvuun. On vaadittu sekä kotihoidon tukijärjestelmän perusteellista uudistamista että sen säilyttämistä. Kunnat ovat puolestaan olleet huolissaan perhevapaiden uudistamisen vaikutuksista varhaiskasvatuspalvelujen kysyntään. (Lammi-Taskula, 2022; Varjonen, 2011.)

Isien perhevapaita on kehitetty 2000-luvun aikana useasti. Ensimmäisen kerran isät saivat isille suunnatun osan vanhempainvapaaseen vuonna 2003. Vuonna 2013 isien perhevapaita uudistettiin aiempaa merkittävämmiin. Isät saivat ensimmäistä kertaa täysin itsenäisen kiintiön vapaisiin, kun heidän ei enää tarvinnut käyttää kahta viimeistä viikkoa jaettavissa olevasta vanhempainvapaasta voidakseen pitää oman kiintiövapaansa. Käytännössä tämä merkitsi sitä, että äidit saattoivat nyt käyttää koko jaettavissa olevan vanhempainvapaan ilman että tämä vaikutti isän mahdollisuuksiin käyttää isän kiintiövapaata. Entinen, äitiys- tai vanhempainvapaan aikana yhtä aikaa äidin kanssa pidettävä enintään kolmen viikon isyysvapaa yhdistettiin vanhempainvapaan jälkeen pidettävän kuuden viikon mittaisen, isille korvamerkityn vapaajakson kanssa, ja koko jakson nimeksi tuli isyysvapaa (ks. kuvio 1.2.a, s. 31). Isät saattoivat edelleen käyttää tästä enintään kolme viikkoa yhtä aikaa äidin kanssa tai halutessaan siirtää koko yhdeksän viikon pituisen kiintiövapaansa käytettäväksi vanhempainvapaakauden jälkeen, ennen kuin lapsi täytti kaksi vuotta.

2020-luvun taitteessa hallitus käynnisti uudelleen perhevapaiden uudistamistyön. Nyt julkilausutuksi tavoitteeksi tuli työelämän tasa-arvon edistäminen jakamalla perhevapaita ja hoitovastuuta tasaisemmin vanhempien kesken (Valtioneuvosto, 2019). Elokuussa 2022 voimaan tulleessa uudistuksessa isät (lapsen toiset vanhemmat) asetettiin ensimmäistä kertaa tasa-arvoiseen asemaan äidin kanssa; kummallekin vanhemmalle on uudessa perhevapaajärjestelmässä kiintiöity yhtä pitkä osa ansiosidonnaisesta vanhempainvapaasta. Lisäksi vapaan käyttöön liittyvät joustomahdollisuudet ovat uudistuksen jälkeen samanlaiset kummallekin vanhemmalle. Vanhempainvapaiden terminologia muuttui uudistuksen myötä sukupuolineutraalimmaksi, kun isyys- ja äitiysvapaa-termeistä luovuttiin. (Kuvio 1.2.b, s. 31.)

Perhevapaita koskevat uudistukset ovat etupäässä koskeneet isien vapaita, vaikka voimakkaain kritiikki on koko 2000-luvun ajan kohdistunut kotihoidon tukeen. Muihin Pohjoismaihin verrattuna Suomen perhevapaajärjestelmä tarjoaa mahdollisuuden jäädä kotiin hoitamaan lasta poikkeuksellisen pitkään (Duvander & Ellingsaeter, 2016). Kotihoidon tukea on arvosteltu etupäässä sen vuoksi, että sen avulla osa äideistä jää moneksi vuodeksi kotiin hoitamaan lapsia (Farchy & Immervoll, 2021). Tällä on vaikutusta paitsi äitien työllisyysasteeseen myös tukea pitkään käyttäneiden äitien myöhempään palkkakehitykseen ja eläketurvaan (Koskenvuo, 2016; Kosonen, 2014; Napari, 2007; Österbacka & Räsänen, 2022). Kotihoidon tuki, sen lisäksi pienituloisille perheille maksettava hoitolisä ja tulosidonnaiset sosiaaliturvaetuudet vähentävät kannustimia siirtyä hoitovapaalta työelämään, varsinkin jos tarjolla oleva työ on pienipalkkaista tai työajan tai muun syyn vuoksi hankalasti sovitettavissa yhteen lasten hoidon kanssa (ks. Kärkkäinen, 2011; Viitamäki, 2015). Kotihoidon tuen taso jää hoitolisästä huolimatta usein verraten matalaksi. Tämä näkyy siinä, että useampi kuin joka kymmenes tukea saava perhe saa samaan aikaan toimeentulotukea (Korpela, 2018). Osa kunnista on maksanut myös kotihoidon tuen kuntalisää, jonka ehtona on voinut olla se, että kaikki perheen alle kouluikäiset lapset hoidetaan kotona (Lahtinen & Svartsjö, 2022). Vaikka kotihoidontukijärjestelmää ei ole uudistettu lainsäädännön tasolla, kunnat ovat voineet paikallisesti vaikuttaa perheiden lastenhoitoratkaisuihin korottamalla tai lakkauttamalla kotihoidon tuen lisäksi maksettavia kuntalisiä.

Vanhempia on myös kannustettu palaamaan nopeammin perhevapaalta takaisin työelämään tarjoamalla tukea työajan lyhentämiseen (osittainen hoitoraha) sen sijaan, että vanhempi jäisi kokoaikaisesti kotiin. Samaan suuntaan pyrittiin yhdenmukaistamalla ja kohtuullistamalla osa-aikaisen varhaiskasvatuksen hintaa perheille (HE 205/2016). Vuonna 2014 osittainen hoitoraha erotettiin alle kolmevuotiaan lapsen vanhemmalle suunnattuun tukeen (joustava hoitoraha) ja 1.–2.-luokkalaisten vanhemmalle suunnattuun tukeen (osittainen hoitoraha). Alle kolmevuotiaiden vanhemmille tarkoitettua joustavaa hoitorahaa korotettiin ja hoitorahaan tuli kaksi eri korvaustasoa sen mukaan, kuinka paljon vanhempi on lyhentänyt työaikaansa tai mikä on osa-aikatyön viikkotuntimäärä. Uudistuksista huolimatta työajan lyhentäminen ei ole kiinnostanut vanhempia samassa määrin kuin kotihoidon tuen käyttö

(Kela, 2022; Pekkarinen & Tuomala, 2019). Kotihoidon tukijärjestelmän uudistamistarve nostettiin esiin myös sosiaaliturvakomitean välimietinnössä keväällä 2023. Uudistamistarvetta perusteltiin sillä, että kotihoidon tuki ohjaa osan äideistä valitsemaan lasten pidemmän kotihoidon sen sijaan, että lapsi osallistuisi varhaiskasvatukseen ja äiti palaisi työmarkkinoille (Sosiaaliturvakomitea, 2023).

Ristiriitainen suhtautuminen kotihoidon tukeen on tullut esiin myös lasten varhaiskasvatukseen osallistumista koskevassa keskustelussa. Huolta on kannettu varsinkin maahanmuuttajataustaisten lasten mahdollisuuksista osallistua varhaiskasvatukseen sekä suomalaislasten matalasta varhaiskasvatukseen osallistumisen asteesta muihin Pohjoismaihin verrattuna (Karila ym., 2017; OECD, 2023). Kotihoidon tukijärjestelmän kehittäminen on vahvasti kytköksissä varhaiskasvatuspalvelujen tarjontaan ja vanhempien mahdollisuuksiin saada tarpeisiinsa sopivia varhaiskasvatuspalveluja. Kotihoidon tuen suuri suosio Suomessa voikin osaltaan liittyä siihen, että ansiosidonnainen vanhempainvapaa päättyi (ennen elokuussa 2022 voimaan tullutta perhevapaaudistusta) siinä vaiheessa, kun lapsi oli noin 10 kuukauden ikäinen eivätkä monet vanhemmat ehkä halunneet viedä vielä tämän ikäistä lasta varhaiskasvatukseen (Saarikallio-Torp ym., 2023).

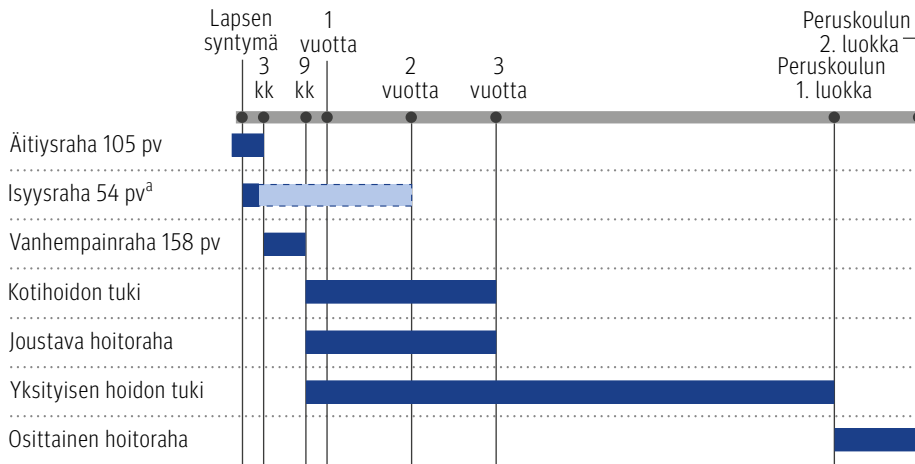
1.2.4 Vanhempainvapaiden ja kotihoidon tuen käyttö pienten lasten perheissä

Ennen elokuussa 2022 voimaan tullutta perhevapaaudistusta ansiosidonnaiset vanhempainvapaat sisälsivät äidille osoitetun noin neljän kuukauden pituisen äitiysvapaan, runsaan kahden kuukauden pituisen isyysvapaan sekä runsaan kuuden kuukauden pituisen vanhempainvapaan, jonka vanhemmat voivat jakaa vapaasti keskenään (kuvio 1.2.a, s. 31). Ansiosidonnainen vanhempainvapaa päättyi siinä vaiheessa, kun lapsi oli noin 10 kuukauden ikäinen. Tämän jälkeen vanhemmat voivat jäädä hoitovapaalle ja saada kotihoidon tukea hoitaakseen alle kolmevuotiasta lasta kotona, tai lapsi voi siirtyä varhaiskasvatukseen. Isyysvapaata saattoi kuitenkin käyttää lapsen kaksivuotispäivään saakka. Kokoaikaisen kotihoidon sijaan alle kolmevuotiaan lapsen vanhemmille on myös ollut tarjolla tukea työajan lyhentämiseen ja lapsen hoidon järjestämiseen yhdistämällä osa-aikaista kotihoitoa ja osa-aikaista varhaiskasvatusta. Isät, jotka eivät asuneet yhdessä lapsen ja tämän äidin kanssa, saivat oikeuden isyysvapaaseen ja -rahan maaliskuussa 2017. Tätä ennen lapsesta erillään asuva isä oli kuitenkin voinut käyttää jaettavissa olevaa vanhempainvapaata, jos isä vastasi lapsen hoidosta.

Elokuussa 2022 voimaan tulleen perhevapaaudistuksen jälkeen vanhempainvapaat on lähtökohtaisesti puolitettu vanhempien kesken, niin että kummallekin vanhemmalle on tarjolla noin 6,4 kuukauden mittainen vanhempainvapaa (kuvio 1.2.b, s. 31). Vanhemmat voivat kuitenkin luovuttaa toiselle vanhemmalle (tai kumppanilleen) omasta vapaastaan enintään 2,5 kuukauden mittaisen jakson. Luovuttamattoman vapaan pituus on noin 4 kuukautta. Lapsen synnyttävälle vanhemmalle on lisäksi tarjolla noin 1,6 kuukauden mittainen raskausvapaa. Ansiosidonnaisen vapaan koko-

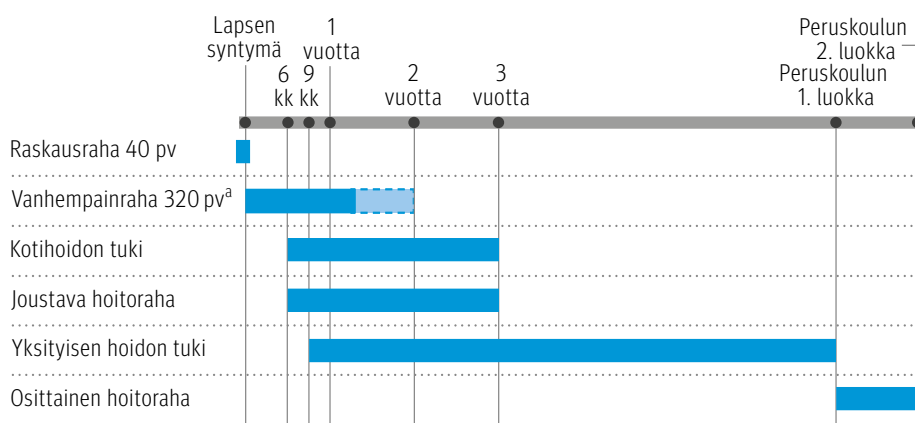
naispituus kasvoi uudistuksen myötä noin 1,7 kuukaudella. Vanhempainvapaat voi myös käyttää joustavammin kuin ennen uudistusta: kumpikin vanhempi voi pitää vapaita myös useammassa erässä (palkansaajavanhemmat rajallisemmin) ja ulottaa niiden käytön aina siihen saakka, kunnes lapsi täyttää kaksi vuotta.

Kuvio 1.2.a. Perhevapaat ennen elokuussa 2022 voimaantullutta perhevapaaudistusta.

^a Isyysvapaan voi pitää osissa siihen saakka, kunnes lapsi täyttää 2 vuotta. 1–18 päivää voitiin pitää yhtä aikaa äidin kanssa äitiys- tai vanhempainvapaan aikana.

Kuvio 1.2.b. Perhevapaat elokuussa 2022 voimaan tulleen lainsäädännön mukaan.

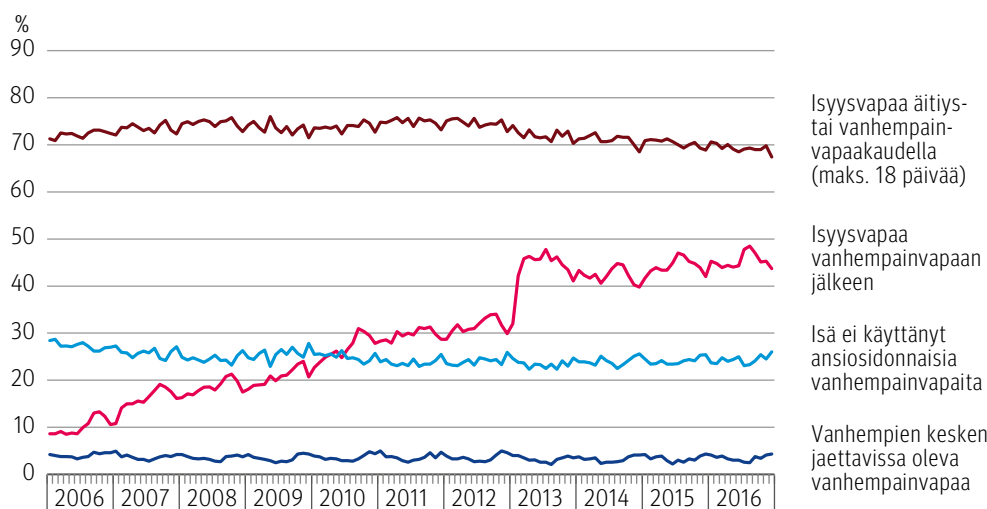

^a Kummallakin vanhemmalla on vanhempainrahaa 160 arkipäivää, josta voi luovuttaa toiselle vanhemmalle enintään 63 arkipäivää. Kumpikin vanhempi voi pitää vanhempainvapaan osissa siihen saakka, kunnes lapsi täyttää 2 vuotta. Vanhemmat voivat käyttää 1–18 päivää vapaasta yhtä aikaa toisen vanhemman kanssa.

Vaikka sekä vanhempainvapaa että alle kolmevuotiaan lapsen koko- tai osa-aikaiseen kotihoitoon tarkoitetut tuet ovat lähtökohtaisesti olleet sukupuolineutraaleja eli ne ovat tarjolla joko äidin tai isän käytettäväksi, ovat äidit käyttäneet niistä valtaosan (Kela, 2022; Lammi-Taskula ym., 2017; Miettinen & Saarikallio-Torp, 2020, 2023; Närvi, 2017a). Isien vapaisiin tehdyistä uudistuksista huolimatta isien osuus perhevapaiden käytöstä on kasvanut hitaasti. Isät käyttivät ennen vuoden 2022 uudistuksen voimaantuloa vain runsaat 10 prosenttia kaikista äitien ja isien yhteenlasketuista vanhempainpäivärahapäivistä (Kela, 2022). Suosituin isien käyttämä vapaa on ollut äidin kanssa yhtä aikaa, äitiys- tai vanhempainvapaan aikana käytettävissä oleva isyysvapaan jakso, jota on käyttänyt lähes 70 prosenttia isistä (kuvio 1.3). Tämän isyysvapaan osan käyttö on pysynyt melko tasaisena viimeisten parin vuosikymmenen ajan ja valtaosa isistä käyttää sen pian lapsen syntymän jälkeen.

Vanhempainvapaan jälkeen käytettävissä olevan isyysvapaan osan käyttö kasvoi tasaisesti 2000-luvun ensi vuosikymmenen aikana (Saarikallio-Torp & Haataja, 2016). Vuonna 2012 syntyneiden lasten isistä lähes kolmasosa käytti tätä isyysvapaan osaa. Vuonna 2013 toteutetun uudistuksen myötä vanhempainvapaan jälkeen käytettävissä olevan isyysvapaajakson käyttö kasvoi merkittävästi, ja viime vuosina lähes puolet isistä on käyttänyt tätä isyysvapaan osaa. Vuoden 2013 uudistus myös monipuolisti vanhempainvapaan jälkeen isyysvapaata käyttävien isien joukkoa, sillä tämän vapaajakson käyttö kasvoi suhteellisesti enemmän matalasti koulutettujen ja pientuloisten isien keskuudessa. (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2020; Saarikallio-Torp & Miettinen, 2021.)

Kuvio 1.3. Isien perhevapaiden käyttö eri vapaalajeittain, osuus lapsen syntymävuoden mukaan (%).

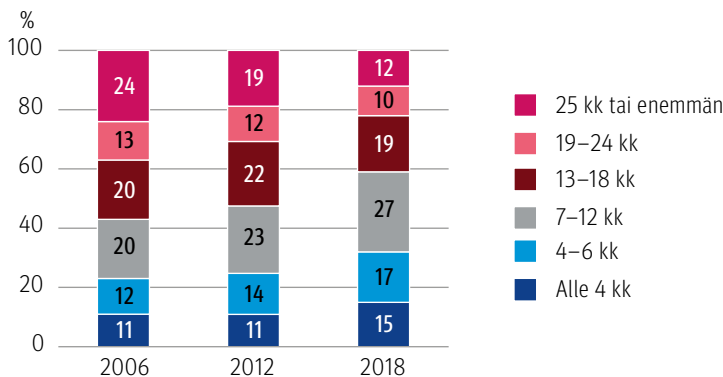

Lähde: Miettinen & Saarikallio-Torp, 2020.

Isien vapaisiin tehdyt uudistukset eivät ole juurikaan pureet niihin vapaisiin, jotka on perinteisesti mielletty äidin vapaiksi. Vanhempien kesken vapaasti jaettava noin kuuden kuukauden pituinen vanhempainvapaa on ollut lähes kokonaan äitien käyttämä; vain noin kolme prosenttia isistä oli käyttänyt jaettavissa olevaa vanhempainvapaata ennen vuoden 2022 uudistusta. Vanhempainvapaat (isyysvapaa ja vanhempainvapaa) kokonaan käyttämättä jättäneiden isien osuus on myös pysynyt lähes muuttumattomana viimeksi kuluneen vuosikymmenen aikana. Noin neljäsosa isistä ei käytä mitään vanhempainvapaata, ei edes lapsen syntymän yhteydessä pidettävää isyysvapaan jaksoa. Muita tavallisempaa vapaiden (vanhempainpäivärahan) käyttämättä jättäminen on niillä isillä, jotka ovat joko työttömiä tai opiskelijoita tai jotka toimivat yrittäjinä. (Lammi-Taskula ym., 2017; Miettinen & Saarikallio-Torp, 2020; Närvi, 2018; Saarikallio-Torp & Haataja, 2016.)

Kotihoidon tuki on sen käyttöönotosta alkaen ollut suosittu tukimuoto suomalaisperheissä, ja lähes 90 prosenttia perheistä käyttää sitä ainakin jonkin aikaa (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2023). Viime vuosina kotihoidon tukea on maksettu vuosittain runsaalle 80 000 perheelle (Kela, 2022). Tukea käyttävät valtaosin äidit, miesten osuus kotihoidon tuen saajista on kasvanut noin viidestä prosentista vuonna 2010 noin kahdeksaan prosenttiin vuonna 2021 (Kela, 2022). Kotihoidon tukea saaneiden perheiden määrä on laskenut huomattavasti 2010-luvulla. Tämä johtuu ennen kaikkea syntyvyyden laskusta ja sen myötä tapahtuneesta alle kolmevuotiaiden lasten perheiden määrän vähenemisestä. Kotihoidon tukea käyttäneiden osuus kunkin lapsi-ikäluokan perheistä (äideistä) on sen sijaan pysynyt suhteellisen vakaana, noin 87 prosentissa. Äidit käyttävät tukea kuitenkin nyt lyhemmän aikaa kuin aikaisemmin, ja erityisen selvää laskusuuntaa on ollut pitkissä, yli vuoden kestäneissä kotihoidon tukijaksoissa (kuvio 1.4). (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2023, 2024a.)

Kuvio 1.4. Kotihoidon tukea käyttäneet äidit tukijakson keston mukaan, vuosina 2006, 2012 ja 2018 syntyneiden lasten äidit (%).

Lähde: Miettinen & Saarikallio-Torp, 2024b.

Työajan lyhentäminen ja osa-aikaisen varhaiskasvatuksen ja osa-aikaisen kotihoiton yhdistäminen ei sen sijaan ole suuremmin kiinnostanut perheitä, vaikka myös siihen on ollut tarjolla tukea jo 1990-luvulta alkaen. Joustavaa hoitorahaa on maksettu vuosittain noin 18 000 perheelle. Joustavan hoitorahan saajista 11 prosenttia on ollut miehiä. (Kela, 2022.) Myös vanhempainvapaata on voinut pitää osa-aikaisena, joskin tämä edellytti ennen vuoden 2022 perhevapaaudistuksen voimaantuloa sitä, että kumpikin vanhempi lyhensi työaikaansa ja käytti vanhempainvapaata osa-aikaisesti. Tätä mahdollisuutta on kuitenkin käyttänyt vain hyvin harva perhe, vuosittain osa-aikaista vanhempainvapaata käyttäneiden määrä on ollut 200–300 henkilöä (Kela, 2022).

Kotihoidon tuen lisäksi lastenhoidon tukiin kuuluu osittainen hoitoraha, jota maksetaan 1.–2.-luokkalaisten vanhemmille, mikäli nämä ovat lyhentäneet työaikaansa koululaisen hoidon järjestämisen takia. Osittaista hoitorahaa on maksettu vuosittain noin 16 000 perheelle (Kela, 2022).

1.3 Kirjan rakenne

Teoksen seuraavissa luvuissa tarkastellaan kyselyaineiston avulla sitä, millä tavoin erilaiset äidit ja isät erilaisissa perheissä käyttävät perhevapaita ja muita työn ja perhe-elämän yhteensovittamisen mahdollisuuksia. Huomio kiinnittyy myös siihen, miten edellä kuvatut perhevapaaajärjestelmän ja työmarkkinoiden luomat rakenteelliset ehdot sekä käsitykset hyvästä vanhemmuudesta ja ”lapsen parhaasta” näkyvät äitien ja isien käytännöissä ja ratkaisuisissa heidän järjestäessään pienen lapsen hoitoa sekä sovittaessaan yhteen ansiotyötä ja vanhemmuutta. Ennen tutkimuksen tuloksia esitellään tutkimuksessa käytetty väestökyselyaineisto ja menetelmälliset ratkaisut (luku 2).

Tulosten raportointi lähtee liikkeelle vanhempainvapaiden ja kotihoidon tuen käytön sosioekonomisista ja demografisista taustatekijöistä. Luvussa 3 tarkastellaan isien vanhempainvapaiden, mukaan luettuna ennen vuotta 2022 käytössä olleen isyysvapaan, sekä kotihoidon tuen käyttöä. Luvussa 4 puolestaan keskitytään äitien kotihoidon tuen käyttöön. Sekä isien että äitien osalta tarkastellaan perhevapaiden käyttöön ja käyttämättä jättämiseen yhteydessä olevia tekijöitä sekä eri vapaiden käytön perusteluja ja esteitä. Luvussa 5 analysoidaan vanhempien välisiä neuvotteluja perhevapaiden jakamisesta kahden vanhemman perheissä.

Seuraavissa luvuissa näkökulma täydentyy työmarkkinoilla ja työelämän laadulla perhevapaiden ja ansiotyön ja vanhemmuuden yhteensovittamisen kontekstina. Ensin tarkastellaan sekä äitien että isien perhevapaiden käyttöä erilaisilla työpaikoilla sekä erilaisissa töissä ja työtilanteissa (luku 6). Sen jälkeen pureudutaan moninaisista perhetilanteista tarkemmin yhden vanhemman perheisiin (luku 7) ja kuvataan yhden vanhemman perheissä elävien äitien työtilanteita sekä kotihoidon tuen käyttöä ja sen perusteluita suhteessa kahden vanhemman perheiden äiteihin.

Perhevapaita käyttäneiden vanhempien kokemuksia kuvataan luvussa 8, jossa selvitetään, miten perhevapaita käyttäviin isiin ja äiteihin työpaikoilla suhtaudutaan ja millaisia seurauksia vanhemmat kokevat perhevapaan pitämisestä koituneen. Tämän jälkeen analysoidaan kokoaikaisten perhevapaiden jälkeistä aikaa; sitä, miten vanhemmat hyödyntävät osa-aikaisen työn mahdollisuuksia ja miten työssä käyvät vanhemmat kokevat työn ja perheen yhteensovittamisen sujuvan (luku 9).

Lopuksi luvussa 10 kootaan yhteen tutkimuksen tuloksia ja muun muassa perhevapaiden käytössä näkyviä sukupuolistuneita, sosioekonomisia ja työmarkkinoihin sekä vanhempien työtilanteisiin kytkeytyviä eroja. Lisäksi pohditaan pienten lasten vanhempien hoitoratkaisuissa mahdollisesti näkyviä ajallisia muutoksia sekä keskustellaan perhevapajärjestelmän ja työelämän perheystävällisten käytäntöjen kehittämistarpeista tulevaisuudessa.

2 Perhevapaakysely 2022: tutkimuksen toteutus ja aineisto

Anu Kinnunen, Anneli Miettinen, Johanna Lammi-Taskula, Johanna Närvi ja Miia Saarikallio-Torp

Kelan ja Terveystieteiden tutkimuskeskuksen yhteistyönä toteuttama Perhevapaakysely 2022 on jatkoa aiemmille laitosten yhteistyönä toteutamille perhevapaakyselyille. Kyselyissä on selvitetty pienten lasten vanhempien perhevapaiden käyttöä ja tähän yhteydessä olevia tekijöitä sekä vapaiden käyttöön liittyviä mielipiteitä ja asenteita. Aiemmat perhevapaakyselyt on toteutettu vuosina 2001, 2006 ja 2013 (Juutilainen ym., 2016; Salmi & Lammi-Taskula, 2004; Salmi ym., 2009). Vuoden 2022 kysely kohdistettiin vuosina 2019–2021 syntyneiden, kyselyhetkellä 1–2-vuotiaiden lasten vanhemmille, jotka olivat käyttäneet ennen elokuussa 2022 voimaan tullutta perhevapaauudistusta edeltävän perhevapaajärjestelmän mukaisia vapaita.

Kyselyn avulla selvitettiin vanhempien perhevapaisiin liittyviä valintoja ja niihin yhteydessä olevia tekijöitä. Kysely sisälsi kysymyksiä muuan muassa perhevapaiden käytöstä, vanhempien perusteluista perhevapaiden käyttöä koskeville valinnoilleen, vanhempien kokemuksista perhevapaisiin suhtautumisesta työpaikoilla sekä kysymyksiä vanhempien työmarkkina-asemasta ja työhön liittyvistä piirteistä. Kyselyssä on pyritty säilyttämään mahdollisuus ajalliseen vertailuun aikaisempien kyselyiden kanssa ja tämän vuoksi kysymysten muotoilussa pyrittiin hyödyntämään aiempia perhevapaakyselyitä.

Vastaavaa valtakunnallisesti kattavaa aineistoa ei ole kerätty sitten vuonna 2013 tehdyn isyysvapaan uudistuksen. Kerätty aineisto antaa mahdollisuuden tarkastella työelämässä viimeisen vuosikymmenen aikana tapahtuneiden muutosten – erityisesti etätöiden yleistymisen – yhteyttä perhevapaiden käytön ja hoivan jakamisen muutoksiin ennen kuin vuonna 2022 uudistetut perhevapaat alkavat näkyä vanhempien käytännöissä. Aineisto tarjoaa myös vertailukohdan mahdolliselle myöhemmälle, perhevapaauudistuksen jälkeiselle aineistonkeruulle, jolloin on mahdollista seurata viimeisimmän uudistuksen vaikutuksia.

2.1 Perusjoukon määrittely ja otanta

Vuoden 2022 kyselyssä kohderyhmänä olivat noin 1–2-vuotiaiden lasten vanhemmat. Aiemmat perhevapaakyselyt on kohdistettu vuosina 1999, 2004 ja 2011 lapsen saaneille perheille (Juutilainen ym., 2016; Salmi & Lammi-Taskula, 2004; Salmi ym., 2009), eli kohdelapset olivat kyselyiden toteutushetkellä hieman vanhempia, noin 2-vuotiaita. Tällä kertaa tutkimuksessa haluttiin erityisesti kerätä tietoja myös yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien tilanteista. Tätä varten kerättiin erillinen, yhden vanhemman talouksissa asuviin äiteihin kohdistunut kyselyaineisto.

Tutkimuksen äitien perusjoukon muodostivat Kelan rekisteritietojen perusteella vuosina 2019–2021 äitiysavustuksen saaneet äidit. Äitiysavustuksen voi ottaa joko pakkauksena tai rahana. Perusjoukkoon sisällytettiin aikavälillä 1.9.2019–30.4.2020 tai aikavälillä 1.6.2020–10.3.2021 äitiysavustuksen saaneet äidit. Perusjoukon lapset (kohdelapset), joista oli maksettu äitiysavustusta, olivat syntyneet 13.5.2019–30.8.2021. Lisäksi perusjoukosta rajattiin pois äidit, jotka olivat saaneet lapsensa alle 18-vuotiaana, sekä Ahvenanmaalla tai ulkomailla asuvat äidit. Yhteensä perusjoukkoon otettiin mukaan 62 806 poimintaehdot täyttäneitä äitiä. Vastaavat kohdelasten syntymävuodet olivat 2019 (3 365 lasta), 2020 (39 077 lasta) ja 2021 (20 364 lasta).

Isien perusjoukon muodostivat ne isät tai lasten toiset vanhemmat, joiden lapsista oli maksettu äitiysavustusta edellä mainituilla aikaväleillä ja lapsen äidille oli maksettu lapsen perusteella äitiysrahaa. Lapsen isää tai toista vanhempaa koskeva tieto saatiin väestötietojärjestelmästä. Tieto isästä tai toisesta vanhemmasta löytyi 94 prosentille äitien perusjoukon kohdelapsista. Isien tai toisten vanhempien joukko rajattiin edelleen niihin isiin tai toisiin vanhempiin, joille oli maksettu kohdelapsen perusteella isyys- tai vanhempainrahaa vähintään yhdeltä päivältä. Myös isien joukosta rajattiin pois isät, jotka olivat saaneet lapsensa alle 18-vuotiaana, sekä Ahvenanmaalla tai ulkomailla asuvat isät. Isän vanhempainpäivärahaetuuksien käyttö ei edellytä, että isä asuu lapsen kanssa samassa taloudessa lapsen syntyessä. Isä voi saada isyys- tai vanhempainrahaa myös, vaikka hän ei olisi lapsen äidin kanssa avo- tai avioliitossa, mikäli isä vastaa lapsen hoidosta. Isän ei siis tarvitse vanhempainpäivärahaa saadakseen asua lapsen kanssa, vaan riittää, että hän hoitaa lasta vapaan ajan (Kela, 2023a). Isien tai toisten vanhempien perusjoukkoon tuli yhteensä 45 770 isää tai toista vanhempaa. Sukupuolijakaumaltaan isien tai toisten vanhempien perusjoukossa oli miehiä 99,6 prosenttia ja naisia 0,4 prosenttia. Lasten syntymävuodet olivat 2019 (2 378 lasta), 2020 (28 872 lasta) ja 2021 (14 521 lasta).

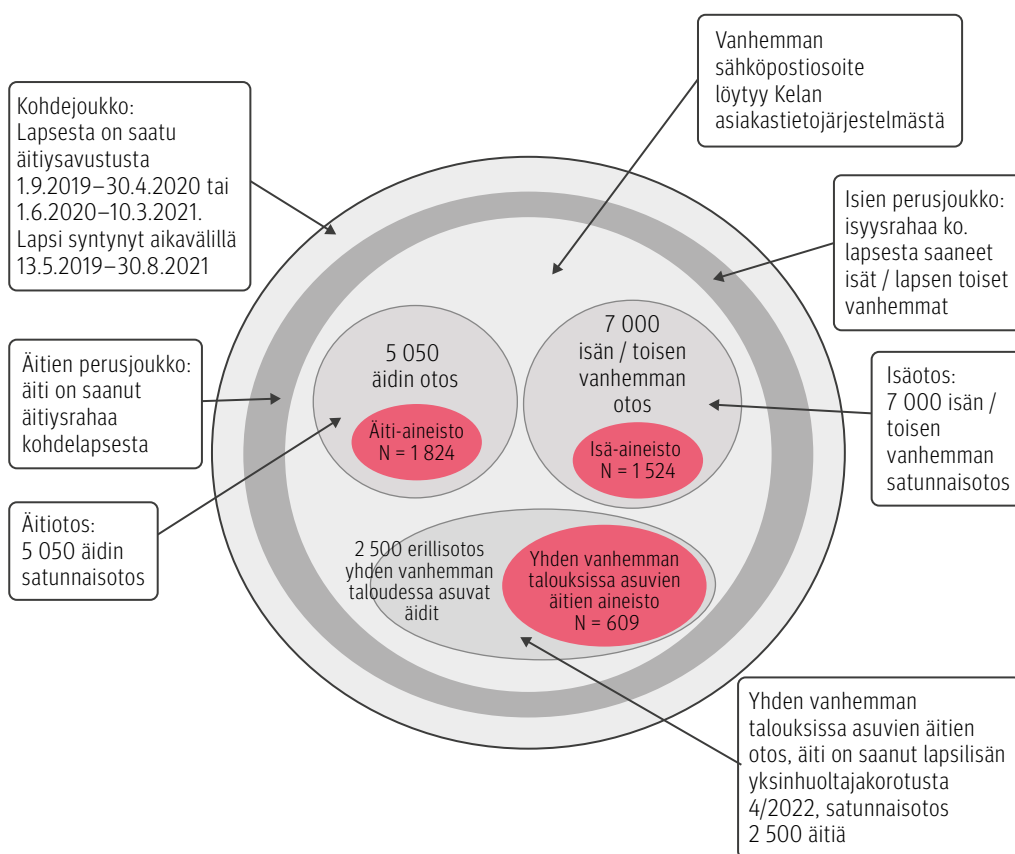
Äitien ja isien perusjoukkojen lisäksi muodostettiin äitien perusjoukosta erillinen yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien perusjoukko. Talous pääteltiin yhden vanhemman taloudeksi lapsilisän yksinhuoltajakorotuksen perusteella: jos äidille oli maksettu lapsilisän yksinhuoltajakorotusta huhtikuussa 2022, äiti katsottiin yhden vanhemman taloudessa asuvaksi henkilöksi. Lapsilisän yksinhuoltajakorotusta maksetaan 0–16-vuotiaan lapsen vanhemmalle, joka ei ole avio- tai avioliitossa. Yksinhuoltajakorotusta sai äitien perusjoukossa 5 759 äitiä.

Perusjoukkoihin tehtiin tämän jälkeen eräitä rajauksia. Perusjoukosta poistettiin sellaiset vanhemmat, joiden lapsi oli kuollut tai huostaan otettu tai lapsi asui laitoksessa, tai perusjoukon vanhempi tai lapsen toinen vanhempi oli kuollut. Vanhempi poistettiin perusjoukosta myös, jos hänellä tai lapsella oli turvakielto. Mikäli äiti oli saanut äitiysavustusta molemmissa avustuksen jaon mukaisissa aikaväleissä, arvottiin hänet mukaan vain yhden lapsen osalta.

Ennen kyselyn otosten poimintaa perusjoukot rajattiin edelleen sellaisiin vanhempiin, joille löytyi sähköpostiosoite Kelan asiakastietojärjestelmästä. Sähköpostiosoitteiden kattavuus oli äitien kohdalla yli 96 prosenttia ja isien kohdalla yli 97 prosenttia.

Kyselyn vastaajajoukkoon poimittiin otos kustakin perusjoukosta: äitiotokseen 5 050 äitiä, isien tai toisten vanhempien otokseen 7 000 isää tai toista vanhempaa ja yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien otokseen 2 500 äitiä. Kuviossa 2.1 on kuvattu tutkimusaineiston muodostaminen.

Kuvio 2.1. Perhevapaakysely 2022 -tutkimusaineiston muodostaminen.

Koska äitien ja isien otokset poimittiin toisistaan riippumattomina, on mahdollista, että lapsen kumpikin vanhempi on saanut kutsun osallistua kyselyyn. Otokseen mahdollisesti mukaan tulleita saman lapsen vanhempia tai heidän tietojaan ei kuitenkaan ole mahdollista yhdistää jälkikäteen toisiinsa. Erillisen yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien otoksesta varmistettiin sen sijaan, ettei sama äiti saanut kyselykutsua kahteen kertaan, ensin varsinaiseen äitiotokseen kuulumisen perusteella ja

sitten uudestaan yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien otoksen perusteella. Mikäli yhden vanhemman talouksien otokseen poimittiin äiti, joka oli jo poimittu varsinaiseen äitiotokseen, hänet poistettiin yhden vanhemman talouksien äitien otoksesta ja korvattiin uudella henkilöllä.

2.2 Kyselyn toteutus

Perhevapaakyselyn 2022 lomakesuunnittelu aloitettiin alkuvuodesta 2022 ja lomaketta lähdettiin hahmottelemaan vuoden 2013 kyselyn pohjalta. Kyselylomakkeen laadinnassa kiinnitettiin erityistä huomiota siihen, että tämä kysely toimisi eräänlaisena lähtötason mittauksena elokuussa 2022 voimaan tullee perhevapaaudistukselle. Toisaalta haluttiin pitää yllä perhevapaakyselyjen jatkumoa säilyttämällä aikaisempiin kyselyihin vertailtavissa olevia kysymyksiä. Vuonna 2013 toteutetun perhevapaakyselyn kysymyksiä onkin siksi hyödynnetty kyselyn laadinnassa.

Vuonna 2022 toteutetun kyselyn toteutustapa poikkesi aiemmista kyselyistä, sillä ennen vuotta 2013 toteutetut kyselyt on tehty pelkästään postikyselynä, kun taas vuoden 2013 kysely toteutettiin lähtökohtaisesti sähköisenä mutta vastaajat saivat halutessaan vastata myös paperilomakkeella. Vuoden 2022 kysely sen sijaan on toteutettu pelkästään sähköisenä.

Tässä kyselyssä erityinen mielenkiinto kohdistui työhön ja työelämään liittyvien tekijöiden heijastumiseen perhevapaiden käyttöön. Kyselylomakkeella tiedusteltiin vastaajien työtilannetta kyselyhetkellä ja ennen lapsen syntymää, työn ja työpaikan piirteitä, työhön liittyviä joustomahdollisuuksia sekä epävarmuuksia. Lisäksi tiedusteltiin työpaikan suhtautumista perhevapaiden käyttöön. Useisiin kysymyksiin lisättiin mahdollisuus avovastaukseen ”muuta, mitä?” -kysymyksen muodossa. Näitä avovastauksia on jälkikäteen koodattu sopiviin valmiisiin vaihtoehtoihin, mikäli sellainen on löytynyt. Perhevapaiden käyttöön liittyvien kysymyksen yhteydessä äideiltä kysyttiin lisäksi toisen vanhemman vapaiden käyttöön liittyviä kysymyksiä. Näin haluttiin saada tietoja myös niistä isistä tai toisista vanhemmista, jotka eivät käyttäneet lainkaan perhevapaita. Vanhempainvapaita lainkaan käyttämättömiä isiä on ollut vaikea saada vastaamaan perhevapaiden käyttöä koskeviin kyselytutkimuksiin (Närvi, 2018).

Kysely sisälsi neljä eri osiota: 1) vastaajaa sekä lapsen toista vanhempaa koskevia taustatietoja, 2) työelämään liittyviä kysymyksiä, 3) vanhempainvapaiden ja kotihoidon tuen käyttöä koskevia kysymyksiä sekä 4) sukupuolten rooleihin, lastenhoitoon ja vanhemmuuteen liittyviä asennekysymyksiä. Koska kyselyllä kerättiin tietoa myös Kelan äitiysavustuksen saajia koskevaan tutkimukseen, kyselyssä esitettiin myös äitiysavustukseen liittyviä kysymyksiä. Niitä koskevat tulokset on raportoitu erillisessä raportissa (Kinnunen, 2024). Lomakkeen suunnittelussa huomioitiin, että todennäköisesti suuri osa vastaajista tulee vastaamaan kyselyyn mobiililaitteella.

Kyselyn teknisestä toteutuksesta vastasi Kelan digitaalisen tiedonkeruun palvelut. Kysely toteutettiin Questback-työkalulla. Otokseen valikoituneille henkilöille lähetettiin sähköpostitse kutsu osallistua kyselyyn. Kutsu sisälsi saatekirjeen ja linkin kyselylomakkeelle. Kyselyyn vastaamisen saattoi keskeyttää ja vastaamista pystyi jatkamaan saman linkin kautta myöhemmin, mutta vastaus tallentui tutkimusaineistoon vasta sitten, kun vastaaja oli painanut kyselyn lopuksi ”Lähetä”-painiketta. Ennen kyselykutsun lähettämistä kyselylomaketta testattiin hankkeen tutkijoiden ja ulkopuolisten koevastaajien avulla.

Kysely toteutettiin suomen- ja ruotsinkielisenä. Englanninkielistä versiota harkittiin, mutta siitä luovuttiin, koska aikaisemmissa vastaavissa tutkimuksissa on vieraskielisten vastausaste jäänyt kieliversioiden tarjoamisesta huolimatta erittäin pieneksi (Hietamäki ym., 2017). Äideille, isille tai toisille vanhemmille ja yhden vanhemman talouksissa asuville äideille laadittiin erilliset saatekirjeet, joilla vastaajia pyrittiin motivoimaan vastaamaan kyselyyn. Saatekirjeessä, samoin kuin kirjeen mukana toimitetussa tiedotteessa, korostettiin vastaamisen vapaaehtoisuutta ja annettiin yhteystiedot, mitä kautta vastaaja saattoi halutessaan kysyä lisää tietoja tutkimuksesta. Tiedotteessa kerrottiin tutkittavien oikeuksista, tutkimusaineiston käytöstä ja säilytyksestä sekä rekisteritietojen yhdistämisestä kyselyaineistoon. Kysely avattiin portaittain; ensimmäisenä kyselyyn kutsuttiin vastaamaan äitiotoksen koevastaajat, sitten äitiotokseen kuuluvat vastaajat ja isäotokseen kuuluvat vastaajat ja viimeisenä yhden vanhemman talouksissa asuvat äidit. Vastaajia lähestyttiin varsinaisen kyselykutsun lisäksi kolmella erillisellä muistutusviestillä. Kysely oli avoinna aikavälillä 17.5.2022–22.6.2022.

Kyselyyn vastanneilla oli myös mahdollisuus osallistua palkintojen arvontaan. Kaikkien kyselyihin osallistuneiden kesken arvottiin 45 kappaletta 35 euron arvoisia lahjakortteja S- ja K-ketjujen myymälöihin.

Kyselylomakkeella kysyttiin erikseen suostumusta rekisteritietojen käyttöön. Suostumuksen antaneiden vastaajien osalta vastauksiin voidaan yhdistää erillisen vastausavaimen avulla Kelan etuusrekisteritiedoista perustietoja vastaajasta (syntymävuosi, siviilisääty, asuinkunta) sekä tietoja vanhemman käyttämistä perhe-etuuksista kohdelapsen kohdalla (vanhempainpäiväraha, lastenhoidon tuet, lapsilisä). Lisäksi erikseen pyydettiin suostumus Verohallinnon ansiotuloja koskevien rekisteritietojen yhdistämiseen. Rekisteritietoja yhdistetään vanhemman tietoihin kohdelapsen syntymää edeltävältä vuodelta ja siihen asti, kunnes kohdelapsi täyttää kolme vuotta. Tässä tutkimusraportissa raportoidaan ainoastaan kyselyssä saatuja vastauksia.

2.3 Aineiston edustavuus ja vastausaktiivisuus

Äitiotokseen kuuluvista vanhemmista kyselyyn vastasi yhteensä 1 824 äitiä, ja kyselyn vastausaste oli 36 prosenttia. Isien tai toisten vanhempien otokseen kuuluneista vanhemmista vastasi 22 prosenttia eli 1 524 vanhempaa. Yhden vanhemman talouksissa

asuvien äitien vastausaste oli 24 prosenttia eli 609 äitiä. Vastauksia kertyi kaikkiaan 3 957 kappaletta (taulukko 2.1). Kyselytutkimuksen toteuttamiseen liittyviä haasteita on kuvattu liitteessä.

Virheellisiä sähköpostiosoitteita oli yhteensä 32 kappaletta. Näiden tilalle ei poimittu uusia vastaajia. Kyselylinkin avanneista kaikki eivät lopulta lähettäneet vastauksiaan.

Vastaamiseen käytetty aika (kyselylomakkeen avaamisesta sen lähettämiseen asti) vaihteli muutamista minuuteista päiviin. Pitkät, useiden tuntien tai jopa päivien väli lomakkeen avaamisajankohdan ja lähettämisaikajankohdan välillä johtuvat todennäköisesti siitä, että lomakkeen täyttäminen on välillä keskeytetty ja sitä on jatkettu myöhemmin. Kyselyyn vastaamisajan arvioimiseksi laskettiin keskimääräinen vastausaika niille, jotka olivat käyttäneet vastaamiseen yli minuutin, mutta alle 100 minuuttia. Vastausajan mediaani oli äideillä 26 minuuttia, isillä 24 minuuttia ja yhden vanhemman talouksissa asuvilla äideillä 24 minuuttia. Kyselyn aikana tuli yksi yksittäinen soitto vieraskieliseltä henkilöltä, joka ei kyennyt vastaamaan kyselyyn mutta halusi osallistua. Hänen kanssaan kysymykset käytiin läpi englanniksi ja hän samalla vastasi kyselyyn omalla päätelaitteellaan.

Taulukko 2.1. Kyselyyn vastanneiden vastausasteet ja vastaamiseen keskimäärin käytetty aika.

	Perusotokset		Erillisotos
	Äidit	Isät	Yhden vanhemman taloudessa asuvat äidit
Perusjoukko	62 806	45 770	5 759
Otos	5 050	7 000	2 500
Vastanneet	1 824	1 524	609
Vastausaste, %	36 %	22 %	24 %
Vastausaika, minuuttia (keskiarvo)	26 min	24 min	24 min

Sekä äiti- että isä tai toinen vanhempi -otosten vastausasteet jäivät jonkin verran matalammiksi kuin vuonna 2013 toteutetun kyselyn vastausaste (vuonna 2013: äidit 44 % ja isät 32 %) (Juutilainen ym., 2016). Kyselyaineiston vinoumaa arvioitiin jälkikäteen vertaamalla kyselyyn vastanneiden antamia tietoja perusjoukon tietoihin kohdelapsen syntymävuoden, vastaajan syntymävuoden, lapsiluvun sekä asuinalueen (hyvinvointialue) osalta.

Tarkasteltaessa kyselyyn vastanneita taustatekijöiden (ikä, lapsiluku, kohdelapsen syntymävuosi, hyvinvointialue ja tulot) mukaan havaitsimme, että niin äitien, isien kuin yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien kohdalla vastaajat erosivat perusjoukosta eniten vanhemman iän ja ennen kohdelasta syntyneiden lasten lukumäärän osalta (taulukko 2.2, s. 42–43). Kaikkien kolmen vastaajaryhmän osalta oli havaittavissa, että iäkkäämmät vanhemmat olivat aineistossa ylliedustettuina perusjoukkoon

verrattuna ja nuoremmat vastaavasti aliedustettuina. Isä- ja äitiotoksissa vastanneiden joukossa oli myös perusjoukkoon verrattuna runsaammin esikoislasten vanhempia. Yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien otoksessa ensisynnyttäjät jättivät muita yleisemmin vastaamatta kyselyyn. Alueellinen edustavuus on sen sijaan kunkin vastaajaryhmän osalta verraten hyvä, vain yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien osalta pääkaupunkiseudulla asuvat osallistuivat kyselyyn väestöosuuttaan heikommin. Tuloryhmien osalta kyselyyn vastanneet eivät myöskään kovin merkittävästi poikenneet perusjoukon tulojakaumasta. Ylimpään tuloluokkaan kuuluvat isät osallistuivat kyselyyn jonkin verran muita heikommin.

Taulukko 2.2. Perusjoukkoon kuuluvien äitien, isien ja yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien sekä kyselyyn vastanneiden äitien, isien ja yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien jakaumat taustatekijöiden mukaan (%).

	Äidit		Isät		Yhden vanhemman taloudessa asuvat äidit	
	Perusjoukko, %	Vastanneet, %	Perusjoukko, %	Vastanneet, %	Perusjoukko, %	Vastanneet, %
Kohdelapsen syntymävuosi						
2019	5	5	5	4	7	6
2020	62	59	63	61	65	68
2021	32	36	32	35	29	26
Yhteensä	100	100	100	100	100	100
n	62 399	1 824	45 766	1 524	5 706	609
Vanhemman syntymävuosi						
1949–1984	21	23	34	36	24	28
1985–1989	34	38	35	38	23	25
1990–1994	31	30	24	22	27	25
1995–2003	14	10	7	5	27	21
Yhteensä	100	100	100	100	100	100
n	62 410	1 783	45 771	1 466	5 706	582
Kohdelapsi oli vanhemmalle						
ensimmäinen	42	46	43	49	41	33
toinen	34	34	35	32	28	34
kolmas	14	13	13	11	17	19
neljäs tai sitä seuraava	10	8	9	8	15	14
Yhteensä	100	100	100	100	100	100
n	62 410	1 818	45 771	1 505	5 706	596

Taulukko 2.2 jatkuu.

Jatkoa taulukkoon 2.2.

	Äidit		Isät		Yhden vanhemman taloudessa asuvat äidit	
	Perusjoukko, %	Vastaneet, %	Perusjoukko, %	Vastaneet, %	Perusjoukko, %	Vastaneet, %
Hyvinvointialue						
Helsinki/Vantaa-Kerava	21	19	19	18	25	19
Itä-Uusimaa/Keski-Uusimaa/Länsi-Uusimaa	15	15	15	15	14	14
Varsinais-Suomi/Satakunta	12	12	12	14	12	14
Kanta-Häme/Pirkanmaa/Päijät-Häme	15	17	15	16	16	17
Kymenlaakso/Etelä-Karjala/Pohjois-Karjala/Etelä-Savo/Pohjois-Savo/Keski-Suomi	16	17	16	17	17	18
Etelä-Pohjanmaa/Pohjanmaa/Keski-Pohjanmaa/Pohjois-Pohjanmaa/Kainuu/Lappi	21	20	23	21	16	18
Yhteensä	100	100	100	100	100	100
n	62 394	1 785	45 765	1 499	5 706	588
Bruttotulot, euroa/vuosi						
0–10 999	14	16	4	4	30	25
11 000–19 999	15	10	6	4	24	20
20 000–29 999	31	24	17	15	26	20
30 000–36 999	19	25	21	29	10	22
37 000–49 999	14	21	29	35	6	9
50 000–	7	5	23	13	3	4
Yhteensä	100	100	100	100	100	100
n	62 410	1 813	45 770	1 510	5 706	602

Aineistoon laskettiin korjauskertoimet, jotta vastaajajoukko saatiin paremmin edustamaan koko perusjoukkoa. Perusjoukon tietoja hyödynnettiin laskettaessa aineistoihin painokertoimia korjaamaan tutkimusaineiston vinoutta (vastaajien antamiin tietoihin ei yhdistetty rekisteritietoja painokertoimien luomisen yhteydessä). Painokertoimet on muodostettu käyttämällä logistiseen regressiomalliin perustuvaa käänteistodennäköisyyspainotusta (ks. Johnson, 2008). Kullekin aineistolle (äitiaineisto, isäaineisto ja yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien aineisto) laskettiin erikseen painokerroin, joka korjasi aineistoa kohdelapsen syntymävuoden, vanhemman syntymävuoden, lapsiluvun sekä hyvinvointialueen mukaisesti.

Kysymyskohtaista katoa tarkasteltiin erikseen kyselylomakkeen taustakysymysten, vapaiden käyttöön liittyvien kysymysten, työelämäkysymysten ja asennetta kuvaavien väittämien osalta. Kysymyskohtaista katoa ilmeni verraten vähän, ylivoimainen enemmistö vastaajista oli vastannut lomakkeen kaikkiin kohtiin. Eniten katoa ilmeni taustakysymyksissä, joissa noin yksi prosentti vastaajista oli jättänyt vastaamatta viiteen tai useampaan kysymykseen. Isien ja äitien välillä ei ollut eroa kysymyskohtaisessa puuttuvuudessa.

2.4 Perustietoja vastaajista

Seuraavaksi tarkastelemme Perhevapaakyselyyn 2022 vastanneiden taustatietoja. Taulukossa 2.3 (s. 46–48) esitetään erikseen äitiaineiston, isäaineiston ja yhden vanhemman taloudessa asuvien äitien aineiston vastaajien jakaumia taustamuuttujien mukaan. Jakaumat on taulukossa esitetty sekä painotettuina että painottamattomina prosentiosuuksina, vastaajien lukumääriä koskevat tiedot (n) ovat painottamattomia. Vastaajajoukon taustatietoja koskevassa tarkastelussa (alla) prosenttiosuudet perustuvat painotettuun aineistoon. On hyvä huomata, että koska perusjoukot muodostettiin niistä vanhemmista, jotka olivat saaneet Kelan maksamaa vanhempainpäivärahaa, aineisto on varsinkin isien osalta jossain määrin valikoitunut, sillä isäaineiston ulkopuolelle ovat jääneet ne isät, jotka eivät ole saaneet mitään vanhempainpäivärahaa. Lähes joka neljäs isä ei käytä mitään vanhempainvapaita, ei edes lapsen syntymän yhteydessä pidettävää isyyysvapaita (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2020). Vanhempainrahaa käyttämättömistä isistä saamme kuitenkin välillisesti tietoa äitivastaajien kautta, sillä äideiltä on kysytty kysymyksiä myös toisen vanhemman vapaiden käytöstä.

Vanhemman ikä. Äitiaineistossa valtaosa (63 %) vastaajista oli 30–39-vuotiaita. Suomessa vuonna 2020 lapsen saaneista äideistä 55 prosenttia oli 30–39-vuotiaita ja tämän ikäryhmän osuus koko syntyvyydessä on myös suurin (Tilastokeskus, 2023a).

Lapsen ikä. Kysely kohdistettiin vuosina 2019 ja 2020 äitiysavustuksen saaneisiin äiteihin ja heidän lastensa toisiin vanhempiin. Kohdelapsen ikä kyselyhetkellä vaihteli 10 kuukauden ja 33 kuukauden välillä. Kaikissa kolmessa otoksessa kohdelapsista yli 60 prosenttia oli kyselyhetkellä alle kaksivuotiaita.

Lapsen järjestysluku. Kyselyn kohdelapsi eli lapsi, jonka syntymäajankohdan perusteella vanhemmat on poimittu tutkimukseen mukaan, oli useille vastaajista ensimmäinen (äidit 42 %, isät 43 %, yhden vanhemman taloudessa asuvat äidit 41 %). Kohdelapsi oli järjestyksessä toinen lapsi noin kolmannekselle vastaajista (34 %, 34 %, 28 %). Huomattavaa on, että vastaajien joukossa oli varsin paljon myös suuria perheitä, jossa kohdelapsi oli vanhemmalle neljäs tai tätä seuraava (10 %, 9 %, 14 %). Tilastokeskuksen tilastojen mukaan vuonna 2020 synnyttäneistä äideistä 10 prosenttia sai joko neljännen tai sitä useamman lapsen ja kyseisenä vuonna lapsen saaneista isistä neljännen tai useamman lapsen sai yhdeksän prosenttia (Tilastokeskus, 2023a).

Yhden vanhemman talouksissa asuvista äideistä ei ole saatavilla vastaavaa tilastotietoa.

Äidinkieleltään vastaajat olivat äiti- ja isäaineistossa noin 95-prosenttisesti kotimaankielisiä. Yhden vanhemman talouksissa asuvista äideistä kotimaankielisten osuus oli hieman pienempi (91 %). Kyselylomake toteutettiin suomen- ja ruotsinkielisenä, mikä on osaltaan voinut vähentää vieraskielisten vastausaktiivisuutta. Ulkomaalaistaustaisten osuus koko maan syntyvyydestä on kasvanut tasaisesti 1990-luvulta alkaen ja oli vuonna 2020 15 prosenttia koko maan syntyvyydestä (Tilastokeskus, 2023a).

Parisuhde. Äiti- ja isäaineistossa kaksi kolmasosaa vastaajista (63 % ja 65 %) oli avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa. Kolmannes vastaajista (33 % ja 34 %) eli avoliitossa ja muutamalla prosentilla ei joko ollut kumppania lainkaan tai he eivät asuneet kumppanin kanssa yhdessä. Yhden vanhemman taloudessa asuvista äideistä noin kolmanneksella (29 %) oli kumppani, jonka kanssa äiti ei kuitenkaan asunut yhdessä. Neljä prosenttia ilmoitti olevansa avioliitossa tai asuvansa avoliitossa. On mahdollista, että vaikka otos rajattiin lapsilisän yksinhuoltajakorotuksen perusteella puolisoittomiin äiteihin, jotkut ovat voineet muuttaa yhteen kumppanin kanssa kyseilyn toteutuksen aikoihin. Osa avioliitossa olevista, yhden vanhemman taloudessa asuvista äideistä voi puolestaan olla sellaisia, joiden avioeroa ei ollut vielä vahvistettu siinä vaiheessa, kun tutkimuksen otokset muodostettiin.

Koulutustaustat olivat isä- ja äitiaineistoissa hyvin samankaltaisia. Eniten (noin 40 %) molemmissa ryhmissä oli korkeintaan ammatillisen koulutuksen saaneita vastaajia. Yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien kohdalla matalimpaan koulutusluokkaan kuuluvien osuus oli kuitenkin vielä huomattavasti suurempi. Lähes 70 prosenttia yhden vanhemman talouksissa asuvista äideistä oli saanut korkeintaan ammatillisen koulutuksen. Ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon, kandidaatin tutkinnon tai sitä korkeamman koulutuksen oli suorittanut noin 30 prosenttia äitiaineiston ja isäaineiston vastaajista. Yhden vanhemman talouksissa asuvista äideistä korkeasti koulutettujen osuus oli vain 12 prosenttia.

Pääasiallinen toiminta ennen lapsen syntymää. Vastaajilta tiedusteltiin pääasiallista toimintaa ennen kohdelapsen syntymää. Valtaosa äideistä ja isistä oli ennen lapsen syntymää ollut ansiotyössä, yhden vanhemman talouksien äideistä sen sijaan ansiotyössä olleiden osuus oli selvästi pienempi kuin muista äideistä, 60 prosenttia. Työttöminä ennen lapsen syntymää oli äideistä ollut neljä prosenttia, isistä yksi prosentti ja yhden vanhemman taloudessa asuvista äideistä yhdeksän prosenttia. Opiskelemissa oli ollut äideistä kahdeksan prosenttia, isistä kolme prosenttia ja yhden vanhemman talouksissa asuvista äideistä 14 prosenttia. Noin 13 prosenttia äideistä oli ollut hoitamassa aiemmin syntynyttä lasta kotona jäädessään äitiysvapaalle hoitamaan kohdelasta.

Pääasiallinen toiminta kyselyhetkellä. Kyselyn vastaamishetkellä äideistä oli palannut työelämään noin puolet, yhden vanhemman talouksissa asuvista äideistä noin 40 prosenttia. Parhaillaan kotona lasta hoitavien osuus oli äideillä 41 prosenttia ja yhden vanhemman taloudessa asuvilla äideillä samoin 41 prosenttia. Isistä kuusi prosenttia oli kyselyhetkellä kotona hoitamassa lapsia. Valtaosa isistä oli ansiotyössä (90 %).

Tulot ennen lapsen syntymää. Vastaajia pyydettiin ilmoittamaan ”nettotulot mukaan lukien ansio- ja yrittäjätulot sekä tulonsiirrot (esim. Kelan etuudet, työttömyysturva)”. Vastaajat saivat valita sopivan tuloluokan etukäteen luokitelluista vaihtoehtoista, alin luokka oli alle 500 euroa kuukaudessa ja korkein yli 5 000 euroa kuukaudessa. Tulosten tarkastelua varten aineisto jaettiin viiteen tuloluokkaan: 1) 1 500 euroa tai vähemmän, 2) 1 501–2 000 euroa, 3) 2 001–2 500 euroa, 4) 2 501–3 000 euroa ja 5) yli 3 000 euroa. Yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien tulot olivat muuta äitiryhmää selvästi pienemmät. 47 prosenttia heistä sijoittui alle 1 500 euroa kuukaudessa ansaitsevaan tuloryhmään.

Ammattiasema. Äideistä enemmistö kuului ammattiasemansa perusteella työntekijöihin (67 %), yhden vanhemman talouksissa asuvista äideistä vielä tätäkin suurempi osa, 74 prosenttia. Isistä työntekijä- tai toimihenkilöammateissa toimivien osuudet olivat lähes yhtä suuret, 43–45 prosenttia.

Taulukko 2.3. Perhevapaakysely 2022 -tutkimukseen vastanneiden äitien, isien ja yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien taustatietoja (%).

	Äidit		Isät / toiset vanhemmat		Yhden vanhemman talouksissa asuvat äidit	
	% (painotettu)	% (painotamaton)	% (painotettu)	% (painotamaton)	% (painotettu)	% (painotamaton)
Ikä	n = 1 783		n = 1 466		n = 582	
18–29 vuotta	23	19	14	10	33	29
30–39 vuotta	63	68	64	66	50	55
40+ vuotta	12	13	22	24	13	17
Yhteensä	100	100	100	100	100	100
Kohdelapsen ikä	n = 1 824		n = 1 524		n = 609	
Alle 24 kk	68	69	70	71	62	61
24 kk tai vanhempi	32	31	30	29	38	39
Yhteensä	100	100	100	100	100	100

Taulukko 2.3 jatkuu.

Jatkoa taulukkoon 2.3.

	Äidit		Isät / toiset vanhemmat		Yhden vanhemman talouksissa asuvat äidit	
	% (painotettu)	% (painotamaton)	% (painotettu)	% (painotamaton)	% (painotettu)	% (painotamaton)
Kohdelapsi oli vanhemman	n = 1 818		n = 1 505		n = 596	
ensimmäinen	42	46	43	43	41	33
toinen	34	34	34	34	28	34
kolmas	14	13	14	14	16	19
neljäs tai tätä seuraava	10	7	9	9	14	14
Yhteensä	100	100	100	100	100	100
Äidinkieli	n = 1 820		n = 1 521		n = 604	
suomi/ruotsi/saame	95	94	94	94	91	91
Muu	5	6	6	6	9	9
Yhteensä	100	100	100	100	100	100
Parisuhte	n = 1 822		n = 1 522		n = 606	
Avoliitossa / rekisteröidyssä parisuhteessa	63	62	65	64	3	5
Avoliitossa	33	34	34	35	1	5
Vastaajalla on kumppani, mutta he eivät asu yhdessä	2	1	1	0	29	29
Ei ole parisuhteessa	3	2	1	1	68	62
Yhteensä	100	100	100	100	100	100
Koulutus	n = 1 820		n = 1 522		n = 609	
Peruskoulu / lukio / ammatillinen koulutus	37	34	39	37	69	67
Opisto/AMK	31	32	31	31	19	20
YAMK/kandidaatti/maisteri/lisensiaatti/tohtori	32	34	30	31	12	13
Yhteensä	100	100	100	100	100	100
Pääasiallinen toiminta ennen lapsen syntymää	n = 1 824		n = 1 522		n = 609	
Työssä palkansaajana	71	74	90	90	57	57
Työssä yrittäjänä/ammattinharjoittajana	3	3	5	5	3	3
Työssä freelancerina	1	1	0	0	0	0
Kotona hoitamassa lasta/lapsia	12	11	0	0	14	15
Opiskelija	8	7	3	3	14	13

Taulukko 2.3 jatkuu.

Jatkoa taulukkoon 2.3.

	Äidit		Isät / toiset vanhemmat		Yhden vanhemman talouksissa asuvat äidit	
	% (painotettu)	% (painotamaton)	% (painotettu)	% (painotamaton)	% (painotettu)	% (painotamaton)
Työtön	4	4	1	1	9	9
Lomautettuna	0	0	0	0	0	0
Muu tilanne	0	0	0	0	2	2
Yhteensä	100	100	100	100	100	100
Pääasiallinen toiminta kyselyhetkellä	n = 1 824		n = 1 520		n = 609	
Työssä palkansaajana	45	46	84	83	37	39
Työssä yrittäjänä/ammatinharjoittajana	3	3	6	6	1	1
Työssä freelancerina	0	0	0	0	0	0
Kotona hoitamassa lasta/lapsia	41	41	6	6	41	40
Opiskelija	6	6	2	2	11	11
Työtön	3	3	1	1	7	6
Lomautettuna	0	0	0	0	0	0
Muu tilanne	2	2	1	0	3	3
Yhteensä	100	100	100	100	100	100
Tulot ennen lapsen syntymää, euroa/kk	n = 1 813		n = 1 510		n = 602	
1 500 tai alle	28	25	8	7	47	45
1 501–2 000	24	24	15	15	19	20
2 001–2 500	24	25	30	29	22	22
2 501–3 000	14	15	22	23	6	7
3 000 tai enemmän	10	10	25	26	6	6
Yhteensä	100	100	100	100	100	100
Ammattiasema nykyisessä tai viimeisimmässä työssä	n = 1 818		n = 1 512		n = 599	
Johtavassa asemassa	3	3	7	7	2	2
Ylempi toimihenkilö	14	15	27	27	5	6
Alempi toimihenkilö	9	9	16	16	7	7
Työntekijä	67	66	45	44	74	74
Maanviljelijä	0	0	1	1	0	0
Yrittäjä	3	3	5	5	2	2
Ei koske minua	3	3	1	1	10	9
Jokin muu	1	1	0	0	0	0
Yhteensä	100	100	100	100	100	100

2.5 Tutkimus- ja analyysimenetelmät

Väestöpohjaisena toteutetun kyselyn aineistoa analysoidaan tässä raportissa kuvail Levin menetelmin (jakaumat, keskiarvot ja ristiintaulukointi). Tulosten tilastollista merkitsevyyttä testattiin χ^2 -testin avulla. Tilastollinen merkitsevyys ilmoitetaan p-arvojen avulla. Taulukoissa on ilmoitettu p-arvo kolmen desimaalin tarkkuudella, kuviossa p-arvot on merkitty asteriskeilla, jolloin yksi * vastaa p:n vaihteluväliä $p \geq 0,01 - p < 0,05$, kaksi ** $p \geq 0,001 - p < 0,01$ ja kolme *** $p < 0,001$. Taulukoissa p:n arvo on lihavoitu, mikäli se jäi alle 0,05:n. Taulukoissa, joissa esitetään rinnan sekä äitien että isien tuloksia tai kahden huoltajan talouksissa asuvien äitien ja yhden huoltajan talouksissa asuvien äitien tuloksia, ei ole testattu erojen tilastollista merkitsevyyttä, sillä äitien, isien tai yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien aineistoja ei ole yhdistetty. Tulosten raportoinnin yhteydessä tämä teoksen luvuissa 3–9 jakaumien prosenttiosuuksia laskettaessa on hyödynnetty painokertoimia, mutta vastaajajoukon lukumäärää koskeissa tiedoissa (n) raportoidaan todelliset, painottamattomat lukumäärät. Useimmissa analyyseissä tarkastellaan selitettävää asiaa vanhemman iän, koulutustaustan, tulojen ja kohdelapsen järjestysnumeron mukaan. Tämän lisäksi vastauksia peilataan kysymyskohtaisesti muihin demografisiin, sosio-ekonomisiin tai työhön liittyviin taustatekijöihin. Tutkimusaineisto tarjoaa ainutlaatuisen aineiston tarkastella monipuolisesti työn muotojen, joustojen ja uhkien merkitystä työn ja perheen yhteensovittamisessa pienten lasten vanhempien arjessa.

3 Isien perhevapaiden käyttö

Miia Saarikallio-Torp, Johanna Lammi-Taskula ja Johanna Närvi

Perhevapaajärjestelmää on Suomessa kehitetty viimeisten vuosikymmenten aikana erityisesti isän vapaita uudistamalla. Etenkin 2000-luvun ensimmäisestä vuosikymmenestä lähtien isää on kannustettu ottamaan yhä itsenäisemmin vastuuta lapsen hoidosta. Lapsen syntymän yhteydessä käytettävissä oleva isyysvapaa on ollut käytössä vuodesta 1978 lähtien, mutta pidempää isille korvamerkittyä isyysvapaata saatiin odottaa aina vuoteen 2003 saakka. Tällöin isät saivat ensimmäistä kertaa oman, vain isille korvamerkityn vapaan (nk. isäkuukausi). Suomi oli viimeisiä Pohjoismaita, joka otti käyttöön tämän niin kutsutun isän kiintiövapaan. (Duvander ym., 2010; Haataja, 2016; Saarikallio-Torp & Haataja, 2016; Salmi & Närvi, 2017.) Myöhemmin isäkiintiön käyttöä helpotettiin mahdollistamalla erilaisten joustomahdollisuuksien käyttö. Vuodesta 2007 lähtien isäkiintiön käyttöä on voinut myöhentää aina siihen saakka, kunnes lapsi täytti 1,5 vuotta, ja vuonna 2013 myöhennysmahdollisuus ulotettiin lapsen 2. syntymäpäivään. Vuoden 2010 uudistuksessa isäkiintiötä pidennettiin. (Lammi-Taskula, 2022; Saarikallio-Torp & Haataja, 2016.)

Merkittävimmät uudistukset perhevapaajärjestelmään toteutettiin vuosina 2013 ja 2022. Vuonna 2013 isäkiintiöstä tuli aito isäkiintiö, kun siitä poistettiin aiemmin isäkuukauteen sisältynyt ehto siitä, että saadakseen isäkuukauden bonusviikot isän oli käytettävä molempien vanhempien käytettävissä olevasta vanhempainvapaasta kaksi viimeistä viikkoa. Koska valtaosa jaettavan vanhempainvapaan käyttäjistä oli äitejä, oli isän isäkuukauden käyttö ikään kuin ehdollinen äidin suostumukselle (ks. myös esim. Haataja, 2016; Kaarakainen ym., 2022). Vuoden 2013 uudistuksen yhteydessä yhdistettiin lisäksi lapsen syntymän yhteydessä käytettävissä oleva isyysvapaa ja isäkuukausi siten, että näistä alettiin käyttää kattoterminä isyysvapaa. Käytännössä isyysvapaa kuitenkin jakautui yhä kahteen osaan: äitiys- ja vanhempainvapaan aikana käytettävissä olevaan isyysvapaaseen (enintään 18 vrk) ja vanhempainvapaan jälkeen käytettävissä olevaan isyysvapaaseen (enintään 54 vrk). Jälkimmäinen isyysvapaan osa tavoitteli ennen muuta isän itsenäisempää hoitovastuuta lapsesta: se tuli käyttää jaettavan vanhempainvapaan jälkeen. (Saarikallio-Torp & Haataja, 2016.)

Viimeisin perhevapaajärjestelmän uudistus tuli voimaan elokuussa 2022. Uudistus oli merkittävä askel kohti yhdenvertaisempaa järjestelmää. Sen lisäksi, että vanhempainvapaita määrittävä laki on termistöltään sukupuolineutraali, se myös toi vapaiden käyttöön aiempaa selvästi enemmän joustomahdollisuuksia. Nykyään voimassa olevassa perhevapaajärjestelmässä kummallekin vanhemmalle on varattu oma kiintiö (6,4 kk), josta osan (2,5 kk) voi siirtää toiselle vanhemmalle (toinen vanhempi voi yhä käyttää 18 päivää yhtä aikaa synnyttävän vanhemman kanssa, ks. järjestelmän tarkempi kuvaus luvussa 1). Omaa kiintiövapaataan vanhemmat voivat käyttää useissa eri jaksoissa, olla töissä osa-aikaisesti, vanhemmat voivat halutessaan vuorotella lapsen hoidossa tai lapsi voi vanhempainvapaajaksojen välissä olla esimerkiksi

varhaiskasvatuksessa. Uudistuksen jälkeen vanhemmat voivat käyttää vanhempainvapaata siis aiempaa joustavammalla tavalla. Tätä kirjoitettaessa ei vielä ollut käytettävissä tutkimustietoa uudistuksen jälkeisestä vapaiden käytöstä.

Tämän kyselyn kohteena olevat lapsiperheet ovat kuuluneet ennen vuoden 2022 uudistusta voimassa olleen järjestelmän piiriin. Tästä syystä tässä luvussa isän perhevapaiden käytöstä raportoidaan eri vapaalajeittain: äitiys- ja vanhempainvapaan aikana käytettävissä ollut isyysvapaa, vanhempainvapaan jälkeinen isyysvapaa (isäkiintiö), vanhempien kesken jaettavissa oleva vanhempainvapaa ja kotihoidon tuki. Koska isäaineiston kohdejoukko rajattiin isiin, jotka ovat käyttäneet vähintään yhden päivän isyysvapaata, tarkastellaan isiä, jotka eivät ole käyttäneet lainkaan isyysvapaata, äitiaineiston avulla.

Aiemman, rekisteriaineistoon pohjautuvan tutkimuksen perusteella tiedämme, että valtaosa (noin 70 %) isistä on käyttänyt äitiys- ja vanhempainvapaan aikana, yhtä aikaa äidin kanssa, käytettävissä olevaa isyysvapaata. Tämän isyysvapaan käyttö on kuitenkin vuoden 2013 uudistuksen jälkeen hienoisesti laskenut. (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2020.) Isän itsenäisempään hoivavastuuseen tähtäävän, vanhempainvapaan jälkeen käytettävissä olevan isyysvapaan käyttö on kasvanut tasaisesti aina sen voimaantulosta lähtien jokaisen perhevapaajärjestelmään toteutetun uudistuksen myötä (Saarikallio-Torp & Haataja, 2016; Saarikallio-Torp & Miettinen, 2021). Etenkin vuoden 2013 uudistus lisäsi tämän isyysvapaan osan käyttöä merkittävästi. Vaikka vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käyttö on kasvanut tasaisesti, on sen käyttö ollut kuitenkin selvästi vähäisempää kuin äitiys- ja vanhempainvapaan aikana, yhtä aikaa äidin kanssa käytettävän isyysvapaan käyttö. Isistä noin 45 prosenttia käytti vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata aiemman perhevapaajärjestelmän viimeisinä vuosina. Keskimäärin isät käyttivät vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata 31 päivää. Vajaa puolet (43 %) isäkiintiötä käyttäneistä isistä käytti sen täysimääräisesti. (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2020.)

Aiemman perhevapaajärjestelmän mukaista vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käyttöä oli mahdollista siirtää aina siihen asti, kunnes lapsi täytti kaksi vuotta. Merkittävä osa isistä, jotka käyttivät isäkiintiötä, siirsivät sen aloitusta myöhemmäksi. Vajaa puolet kiintiötä käyttäneistä isistä myöhensi tämän isyysvapaan osan aloitusta siihen saakka, kunnes lapsi oli 1,5–2 vuoden ikäinen. Tämän lisäksi noin 15 prosenttia siirsi isäkiintiön aloitusta tätäkin pidemmälle, lähemmäs lapsen toista syntymäpäivää eli siihen saakka, kunnes isän oikeus käyttää isäkiintiötä oli päättyneessä. (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2020.) Sen lisäksi, että isät ovat hyödyntäneet perhevapaiden joustomahdollisuuksia, he ovat myös suhtautuneet myönteisesti perhevapaajärjestelmän kehittämisehdotuksiin joustomahdollisuuksia edelleen lisäämällä (Saarikallio-Torp ym., 2023).

Vaikka vuoden 2013 perhevapaaudistus toi yhä monipuolisemman joukon isiä vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käyttäjien piiriin, on tämä isyysvapaan osa yhä melko vahvasti keskittynyt korkeasti koulutettuihin ja paremmin toimeentuleviin isiin (Lammi-Taskula ym., 2017; Miettinen & Saarikallio-Torp, 2020; Närvi, 2018). Molempien vanhempien korkean koulutustason on havaittu rekistereihin perustuvan tutkimuksen mukaan olevan yhteydessä isän vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käyttöön, mutta äidin tulojen yhteys isän vapaan käyttöön on osoittautunut olevan vahvempi. (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2020; Saarikallio-Torp & Miettinen, 2021.) Aiempien, kyselyihin perustuvien tutkimusten mukaan isän isyysvapaan ja etenkin sen vanhempainvapaan jälkeisen osan käyttöä isät perustelevat useimmiten halulla viettää aikaa lapsen kanssa ja halulla auttaa äitiä lapsen hoidossa sekä sillä, että vanhemmuus koetaan yhteiseksi asiaksi (Lammi-Taskula ym., 2017; Närvi, 2018).

Merkittävä osa, noin viidennes, isistä on jättänyt (ennen vuoden 2022 uudistusta) isyysvapaan kokonaan käyttämättä. Erityisesti suurempi osa niistä isistä, jotka ovat pienituloisia, matalasti koulutettuja, nuoria, työttömiä tai opiskelijoita, jättävät oikeutensa isyysvapaaseen kokonaan käyttämättä verrattuna muihin isiin. (Saarikallio-Torp & Haataja, 2016; Saarikallio-Torp & Miettinen, 2021.) Kyselytutkimuksissa isäkiintiön käytön esteiksi isät mainitsevat ennen muuta taloudelliset syyt sekä sen, että lapsen äiti hoitaa lasta kotihoidon tuen turvin (Lammi-Taskula ym., 2017; Närvi, 2018).

Molempien vanhempien kesken jaettavissa olevaa vanhempainvapaata isät ovat käyttäneet vain niukasti. Rekistereihin perustuvan tutkimuksen mukaan noin kolme prosenttia isistä on jakanut toisen vanhemman kanssa vanhempainvapaata (Saarikallio-Torp & Miettinen, 2021). Isien vanhempainvapaan käyttöä määrittävät isäkiintiön tapaan melko vahvasti isän puolison koulutus ja tulot. Lisäksi suurempi osa esikoisten isistä ja yli 30-vuotiaista isistä kuin muista isistä on jakanut puolison kanssa vanhempainvapaata. (Lammi-Taskula ym., 2017.) Kyselytutkimusten osalta on kuitenkin huomioitava, että vastaajat ovat useimmiten valikoitunut joukko isiä; kyselyihin vastaa enemmän isiä, jotka ovat käyttäneet ahkerammin perhevapaita.

Myös isän kotihoidon tuen käytöstä on olemassa tutkimustietoa vain vähän. Rekistereihin perustuvan tutkimuksen mukaan isien kotihoidon tuen käyttö on hienoisesti kasvanut etenkin silloin, kun vanhemmat jakavat kotihoidon tukijakson. Niiden perheiden, joissa vain isä käyttää kotihoidon tukea, osuus on melko pieni. (Haataja & Juutilainen, 2014.) Kelan tilastojen mukaan kaikista kotihoidon tuen saajista isien osuus oli vuonna 2021 noin kahdeksan prosenttia (Kela, 2022). Isien keskuudessa näyttää kuitenkin olevan myös valmiutta hoivavastuun kasvattamiseen, sillä esimerkiksi koronapandemian alkaessa keväällä 2020 isien kotihoidon tuen käyttö hetkellisesti lisääntyi (Saarikallio-Torp ym., 2022). Kyselytutkimusten perusteella korkeasti koulutetuista isistä suurempi osa on käyttänyt kotihoidon tukea muihin isiin verrattuna. Lisäksi myös isän hoitovapaan käyttöön on puolison tuloilla ja koulutustasolla

vahvempi yhteys kuin isän omalla koulutustasolla ja tuloilla (Lammi-Taskula ym., 2017).

Tarkastelemme tässä luvussa isien eri perhevapaiden käyttöä sekä isien omia perusteluita vapaiden käytölle tai käyttämättä jättämiselle eri väestöryhmissä. Tässä luvussa analysoimme erityisesti sosioekonomisia ja demografisia eroja. Kirjan luvussa 6 tarkastellaan lisäksi isien vapaiden käytön yhteyttä isien erilaisiin työtilanteisiin ja työn piirteisiin.

3.1 Isyysvapaata äitiys- ja vanhempainvapaan aikana

Koska tämän Perhevapaakyselyn isä koskevan otoksen kriteerinä oli se, että isä oli käyttänyt isyysvapaata vähintään yhden päivän, tarkastelemme seuraavassa isien äitiys- ja vanhempainvapaan aikana käyttämää isyysvapaata äitien vastausten avulla (taulukko 3.1, s. 54). Tästä syystä tarkastelusta on rajattu pois ne äidit, jotka ovat ilmoittaneet olevansa lapsen ainoita vanhempia (heitä oli kaikista äitivastaajista 0,5 %).

Isyysvapaata äitiys- ja vanhempainvapaan aikana yhtä aikaa äidin kanssa käyttäneistä isistä valtaosa (74 %) käytti vapaata kolme viikkoa, mikä on lain sallima enimmäismäärä (18 päivää = 3 viikkoa). Loput isyysvapaapäivät isällä oli mahdollista käyttää vanhempainvapaan päätyttyä.

Äideistä 82 prosenttia ilmoitti, että isä tai lapsen toinen vanhempi oli käyttänyt isyysvapaata yhtä aikaa äidin kanssa. Väestöryhmien mukaisia eroja (taulukko 3.1) isän äitiys- ja vanhempainvapaan aikaisen isyysvapaan käytössä havaittiin tarkasteltaessa sosioekonomisia taustamuuttujia sekä sitä, kuinka mones syntynyt lapsi oli äidille. Hieman useammat ensimmäisten ja toisten lasten isät käyttivät isyysvapaata yhtä aikaa äidin kanssa kuin isät, joilla oli tätä useampia lapsia (ero oli melkein tilastollisesti merkitsevä). Tätä äitiys- ja vanhempainvapaan aikana pidettävissä ollutta isyysvapaata käyttivät muita isä selvästi harvemmin hyvin pienituloiset isät. Pienituloisimmista, korkeintaan 1 500 euroa kuukaudessa ansaitsevista isistä vain runsas puolet (52 %) oli ollut isyysvapaalla yhtä aikaa äidin kanssa. Korkeimmissa tuloluokissa isistä lähes 90 prosenttia oli ollut isyysvapaalla äidin ollessa äitiys- tai vanhempainvapaalla. Tulojen lisäksi myös isän koulutus oli yhteydessä äidin kanssa yhtä aikaa käytettävissä olevan isyysvapaan käyttöön, sillä matalasti koulutetut isät käyttivät muita isä harvemmin isyysvapaata lapsen syntymän yhteydessä (80 %) kuin korkeamman koulutuksen saaneet isät (83–87 %). Erot koulutusryhmien välillä olivat kuitenkin pienempiä kuin tulojen mukaan tarkasteltuna. Lisäksi tätä isyysvapaan osaa käytti työssä käyvistä isistä suurempi osa kuin muista isistä.

Taulukko 3.1. Isän isyysvapaan käyttö äitiys- ja vanhempainvapaan aikana, äitiaineisto (pl. äidit, jotka ovat lapsen ainoita vanhempia) (%).

	Isyysvapaata äitiys- ja vanhempainvapaan aikana käyttäneet (%)	n	p-arvo
Kaikki	82	1 802	
Äidin ikä			0,528
18–29 vuotta	81	340	
30–39 vuotta	83	1 199	
40–50 vuotta	81	222	
Lapsen ikä			0,828
10–23 kk	82	1 248	
24–33 kk	83	554	
Lapsi on äidin			0,056
ensimmäinen	83	834	
toinen	84	607	
kolmas tai sitä seuraava	78	355	
Isän koulutus			0,007
Peruskoulu / lukio / ammatillinen koulutus	80	882	
Opisto/AMK	87	435	
YAMK/kandidaatti/maisteri/lisensiaatti/tohtori	83	479	
Isän pääasiallinen toiminta (ennen lapsen syntymää)			< 0,001
Työssä/yrittäjä/freelancer	87	1 631	
Kotona/opiskelija/työtön/lomautettu/muu	41	159	
Isän tulot, euroa/kk (tulot ennen lapsen syntymää)			< 0,001
0–1 500	52	206	
1 501–2 000	86	253	
2 001–2 500	86	420	
2 501–3 000	88	372	
3 001 tai enemmän	88	500	

Pieni osa äideistä, kuusi prosenttia, ilmoitti, että isä ei ollut käyttänyt isyysvapaata mutta oli ollut kotona lapsen syntymän jälkeen muusta syystä (ei esitetty taulukossa). Näin ilmoittaneista äideistä 39 prosenttia raportoi, että isä oli ollut työttömänä tai lomautettuna ja 15 prosenttia opiskeli lapsen syntyessä. Lisäksi vajaa viidesosa (18 %) äideistä ilmoitti, että isä oli samaan aikaan lapsen syntyessä vuosilomalla. Vuosilomia ovat hyödyntäneet etenkin esikoislasten isät ja korkeasti koulutetut isät. 29 prosenttia äideistä ilmoitti, että isä on ollut kotona lapsen syntyessä jostakin muusta syystä.

3.2 Isyysvapaa vanhempainvapaan jälkeen

Seuraavaksi siirrymme tarkastelemaan vanhempainvapaan jälkeen pidettävissä olleen isyysvapaan käyttöä isäaineiston avulla sekä vapaan käyttöasteen että sen keston osalta. Tästä isyysvapaan osasta käytetään usein nimitystä isäkiintiö ja sillä tavoitellaan isien itsenäistä hoivavastuuta lapsesta, eikä sitä siten voi pitää yhtä aikaa äidin ollessa perhevapaalla. Tarkastelemme isän jo toteutunutta vapaan käyttöä sekä aikeita vielä käyttää tai olla kokonaan käyttämättä tätä vapaata. Vapaajakson keston tarkastelu keskittyy isiin, jotka olivat kyselyhetkellä jo käyttäneet ainakin osan vanhempainvapaan jälkeisestä isyysvapaasta mutta joista osa suunnitteli vielä myöhemmin käyttävänsä vapaata. Isäkiintiön kestotarkastelussa on laskettu yhteen sekä isän jo käyttämä osa isäkiintiöstä että isän ilmoittama määrä suunnitellusta isäkiintiön käytöstä.

Kyselymme perusteella 60 prosenttia isistä ilmoitti, että oli käyttänyt vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata (taulukko 3.2, s. 56–57). Rekisteriaineistoon perustuvien tutkimusten mukaan noin 45 prosenttia vuonna 2018 syntyneiden lasten isistä käytti vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2020; Saarikallio-Torp & Miettinen, 2021). Kyselyaineiston tuottama luku on siis selvästi todellista käyttöastetta suurempi, mikä kertoo yhtäältä aineiston kohdejoukon poimintakriteeristä (kohdejoukkoon valittiin isät, jotka ovat käyttäneet vähintään yhden päivän isyysvapaata) sekä toisaalta aineiston vinoumasta; isät ovat olleet sitä motivoituneempia vastaamaan perhevapaakyselyyn, mitä enemmän he ovat käyttäneet isyysvapaata.

Kyselyn kohdejoukon ollessa pienten, 1–2-vuotiaiden, lasten vanhempia eivät kaikki isät olleet vielä kyselyhetken mennessä ehtineet käyttää joko laisinkaan tai kaikkia aikomiaan isyysvapaapäiviä. Isän on mahdollista siirtää vanhempainvapaan jälkeistä kiintiövapaan käyttämistä siihen saakka, kunnes lapsi täytti kaksi vuotta. Noin viidennes isistä (19 %) ilmoittikin, ettei ollut vielä käyttänyt vanhempainvapaan jälkeistä kiintiötään, mutta aikoi myöhemmin niin tehdä. Isäkiintiön käyttöä suunnittelevat isät olivatkin aineistossa enimmäkseen alle 2-vuotiaiden lasten isiä. Hieman runsas viidennes (21 %) isistä ilmoitti, ettei ollut käyttänyt eikä ollut aikeissa käyttää vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata lainkaan. Muita isiä yleisemmin näin ilmoittivat matalasti koulutetut isät (28 %) sekä isät, joille syntynyt lapsi on kolmas tai sitä seuraava (30 %).

Vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata olivat käyttäneet muita isiä yleisemmin ensimmäisten (64 %) ja toisten (62 %) lasten isät ja vastaavasti harvemmin isät, joilla oli kolme lasta tai enemmän (49 %). Lisäksi isät, jotka työskentelivät toimihenkilöammateissa (ylempi tai alempi toimihenkilö, 65 % ja 61 %) hyödynsivät isäkiintiötä yleisemmin kuin johtavassa asemassa (57 %) ja etenkin yrittäjinä (44 %) työskentelevät isät.

Myös molempien vanhempien koulutus on kytköksissä isän vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käyttöön. Isät, jotka olivat korkeasti koulutettuja tai joiden puoliso oli korkeasti koulutettu, olivat käyttäneet isäkiintiötä yleisemmin kuin muut isät. Korkeasti koulutetuista isistä 68 prosenttia ilmoitti käyttäneensä isäkiintiötä, kun vastaava osuus matalimmin koulutetuilla isillä oli 53 prosenttia. Vastaavasti isistä, joiden puoliso oli korkeasti koulutettu, 72 prosenttia ilmoitti käyttäneensä vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata, kun osuus matalasti koulutettujen äitien puolisoitten keskuudessa oli 49 prosenttia.

Isän tulojen yhteys isän käyttämään vanhempainvapaan jälkeiseen isyysvapaaseen ei ollut tilastollisesti merkitsevä. Sen sijaan äitien tulot olivat tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä isän vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käyttöön. Suurituloisten äitien puolisoista (74 %) selvästi suurempi osa käytti isäkiintiötä kuin pienituloisten äitien puolisoista (52 %).

Taulukko 3.2. Isien äitiys- ja vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käyttö sosioekonomisten taustatekijöiden mukaan (%).

Onko isä käyttänyt vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata?	Kyllä, % (n = 920)	Ei, mutta aikoo, % (n = 300)	Ei, eikä aio, % (n = 302)	Yhteensä, % (n)	p-arvo
Kaikki	60	19	21	100 (1 522)	
Isän ikä					0,100
18–29 vuotta	53	20	27	100 (153)	
30–39 vuotta	62	19	19	100 (964)	
40–50 vuotta	60	18	22	100 (74)	
Lapsen ikä					< 0,001
10–23 kk	54	26	20	100 (1 086)	
24–33 kk	74	2	24	100 (436)	
Lapsi on isän					< 0,001
ensimmäinen	64	17	20	100 (739)	
toinen	62	21	17	100 (474)	
kolmas tai sitä seuraava	49	21	30	100 (291)	
Isän koulutus					< 0,001
Peruskoulu / lukio / ammatillinen koulutus	53	19	28	100 (568)	
Opisto/AMK	61	22	18	100 (478)	
YAMK/kandidaatti/maisteri/lisensiaatti/tohtori	68	16	16	100 (475)	

Taulukko 3.2 jatkuu.

Jatkoa taulukkoon 3.2.

Onko isä käyttänyt vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata?	Kyllä, % (n = 920)	Ei, mutta aikoo, % (n = 300)	Ei, eikä aio, % (n = 302)	Yhteensä, % (n)	p-arvo
Isän pääasiallinen toiminta (ennen lapsen syntymää)					0,827
Työssä/yrittäjä/freelancer	60	19	21	100 (1 445)	
Kotona/opiskelija/työtön/lomautettu/muu	57	20	23	100 (75)	
Isän ammattiasema					0,030
Johtavassa asemassa	57	23	21	100 (109)	
Ylempi toimihenkilö	65	18	17	100 (409)	
Alempi toimihenkilö	61	17	22	100 (239)	
Työntekijä	59	19	22	100 (659)	
Yrittäjä/maanviljelijä/muu	44	26	31	100 (95)	
Isän tulot, euroa/kk (tulot ennen lapsen syntymää)					0,244
0–1 500	54	20	26	100 (110)	
1 501–2 000	56	18	27	100 (226)	
2 001–2 500	62	20	18	100 (442)	
2 501–3 000	61	19	19	100 (341)	
3 001 tai enemmän	62	18	20	100 (389)	
Äidin koulutus					< 0,001
Peruskoulu / lukio / ammatillinen koulutus	49	21	31	100 (458)	
Opisto/AMK	58	22	20	100 (467)	
YAMK/kandidaatti/maisteri/lisensiaatti/tohtori	72	15	13	100 (579)	
Äidin tulot, euroa/kk (tulot ennen lapsen syntymää)					< 0,001
0–1 500	52	19	29	100 (379)	
1 501–2 000	60	18	22	100 (374)	
2 001–2 500	61	22	17	100 (387)	
2 501–3 000	68	18	14	100 (184)	
3 001 tai enemmän	74	16	10	100 (152)	

3.2.1 Vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan kesto

Kyselyn isävastaajien mukaan isät olivat käyttäneet tai olivat aikeissa käyttää vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata keskimäärin kuusi viikkoa (ei esitetty taulukossa). Isällä oli ennen elokuuta 2022 voimassa olleen järjestelmän mukaisesti mahdollisuus käyttää isyysvapaata yhteensä 9 viikkoa, joista 3 viikkoa (18 päivää) yhtä aikaa äidin kanssa lapsen syntymän jälkeen. Mikäli isä käytti isyysvapaata yhtä aikaa äidin kanssa vähemmän kuin 18 päivää, oli hänellä mahdollisuus vastaavasti käyttää vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata enemmän kuin kuusi viikkoa. Rekisteritutkimusten perusteella tiedämme, että (vuonna 2018 syntyneiden lasten) isät käyttivät vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata keskimäärin viisi viikkoa (31 päivää) (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2020). Tähän kyselyyn vastanneet isät ovat siis käyttäneet vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata keskimäärin pidempään. Tarkastelussa olivat mukana ne isät, jotka olivat jo käyttäneet vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata (joista osa aikoi yhä käyttää isyysvapaata).

Seuraavaksi tarkastelemme isien vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan kestoa niin, että isät on luokiteltu kahteen luokkaan: 1–5 viikkoa ja 6–9 viikkoa isyysvapaata vanhempainvapaan jälkeen käyttäneisiin (jo käytetyn isyysvapaan sekä suunnitellun isyysvapaan yhteenlaskettu kesto). Tähän luokitteluun päädyttiin siitä syystä, että halusimme tarkastella erikseen isiä, jotka ovat käyttäneet isyysvapaata keskimääräistä pidempään. Samaa vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan keston luokittelua hyödynnetään myös tämän kirjan luvussa 6, jossa tarkastellaan työn piirteiden yhteyttä isyysvapaan käyttöön.

Taulukossa 3.3 (s. 59–60) on esitetty isien käyttämän vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan kesto eri taustamuuttujien mukaan. Vajaa kolmannes (29 %) isistä ilmoitti käyttäneensä tai aikovansa kaikkiaan käyttää vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata 1–5 viikkoa ja lähes kaksi kolmesta (71 %) isästä kuusi viikkoa tai pidempään.

Äältään vanhemmat isät ilmoittivat hieman muita isiä yleisemmin käyttävänsä tätä isyysvapaan osaa pidempään, 6–9 viikkoa. Valtaosa 30-vuotiaista ja sitä vanhemmista isistä ilmoitti käyttäneensä vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata vähintään kuusi viikkoa. Tätä nuoremmilla isillä tämän isyysvapaan osan käyttö painottui enemmän lyhyempiin, enintään viiden viikon mittaisiin jaksoihin.

Kuten aiempien tutkimusten mukaan tiedämme, myös tämän kyselyn mukaan isän sosioekonominen tausta on vahvasti kytköksissä vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan keston. Mitä korkeampi koulutus isällä on, sitä pidempään hän tämän kyselyn mukaan käytti isyysvapaata vanhempainvapaan jälkeen. Korkeimmin koulutetuista isistä peräti 82 prosenttia ilmoitti käyttäneensä (tai suunnitelti käyttävänsä) tätä isyysvapaan osaa kuusi viikkoa tai pidempään. Enintään keskiasteen tutkimuksen suorittaneista isistä vastaava osuus on 61 prosenttia. Myös tulojen yhteys käytetyn isyysvapaan (vanhempainvapaan jälkeen) keston on selkeä; isät käyttivät tätä isyys-

vapaan osaa sitä pidempään, mitä suurituloisempia he olivat. Isistä, joiden nettotulot ennen lapsen syntymää olivat yli 2 500 euroa kuukaudessa, yli 76 prosenttia käytti isyysvapaata kuusi viikkoa tai pidempään. Pienituloisimmista isistä ($\leq 1\,500$ euroa/kk) vain vajaa puolet (49 %) käytti tätä isyysvapaata näin pitkään.

Myös isän työmarkkina-asema on yhteydessä isyysvapaan keston. Työssä käyvät isät käyttivät isyysvapaata vanhempainvapaan jälkeen pidempään kuin muut isät, 72 prosenttia käytti 6 viikkoa tai pidempään, kun taas opiskelijoista, työttömistä ja kotona olevista isistä runsas puolet oli käyttänyt isyysvapaata vähintään kuusi viikkoa.

Taulukko 3.3. Isien äitiys- ja vanhempainvapaan jälkeen pidettävän isyysvapaan käytön kesto (toteutuneen vapaan ja suunnitellun vapaan yhteenlaskettu kesto) sosioekonomisten taustatekijöiden mukaan (%)^a.

	1–5 viikkoa, % (n = 257)	≥ 6 viikkoa, % (n = 645)	Yhteensä, % (n)	p-arvo
Kaikki	29	71	100 (902)	
Isän ikä				0,016
18–29 vuotta	41	59	100 (86)	
30–39 vuotta	27	73	100 (580)	
40–50 vuotta	30	70	100 (208)	
Lapsi on isän				0,410
ensimmäinen	28	73	100 (465)	
toinen	29	71	100 (285)	
kolmas tai sitä seuraava	33	67	100 (139)	
Isän koulutus				< 0,001
Peruskoulu / lukio / ammatillinen koulutus	39	61	100 (298)	
Opisto/AMK	31	69	100 (282)	
YAMK/kandidaatti/maisteri/lisensiaatti/tohtori	19	82	100 (321)	
Isän pääasiallinen toiminta (ennen lapsen syntymää)				0,002
Palkansaaja/yrittäjä/freelancer	28	72	100 (862)	
Kotona/opiskelija/työtön/lomautettu/muu	50	50	100 (39)	
Isän ammattiasema				< 0,001
Johtavassa asemassa	36	64	100 (61)	
Ylempi toimihenkilö	18	82	100 (259)	
Alempi toimihenkilö	23	77	100 (143)	
Työntekijä	37	63	100 (389)	
Yrittäjä/maanviljelijä/muu	39	62	100 (42)	

Taulukko 3.3 jatkuu.

Jatkoa taulukkoon 3.3.

	1–5 viikkoa, % (n = 257)	≥ 6 viikkoa, % (n = 645)	Yhteensä, % (n)	p-arvo
Isän tulot, euroa/kk (tulot ennen lapsen syntymää)				< 0,001
0–1 500	51	49	100 (56)	
1 501–2 000	36	64	100 (128)	
2 001–2 500	30	70	100 (274)	
2 501–3 000	24	76	100 (201)	
3 001 tai enemmän	25	76	100 (239)	
Äidin koulutus				< 0,001
Peruskoulu / lukio / ammatillinen koulutus	44	56	100 (222)	
Opisto/AMK	31	69	100 (261)	
YAMK/kandidaatti/maisteri/lisensiaatti/tohtori	20	81	100 (413)	
Äidin tulot, euroa/kk (tulot ennen lapsen syntymää)				< 0,001
0–1 500	40	60	100 (193)	
1 501–2 000	32	68	100 (220)	
2 001–2 500	28	72	100 (233)	
2 501–3 000	15	85	100 (125)	
3 001 tai enemmän	18	82	100 (112)	

^a Isyysvapaan kesto on isyysvapaata vanhempainvapaan jälkeen jo ainakin jonkin verran käyttäneiden isien käytetty tai suunniteltu kokonaiskesto.

Kaikki tämän kyselyn kohteena olevat isät eivät olleet vielä kyselyhetkellä välttämättä ehtineet käyttää kaikkia aikomiaan isyysvapaapäiviään, sillä vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata oli mahdollista käyttää joustavasti aina lapsen toiseen syntymäpäivään saakka. Noin viidennes (19 %) kaikista kyselyyn vastanneista isistä ilmoittikin, että ei ollut vielä käyttänyt isyysvapaata mutta aikoi tehdä niin myöhemmin. Valtaosalla (97 %) näistä isistä syntynyt lapsi oli kyselyhetkellä korkeintaan yksivuotias eli heidän oli mahdollista siirtää isyysvapaan käyttöä vielä noin vuoden verran. Näistä isyysvapaan käyttöä yhä suunnittelevista isistä hieman runsas puolet (54 %) suunnitteli käyttävänsä vapaata kuusi viikkoa tai pidempään (ei esitetty taulukossa). Yli viiden viikon mittainen suunniteltu isyysvapaan käyttö oli yleisempää korkeasti koulutettujen (65 %) isien keskuudessa. Isäryhmien välillä ei muiden taustamuuttujien osalta ollut tilastollisesti merkitsevästi eroa niillä isillä, jotka eivät olleet vielä käyttäneet isyysvapaata vanhempainvapaan jälkeen mutta aikoivat niin tehdä myöhemmin.

3.2.2 Isyysvapaan joustojen hyödyntäminen

Ennen vuoden 2022 perhevapaauudistusta vanhempainvapaajärjestelmä tarjosi nykyistä rajatummat mahdollisuudet isyysvapaan joustavalle käytölle. Vanhempainvapaan jälkeinen isyysvapaa oli mahdollista jakaa kahteen eri jaksoon, minkä lisäksi sen käyttöä oli mahdollista myöhentää aina siihen saakka, kunnes lapsi täytti kaksi vuotta.

Isien kyselyssä antamien vastausten perusteella isät olivat hyödyntäneet molempia joustomahdollisuuksia; sekä myöhentämistä että jaksottamista (taulukko 3.4). Kaikista isäkiintiötä käyttäneistä isistä 61 prosenttia ilmoitti pitäneensä isyysvapaan useammassa jaksossa. Lyhyemmän aikaa (1–5 viikkoa) isyysvapaalla olleista hieman useampi oli hyödyntänyt jaksomahdollisuutta kuin pidempään (≥ 6 viikkoa) isyysvapaalla olleet isät (64 % vs. 60 %). Taustamuuttujien mukaisia (tilastollisesti merkitseviä) väestöryhmittäisiä eroja ei havaittu useampien jaksoiden hyödyntämisessä.

Taulukko 3.4. Vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan joustoja käyttäneet isät tai perheet, vanhempainvapaan jälkeisestä isyysvapaata käyttäneistä isistä (%).

	Kaikki vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata käyttäneet (n = 920)	Vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan keston mukaan	
	%	1–5 viikkoa (n = 224), %	≥ 6 viikkoa (n = 473), %
Isä käytti vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata...			
...useammassa jaksossa (n = 433)	61	64	60
...myöhentäen vapaan aloitusta (n = 368)	52	46	54

Mahdollisuutta siirtää vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan aloitus myöhemmäksi hyödynsi isistä runsas puolet (52 %). Pidemmän isäkiintiön (≥ 6 viikkoa) käyttäneistä isistä hieman useampi oli hyödyntänyt myöhennysmahdollisuutta kuin lyhyemmän aikaa (1–5 viikkoa) isyysvapaalla olleet isät (54 % vs. 46 %). Tämänkään joustomahdollisuuden suhteen isien välillä ei ollut tilastollisesti merkitseviä väestöryhmittäisiä eroja taustamuuttujien mukaan tarkasteltuna.

Edellä mainittujen joustojen lisäksi perheillä on vuodesta 2013 lähtien ollut mahdollisuus laittaa lapsi halutessaan varhaiskasvatukseen ennen isyysvapaan alkua, mikäli isä halusi myöhentää oman kiintiövapaansa aloitusta. Vajaa viidennes perheistä (isistä 17 % ja äideistä 18 %), joissa isä oli käyttänyt vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata, kertoi, että oli hyödyntänyt tätä mahdollisuutta (taulukko 3.5, s. 62). Äitiaineiston mukaan useampien niiden perheiden, joissa äiti oli iältään nuori, matalasti koulutettu tai pienituloinen tai jos isä oli työvoiman ulkopuolella, lapsi oli ollut varhaiskasvatuksessa ennen isyysvapaan alkua. Myös isien vastausten mukaan

useampien niiden perheiden, joissa äiti oli pienituloinen, lapsi oli ollut varhaiskasvatuksessa ennen isyysvapaan alkua.

Taulukko 3.5. Lapsen varhaiskasvatukseen osallistuminen vanhempainvapaan ja isyysvapaan välissä isien ja äitien vastausten mukaan (%).

Osallistuiko lapsi varhaiskasvatukseen vanhempainvapaan ja isyysvapaan välissä?	Isät (n = 914), % vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata käyttäneistä	Äidit (n = 842), % vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata käyttäneiden isien puolisoista
Kyllä	17	18
Ei	83	82
Yhteensä	100	100

3.2.3 Äitien toiminta isän kiintiövapaan aikana

Isyysvapaan vanhempainvapaan jälkeisellä kiintiövapaalla on tavoiteltu isien yhä itsenäisempää hoivavastuuta lapsesta niin, että lapsen äidillä on mahdollisuus palata omalta vapaaltaan työelämään tai opiskelemaan. Edellisen, vuoden 2013 perhevapaakyselyn mukaan isän pitäessä (ennen vuonna 2013 voimaan tulleen uudistuksen mukaista) isäkuukautta enemmistöissä perheistä äiti oli samaan aikaan kotona joko vuosilomalla (34 %), työttömänä (10 %) tai muusta syystä (19 %) (Lammi-Taskula ym., 2017). Myös Perhevapaakyselyssä 2022 kartoitettiin sekä äitien että isien vastausten avulla tätä kysymystä.

Valtaosa sekä isistä että äideistä raportoi, että äiti oli työssä isän ollessa vanhempainvapaan jälkeisellä isyysvapaalla (isistä 67 % ja äideistä 65 %) (taulukko 3.6, s. 63). Lisäksi vajaa seitsemän prosenttia isistä ja kahdeksan prosenttia äideistä ilmoitti, että äiti opiskeli isän isyysvapaan aikana. Isävastaajista seitsemän prosenttia ja äitivastaajista 11 prosenttia kertoi, että äiti oli vuosilomalla isän hoitaessa lasta vanhempainvapaan jälkeen isyysvapaalla. Lisäksi vajaa viidennes isistä (19 %) ilmoitti, että äiti oli samanaikaisesti joko työttömänä tai lomautettuna taikka kotona muista syistä tai teki jotain muuta. Vastaava osuus äitien vastausten mukaan oli 17 prosenttia.

Kymmenen vuoden aikana on siis tapahtunut merkittävä muutos siinä, mitä äiti tekee isän hoitaessa lasta omalla kiintiövapaallaan; työssä ja kotona olleiden äitien osuudet ovat kääntyneet lähes vastakkain. Vuoden 2013 kyselyn mukaan isän käyttäessä kiintiövapaata 39 prosenttia isistä kertoi äidin olleen työssä, kun vastaava osuus tuoreessa kyselyssä oli lähes 30 prosenttiyksikköä suurempi. Vastaavasti vuoden 2013 kyselyssä isistä runsas kolmannes (34 %) raportoi äidin olleen kotona vuosilomalla isän käyttäessä isäkiintiötä. Vastaava osuus tuoreessa kyselyssä oli peräti 27 prosenttiyksikköä pienempi. (Lammi-Taskula ym., 2017.)

Taulukko 3.6. Äidin toiminta isän ollessa vanhempainvapaan jälkeisellä isyysvapaalla (osuus niistä vanhemmista, jotka raportoivat isän käyttäneen vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata, %).

Mitä äiti teki isän ollessa vanhempainvapaan jälkeisellä isyysvapaalla?	Isät, % (n = 917)	Äidit, % (n = 744)
Oli töissä	67	65
Opiskeli	7	8
Oli kotona vuosilomalla	7	11
Oli työttömänä / lomautettuna	5	4
Oli kotona muista syistä	12	11
Teki jotain muuta	2	1
Yhteensä	100	100

Tarkasteltaessa äitien toimintaa sen mukaan, miten pitkään isä käytti vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata, havaittiin, että valtaosa (81 %) pidempään isyysvapaalla (≥ 6 viikkoa) olleiden isien puolisoista oli isien vastausten perusteella ollut työssä tai opiskellut isän hoitaessa lasta kotona (ei esitetty taulukossa). Lyhyemmän isyysvapajakson käyttäneiden isien puolisoista taas runsas puolet (54 %) oli työssä tai opiskeli isän ollessa isyysvapaalla.

Sitä useampi äiti oli työssä tai opiskeli isän ollessa isyysvapaalla vanhempainvapaan jälkeen, mitä korkeammin koulutetusta vanhemmasta on kyse. Korkeasti koulutetuista äideistä 80 prosenttia ilmoitti olleensa työssä tai opiskelleensa, kun isä hoiti lasta isyysvapaalla (vanhempainvapaan jälkeen) (korkeasti koulutetuista isistä 78 % kertoi lapsen äidin tehneen näin) (taulukko 3.7, s. 64). Matalasti koulutetuista äideistä 64 prosenttia on ollut työssä tai opiskellut isän ollessa isyysvapaalla (matalasti koulutetuista isistä 68 % kertoi lapsen äidin tehneen näin).

Koulutuksen kanssa vastaavalla tavalla myös vanhempien tulotaso oli yhteydessä siihen, oliko äiti ollut töissä vai kotona isän ollessa vanhempainvapaan jälkeisellä isyysvapaalla. Mitä suurempituloisesta vanhemmasta on kyse, sitä useampi äiti oli ollut työssä isän isyysvapaan ajan. Suurituloisimmista isistä (nettotulot $> 3\,000$ euroa/kk) lähes 80 prosenttia (äitien vastausten mukaan 88 %) raportoi äidin olleen työssä isyysvapaan ajan, kun vastaava osuus pienituloisimmista isistä (nettotulot $\leq 1\,500$ euroa/kk) oli 54 prosenttia (äitien vastausten mukaan 51 %).

Taulukko 3.7. Äidin toiminta isän ollessa vanhempainvapaan jälkeisellä isyysvapaalla (osuus isistä ja äideistä, jotka ilmoittivat isän olleen vanhempainvapaan jälkeisellä isyysvapaalla, %).

	Äidit				Isät			
	Äiti oli töissä / opiskeli, %	Äiti oli vuosilomalla / työtön / kotona muusta syystä, %	Yhteensä, % (n)	p-arvo	Äiti oli töissä / opiskeli, %	Äiti oli vuosilomalla / työtön / kotona muusta syystä, %	Yhteensä, % (n)	p-arvo
Kaikki	73	27	100 (917)		73	27	100 (744)	
Isän/äidin koulutus				0,023				0,002
Peruskoulu / lukio / ammatillinen koulutus	68	32	100 (304)		64	36	100 (184)	
Opisto/AMK	74	26	100 (289)		72	28	100 (236)	
YAMK/kandidaatti/maisteri/lisensiaatti/tohtori	78	22	100 (323)		80	20	100 (324)	
Isän/äidin tulot, euroa/kk (tulot ennen lapsen syntymää)				0,004				< 0,001
0–1 500	54	46	100 (55)		51	49	100 (127)	
1 501–2 000	73	27	100 (132)		73	27	100 (177)	
2 001–2 500	72	28	100 (275)		78	22	100 (208)	
2 501–3 000	75	25	100 (206)		81	19	100 (127)	
3 001 tai enemmän	79	22	100 (244)		88	12	100 (104)	

3.2.4 Miten usein isyysvapaan ajalta maksetaan palkkaa?

Monet työnantajat maksavat palkkaa vanhempainvapaan alkaessa eri pituisia jaksoja työehtosopimuksesta riippuen. Palkallinen vapaa on yleisempää äitien keskuudessa, minkä lisäksi myös palkallisen jakson pituus on äideillä useimmiten selvästi pidempi kuin isillä. Niiden isyysvapaalla olleiden isien, joille on maksettu isyysvapaan ajalta palkkaa, osuus on kasvanut koko 2000-luvun ajan ja vuonna 2015 se oli hieman runsas 50 prosenttia. Kelan tilastojen mukaan isille on maksettu palkkaa keskimäärin runsaan viikon ajalta (vuotta 2015 koskeva tieto). (Haataja, 2016; Kela, 2017.) Kelan tilastoima tieto palkallisista vanhempainvapaista perustuu tilanteisiin, joissa työnantaja on maksanut vanhempainvapaan ajalta palkkaa ja hakenut tämän perusteella

Kelasta päivärahaa². Kelan tilaston ulkopuolelle jäävät kuitenkin esimerkiksi sellaiset alat, joilla työnantaja maksaa palkan ja vanhempainpäivärahan erotuksen. Lisäksi kaikki työnantajat eivät välttämättä ole tietoisia mahdollisuudesta hakea Kelasta työntekijän vanhempainrahakauden etuutta. Palkallisten jaksojen yleisyydestä tai pituuksista ei ole saatavissa kattavaa ja ajantasaista tietoa, mistä syystä Perhevapaakyselyyn 2022 haluttiin sisällyttää kysymys vanhempainvapaan palkallisuudesta.

Kysyimme Perhevapaakyselyssä, miten usein ja miten pitkään työnantajat ovat maksaneet palkkaa ansiosidonnaiselta isyys- tai vanhempainvapaan ajalta. Vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata käyttäneistä isistä (jotka olivat palkansaajia ennen lapsen syntymää) runsas neljännes raportoi, että työnantaja ei ollut maksanut palkkaa vapaan ajalta lainkaan (taulukko 3.8). Yleisimmin isille oli maksettu palkkaa viikon ajalta (48 %). 14 prosenttia isistä kertoi, että työnantaja oli maksanut palkkaa kahden viikon ajalta. Vähemmän kuin joka kymmenes (7 %) isistä raportoi palkallisen jakson olleen kolme viikkoa. Tätä pidemmät palkalliset jaksot olivat harvinaisia (4 %).

Taulukko 3.8. Palkanmaksu isyys- tai vanhempainvapaan ajalta (osuus niistä isistä, jotka ovat käyttäneet vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata ja ovat olleet palkansaajia ennen lapsen syntymää, %).

	Kaikki vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata käyttäneet isät, jotka olivat palkansaajia ennen lapsen syntymää, % (n = 828)	Käytetyn isyysvapaan keston mukaan, %	
		1–5 viikkoa (n = 228)	≥ 6 viikkoa (n = 600)
Maksoiko työnantaja palkkaa?			
Ei	26	39	21
Kyllä, viikon ajalta	48	44	51
Kyllä, kahden viikon ajalta	14	8	16
Kyllä, kolmen viikon ajalta	7	7	8
Kyllä, pidempään kuin kolmen viikon ajalta	4	3	5
Yhteensä	100	100	100
		p < 0,001	

2 Vanhempainpäiväraha maksetaan suoraan työnantajalle, jos työnantaja maksaa työsuhteen perusteella palkkaa työstä poissaolon ajalta. Mikäli päiväraha on suurempi kuin työnantajan maksama palkka, maksetaan ylimenevä osuus suoraan työntekijälle.

Koska palkallinen jakso usein sijoittuu käytännössä vapaan alkuun, oli isistä merkittävä osa todennäköisesti saanut palkkaa ainoastaan niiden isyysvapaaviikkojen ajalta, jotka hän oli pitänyt äidin äitiys- ja vanhempainvapaan aikana. Tästä huolimatta näyttää vapaan palkallisuus kuitenkin myös kannustavan isyysvapaan käyttöön myöhemmin. Muita useampi isä niistä, joille palkkaa ei ollut maksettu lainkaan ansiosidonnaisen vapaan ajalta, oli käyttänyt lyhyemmän isyysvapaajakson (1–5 viikkoa) (39 % vs. 21 %), kun taas pidempi palkallinen jakso heijastui vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan keston. Kahden viikon palkallinen jakso oli tyypillisempää isille, jotka olivat käyttäneet pidemmän, vähintään kuuden viikon mittaisen, isyysvapaan. Matalasti koulutetut isät sekä pienituloiset isät ilmoittivat muita isiä yleisemmin, että heille ei ollut maksettu palkkaa isyys- tai vanhempainvapaan ajalta.

3.3 Vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käytön perustelut

Seuraavaksi siirrytään tarkastelemaan isien esittämiä perusteluja isyysvapaan käytölle. Valtaosa vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata käyttäneistä isistä kertoi tärkeimmäksi perusteluksi vapaan käytölle halun viettää aikaa lapsen kanssa (90 %) (kuvio 3.1, s. 68). Tämä on myös aiemmassa, vuoden 2013 kyselyssä raportoitu yleisimmäksi perusteluksi vapaan käytölle (Lammi-Taskula ym., 2017). Vaikka kyselyiden tuloksia (prosenttiosuuksien tasolla) ei voi suoraan verrata keskenään eri tavalla toteutetun kysymyksen takia (vuoden 2013 kyselyssä vastaajaa pyydettiin valitsemaan kolme tärkeintä perustelua vapaan käytölle, kun vuoden 2022 kyselyssä vastaaja sai valita niin monta perustelua kuin halusi), voidaan verrata keskenään yleisimpien perustelujen järjestystä³.

Halu viettää aikaa lapsen kanssa oli yleisempi perustelu isyysvapaan käytölle pidempään, vähintään kuusi viikkoa, vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata käyttäneiden isien keskuudessa (92 % vs. 85 %) kuin enintään viisi viikkoa käyttäneillä isillä. Lisäksi perustelu oli sitä yleisempi, mitä suuremmat tulot isällä oli. Suurituloisimmassa isäryhmässä (> 3 000 e/kk) runsas 90 prosenttia isistä mainitsi tämän syyn isäkiintiön käyttämiselle, kun vastaava osuus pienituloisimmassa (≤ 1 500 e/kk) isäryhmässä oli 84 prosenttia. Ero oli tilastollisesti melkein merkitsevä ($p = 0,086$). Koulutus- tai ikäryhmien välisiä eroja perustelussa ei sen sijaan ollut, vaan eri taustoista tulevat isät mainitsivat syyn yhtä usein.

Toiseksi yleisin perustelu vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käytölle isien keskuudessa oli se, että isyysvapaa tuntui oikealta ja itsestään selvältä (69 %). Pidempään, vähintään kuusi viikkoa vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata käyttäneistä isistä selvästi useampi mainitsi tämän perustelun kuin lyhyemmän isyysvapaan käyttäneistä isistä (75 % vs. 54 %). Useammat korkeasti koulutetut isät mainitsivat tämän perustelun kuin matalasti koulutetut isät (78 % vs. 59 %) ($p < 0,001$). Lisäksi perus-

3 Lisäksi vertailua aiempaan kyselyyn vaikeuttaa se, että isille esitettiin vuoden 2013 perhevapaakyselyssä suppeampi määrä perusteluita.

telu oli sitä yleisempi, mitä suurituloisempi isä oli. Suurituloisimmista (> 2 500 e/kk) isistä 73 prosenttia mainitsi tämän syyn, kun vastaava osuus pienituloisimmassa (\leq 1 500 e/kk) isäryhmässä oli 52 prosenttia ($p = 0,018$). Tämä perustelu ei sisällynyt aiempaan perhevapaakyselyyn, joten emme pysty päättämään, onko perustelun yleisyydessä tapahtunut muutosta.

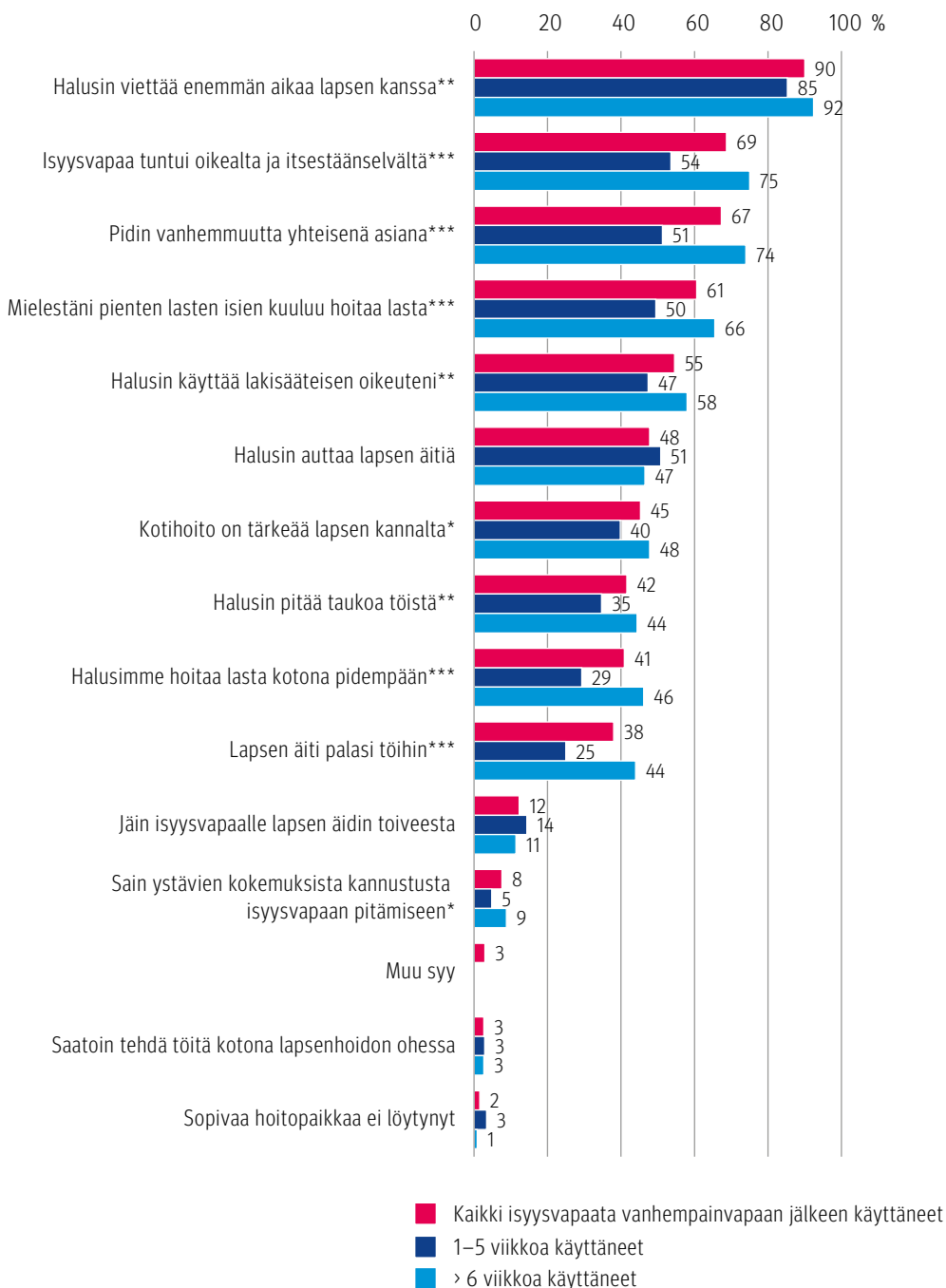
Kolmanneksi yleisin perustelu vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käytölle oli se, että vanhemmuus koetaan yhteiseksi asiaksi (67 %). Myös tämä perustelu oli kytköksissä käytetyn isyysvapaan pituuteen; vähintään kuusi viikkoa isyysvapaalla olleista isistä tilastollisesti merkitsevästi useampi mainitsit tämän perustelun kuin lyhyemmän isyysvapaan käyttäneistä isistä (74 % vs. 51 %). Perustelu oli lisäksi yleisempi korkeasti koulutettujen isien (75 %) keskuudessa kuin muilla isillä, sillä 60 prosenttia matalimmin koulutetuista isistä mainitsi tämän perustelun ($p = 0,001$). Vanhemmuuden kokeminen yhteiseksi asiaksi oli perusteluna yhteydessä myös isän tuloihin; perustelu oli sitä yleisempi, mitä suuremmat tulot isällä oli ($p = 0,066$). Suurituloisimmista isistä 71 prosenttia mainitsi tämän syyn, kun vastaava osuus pienituloisimpien isien keskuudessa oli 51 prosenttia. Tulos oli tilastollisesti melkein merkitsevä. Aiemmassa, vuoden 2013 kyselyssä vanhemmuuden kokeminen yhteiseksi asiaksi oli toiseksi yleisin perustelu isäkiintiön (isäkuukauden) käytölle.

Perustelu ”Mielestäni pienten lasten isien kuuluu hoitaa lasta” saa myös kannatusta isien keskuudessa vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käytön perusteluna. Isyysvapaata käyttäneistä isistä 61 prosenttia mainitsi perustelun vapaan käytön syyksi. Perustelu oli yleisempi pidempään (\geq 6 viikkoa) isyysvapaalla olleiden isien keskuudessa (66 % vs. 50 %). Taustatekijöiden mukaisia tilastollisesti merkitseviä eroja isien välillä oli tämän väittämän osalta vain koulutuksen mukaan; korkeasti koulutetuista isistä 68 prosenttia mainitsi tämä perustelun isäkiintiön käytön taustalla, kun matalimmin koulutetuista runsas puolet (55 %) mainitsi perusteluna tämän syyn ($p = 0,002$).

Runsas puolet (55 %) vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata käyttäneistä isistä kertoi vapaan käytölle perusteluksi halun käyttää lakisääteinen oikeus. Perustelu oli yleisempi yli kuusi viikkoa isyysvapaata käyttäneiden isien keskuudessa (58 % vs. 47 %). Perustelussa ei ollut havaittavissa koulutus-, tulo- tai ikäryhmittäisiä eroja.

Kaikista vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata käyttäneistä isistä 45 prosenttia mainitsi vapaan käytön perusteluksi halun auttaa äitiä. Isien välillä ei havaittu taustamuuttujien mukaisia eroja tämän perustelun yleisyydessä. Vuoden 2013 kyselyssä halu auttaa äitiä oli isien vastauksissa kolmanneksi yleisin perustelu isäkiintiön käytölle. Vaikuttaa siis siltä, että tuoreiden kyselytulosten valossa tämä perustelu ei näytty yhtä merkityksellisenä kuin aiemmin.

Kuvio 3.1. Isien perustelut vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käytölle isyysvapaan keston mukaan (osuus vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata käyttäneistä isistä, %, n = 913).

* = p < 0,05; ** = p < 0,01; *** = p < 0,001.

Osa isistä näki lapsen kotihoidon myös itsessään tärkeänä perusteluna vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käytölle. Perustelut ”kotihoito on tärkeää lapsen kannalta” ja ”halusimme hoitaa lasta kotona pidempään” olivat merkityksellisiä perusteluja vajaalle puolelle isyysvapaata käyttäneistä isistä. Isistä 45 prosenttia mainitsi ensin mainitun ja 41 prosenttia jälkimmäisen perustelun vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käytölle. Halu hoitaa lasta kotona pidempään oli yleisempi perustelu niiden isien keskuudessa, jotka olivat käyttäneet vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata vähintään kuusi viikkoa (46 % vs. 29 %). Sen sijaan kummankaan perustelun kohdalla ei ollut havaittavissa eroja isien välillä taustamuuttujien (koulutus, tulot, ikä) suhteen.

Vuonna 2013 viidenneksi yleisimmäksi syyksi isyysvapaan käytölle isät mainitsivat halun pitää taukoa töistä. Tuoreimmassa kyselyssä tämä perustelu oli vasta kahdeksanneksi yleisin perustelu vapaan käytölle. 42 prosenttia isäkiintiötä käyttäneistä isistä perusteli vapaan käyttöä tällä syyllä. Isyysvapaan tarjoama tauko työelämästä oli yleisempi syy niiden isien keskuudessa, jotka olivat käyttäneet pidemmän, vähintään 6 viikon mittaisen isyysvapaan; heistä 44 prosenttia perusteli isyysvapaavalintaansa halulla pitää taukoa töistä. Isien välillä ei sen sijaan ollut koulutus-, ikä- tai tuloryhmien osalta eroa siinä, miten usein halu pitää taukoa työelämästä oli perusteluna vapaalle.

Runsas joka kymmenes isä ilmoitti, että jäi vanhempainvapaan jälkeiselle isyysvapaalle lapsen äidin toiveesta, ja vajaa kymmenes taas ilmoitti, että isyysvapaavalintaan oli vaikuttanut ystäviltä saatu kannustus isyysvapaan pitämiseen.

3.4 Vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käytön esteet

Vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käytön esteiksi on aiemmassa rekisteritietoihin perustuvissa tutkimuksissa havaittu isän vähäinen koulutus, matala tulo-taso, nuori ikä ja työttömyys (Saarikallio-Torp & Haataja, 2016; Saarikallio-Torp & Miettinen, 2021). Lisäksi kyselytutkimusten tulosten mukaan isät itse mainitsevat useimmiten kiintiövapaan käytön esteeksi ennen muuta taloudelliset tekijät sekä sen, että lapsen äiti hoitaa lasta kotihoidon tuen turvin. Edellisessä, vuoden 2013 perhevapaakyselyssä yleisin syy isäkiintiön käyttämättä jättämiselle olivat taloudelliset tekijät, kun taas vuoden 2006 kyselyssä yleisin syy oli se, että lapsen äiti hoiti lasta kotihoidon tuen turvin. Myös työkiireet sekä työtilanne ja työn luonne ovat tekijöitä, jotka isät itse ovat aiemmissa perhevapaakyselyissä maininneet syiksi isäkiintiön käyttämättä jättämiselle. Muita käytön esteenä mainittuja syitä ovat olleet se, ettei isäkiintiön (vuonna 2013 voimassa olleen perhevapaajärjestelmän mukainen isäkuukausi) käyttöä katsottu tarpeelliseksi, ja se, että puolisoilla ei ollut työpaikkaa. (Lammi-Taskula ym., 2017; Närvi, 2018; Salmi ym., 2009.)

Kuviossa 3.2 (s. 72) on esitetty isien ilmoittamia perusteluja vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käyttämättä jättämiselle vuoden 2022 Perhevapaakyselyn

mukaan. Hieman runsas puolet (51 %) isistä ilmoitti syyksi jättää tämä isyysvapaan osa käyttämättä siksi, että lapsen äiti hoiti lasta kotona. Nämä ovat todennäköisesti perheitä, joissa äiti on saanut kotihoidon tukea vanhempainvapaan jälkeen. Suurituloisten isien keskuudessa tämä perustelu oli jonkin verran yleisempi kuin pienituloisten isien keskuudessa, mutta ero ei ollut tilastollisesti merkitsevää. Myöskään muiden taustamuuttujien mukaan tarkasteltuna isien välillä ei ollut tilastollisesti merkitsevää eroa perustelun yleisyydessä. Huomionarvoista on ajassa tapahtunut muutos. Äidin oleminen kotona hoitamassa lasta kotihoidon tuen turvin näyttäytyi edellisen kerran yleisimpänä perusteluna vuoden 2006 kyselyssä. Vuoden 2013 kyselyssä perustelu oli vasta toiseksi yleisin vastaajien keskuudessa. (Lammi-Taskula ym., 2017; Salmi ym., 2009.)

Toiseksi yleisin syy jättää vanhempainvapaan jälkeinen isyysvapaa käyttämättä oli isien vastausten mukaan se, että vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käyttöä ei pidetty taloudellisesti mahdollisena (43 %). Useammat matalasti koulutetut (48 %) sekä työssä käyvät (45 %) isät mainitsivat tämän perustelun käyttämättömyyden taustalla kuin korkeasti koulutetut (42 %) ja työttömät, opiskelijat tai kotona lasta hoitavat isät (16 %). Erot isien välillä sekä koulutuksen että työmarkkina-aseman suhteen olivat tilastollisesti merkitseviä ($p = 0,022$ ja $p = 0,016$). Suurituloisista isistä selvästi useammat (38 %) perustelivat isäkiintiön käyttämättä jättämistä taloudellisilla syillä verrattuna pienituloisiin isiin (28 %). Yleisintä tämä perustelu oli keskituloisille (2 001–2 500 e/kk) isille, joista 59 prosenttia perusteli kiintiön käyttämättä jättämistä taloudellisilla syillä. Ero isien välillä oli tulojen osalta tilastollisesti merkitsevää ($p = 0,016$).

Työtilanne tai työn luonne sekä työkiireet olivat myös osalla isistä olleet syynä jättää tämä isyysvapaan osa käyttämättä (18 % ja 15 %). Työtilanne tai työn luonne oli yleisempi perustelu isyysvapaan käyttämättömyydelle yli 40-vuotiailla isillä (27 %) verrattuna nuoriin, alle 30-vuotiaisiin isiin (9 %). Lisäksi pienituloisimmilla isillä (22 %) ja toisaalta suurituloisimmilla (28 %) isillä tämä perustelu oli yleisempi kuin keskituloisilla isillä (10 %). Ero isien välillä sekä iän että tulojen osalta oli tilastollisesti merkitsevää ($p = 0,032$ ja $p = 0,029$). Isien välillä ei sen sijaan ollut tilastollisesti merkitsevää eroa siinä, miten moni heistä perusteli vapaan käyttämättä jättämistä työkiireillä.

Isyysvapaan käytön esteenä nousi esiin myös se, että lapsen äidillä ei ollut työpaikkaa (16 %). Vailla voimassa olevaa työsuhdetta olevat äidit käyttävätkin kotihoidon tukea muita äitejä pidempään (ks. tarkemmin tämän kirjan luku 4). Nuoret, alle 30-vuotiaat isät mainitsivat muita isiä yleisemmin isyysvapaan esteeksi sen, että lapsen äidillä ei ollut työpaikkaa (33 % vs. 11–15 %) ($p = 0,001$). Muiden taustamuuttujien osalta isien välillä ei ollut tilastollisesti merkitsevää eroa.

Runsas kymmenen prosenttia isistä (13 %) ei pitänyt vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata tarpeellisena. Isien välillä ei ole tilastollisesti merkitsevää eroa tämän perustelun yleisyydessä taustamuuttujittain tarkasteltuna. Myös tämän perustelun merkitys on vähentynyt aiempaan kyselyyn verrattuna. Vuoden 2013 kyselyssä se, että vapaata (silloista isäkuukautta) ei pidetty tarpeellisena, oli kolmanneksi yleisen perustelu jättää isäkiintiö käyttämättä (Lammi-Taskula ym., 2017).

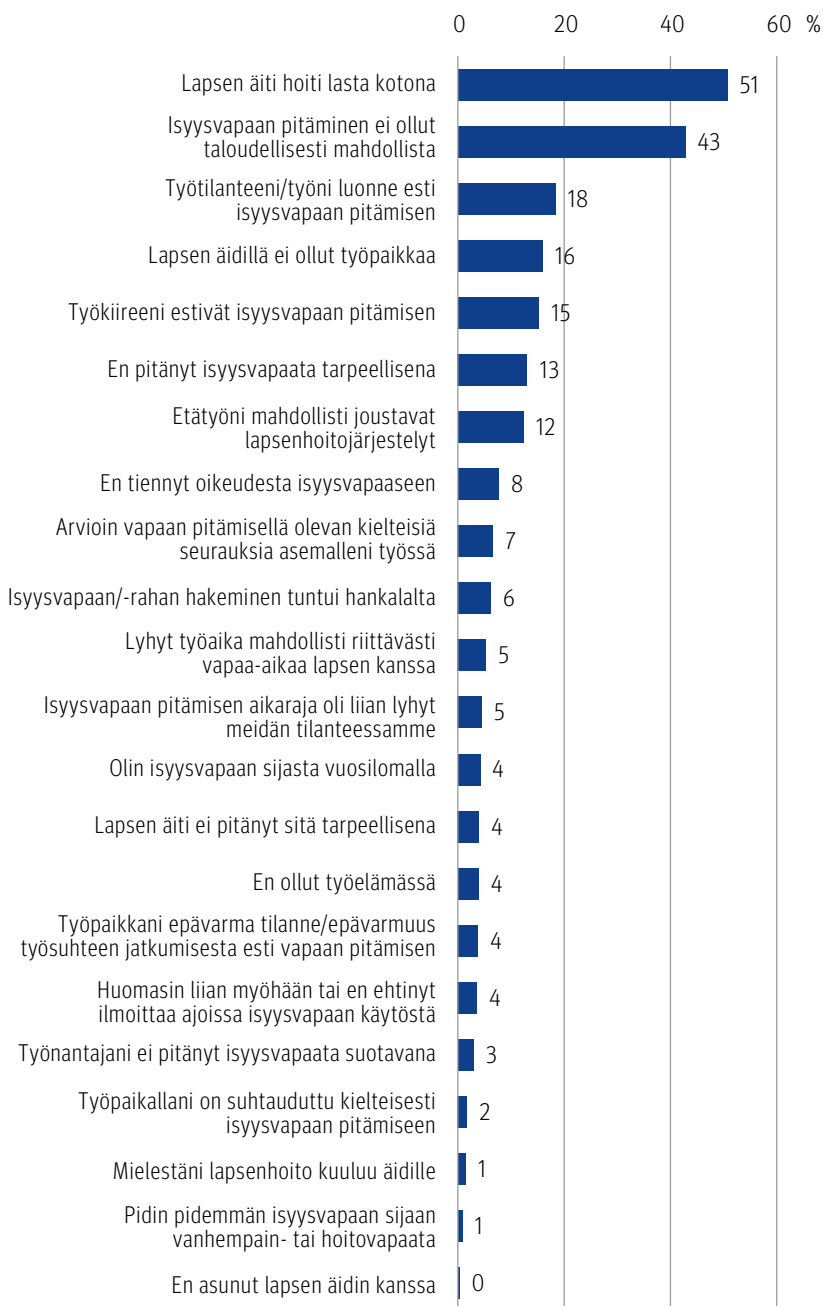
Hieman useampi kuin joka kymmenes isä (12 %) ilmoitti lisäksi, että vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käyttämättä jättämisen yhtenä syynä oli ollut se, että kotona tehty etätö oli mahdollistanut lapsen hoitoon osallistumisen. Tämä perustelu oli tilastollisesti merkitsevästi yleisempi korkeasti koulutettujen isien (26 %) ja suurituloisimpien isien (16 %) keskuudessa kuin matalasti koulutettujen isien (6 %) ja pienituloisten isien (0–4 %) keskuudessa ($p < 0,001$ ja $p = 0,012$). Syy saattaa myös korona-ajan jälkeen, etätöön jäätyä yleiseksi työnteon muodoksi, jäädä osalle isistä perusteluksi jättää virallinen isyysvapaa hyödyntämättä. Osa isistä käytti isyysvapaata myös esimerkiksi kesäloman yhteydessä tai sen jatkeena (ks. esim. Carnicelli ym., 2024; Miettinen & Saarikallio-Torp, 2020), ja vastaavasti myös vuosiloman pitäminen oli isien vastausten mukaan pienelle osalle isistä syy isyysvapaan käyttämättä jättämiselle (4 %).

Vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käyttämättä jättäneistä isistä vain seitsemän prosenttia piti isyysvapaan käytön negatiivisia seurauksia työssä syynä jättää isyysvapaoikeus käyttämättä. Harva isä lisäksi perusteli isyysvapaan käyttämättä jättämistä epävarmuudella työsuhteen jatkumisesta (4 %) tai sillä, että työnantaja olisi suhtautunut (3 %) tai työpaikalla muutoin (2 %) olisi suhtauduttu kielteisesti isyysvapaan pitämiseen.

Se, että isä ei tiennyt isyysvapaoikeudestaan (8 %) tai että isyysvapaan hakeminen olisi tuntunut liian hankalalta (6 %), oli isyysvapaan käytön esteenä vain pienelle osalle isistä. Yhdeksi isyysvapaan käytön esteeksi on nähty se, että isät eivät epähuomiossa huomaa isyysvapaan käytön aikarajan⁴ päättymistä. Tämän kyselyn tulosten mukaan tämä ei kuitenkaan näyttänyt kovinkaan merkittävältä esteeltä vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käytölle; perustelun mainitsi isyysvapaan käytön esteenä isistä vain muutama prosentti. Vain harva isä ilmoitti isäkiintiön käyttämättömyyden syyn olleen sen, että isä oli huomannut ilmoittaa isyysvapaasta liian myöhään.

4 Vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käyttöä voidaan siirtää siihen saakka, kunnes lapsi täyttää kaksi vuotta.

Kuvio 3.2. Isien ilmoittamat syyt sille, miksi isä ei ole käyttänyt vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata (isät, jotka eivät ole käyttäneet vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata, %, n = 302).

3.5 Ketkä isät eivät käytä isyysvapaata?

Koska tämän kyselyn kohteena olevat isät olivat kaikki käyttäneet isyysvapaata vähintään yhden päivän, tarkastelemme isiä, jotka ovat jättäneet kokonaan isyysvapaan käyttämättä, äitien vastausten kautta. Äideistä 12 prosenttia ilmoitti, että lapsen isä ei ollut käyttänyt eikä ollut aikeissa käyttää isyysvapaata lainkaan, ei edes yhtä aikaa äidin kanssa käytettävissä olevaa osuutta (taulukko 3.9, s. 73–74). Osuus oli selvästi pienempi kuin rekistereihin perustuvat tutkimukset ovat raportoineet (25 %) (Saarikallio-Torp & Miettinen, 2021). Yhtenä syynä tähän on todennäköisesti se, että matalasti koulutetut ja pienituloiset henkilöt vastaavat harvemmin kyselyihin, ja rekisteritutkimusten perusteella isyysvapaata käyttämättömien osuus on juuri näissä ryhmissä suurempi (Saarikallio-Torp & Miettinen, 2021).

Keitä ovat isät, jotka eivät ole käyttäneet lainkaan isyysvapaata? Taulukossa 3.9 on esitetty äidin vastauksiin perustuen isyysvapaata käyttämättä jättäneiden isien osuudet taustamuuttujien mukaan. Yhdenmukaisesti aikaisemman tutkimuksen mukaan isyysvapaan jättää kokonaan käyttämättä yleisemmin muut kuin esikoisten isät, samoin kuin alemmassa sosioekonomisessa asemassa olevat isät. Vajaa viidennes (16 %) isistä, joille syntynyt lapsi oli joko kolmas tai sitä seuraava, oli jättänyt isyysvapaa-oikeutensa kokonaan käyttämättä. Isät, jotka olivat matalasti koulutettuja (15 %) tai joiden puoliso oli matalasti koulutettu (17 %), jättivät muita isiä selvästi useammin isyysvapaan käyttämättä. Isyysvapaan käyttämättä jättäminen on keskittynyt erityisen vahvasti aivan pienituloisimpiin (0–1 500 e/kk) isiin, sillä heistä peräti 36 prosenttia oli jättänyt isyysvapaan kokonaan käyttämättä. Lisäksi lähes puolet niistä äideistä, jotka kertoivat lapsen isän olleen ennen lapsen syntymää opiskelija, työtön, lomautettu tai muutoin kotona lapsen syntyessä, raportoi isän jättäneen isyysvapaan kokonaan käyttämättä. Tämän kyselyn tuottama kuva isistä, jotka eivät ole käyttäneet lainkaan isyysvapaata, on melko yhdenmukainen sekä aiempiin kyselytutkimuksiin (Lammi-Taskula ym., 2017) että rekisteritutkimuksiin verrattuna (Saarikallio-Torp & Haataja, 2016; Saarikallio-Torp & Miettinen, 2020).

Taulukko 3.9. Niiden isien osuus, jotka eivät käyttäneet lainkaan isyysvapaata (eivätkä aio käyttää), taustamuuttujien mukaan, äitiaineiston perusteella (%).

	Isät, jotka eivät ole käyttäneet isyysvapaata		
	%	n	p-arvo
Kaikki	12	202	
Äidin ikä			0,313
18–29 vuotta	14	342	
30–39 vuotta	11	1 208	
40–50 vuotta	13	224	

Taulukko 3.9 jatkuu.

Jatkoa taulukkoon 3.9.

	Isät, jotka eivät ole käyttäneet isyysvapaata		
	%	n	p-arvo
Lapsi on äidin			0,002
ensimmäinen	10	75	
toinen	12	68	
kolmas tai sitä seuraava	16	58	
Äidin koulutus			< 0,001
Peruskoulu / lukio / ammatillinen koulutus	17	604	
Opisto/AMK	10	588	
YAMK/kandidaatti/maisteri/lisensiaatti/tohtori	8	619	
Äidin pääasiallinen toiminta (ennen lapsen syntymää)			< 0,001
Työssä/yrittäjä/freelancer	10	133	
Kotona/opiskelija/työtön/lomautettu/muu	18	67	
Äidin tulot, euroa/kk (ennen lapsen syntymää)			< 0,001
0–1 500	19	454	
1 501–2 000	10	433	
2 001–2 500	9	459	
2 501–3 000	10	270	
3 001 tai enemmän	8	188	
Isän koulutus			< 0,001
Peruskoulu / lukio / ammatillinen koulutus	15	127	
Opisto/AMK	9	35	
YAMK/kandidaatti/maisteri/lisensiaatti/tohtori	8	38	
Isän pääasiallinen toiminta (ennen lapsen syntymää)			< 0,001
Palkansaaja/yrittäjä/freelancer	8	130	
Kotona/opiskelija/työtön/lomautettu/muu	45	69	
Isän tulot, euroa/kk (ennen lapsen syntymää)			< 0,001
0–1 500	36	70	
1 501–2 000	8	21	
2 001–2 500	9	37	
2 501–3 000	7	24	
3 001 tai enemmän	8	40	

3.6 Isän vanhempainvapaan käyttö

Ennen vuoden 2022 perhevapaaudistusta käytössä ollut vanhempien kesken jaettava ansiosidonnainen vanhempainvapaa alkoi äidin äitiysvapaan päätyttyä lapsen ollessa noin 3–4 kuukauden ikäinen ja kesti siihen asti, kunnes lapsi oli noin 9–10 kuukauden ikäinen. Vanhempainvapaa oli isien keskuudessa vain hyvin vähän käytetty etuus. Rekisteritietoon perustuvan tutkimuksen mukaan isistä noin kolme prosenttia käytti jaettavaa vanhempainvapaata (Saarikallio-Torp & Miettinen, 2021). Tämän kyselyn isävastaajien mukaan 12 prosenttia isistä oli jakanut vanhempainvapaata lapsen äidin kanssa (taulukko 3.10, s. 76–77). Ero rekisteritarkasteluun johtuu ennen muuta siitä, että kyselyn kohdejoukkoon valikoituneet isät ovat käyttäneet vähintään yhden päivän isyysvapaata, minkä lisäksi kyselyyn vastanneet isät ovat todennäköisesti valikoitunut joukko isiä: kyselyyn ovat saattaneet vastata lapsen hoitoon keskimääräistä aktiivisemmin osallistuvat isät.

Aiemman, vuonna 2013 toteutetun perhevapaakyselyn mukaan jaettavaa vanhempainvapaata käyttivät muita isiä useammin 30-vuotiaat ja sitä vanhemmat isät, esikoislasten isät sekä isät, joiden puoliso oli korkeasti koulutettu tai suurituloinen (Lammi-Taskula ym., 2017).

Myös tämän kyselyn perusteella jaettavaa vanhempainvapaata olivat käyttäneet muita isiä hieman useammin esikoislasten isät. Myös isän koulutustaso määrittää isän vanhempainvapaan käyttöä, sillä korkeakoulutetut isät käyttivät vanhempainvapaata matalammin koulutettuja isiä useammin. Ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon tai yliopistotason tutkinnon suorittaneista isistä vajaa viidennes (18 %) oli käyttänyt vanhempien kesken jaettavaa vanhempainvapaata, kun enintään keskiasteen tutkinnon suorittaneista vain joka kymmenes (10 %) isä oli jakanut vanhempainvapaata. Äidin sosioekonominen asema vaikuttaa tämän kyselyn tulosten mukaan olevan vahvemmin yhteydessä isän vanhempainvapaan käyttöön kuin isän sosioekonominen tausta. Isistä, joiden puoliso on korkeasti koulutettu, runsas viidennes käytti vanhempainvapaata. Matalasti koulutettujen äitien puolisoista taas harvempi kuin joka kymmenes (7 %) käytti vanhempainvapaata.

Isien omien tulojen mukaan tarkasteltuna ei isien välillä ollut tilastollisesti merkitseviä eroja vanhempainvapaan käyttöasteissa, mutta äidin tulot sen sijaan olivat vahvasti yhteydessä siihen, miten moni isä käytti vanhempainvapaata. Suurituloisten äitien puolisoista runsas neljännes (26 %) oli jakanut äidin kanssa vanhempainvapaan käyttöä, kun pienituloisten äitien puolisoista harvempi kuin joka kymmenes (9 %) teki näin.

Taulukko 3.10. Vanhempainvapaata käyttäneiden isien osuus taustamuuttujien mukaan (%) ja vapaan kesto niillä isillä, jotka ovat käyttäneet vanhempainvapaata (%).

	Vanhempainvapaata käyttäneet isät ^a , %	Vanhempainvapaan kesto, % vapaata käyttäneistä isistä			
	n = 199	1–2 kk, %	3 kk tai pidempään, %	Yhteensä, % (n)	p-arvo
Kaikki	12	52	48	100 (188)	
Ikä	p = 0,060				
18–29 vuotta	8	35	66	100 (15)	0,204
30–39 vuotta	13	56	44	100 (116)	
40–50 vuotta	15	47	53	100 (53)	
Lapsen ikä	p = 0,336				
10–23 kk	13	48	52	100 (143)	0,121
24–33 kk	11	61	39	100 (45)	
Lapsi on isän	p = 0,002				0,069
ensimmäinen	16	44	56	100 (114)	
toinen	10	56	44	100 (45)	
kolmas tai sitä seuraava	10	67	33	100 (26)	
Isän koulutus	p < 0,001				0,323
Peruskoulu / lukio / ammatillinen koulutus	10	44	57	100 (59)	
Opisto/AMK	9	53	47	100 (43)	
YAMK/kandidaatti/maisteri/lisensiaatti/tohtori	18	56	44	100 (86)	
Pääasiallinen toiminta (ennen lapsen syntymää)	p = 0,797				0,655
Työssä palkansaajana	13	52	48	100 (179)	
Yrittäjä/freelancer	14	44	56	100 (9)	
Isän tulot, euroa/kk (ennen lapsen syntymää)	p = 0,296				
0–1 500	10	40	60	100 (11)	0,624
1 501–2 000	11	41	60	100 (26)	
2 001–2 500	11	50	50	100 (50)	
2 501–3 000	15	55	45	100 (48)	
3 001 tai enemmän	14	57	43	100 (53)	

Taulukko 3.10 jatkuu.

Jatkoa taulukkoon 3.10.

	Vanhempainvapaata käyttäneet isät ^a , %	Vanhempainvapaan kesto, % vapaata käyttäneistä isistä			
	n = 199	1–2 kk, %	3 kk tai pidempään, %	Yhteensä, % (n)	p-arvo
Isän ammattiasema	p = 0,558				0,898
Johtavassa asemassa	13	52	48	100 (15)	
Ylempi toimihenkilö	14	53	48	100 (53)	
Alempi toimihenkilö	13	56	44	100 (30)	
Työntekijä	12	51	49	100 (83)	
Yrittäjä/maanviljelijä/muu	7	32	68	100 (6)	
Äidin koulutus	p < 0,001				0,929
Peruskoulu / lukio / ammatillinen koulutus	7	55	45	100 (30)	
Opisto/AMK	7	50	50	100 (37)	
YAMK/kandidaatti/maisteri/lisensiaatti/tohtori	22	51	49	100 (121)	
Äidin tulot, euroa/kk (ennen lapsen syntymää)	p < 0,001				0,812
0–1 500	9	59	41	100 (33)	
1 501–2 000	7	48	52	100 (28)	
2 001–2 500	14	48	52	100 (54)	
2 501–3 000	21	48	52	100 (36)	
3 001 tai enemmän	26	56	44	100 (35)	

^a Taustamuuttujien mukainen tilastollinen testaus testaa eroa siinä, käyttikö isä vanhempainvapaata vai ei.

Isien välillä on selvästi vähemmän eroja väestöryhmien välillä, kun tarkastelimme isän käyttämän vanhempainvapaan kestoa. Hieman yli puolet (52 %) vanhempainvapaata äidin kanssa jakaneista isistä oli ollut vapaalla 1–2 kuukautta ja vajaa puolet (48 %) kolme kuukautta tai pidempään. Esikoislusten isät (56 %) olivat olleet vanhempainvapaalla muita isiä useammin kolme kuukautta tai pidempään. Sen sijaan lyhyemmän, 1–2 kuukauden mittaisen, vanhempainvapaan käyttö painottui enemmän isiin, joilla on useampia lapsia. On kuitenkin hyvä huomata, että useampilapsisten isien lukumäärä oli aineistossa melko pieni ja ero on tilastollisesti melkein merkitsevä. Isien välillä ei ollut tilastollisesti merkitsevää eroa vanhempainvapaan kestossa muiden taustamuuttujien mukaan. Tämän perusteella vaikuttaa siltä, että sosioekonomiset erot eri isäryhmien välillä näkyvät siinä, miten moni isä käyttää vanhempainvapaata, ei niinkään käytetyn vapaan kestossa.

3.7 Isän kotihoidon tuen käyttö ja käytön perustelut

Kotihoidon tuen käyttö keskittyy vahvasti äiteihin; yli 90 prosenttia tuen käyttäjistä on äitejä (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2023). Tarkastelemme seuraavaksi isien kotihoidon tuen käyttöä ja kestoja sekä sosioekonomisia eroja tuen käytössä. Lisäksi tarkastelemme, miten isät ovat perustelleet kotihoidon tuen käyttöä.

Perhevapaakyselyyn vastanneista isistä vajaa viidennes oli joko käyttänyt aiemmin kotihoidon tukea (11 %) tai käytti sitä kyselyhetkellä (6 %) (taulukko 3.11). Tämän lisäksi neljä prosenttia isistä ilmoitti, että aikoi myöhemmin käyttää kotihoidon tukea. 61 prosenttia vastanneista isistä ilmoitti, ettei ole käyttänyt kotihoidon tukea eikä tuen käyttö ollut suunnitelmassa. Noin viidennes isistä (19 %) ilmoitti, ettei ollut käyttänyt tukea, mutta ei osannut sanoa, aikooko myöhemmin mahdollisesti käyttää sitä.

Taulukko 3.11. Isän kotihoidon tuen käyttö (%).

Onko isä ollut lapsen kanssa kotona kotihoidon tuella?	%	n
Kyllä, on ollut aikaisemmin	11	168
Kyllä, on parhaillaan	6	89
Ei, mutta aikoo olla	4	64
Ei, eikä aio olla	61	904
Ei, ei osaa sanoa	19	297
Yhteensä	100	1 522

Kotihoidon tukea olivat käyttäneet (tai aikoivat käyttää) jonkin verran muita isiä useammin iältään vanhemmat isät sekä esikoislasten isät (taulukko 3.12, s. 80–81). 40–50-vuotiaista isistä runsas viidennes oli joko käyttänyt kotihoidon tukea tai oli aikeissa käyttää sitä, kun 18–29-vuotiaista isistä joka kymmenes oli käyttänyt kotihoidon tukea. Kotihoidon tuella lasta kotona hoitaneiden isien osuus vaihteli myös lasten lukumäärän mukaan; esikoislasten isistä neljäsosa oli hoitanut lasta kotona kotihoidon tuen turvin, kun vastaava osuus oli 15 prosenttia isistä, joilla oli vähintään kolme lasta.

Kotihoidon tukea käyttäneiden isien välillä havaittiin myös sosioekonomisen aseman mukaisia eroja. Sekä isän että äidin koulutus oli yhteydessä siihen, oliko isä käyttänyt kotihoidon tukea: mitä korkeampi koulutus vanhemmalla oli, sitä useammin isä oli käyttänyt kotihoidon tukea. Enintään keskiasteen tutkinnon suorittaneista isistä 16 prosenttia ja korkeasti koulutetuista isistä vajaa kolmasosa (31 %) oli hoitanut lasta kotona kotihoidon tuen turvin. Isistä, joiden puolisoilla oli korkea-asteen koulutus, kolmasosa oli käyttänyt kotihoidon tukea. Lisäksi ylemmät toimihenkilöisät (25 %) olivat käyttäneet jonkin verran muita isiä useammin kotihoidon tukea, kun

taas tuen jättivät muita isiä useammin käyttämättä alempina toimihenkilöinä työskentelevät isät.

Vanhempien tulot olivat hieman eri tavoin yhteydessä siihen, oliko isä käyttänyt kotihoidon tukea. Isien tulojen mukaan tarkasteltuna muita useammin tukea käyttäneitä oli sekä pienituloisimmissa että toisaalta suurituloisimmissa isissä. Kummassakin tuloryhmässä kotihoidon tukea käyttäneiden isien osuus oli runsas neljännes (28 %). Keskituloiset isät taas käyttivät muita harvemmin kotihoidon tukea. Äitien tulojen mukaan tarkasteltuna sitä useampi isä käytti kotihoidon tukea, mitä suurituloisempi äiti oli. Pienituloisimpien äitien puolisoista 15 prosenttia oli ollut hoitovapaalla, kun vastaava osuus korkeimmin koulutettujen äitien puolisoista oli vajaa puolet (48 %). Myös vuoden 2013 kyselyssä äitien suuret tulot lisäsivät todennäköisyyttä sille, että isä käytti kotihoidon tukea, kun taas isän hyvät tulot vähensivät isien kotihoidon tuen käytön todennäköisyyttä (Lammi-Taskula ym., 2017).

Isät, jotka eivät olleet aikeissa käyttää kotihoidon tukea, olivat useimmiten iältään nuorempia isiä, useampilapsisia isiä, työssä käyviä tai matalasti koulutettuja. Lisäksi isän tulojen perusteella tarkasteltuna keskituloiset isät ja äitien tulojen mukaan pienituloisten äitien puoliset jättivät muita isiä useammin hoitovapaamahdollisuuden käyttämättä. Epävarmoja siitä, aikovatko he myöhemmin hoitaa lasta kotihoidon tuen turvin, oli enemmän matalasti koulutettujen vanhempien sekä pienituloisten vanhempien keskuudessa. Myös ne isät, joiden lapsi on vasta alle kahden vuoden ikäinen, olivat muita isiä useammin epävarmoja siitä, tulevatko he jäämään kotiin hoitamaan lasta kotihoidon tuen turvin.

Edellisen perhevapaakyselyn mukaan kotihoidon tukea käyttivät muita useammin isät, joiden puoliso toimi ylempänä toimihenkilönä tai johtavassa asemassa. Yhtäläisesti suurituloisten äitien puoliset käyttivät kotihoidon tukea muita useammin. (Lammi-Taskula ym., 2017.)

Taulukko 3.12. Isän kotihoidon tuen käyttö taustamuuttujien mukaan (%).

	Isä käyttänyt / käyttää parhaillaan / aikoo vielä käyttää kotihoidon tukea, % (n = 321)	Ei ole käyttänyt / ei aio käyttää kotihoidon tukea, % (n = 904)	Ei osaa vielä sanoa, % (n = 297)	Yhteensä, % (n)	p-arvo
Kaikki	20	61	19	100 (1 522)	
Ikä					0,026
18–29 vuotta	11	69	20	100 (153)	
30–39 vuotta	22	60	18	100 (964)	
40–50 vuotta	22	56	21	100 (347)	
Lapsen ikä					0,025
10–23 kk	21	59	21	100 (1 086)	
24–33 kk	20	65	15	100 (436)	
Lapsi on isän					0,031
ensimmäinen	24	57	19	100 (739)	
toinen	20	62	18	100 (473)	
kolmas tai sitä seuraava	15	64	20	100 (291)	
Koulutus					<0,001
Peruskoulu / lukio / ammatillinen koulutus	16	62	22	100 (568)	
Opisto/AMK	17	62	21	100 (478)	
YAMK/kandidaatti/maisteri/lisensiaatti/tohtori	31	57	13	100 (474)	
Isän pääasiallinen toiminta (ennen lapsen syntymää)					0,088
Palkansaaja/yrittäjä/ freelancer	19	61	19	100 (1 445)	
Kotona/opiskelija/työtön/lomautettu/muu	30	51	20	100 (74)	

Taulukko 3.12 jatkuu.

Jatkoa taulukkoon 3.12.

	Isä käyttänyt / käyttää parhaillaan / aikoo vielä käyttää kotihoidon tukea, % (n = 321)	Ei ole käyttänyt / ei aio käyttää kotihoidon tukea, % (n = 904)	Ei osaa vielä sanoa, % (n = 297)	Yhteensä, % (n)	p-arvo
Isän tulot, euroa/kk (tulot ennen lapsen syntymää)					< 0,001
0–1 500	28	49	24	100 (109)	
1 501–2 000	16	63	22	100 (225)	
2 001–2 500	15	65	20	100 (443)	
2 501–3 000	20	60	20	100 (342)	
3 001 tai enemmän	28	58	14	100 (389)	
Isän ammattiasema					0,022
Johtavassa asemassa	20	59	21	100 (109)	
Ylempi toimihenkilö	25	60	16	100 (409)	
Alempi toimihenkilö	17	66	17	100 (239)	
Työntekijä	19	59	23	100 (658)	
Yrittäjä/maanviljelijä/muu	23	64	14	100 (95)	
Äidin koulutus					< 0,001
Peruskoulu / lukio / ammatillinen koulutus	12	64	24	100 (458)	
Opisto/AMK	14	67	19	100 (468)	
YAMK/kandidaatti/maisteri/lisensiaatti/tohtori	33	52	15	100 (577)	
Äidin tulot, euroa/kk (tulot ennen lapsen syntymää)					< 0,001
0–1 500	15	64	21	100 (378)	
1 501–2 000	13	66	21	100 (375)	
2 001–2 500	19	64	17	100 (387)	
2 501–3 000	32	50	18	100 (184)	
3 001 tai enemmän	48	44	8	100 (151)	

3.7.1 Isien kotihoidon tuen käytön kesto

Taulukossa 3.13 (s. 82–83) tarkastellaan isien kotihoidon tuen käytön kestoja taustatekijöiden mukaan niillä isillä, jotka olivat joko jo käyttäneet kotihoidon tukea, käyttivät sitä parhaillaan tai aikoivat vielä käyttää sitä. Tarkastelua varten isät luokiteltiin ryhmiin sen mukaan, miten pitkään hän oli käyttänyt kotihoidon tukea. Koska kotihoidon tukea käyttävien isien lukumäärä on aineistossa melko pieni, eroavat isien kotihoidon tuen keston luokittelut äitien kotihoidon tukea käsittelevän luvun luokitteluista (ks. tämän kirjan luku 4). Rungas puolet (57 %) kotihoidon tukea käyttäneistä tai suunnittelevista isistä oli käyttänyt tukea 1–3 kuukautta. Rungas viidennes (22 %) oli käyttänyt tukea 4–6 kuukautta ja lähes yhtä suuri osa isistä (21 %) oli käyttänyt tukea tai aikoi käyttää sitä yhteensä seitsemän kuukautta tai pidempään. Keskimäärin isät olivat käyttäneet tai aikoivat käyttää kotihoidon tukea yhteensä 4,9 kuukautta (ei esitetty taulukossa).

Väestöryhmittäisiä eroja kotihoidon tuen kestossa havaittiin vain vähän; isien välillä ei juurikaan ollut eroja sen suhteen, miten pitkään isä oli ollut hoitovapaalla. Tilastollisesti merkitsevä ero isien välillä kotihoidon tuen kestossa havaittiin isän koulutuksen ja ammattiaseman suhteen. Lyhyitä, 1–3 kuukauden mittaisia kotihoidon tuen jaksoja käyttivät eniten matalasti koulutetut isät (67 %), kun taas muihin isiin verrattuna useimmat korkeasti koulutetut (27 %) isät käyttivät kotihoidon tuen 4–6 kuukautta. Yli puolen vuoden mittaisia hoitovapaajaksoja pitivät opistotason tai alemman AMK-tutkinnon suorittaneet (26 %) isät. Ammattiaseman mukaan tarkasteltuna isien lyhyet, 1–3 kuukauden mittaiset, kotihoidon tukijaksot olivat yleisempiä johtavassa asemassa (63 %) olevilla isillä sekä ylempillä toimihenkilöillä (59 %). Sen sijaan pitkät, yli puolen vuoden mittaiset kotihoidon tukijaksot olivat yleisempiä työntekijäammateissa työskentelevien (25 %) ja yrittäjien ja maanviljelijöiden (45 %) keskuudessa. On kuitenkin huomioitava, että etenkin yrittäjä- ja maanviljelijäisien lukumäärä oli kotihoidon tukea käyttäneissä isissä pieni.

Taulukko 3.13. Isän kotihoidon tuen käytön kesto taustamuuttujien mukaan (isät, jotka olivat käyttäneet kotihoidon tukea, käyttivät kyselyhetkellä kotihoidon tukea tai suunnittelivat käyttävänsä kotihoidon tukea, %).

	1–3 kk, %	4–6 kk, %	7+ kk, %	Yhteensä, % (n)	p-arvo
Kaikki	57	22	21	100 (309)	
Isän ikä					0,573
18–29 vuotta	52	17	31	100 (18)	
30–39 vuotta	57	24	19	100 (211)	
40–50 vuotta	58	18	24	100 (74)	

Taulukko 3.13 jatkuu.

Jatkoa taulukkoon 3.13.

	1–3 kk, %	4–6 kk, %	7+ kk, %	Yhteensä, % (n)	p-arvo
Lapsen ikä					0,304
10–23 kk	54	24	22	100 (226)	
24–33 kk	63	17	20	100 (83)	
Lapsi on isän					0,310
ensimmäinen	59	21	21	100 (170)	
toinen	57	27	16	100 (91)	
kolmas tai sitä seuraava	52	19	29	100 (43)	
Isän koulutus					0,050
Peruskoulu / lukio / ammatillinen koulutus	67	12	21	100 (84)	
Opisto/AMK	49	25	26	100 (80)	
YAMK/kandidaatti/maisteri/lisensiaatti/tohtori	55	27	18	100 (144)	
Isän pääasiallinen toiminta (ennen lapsen syntymää)					0,908
Työssä/yrittäjä/freelancer	58	22	20	100 (287)	
Kotona/opiskelija/työtön/lomautettu/muu	53	25	23	100 (21)	
Isän ammattiasema					0,042
Johtavassa asemassa	63	20	17	100 (23)	
Ylempi toimihenkilö	59	26	15	100 (103)	
Alempi toimihenkilö	56	30	15	100 (40)	
Työntekijä	55	21	25	100 (118)	
Yrittäjä/maanviljelijä/muu	55	0	45	100 (21)	
Isän tulot, euroa/kk (tulot ennen lapsen syntymää)					0,236
0–1500	41	29	30	100 (30)	
1 501–2 000	59	11	30	100 (33)	
2 001–2 500	59	21	21	100 (69)	
2 501–3 000	60	29	12	100 (64)	
3 001 tai enemmän	58	21	21	100 (110)	
Äidin koulutus					0,969
Peruskoulu / lukio / ammatillinen koulutus	58	21	21	100 (54)	
Opisto/AMK	59	24	17	100 (64)	
YAMK/kandidaatti/maisteri/lisensiaatti/tohtori	57	22	21	100 (186)	
Äidin tulot, euroa/kk (tulot ennen lapsen syntymää)					0,299
0–1500	56	16	28	100 (56)	
1 501–2 000	62	27	11	100 (46)	
2 001–2 500	53	19	27	100 (74)	
2 501–3 000	59	27	14	100 (55)	
3 001 tai enemmän	59	24	18	100 (71)	

3.7.2 Isien kotihoidon tuen käytön perustelut

Kysyimme Perhevapaakyselyssä myös isiltä perusteluja sille, miksi he olivat käyttäneet kotihoidon tukea (kuvio 3.3, s. 85). Yleisimmät syyt kotihoidon tuen käytölle eivät juuri ole muuttuneet aiemmasta perhevapaakyselystä. Valtaosa kotihoidon tukea käyttäneistä isistä (86 %) kertoi perusteluksi halun viettää enemmän aikaa lapsen kanssa. Seuraavaksi yleisimmät perustelut olivat halu hoitaa lasta kotona pidempään (51 %) sekä se, että lapsen toinen vanhempi meni töihin (50 %). Vajaa puolet (47 %) isistä kertoi perusteluksi sen, että kotihoito on lapsen kannalta tärkeää, ja 37 prosenttia sen, että lapsi oli liian pieni menemään kodin ulkopuoliseen hoitoon. Runsas kolmannes (35 %) kotihoidon tukea käyttäneistä isistä perusteli tuen käyttöä sillä, että halusi pitää taukoa töistä. Vajaa neljännes (21 %) lasta kotona hoitaneista isistä perusteli valintaansa sillä, että lapsen toisen vanhemman tulot ovat riittävän hyvät. 16 prosenttia isistä kertoi yhteiskunnan tuen mahdollistaneen lapsen kotihoidon, minkä lisäksi 13 prosenttia isistä kertoi jääneensä hoitovapaalle toisen vanhemman toiveesta. Työhön liittyvillä kielteisillä kokemuksilla, kuten huonolla palkkauksella, yksitoikkoisuudella tai ilmapiiriongelmillä, hoitovapaalle jäämistä perusteli harvempi isä (3–5 % kotihoidon tukea käyttäneistä isistä). Myöskään varhaiskasvatuksen huono laatu ei ole isille merkittävä perustelu jäädä kotiin hoitamaan lasta kotihoidon tuella (4 %).

Kotihoidon tuen käyttämättä jättämistä isät taas perustelivat useimmiten taloudellisilla syillä (48 %) ja sillä, että äiti hoiti lasta kotona (46 %) (kuvio 3.4, s. 86). Neljännes (25 %) isistä, jotka eivät olleet käyttäneet tai eivät aikoneet käyttää kotihoidon tukea, ei pitänyt sitä tarpeellisena. Runsas viidennes (22 %) isistä perusteli valintaansa sillä, että lapsi oli valmis varhaiskasvatukseen. Noin joka kymmenennen (11 %) isän perusteluna oli työtilanne tai työn luonne. Kuusi prosenttia tuen käyttämättä jättävistä isistä ilmoitti, ettei tiennyt oikeudestaan hoitovapaaseen. Yhtä suuri osa ilmoitti, ettei lapsen toinen vanhempi pitänyt isän hoitovapaalle jäämistä tarpeellisena. Vain melko harva isä (5 %) arvioi, että hoitovapaalle jäämisellä olisi ollut suoranaisia kielteisiä seurauksia työelämässä. Pieni osa isistä (5 %) perusteli hoitovapaan pitämättömyyttä myös sillä, että lyhyt työaika mahdollisti ajan viettämisen lapsen kanssa muutoin.

Isien kotihoidon tuen käyttämättä jättämisen perusteluissa on tapahtunut jonkin verran muutosta aiempaan perhevapaakyselyyn verrattuna. Vuoden 2013 kyselyssä isät saivat valita kolme tärkeintä perustelua sille, miksi he eivät ole jääneet hoitovapaalle. Yleisin perustelu oli tuolloinkin taloudelliset syyt. Toiseksi yleisin perustelu oli se, että isä ei pitänyt hoitovapaalle jäämistä tarpeellisena. Tämä syy oli vuoden 2022 Perhevapaakyselyssä selvästi menettänyt merkitystään isän hoitovapaaperusteluissa. Myös aiemmassa perhevapaakyselyssä seuraavaksi yleisimmän perustelun, sen ettei puolisoilla ollut työpaikkaa, merkitys oli vuoden 2022 Perhevapaakyselyssä pienempi. (Lammi-Taskula ym., 2017.)

Kuvio 3.3. Isän kotihoidon tuen käytön perustelut (isät, jotka ovat käyttäneet kotihoidon tukea, käyttävät parhaillaan kotihoidon tukea tai aikovat käyttää kotihoidon tukea) (% , n = 321).

Kuvio 3.4. Isien perustelut sille, miksi he eivät ole käyttäneet kotihoidon tukea (% , n = 1 187).

Sekä isien kotihoidon tuen käytön että käyttämättä jättämisen yleisimpiä perusteluja tarkasteltiin myös joidenkin sosioekonomisten taustatekijöiden mukaan (koulutus ja tulot). Isien välillä ei ollut suuria eroja suurimmassa osassa yleisimpiä perusteluja valittujen taustatekijöiden osalta. Keskituloiset isät perustelivat kotihoidon tuen käyttöä muita isiä yleisemmin ($p = 0,015$) sillä, että lapsen toinen vanhempi meni töihin. 2 001–2 500 euroa kuukaudessa ansainneista isistä 61 prosenttia ja 2 500–3 000 euroa kuukaudessa ansainneista isistä 64 prosenttia perusteli valintaansa puolison töihin paluulla, kun vastaava osuus pienituloisista isistä (0–1 500 e/kk ja 1 500–2 000 e/kk) oli 31–35 prosenttia. Suurituloisimmista isistä ($\geq 3\ 001$ e/kk) runsas puolet (54 %) perusteli hoitovapaalle jäämistä puolison työhön paluulla.

Korkeasti koulutetut isät taas perustelivat kotihoidon tuen käyttöä muita isiä tilastollisesti merkitsevästi useammin ($p = 0,003$) sillä, että lapsi oli vielä liian pieni varhaiskasvatukseen. Runsas puolet (53 %) hoitovapaalla olleista tai parhaillaan olevista isistä perusteli kotihoidon käyttöä tällä syyllä. Matalimmin koulutetuista isistä runsas neljännes (27 %) ja opistotason ja alemman AMK-tutkinnon suorittaneista isistä 45 prosenttia perusteli hoitovapaalle jäämistä sillä, että lapsi oli liian pieni kodin ulkopuoliseen hoitoon. Myös sitä, että hoitovapaalle ei ollut jääty, perusteltiin lapsen sopivalla iällä aloittaa kodin ulkopuolisessa hoidossa. Korkeasti koulutetut isät perustelivat sitä, etteivät olleet jääneet hoitovapaalle muita isiä selvästi yleisemmin ($p < 0,001$), sillä, että lapsen katsottiin olevan valmis varhaiskasvatukseen (32 %), kun taas matalasti koulutetuista isistä 17 prosenttia ja opistotason tai alemman AMK-tutkinnon suorittaneista 22 prosenttia mainitsi tämän perustelun. Myös useammat suurituloiset isät (26 %) kuin muut isät perustelivat ($p = 0,002$) hoitovapaan käyttämättä jättämistä sillä, että lapsi oli valmis varhaiskasvatukseen. Keskituloisista isistä 23 prosenttia ja pienituloisista isistä runsas 10 prosenttia perusteli hoitovapaan käyttämättä jättämistä tällä syyllä. Lisäksi tilastollisesti merkitsevästi useammat korkeasti koulutetut isät kuin muut isät perustelivat hoitovapaan käyttämättömyyttä ($p = 0,033$) sillä, etteivät kokeneet hoitovapaalle jäämistä tarpeellisena (31 % vs. 23–24 %).

3.8 Yhteenveto

- Valtaosa isistä on käyttänyt äitiys- ja vanhempainvapaan aikana, yhtä aikaa äidin kanssa käytettävissä olevaa isyysvapaata. Perhevapaakyselyn otos perustuu isiin, jotka ovat käyttäneet vähintään yhden päivän isyysvapaata. Vanhempainvapaan jälkeen käytettävissä olevaa isyysvapaan osaa käytti kyselyyn vastanneista isistä noin 60 prosenttia. Noin 12 prosenttia isistä ei ole käyttänyt lainkaan isyysvapaata (äitien vastausten mukaan).
- Vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käyttö on kytköksissä vanhempien sosioekonomiseen taustaan. Tätä isyysvapaan osaa käyttivät muita useammin isät, jotka ovat korkeasti koulutettuja tai joiden puoliso on korkeasti koulutettu. Isien välillä ei sen sijaan ole tuloryhmien välisiä eroja isyysvapaan käytössä. Äidin tulotaso määrittää isän isyysvapaan käyttöä vahvemmin kuin isän omat tulot; suurituloisten äitien puoliset käyttävät muita isiä useammin vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata. Vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käyttämättä jättäneet isät olivat vastaavasti muita isiä useammin matalasti koulutettuja, pienituloisia tai työttömiä tai heillä on useampia lapsia.
- Vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata isät käyttävät keskimäärin kuusi viikkoa. Isien välisiä väestöryhmittäisiä eroja isyysvapaan käytössä on enemmän tarkasteltaessa käytetyn isyysvapaajakson pituutta.
- Isän ollessa isyysvapaalla vanhempainvapaan jälkeen on valtaosa heidän puolisoistaan ollut työssä tai opiskelemassa. Kymmenen vuoden takaiseen kyselyyn verrattuna osuudessa on tapahtunut merkittävä muutos; työhön tai opiskelemaan palanneiden äitien osuus on kasvanut merkittävästi.

- Isät ovat hyödyntäneet vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan joustoja (vapaan pitäminen useammassa jaksossa tai siirtäminen myöhemmäksi) laajasti, eikä joustojen käytössä havaittu isien välillä eroja taustamuuttujien mukaisessa tarkastelussa.
- Useimmiten isät perustelevat vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käyttöä halulla viettää aikaa lapsen kanssa sekä sillä, että isyysvapaa tuntui oikealta ja itsestään selvältä. Lisäksi isät perustelevat tätä isyysvapaata sillä, että he kokevat vanhemmuuden yhteiseksi asiaksi. Etenkin 6 viikkoa tai sitä pidempien isyysvapaajaksojen perusteluissa korostuivat lapsilähtöiset ja isyyteen liittyvät syyt. Isyysvapaan käytön esteinä isät sen sijaan näkivät etenkin sen, että äiti hoiti lasta kotona, sekä taloudelliset syyt.
- Molempien vanhempien jaettavissa olevaa vanhempainvapaata isät käyttivät niukasti ja sen käyttö keskittyy korkeasti koulutettuihin ja esikoislasten isiin sekä isiin, joiden puoliso on korkeasti koulutettu tai suurituloinen. Vapaan keston suhteen isien välillä ei juurikaan havaittu taustamuuttujien mukaisia eroja.
- Kotihoidon tuen käyttö keskittyy koulutettuihin isiin, mutta myös useampi työvoiman ulkopuolella olevista isistä sekä niistä isistä, joiden puoliso on korkeasti koulutettu ja hyvätuloinen, käyttää kotihoidon tukea verrattuna muihin isiin. Tukea käyttävät sekä pienituloiset että toisaalta suurituloiset isät. Isät käyttävät kotihoidon tukea keskimäärin lyhyempiä kausia kuin äidit; valtaosa isistä käyttää tukea enintään puoli vuotta. Tuen käyttöä isät perustelevat halulla sekä viettää enemmän aikaa lapsen kanssa että hoitaa lasta kotona pidempään ja lisäksi sillä, että lapsen toinen vanhempi meni töihin.

Lukuisista perhevapaisiin toteutetuista uudistuksista huolimatta isien osuus perhevapaiden käytössä on pysynyt suhteellisen pienenä. Kaikista käytetyistä perhevapaapäivistä isien osuus on pitkään ollut noin kymmenen prosenttia (Kela, 2022). Elokuussa 2022 voimaan tullut perhevapaauudistus on tätä tutkimusraporttia kirjoitettaessa vielä liian tuore voidaksemme arvioida, onko se onnistunut tavoitteenaan kasvattaa isien vanhempainvapaiden käyttöä. Tähän kyselyyn vastanneet isät ovat käyttäneet aiemman perhevapaajärjestelmän mukaisia vapaita. Aiemmassa järjestelmässä isillä oli oikeus yhteensä 2,2 kuukauden mittaiseen isyysvapaaseen, josta ensimmäiset 3 viikkoa isän oli mahdollista käyttää yhtä aikaa äidin kanssa ja loput vanhempainvapaan päättymisen jälkeen. Vaikka tämä aiempi perhevapaajärjestelmä toi voimaan tullessaan yhä laajemman ja monipuolisemman joukon isiä isyysvapaan käyttäjiksi, jättää merkittävä osa, noin neljännes, isistä vapaat yhä kokonaan käyttämättä (Saarikallio-Torp & Miettinen, 2021). Otoksen muodostamistavasta johtuen tähän kyselyyn vastanneista isistä useampi on käyttänyt perhevapaita kuin rekistereihin perustuvien tutkimusten mukaan. Perhevapaakyselyn tiedot kertovatkin ennen kaikkea väestöryhmien välisistä eroista vapaiden käytössä sekä vapaiden käytön perusteluista.

Isien perhevapaiden käyttö on Perhevapaakyselyn 2022 mukaan melko vahvasti kytköksissä isän sosioekonomiseen taustaan. Tämä sosiaalisen aseman mukainen eriytyminen havaittiin niin isyysvapaan kuin vanhempien kesken jaettavissa olevan vanhempainvapaan ja isien kotihoidon tuen käytössä. Paremmassa sosioekonomisessa asemassa olevat isät käyttävät muita isiä yleisemmin perhevapaita. Toisaalta kiinnostavia eroja vapaiden käytössä oli myös havaittavissa. Yhdensuuntaisesti aiemman rekisteritutkimuksen kanssa (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2020) isän itsenäiseen lastenhoivavastuuseen tähtäävän, vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käyttö oli tämän kyselyn havaintojen mukaan keskittynyt etenkin esikoislasten isiin ja korkeasti koulutettuihin sekä toimihenkilöammateissa työskenteleviin isiin. Hieman yllättäen isän tulotasolla ei sen sijaan havaittu olevan yhteyttä siihen, käyttikö isä vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata. Sen sijaan käytetyn isyysvapaan keston sillä oli merkitystä; hyvätuloiset isät käyttivät isyysvapaata selvästi pidempään kuin pienituloiset isät. Samankaltainen tulos havaittiin myös molempien vanhempien kesken jaettavissa olevan vanhempainvapaan käytössä, vaikka tätä vapaalajia käyttääkin vain harva isä.

Kiinnostavaa on lisäksi se, että äidin sosioekonominen asema oli jopa isän omaa sosioekonomista asemaa vahvemmin kytköksissä isän vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käyttöön. Hyvätuloisten – ja korkeasti koulutettujen – äitien puoliset käyttivät muita isiä selvästi yleisemmin ja myös pidempään tätä isyysvapaan osaa. Verrattuna kymmenen vuoden takaiseen kyselyyn merkittävästi suurempi osa äideistä oli isien kyselyssä antamien vastausten mukaan töissä tai opiskelemissa isän hoitaessa lasta vanhempainvapaan jälkeisellä isyysvapaalla. Koska tätä isyysvapaata käyttäneet isät tämän lisäksi myös useimmiten perustelevat vapaan käyttöä halulla viettää aikaa lapsen kanssa ja pitävät isyysvapaan käyttämistä oikeana ja itsestään selvänä ratkaisuna, näyttää vanhempainvapaan jälkeisestä isyysvapaasta tulleen normi – ainakin paremmassa sosioekonomisessa asemassa olevien isien ja perheiden keskuudessa. Tässä toisaalta piilee myös isien perhevapaiden käytön haaste; vapaiden käyttämättä jättäminen painottuu voimakkaasti myös tämän tutkimuksen mukaan pienituloisiin ja matalasti koulutettuihin isiin. Tämä koskee varsinkin ansiosidonnaisia vanhempainvapaita.

Isät ovat aiempien kyselytutkimusten mukaan pitäneet isyysvapaaseen sisältyviä joustomahdollisuuksia hyödyllisinä ja kannattaneet myös uusien lisäjoustojen sisällyttämistä perhevapaisiin (Saarikallio-Torp ym., 2023). Myös tämän tutkimuksen mukaan isät ovat hyödyntäneet isyysvapaan joustomahdollisuuksia, mahdollisuutta myöhentää isyysvapaan käyttöä lapsen toiseen syntymäpäivään asti sekä mahdollisuutta pitää isyysvapaa useammassa eri jaksossa. Joustojen käyttö on myös kaikissa isäryhmissä yhtä yleistä; joustojen käytön osalta isien välillä ei havaittu sosioekonomisen taustan mukaisia eroja. Tuoreimmassa, elokuussa 2022 voimaan tulleessa perhevapaauudistuksessa perhevapaajärjestelmän joustavuutta lisättiin huomattavasti ja joustomahdollisuudet ulotettiin myös äitien vapaisiin. Onkin oletettavaa, että

vanhemmat ottavat tämän vapaiden joustavuuden lisääntymisen tervetulleena uudistuksena vastaan. Kun samanaikaisesti vapaajärjestelmään sisällytettiin kummallekin vanhemmalle kiintiö, jossa toiselle luovutettavan osan pituuskin on merkittävä, on kiinnostavaa – ja tärkeää – seurata, miten isien perhevapaiden käyttö jatkossa kehittyy.

Kotihoidon tuki on pääosin äitien käyttämä tukimuoto; vuosittain sen saajista noin kahdeksan prosenttia on ollut miehiä (Kela, 2022; Miettinen & Saarikallio-Torp, 2023). Vaikka tähän kyselyyn vastanneet isät olivat käyttäneet kotihoidon tukea keskimääräistä useammin (20 %), edustaa joukko kuitenkin todennäköisesti melko hyvin kotihoidon tukea käyttäviä isiä. Isien kotihoidon tuen käyttö on – isien muiden perhevapaiden käytön tapaan – kytköksissä isän sosioekonomiseen taustaan. Toisaalta tulojen mukaan tarkasteltuna kotihoidon tukea käyttävät muita yleisemmin yhtäältä pienituloisimmat isät ja toisaalta kaikkein suurituloisimmat isät. Tarkastellessamme isien kotihoidon tuen käytön kestoa havaitsimme isien pidempien, yli puolen vuoden mittaisten kotihoidon tukijaksojen painottuvan keskitason tutkimuksen suorittaneisiin ja työntekijäammateissa ja yrittäjinä työskenteleviin isiin. Myös puolison sosioekonominen tausta on yhteydessä siihen, miten isä käyttää kotihoidon tukea; korkeasti koulutettujen ja suurituloisten äitien puoliset käyttävät kotihoidon tukea muita yleisemmin. Tuen käyttö näyttäisi siis olevan isien keskuudessa kahtia jakautunutta: sitä käyttävät runsaammin pienituloiset ja työelämän ulkopuolella olevat isät, mutta tuen käyttäjien keskuudessa sosioekonomiset erot isien välillä tuen keston osalta ovat hyvin samankaltaiset kuin ansiosidonnaisissa vapaisa.

4 Äitien kotihoidon tuen käyttö

Anneli Miettinen ja Johanna Närvi

Tarkastelemme tässä raportissa äitien perhevapaiden käyttöä vain kotihoidon tuen osalta. Ylivoimainen enemmistö äideistä käytti ennen elokuuta 2022 voimassa olleen perhevapaajärjestelmän mukaisen äitiysvapaan ja sen jälkeen pidettävän vanhempainvapaan, vaikka vanhempainvapaa oli mahdollista jakaa vanhempien kesken. Vanhempainvapaan jakamista ja isien osallistumista sen käyttöön tarkasteltiin edellä luvussa 3.

Kotihoidon tuki on ollut keskeinen osa suomalaista perhevapaajärjestelmää jo kolmen vuosikymmenen ajan. Tuki on koko olemassaolonsa ajan herättänyt runsaasti keskustelua sekä puolesta että vastaan (Sipilä ym., 2012). Järjestelmää on puolustettu erityisesti valinnan vapauden nimissä; kotihoidon tuki tarjoaa perheille mahdollisuuden valita lapsen kotihoidon ja varhaiskasvatukseen osallistumisen välillä. Kriittikin lähtökohtana on puolestaan ollut tuen kielteinen vaikutus sukupuolten tasa-arvoon sekä työelämässä että lasten hoivassa, kun tukea käyttävät pääasiassa naiset, jotka ovat sen avulla pois työelämästä usein pitkiäkin aikoja (Farchy & Immervoll, 2021; Hiilamo & Kangas, 2009).

Kotihoidon tuki on tarkoitettu niille perheille, jotka hoitavat alle 3-vuotiasta lastaan kotona sen sijaan, että lapsi osallistuisi kunnalliseen varhaiskasvatukseen. Kotihoidon tukea maksetaan myös lapsen sisaruksista, vaikka nämä olisivat yli 3-vuotiaita (sisaruskorotus), mikäli myös nämä ovat kotihoidossa eivätkä osallistu varhaiskasvatukseen. Hoitorahan lisäksi pienituloisille perheille voidaan maksaa hoitolisää, jonka suuruuteen vaikuttavat perheen tulot ja koko. Monet kunnat ovat lisäksi maksaneet hoitorahan lisäksi niin kutsuttua kuntalisää (Lahtinen & Svartsjö, 2022). Kuntalisän, hoitorahan ja hoitolisän avulla lapsen kotihoidosta on voinut tulla varsinkin pienituloisissa perheissä myös taloudellisesti houkutteleva vaihtoehto, ja muut sosiaalietuudet (esim. asumistuki) voivat edelleen nostaa työmarkkinoille siirtymisen kynnyistä (Kärkkäinen, 2011; Viitamäki, 2015) varsinkin, jos tarjolla oleva työ on pienipalkkaista tai työaika hankalasti sovitettavissa yhteen lasten hoidon kanssa.

Kotihoidon tuki on ollut hyvin suosittu tukimuoto perheiden keskuudessa. Tuen matalasta tasosta huolimatta (hoitorahan määrä oli 362,61 euroa/kk vuonna 2022) lähes 90 prosenttia perheistä käyttää tukea ainakin jonkin aikaa ja tuen kannatus on väestökyselyissä ollut suurta (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2023; Saarikallio-Torp ym., 2023). Kotihoidon tuen saajista valtaosa, yli 90 prosenttia, on naisia. Miesten osuus tuen saajista on kasvanut hitaasti; vuonna 2021 miesten osuus kotihoidon tuen saajista oli runsaat kahdeksan prosenttia (Kela, 2022).

Kotihoidon tuen käyttö on aiempien tutkimusten mukaan ollut muita yleisempää matalasti koulutettujen tai heikommassa työmarkkina-asemassa olevien äitien kes-

kuudessa (Haataja & Juutilainen, 2014; Österbacka & Räsänen, 2022). Vuosina 2006–2018 syntyneiden lasten äitien kotihoidon tuen käyttöä rekisteritietojen valossa tarkastelevan tutkimuksen perusteella erot kotihoidon tuen käyttöasteessa ovat kuitenkin verraten pieniä eli äidit käyttävät tukea ainakin jonkin aikaa lähes yhtä yleisesti kaikissa väestöryhmissä (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2023). Väestöryhmien väliset erot ovat sen sijaan selvästi suurempia, kun tarkastellaan sitä, kuinka pitkään tukea käytetään. Muita pidempään tukea käyttävät matalasti koulutetut, maahanmuuttaja-taustaiset tai yksinhuoltajaäidit tai ne äidit, jotka ovat ennen perhevapaalle jäämistään olleet joko työttöminä tai työsuhde on päättynyt vapaan alkamiseen (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2023; Närvi, 2017a; Salmi ym., 2009; Österbacka & Räsänen, 2022). Viime vuosina kotihoidon tuen käyttö äitien keskuudessa on kuitenkin hienoisesti vähentynyt ja kotihoidon tukijaksot ovat lyhentyneet kaikissa väestöryhmissä. Varsinkin pitkien, yli 12 kuukautta kestäneiden tukijaksojen osuus on selvästi laskenut viimeksi kuluneen kymmenen vuoden aikana. (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2023.)

Kotihoidon tukea on arvosteltu ennen kaikkea sen työllisyysvaikutusten ja sukupuolten tasa-arvon kannalta. Pitkiä perhevapaita on pidetty yhtenä syynä nuorten naisten tai äitien työelämässä kohtaaman syrjinnän taustalla. Pitkät poissaolot työmarkkinoilta heijastuvat myös äitien myöhempään työllisyyteen, urakehitykseen ja tulokertymään – ja viime kädessä heikompaan eläketurvaan (Koskenvuo, 2016, 2020; Kosonen, 2014; Napari, 2007; Österbacka & Räsänen, 2022). Viime vuosina työllisyysnäkökohtien rinnalla on alettu korostaa lapsen oikeutta varhaiskasvatukseen. Tämä näkökulma on korostunut varsinkin silloin, kun keskustelu on kohdistunut maahanmuuttajaperheiden kotihoidon tuen käyttöön; maahanmuuttajaperheiden lasten on katsottu hyötyvän varhaiskasvatuksesta erityisesti kielen oppimisen kannalta (Karila ym., 2017; OECD, 2023).

Kotihoidon tuen valinnat ovat kytköksissä paitsi tarjolla oleviin varhaiskasvatuspalveluihin myös vanhempainvapaaajärjestelmän tarjoamiin mahdollisuuksiin. Ennen elokuussa 2022 voimaan tullutta perhevapaauudistusta ansiosidonnainen vanhempainvapaa ulottui enimmillään vain siihen saakka, kunnes lapsi oli noin 11 kuukauden ikäinen. Lapsen sopivaa varhaiskasvatustukia koskevien mielipiteiden mukaan monet vanhemmat pitävät tämän ikäistä lasta kuitenkin vielä liian pienenä osallistumaan kodin ulkopuoliseen varhaiskasvatukseen, ja kotihoidon tuki onkin voinut tarjota perheille mahdollisuuden ulottaa kotihoito siihen asti, kun lapsi on kypsä menemään kodin ulkopuoliseen hoitoon (Kinnunen ym., 2023; Saarikallio-Torp ym., 2023).

Aiemmissä kyselyissä äitien esittämät toiveet sopivan pituisesta kotihoidon jaksosta ovat usein olleet selvästi pidempiä kuin tilastotietojen perusteella toteutunut kotihoidon tuen käyttö (Närvi, 2017a). Vuonna 2013 kerätyssä perhevapaakyselyssä äidit perustelivat kotihoidon tuen käyttöä erityisesti lapsen liittyvillä syillä; kotihoitoa pidettiin tärkeänä lapsen kannalta. Myös äidin oma halu viettää enemmän aikaa lapsen kanssa oli keskeinen perustelu kotihoidon tuen käytölle. Ajatus äidinhoivan velvoittavuudesta on sen sijaan jakanut äitejä voimakkaammin; etenkin vähintään

kaksivuotiaaksi saakka lasta kotona hoitaneet äidit kertoivat kotihoidon tuen käytön syyksi myös sen, että pienten lasten äitien kuuluu olla kotona. (Närvi, 2017a.) Näkemykset varhaiskasvatuspalvelujen laadusta tai sen saatavuudesta tai pitkän perhevapaan vaikutuksesta omaan työuraan tai eläkkeeseen eivät näytä saavan kovin merkittävää sijaa äitien kotihoidon tuen valinnoissa (Koskenvuori, 2018; Närvi, 2017a).

Tarkastelemme tässä luvussa kotihoidon tuen käyttöä Perhevapaakyselyyn 2022 vastanneiden äitien keskuudessa sekä äitien esittämiä perusteluja tuen käytölle tai sen käyttämättä jättämiselle. Missä väestöryhmissä äidit käyttävät kotihoidon tukea muita pidempään? Entä mikä merkitys on äidin työmarkkina-asemalla kotihoidon tuen valinnoissa tai valinnan perusteluissa? Tässä luvussa huomion kohteena ovat väestöryhmittäiset, erityisesti sosioekonomiset ja demografiset, erot tuen käytössä ja valinnalle annetuissa perusteluissa. Luvussa 6 tarkastellaan lähemmin vanhempien työhön liittyvien tekijöiden yhteyttä kotihoidon tuen käyttöön ja sen myötä syntyneisiin pitkiin poissaoloihin työelämästä.

4.1 Kotihoidon tuen käyttöä koskevat suunnitelmat ja taustatekijät

Perhevapaakyselyyn 2022 vastanneista 1–2-vuotiaiden lasten äideistä yhteensä lähes 80 prosenttia oli joko aiemmin käyttänyt kotihoidon tukea kyselyn kohteena olevasta lapsesta tai käytti parhaillaan kotihoidon tukea. Yksi prosentti äideistä ei vielä ollut käyttänyt kotihoidon tukea mutta aikoi käyttää sitä. Joka kuudes äiti (16 %) ilmoitti, ettei aikonut käyttää kotihoidon tukea lainkaan, ja pieni osa (4 %) oli vielä epävarma aikeistaan (taulukko 4.1, s. 94–95).

Taulukossa 4.1 on kuvattu äitien kotihoidon tuen käyttöä koskevia tietoja äitien taustatietojen mukaan. Kotihoidon tuen käyttäjiksi luetaan tässä ne äidit, jotka joko olivat aiemmin käyttäneet kohdelapsesta saamaansa kotihoidon tukea (41 %) tai käyttivät tukea parhaillaan (38 %). Kotihoidon tuen käyttäjiksi luetaan tässä myös ne äidit, jotka eivät vielä olleet käyttäneet kotihoidon tukea mutta suunnittelivat sen käyttämistä (1 %). Koska kyselyyn vastanneiden äitien lapsi oli nuorimmillaan hieman alle vuoden ikäinen ja vanhempainvapaa jo päättymäisillään tai monilla jo päättynyt, olivat äitien suunnitelmat lapsen hoitojärjestelyistä vanhempainvapaan jälkeen todennäköisesti jo melko varmoja.

Väestöryhmittäiset erot kotihoidon tukea käyttäneiden ja sitä käyttämättömien äitien välillä olivat verraten pieniä. Tulos on samansuuntainen kuin aiemmassa, kotihoidon tuen etuusrekisteriaineistoa hyödyntäneessä tutkimuksessa havaittiin (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2023). Alle 30-vuotiaat äidit ilmoittivat muita yleisemmin, etteivät aikoneet käyttää kotihoidon tukea (19 %), mutta esimerkiksi lapsimäärällä ei ollut tilastollisesti merkittävää yhteyttä siihen, oliko äiti käyttänyt kotihoidon tukea vai ei. Korkeimmin koulutetuista (YAMK/kandidaatti/maisteri/tutkijakoulutus) äideistä hieman suurempi osa (20 %) kuin muista ilmoitti, ettei aikonut käyttää kotihoidon tukea; silti heistäkin 76 prosenttia oli käyttänyt tai aikoi käyttää tukea.

Äidin työtilanne ja pääasiallinen toiminta ennen lapsen syntymää heijastui äitien valintoihin: kotihoidon tukea käyttivät tai sen käyttämistä suunnittelivat muita yleisemmin ne äidit, jotka olivat olleet kotona hoitamassa aiemmin syntynyttä lasta ennen äitiysvapaalle jäämistään. Työttömänä ennen lapsen syntymää olleista äideistä sen sijaan useampi kuin muista äideistä oli epävarma (15 %) siitä, käyttäisikö kotihoidon tukea vai ei. Ennen äitiysvapaan alkamista palkansaajina tai yrittäjinä toimineiden tai opiskelemissa olleiden äitien välillä ei sen sijaan juuri ollut eroa kotihoidon tuen käytössä. Lähes viidesosa (17 %) palkansaajista ja viidesosa (20 %) yrittäjinä toimineista äideistä ilmoitti, ettei aikunut käyttää kotihoidon tukea. Ammattiaseman mukaiset erot olivat verraten pieniä lukuun ottamatta johtavassa asemassa toimivia äitejä, joista muihin verrattuna selvästi harvempi oli käyttänyt tai aikoi käyttää kotihoidon tukea. Äidin oma tulotaso (ennen lapsen syntymää) ei myöskään ollut yhteydessä kotihoidon tuen käyttöön: vain hieman useammat pienituloiset äidit kuin suurituloiset äidit olivat käyttäneet tai aikoivat käyttää kotihoidon tukea, mutta ero ei ollut tilastollisesti merkitsevä. Kahden vanhemman talouksissa sen sijaan isän tai toisen vanhemman tuloilla oli yhteys äidin kotihoidon tuen käyttöön. Tuen käyttö oli muita yleisempää niillä äideillä, joiden puoliset olivat suurituloisia, ja vastaavasti selvästi muita vähäisempää niillä äideillä, joiden puoliset kuuluivat alimpaan tuloryhmään.

Taulukko 4.1. 1–2-vuotiaiden lasten äitien kotihoidon tuen käyttö sosiodemografisten taustatekijöiden mukaan (%).

Äidit	Kotihoidon tuen käyttö				
	Oli käyttänyt tai aikoi käyttää, %	Ei aikunut käyttää, %	Epävarma, %	Yhteensä (n)	p-arvo
Kaikki	80	16	4	100 (1 822)	
Ikä					0,066
18–29 vuotta	76	19	6	100 (344)	
30–39 vuotta	81	16	4	100 (1 210)	
40–50 vuotta	81	12	6	100 (277)	
Lapsen ikä					0,303
10–23 kk	80	15	5	100 (1 266)	
24–33 kk	80	17	3	100 (558)	
Lapsi on äidin					0,162
ensimmäinen	78	17	5	100 (838)	
toinen	80	17	3	100 (614)	
kolmas tai sitä seuraava	83	13	4	100 (364)	

Taulukko 4.1 jatkuu.

Jatkoa taulukkoon 4.1.

Äidit	Kotihoidon tuen käyttö				
	Oli käyttänyt tai aikoi käyttää, %	Ei aikonut käyttää, %	Epävarma, %	Yhteensä (n)	p-arvo
Koulutus					0,062
Peruskoulu / lukio / ammatillinen koulutus	81	15	5	100 (610)	
Opisto/AMK	82	13	5	100 (589)	
YAMK/kandidaatti/maisteri/lisensiaatti/tohtori	76	20	4	100 (619)	
Pääasiallinen toiminta äitiysvapaan alkaessa					< 0,001
Työssä palkansaajana	80	17	4	100 (1 339)	
Yrittäjä/freelancer	76	20	4	100 (72)	
Kotona hoitamassa aiemmin syntynyttä lasta	89	8	3	100 (194)	
Opiskelija	77	16	7	100 (136)	
Työtön/lomautettu	65	20	15	100 (72)	
Ammattiasema					< 0,001
Johtavassa asemassa	57	37	6	100 (54)	
Ylempi toimihenkilö	77	21	2	100 (272)	
Alempi toimihenkilö	77	18	5	100 (171)	
Työntekijä	82	14	5	100 (1 203)	
Yrittäjä (ml. maanviljelijä)	84	15	2	100 (58)	
Muu / ei koske	79	16	5	100 (57)	
Äidin tulot, euroa/kk (tulot ennen äitiysvapaalle jäämistä)					0,204
0–1 500	81	14	5	100 (460)	
1 501–2 000	80	15	5	100 (437)	
2 001–2 500	79	18	3	100 (459)	
2 501–3 000	81	15	4	100 (270)	
3 001 tai enemmän	74	22	4	100 (188)	
Toisen vanhemman tulot, euroa/kk (kyselyhetkellä), vain ne äidit, jotka asuivat yhdessä lapsen toisen vanhemman kanssa					0,018
0–1 500	73	17	10	100 (212)	
1 501–2 000	77	18	5	100 (221)	
2 001–2 500	81	16	3	100 (377)	
2 501–3 000	81	15	4	100 (367)	
3 001 tai enemmän	81	15	3	100 (564)	

Tukea käyttäneiden tai sen käyttöä suunnittelevien osuuksien lisäksi tarkastelemme sitä, kuinka pitkään äidit suunnittelivat käyttävänsä kotihoidon tukea hoitaen kyselyn kohteena olevaa lasta. Koska osa äideistä käytti kyselyn aikaan parhaillaan kotihoidon tukea tai vasta suunnitteli sen käyttämistä, äitejä pyydettiin antamaan arvio siitä, kuinka pitkään he kaiken kaikkiaan suunnittelivat käyttävänsä kotihoidon tukea. Taulukossa 4.2 (s. 97–98) on esitetty kotihoidon tuen kokonaiskestoja koskevia tietoja äitien taustatekijöiden mukaan. Tarkasteluun on otettu mukaan vain ne äidit, jotka olivat käyttäneet tai aikoivat käyttää kotihoidon tukea ainakin jonkin aikaa. Äidit on jaettu kolmeen ryhmään tukijakson kokonaispituuden mukaan: tukea 1–6 kuukautta, 7–12 kuukautta tai yli 12 kuukautta käyttäviin. Kotihoidon tukijakso on mahdollista jakaa kahteen erilliseen jaksoon, eikä tuen käytön tarvitse alkaa välittömästi vanhempainrahakauden päätyttyä. Vanhemmat voivat myös esimerkiksi vuorotella kotihoidon tuen käytössä. On kuitenkin melko todennäköistä, että tukea yli 12 kuukauden ajan käyttäneet äidit ovat käyttäneet kotihoidon tukea yhtäjaksoisesti vähintään lapsen 2-vuotispäivään saakka. Ne äidit, jotka olivat epävarmoja suunnitelmistaan (noin neljä prosenttia kaikista äideistä, ks. taulukko 4.1, s. 94–95), on jätetty tästä tarkastelusta pois.

Perhevapaakyselyyn 2022 osallistuneista, kotihoidon tukea vähintään jonkin aikaa käyttäneistä äideistä noin kolmasosa (32 %) suunnitteli käyttävänsä kotihoidon tukea vähintään 13 kuukautta (taulukko 4.2, s. 97–98). Hieman useampi, noin kaksi viidestä äideistä (39 %) aikoi käyttää tukea enintään kuusi kuukautta.

Kun tarkasteltiin sitä, käyttikö äiti ylipäänsä tukea vai ei, väestöryhmittäiset erot jäivät verraten pieniksi. Erot äitien välillä ovat sen sijaan selvästi suurempia, kun tarkastellaan sitä, kuinka pitkään äidit suunnittelivat käyttävänsä kotihoidon tukea. Pisimpään eli vähintään 13 kuukautta tukea aikoivat käyttää muita äitejä yleisemmin seuraaviin ryhmiin kuuluvat äidit: iältään vanhimmat äidit (40–50-v.), ne, joilla oli useampia lapsia, matalasti koulutetut (peruskoulu, lukio tai ammattikoulutus) tai pienituloiset äidit tai ne, jotka olivat olleet joko työttöminä tai kotona hoitamassa aiempia lapsia ennen äitiysvapaalle jäämistään. Myös ammattiaseman mukaiset erot olivat suuria: muita pidempään kotihoidon tuella aikoivat olla yrittäjänä, työntekijä-ammateissa tai alemmissa toimihenkilöammateissa toimivat äidit. Sen sijaan puolison tuloilla ei ollut tilastollisesti merkitsevää yhteyttä äidin tukijakson kestoja koskeviin suunnitelmiin.

Kun kotihoidon tukijakson kestoja tarkasteltiin vain palkansaajilla, yrittäjillä tai opiskelijoilla, eivät kestoja koskevat suunnitelmat eronneet tilastollisesti merkitsevästi näiden ryhmien välillä. Näihin ryhmiin kuuluvista, kotihoidon tukea ainakin jonkin aikaa käyttäneistä äideistä 25–32 prosenttia aikoi käyttää kotihoidon tukea vähintään 13 kuukautta.

Kotihoidon tukijaksot ovat sen sijaan selvästi muita pidempiä niillä äideillä, jotka olivat olleet kotona hoitamassa aiemmin syntynyttä lasta ennen jäämistään uudelle

äitiysvapaalle. Tässä ryhmässä 65 prosenttia kotihoidon tukea käyttävistä äideistä aikoi olla kotihoidon tuen turvin kotona uuden lapsen kanssa vähintään yli vuoden.

Puolet kyselyyn vastanneista, kotihoidon tukea käyttäneistä äideistä aikoi käyttää tukea enintään kahdeksan kuukautta (mediaani, ei esitetä taulukossa). Rekisteritietoihin nojaavien tutkimusten perusteella kotihoidon tukijaksojen kestot ovat viime vuosina tasaisesti lyhentyneet. Vuonna 2018 syntyneiden lasten äideillä tukijakson mediaanikesto oli 11 kuukautta, kun vuonna 2010 syntyneiden lasten äideillä se oli vielä runsaat 14 kuukautta. (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2023.) Kotihoidon tukijaksojen keskimääräinen kesto näyttäisi siis nyt käsillä olevan tutkimuksen perusteella edelleen lyhenevän.

Taulukko 4.2. Kotihoidon tuen käyttö tukijakson suunnitellun kokonaispituuden mukaan (1–2-vuotiaiden lasten äidit, jotka olivat käyttäneet tai aikoivat käyttää kotihoidon tukea ainakin jonkin aikaa) (%).

	Kotihoidon tuen käyttö ja tukijakson kesto, %				p-arvo
	1–6 kk	7–12 kk	13+ kk	Yhteensä (n)	
Kaikki	39	29	32	100 (1 405)	
Ikä					0,003
18–29 vuotta	39	28	33	100 (256)	
30–39 vuotta	41	29	30	100 (937)	
40–50 vuotta	25	35	40	100 (182)	
Lapsen ikä					0,785
10–23 kk	38	29	33	100 (979)	
24–33 kk	40	29	31	100 (426)	
Lapsi on äidin					< 0,001
ensimmäinen	43	31	26	100 (630)	
toinen	42	29	29	100 (483)	
kolmas tai sitä seuraava	28	27	45	100 (288)	
Koulutus					< 0,001
Peruskoulu / lukio / ammatillinen koulutus	36	24	40	100 (469)	
Opisto/AMK	36	32	31	100 (469)	
YAMK/kandidaatti/maisteri/lisensiaatti/tohtori	45	33	23	100 (462)	
Pääasiallinen toiminta äitiysvapaan alkaessa					< 0,001
Työssä palkansaaajana	44	32	25	100 (1 038)	
Yrittäjä/freelancer	34	33	32	100 (51)	
Kotona hoitamassa aiemmin syntynyttä lasta	14	21	65	100 (167)	
Opiskelija	48	25	27	100 (98)	
Työtön/lomautettu	26	22	52	100 (44)	

Taulukko 4.2 jatkuu.

Jatkoa taulukkoon 4.2.

	Kotihoidon tuen käyttö ja tukijakson kesto, %				p-arvo
	1–6 kk	7–12 kk	13+ kk	Yhteensä (n)	
Ammattiasema					< 0,001
Johtavassa asemassa	57	32	11	100 (30)	
Ylempi toimihenkilö	49	34	17	100 (204)	
Alempi toimihenkilö	37	33	30	100 (131)	
Työntekijä	37	28	35	100 (951)	
Yrittäjä (ml. maanviljelijä)	31	28	40	100 (45)	
Muu / ei koske	25	24	50	100 (40)	
Äidin tulot, euroa/kk (tulot ennen äitiysvapaalle jäämistä)					< 0,001
0–1 500	26	23	51	100 (356)	
1 501–2 000	43	28	29	100 (336)	
2 001–2 500	44	31	25	100 (352)	
2 501–3 000	42	37	21	100 (217)	
3 001 tai enemmän	48	35	17	100 (138)	
Toisen vanhemman tulot, euroa/kk (kyselyhetkellä), vain ne äidit, jotka asuivat yhdessä lapsen toisen vanhemman kanssa					0,783
0–1 500	41	30	30	100 (148)	
1 501–2 000	43	25	32	100 (168)	
2 001–2 500	39	30	31	100 (296)	
2 501–3 000	39	32	29	100 (287)	
3 001 tai enemmän	36	29	34	100 (447)	

Kotihoidon tuen käyttöä tarkasteltiin vielä erikseen sen mukaan, mikä oli äidin työsuhdetilanne ennen äitiysvapaalle jäämistä. Työhön paluu on todennäköisesti helpompaa niillä äideillä, joilla on työpaikka, johon palata perhevapaan jälkeen. Aikaisemmista tutkimuksista on käynyt ilmi, että äidin heikompi kiinnittyminen työmarkkinoille pidentää tukijaksojen kestoja, ja esimerkiksi ne äidit, joilla on voimassa oleva työsuhde äitiysvapaan alkaessa, palaavat muita nopeammin takaisin työelämään (Närvi, 2017a; Räsänen ym., 2019, 2020; Österbacka & Räsänen, 2022).

Taulukossa 4.3 (s. 99) on kuvattu äitien kotihoidon tukijakson kestoja koskevat suunnitelmat sen mukaan, mikä oli äidin työsuhdetilanne äitiysvapaan alkaessa. Vakaamman työtilanteen yhteys äidin kotihoidon tuen käyttöön tulee esiin myös tähän tutkimukseen osallistuneilla äideillä. Ne äidit, joilla oli voimassa oleva työsuhde äitiysvapaan alkaessa tai jotka olivat toimineet yrittäjinä, suunnittelivat käyttävänsä

kotihoidon tukea selvästi lyhemmän aikaa kuin ne äidit, joilla ei ollut voimassa olevaa työsuhdetta tai yritystoimintaa, johon palata perhevapaalta ($p < 0,001$). On kuitenkin hyvä huomata, että vaikka äidillä olisi ollut voimassa oleva työsuhde äitiysvapaan alkaessa, työsuhde on voinut päättyä perhevapaan aikana. Kyselyssä tätä ei erikseen tiedusteltu. Niistä palkansaajina toimineista äideistä, joilla oli ollut voimassa oleva työsuhde, lähes neljäsosa (23 %) suunnitteli käyttävänsä kotihoidon tukea vähintään 13 kuukautta, yrittäjinä toimineilla äideillä tämä osuus oli runsas neljäsosa (27 %). Vastaavasti niistä äideistä, joilla ei ollut työpaikkaa tai yritystä, johon palata, selvästi useampi eli 38 prosenttia aikoi käyttää kotihoidon tukea vähintään 13 kuukautta. Äitiysvapaan alkaessa kotona aiemmin syntynyttä lasta hoitamassa olleiden äitien aiheet poikkesivat kuitenkin selvästi muista: niistä, joilla työsuhde oli voimassa, yli puolet (54 %) ja ilman työsuhdetta olevista lähes kaksi kolmasosaa (64 %) aikoi käyttää kotihoidon tukea uuden lapsen vuoksi vähintään 13 kuukautta. Osa äideistä näyttääkin tämän perusteella päätyvän ketjuttamaan perhevapaat (vanhempainvapaat ja kotihoidon tukijaksot) pidemmäksi yhtenäiseksi vapaaksi.

Taulukko 4.3. Kotihoidon tuen käyttö, tukijakson suunniteltu kokonaiskesto ja äidin työsuhdetilanne ennen äitiysvapaalle jäämistä (%)^a.

	Kotihoidon tuen käyttö ja tukijakson kesto, %				
	0 kk	1–6 kk	7–12 kk	13+ kk	Yhteensä (n)
Kaikki	17	32	24	27	100 (1 682)
Työsuhde voimassa äitiysvapaalle jäädessä,	16	35	26	23	100 (1 244)
näistä äiti kotona hoitamassa aiemmin syntynyttä lasta (työsuhde voimassa)	2	16	28	54	100 (88)
Yrittäjä	22	26	26	27	100 (70)
Ei voimassa olevaa työsuhdetta äitiysvapaalle jäädessä, ^b	21	24	17	38	100 (368)
näistä äiti kotona hoitamassa aiemmin syntynyttä lasta (ei työsuhdetta)	15	11	11	64	100 (92)

^a 0 kk = äiti ei aikonut käyttää kotihoidon tukea lainkaan.

^b Ei voimassa olevaa työsuhdetta -ryhmä sisältää mm. työttömät, opiskelijat, vailla työsuhdetta olevat kotona aiemmin syntynyttä lasta hoitamassa olleet äidit sekä ne äidit, jotka olivat olleet töissä mutta joiden työsuhde oli päättynyt ennen äitiysvapaan alkamista.

Merkille pantavaa on kuitenkin myös se, että vailla työsuhdetta olleista äideistä suurempi osa (21 %) ilmoitti, ettei ollut käyttänyt eikä aikonut käyttää kotihoidon tukea, kun heitä verrattiin voimassa olevasta työsuhteesta äitiysvapaalle jääneisiin äiteihin (16 %) ($p < 0,001$). Myös yrittäjä-äideistä runsas viidesosa (22 %) ilmoitti, ettei aikonut käyttää kotihoidon tukea lainkaan. Kotona edellistä lasta hoitaneista, ilman työsuhdetta uudelle äitiysvapaalle jääneistä äideistä joka seitsemäs (15 %) ilmoitti, ettei aikonut jäädä uuden lapsen kanssa kotihoidon tuelle. Vaikka työsuhteen puuttuessa

monet äidit käyttävät kotihoidon tukea keskimääräistä pidempään, näyttää tässä ryhmässä myös olevan jonkin verran tavallisempaa olla käyttämättä kotihoidon tukea ja palata työmarkkinoille välittömästi vanhempainvapaan jälkeen. Kyse voi olla siitä, että äiti oli työllistynyt, jatkanut yritystoimintaansa tai aloittanut opiskelun (tai jatkanut opintojaan) heti vanhempainvapaan jälkeen, eikä kotihoidon tuelle jäämistä ole pidetty houkuttelevana tai mahdollisena. Osa on myös voinut jäädä vanhempainvapaan jälkeen työttömäksi, jolloin äidillä oli mahdollisuus saada kotihoidon tukeen verrattuna selvästi suurempaa työttömyyskorvausta ja halutessaan hoitaa lasta kotona työnhaun ohella.

4.2 Perustelut kotihoidon tuen käyttöä koskeville valinnoille

Seuraavaksi tarkastelemme, millä tavoin äidit itse perustelivat kotihoidon tuen käyttöä tai sen käyttämättä jättämistä, sekä koulutusryhmittäisiä eroja perusteluissa. Yleisimmistä perusteluista tarkastellaan lisäksi, esiintyikö perusteluissa eroja äidin iän, lapsiluvun tai tulojen mukaan. Muutamista työelämään liittyvistä perusteluista tarkastellaan myös ammattiaseman mukaisia eroja.

4.2.1 Perustelut kotihoidon tuen käytölle

Tutkimusaineistossa 80 prosenttia äideistä oli käyttänyt tai aikoi käyttää kotihoidon tukea. Heiltä kysyttiin syitä kotihoidon tuen käytölle. Kuviossa 4.1 (s. 102) on esitetty äitien ilmoittamat syyt kotihoidon tuen käytölle sen mukaan, kuinka suuri osuus äideistä oli maininnut kyseisen syyn. Kotihoidon valinnan taustalla olevista perusteluista on lisäksi raportoitu erillisessä julkaisussa, jossa tarkasteltiin tuen käytön perusteluja myös sen mukaan, kuinka pitkään äiti aikoi käyttää kotihoidon tukea (Närvi ym., 2023).

Äitien perusteluissa korostuu kotihoidon arvostus ja sen tärkeys erityisesti pienille lapsille (ks. myös Närvi ym., 2023). Neljä viidestä (81 %) äidistä perusteli kotiin jäämistään sillä, että halusi viettää enemmän aikaa lapsen kanssa, ja kolme neljästä (75 %) halusi hoitaa lasta kotona pidempään. Lapsen ikävaiheella on suuri merkitys päätökselle: tutkimuksen kohteena olevissa perheissä lapsi oli 1–2-vuotias, ja kaksi kolmasosaa äideistä (66 %) perusteli kotihoidon tuen käyttämistään sillä, että lapsen koettiin olevan vielä liian pieni aloittamaan varhaiskasvatuksessa. Alle 2-vuotiaiden äideistä 67 prosenttia ja 2-vuotiaiden lasten äideistä 63 prosenttia ilmoitti tämän perustelun. Kolmessa eniten esitetyissä perusteluissa ei tullut esiin eroja äidin iän, lapsiluvun tai tulojen mukaan. Puolet äideistä (52 %) perusteli valintaansa sillä, että piti kotihoitoa tärkeänä lapselle. Kotihoidon tärkeys lapselle oli kuitenkin jossain määrin useammin mainittu perustelu iältään vanhempien (40 vuotta täyttäneistä äideistä 60 % mainitsi tämän perustelun) ja monilapsisten perheiden äitien joukossa (vähintään kolmen lapsen äideistä 58 % perusteli tuen käyttöä tällä syyllä).

Lapsilähtöisiin syihin verrattuna selvästi vähemmän äitien vaakakupissa painavat työhön tai työelämään liittyvät syyt. Hieman useampi kuin joka neljäs (28 %) perusteli kotiin jäämistään sillä, että halusi pitää taukoa työelämästä, ja 16 prosenttia koki työelämän tahdin liian kiivaana. Työntekijäammateissa tai ylemmissä toimihenkilöammateissa toimivat äidit perustelivat työelämän kiivaalla tahdilla hoitovapaalle jäämistä muita äitejä useammin (edellä mainituissa ammateissa toimivista 16–18 %, muut 5–10 %). Harvempi kuin joka kymmenes mainitsi palkkauksen tasoon, työpaikan ilmapiiriin tai työn raskauteen tai päivittäiseen työmatkaan liittyviä syitä hoitovapaan perusteluna. Työntekijäammateissa toimivista äideistä useampi nosti kuitenkin palkkauksen tason esiin (13 %) verrattuna muihin äiteihin. Työpaikan tai ammatin puuttumisen kertoi syyksi vain muutama prosentti äideistä. Työelämän joustavuuden lisääntymisestä kertoo ehkä se, että lähes joka kymmenes äiti perusteli valintaansa sillä, että oli pystynyt yhdistämään ansiotyössä käynnin ja lasten kotihoiton. Tämä perustelu oli muita yleisempi yrittäjinä toimiville äideille, joista useampi kuin joka kolmas (36 %) mainitsi tämän perustelun.

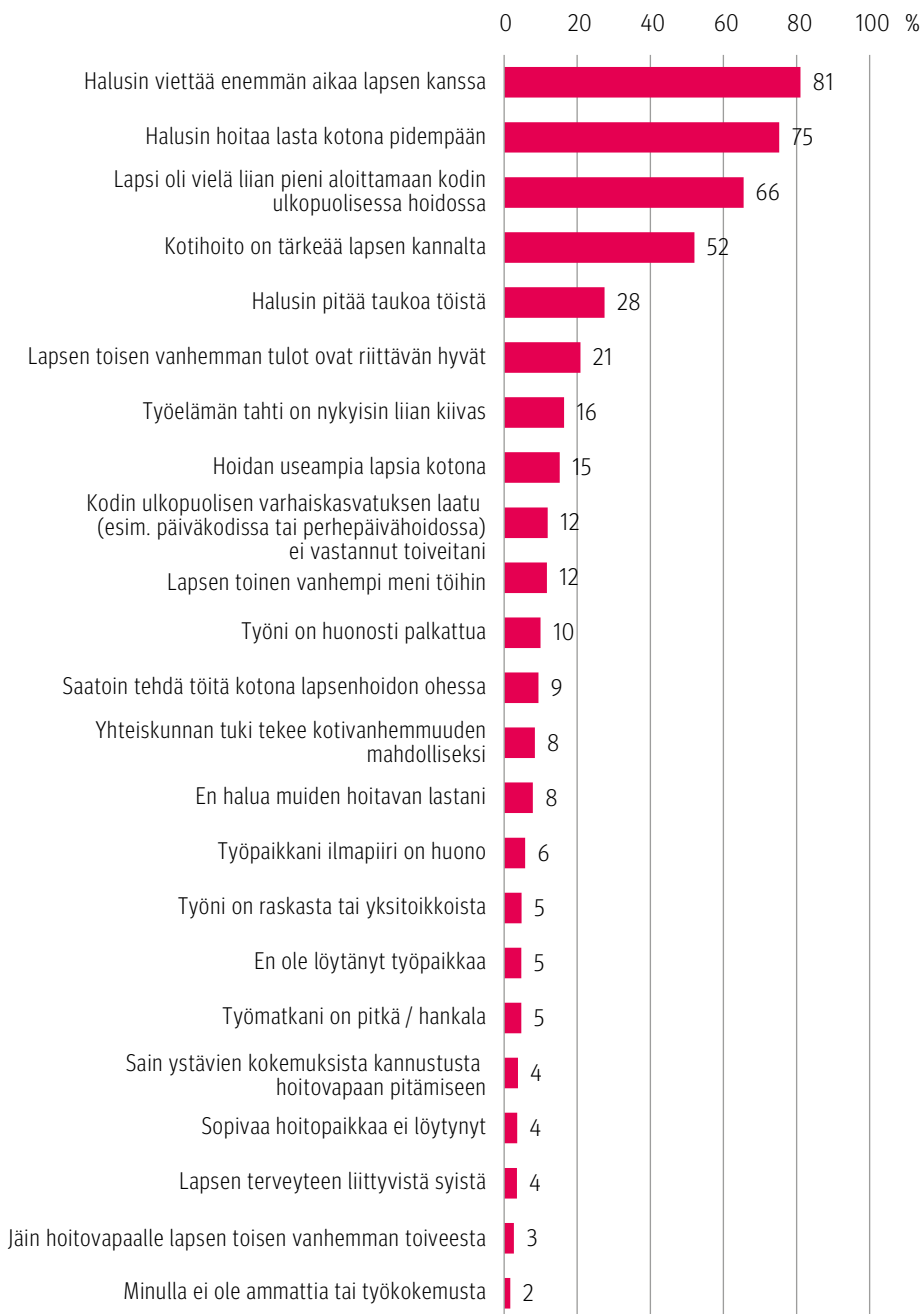
Varhaiskasvatuksen laatuun tai saatavuuteen liittyvät huolenaiheet eivät olleet äitien perusteluissa kovin yleisiä. Varhaiskasvatuksen laatu ja henkilöstön saatavuuden ongelmat ovat viime aikoina nousseet esiin mediassa, joten näiden tekijöiden olisi voinut olettaa näkyvän enemmän äitien perusteluissa. Kuitenkin vain hieman useampi kuin joka kymmenes äiti (12 %) perusteli kotihoiton tuen käyttöä sillä, että epäili varhaiskasvatuksen laatua, harvempi kuin kymmenesosa (8 %) ei halunnut muiden hoitavan lastaan, ja vielä tätäkin harvempi (4 %) ilmoitti, ettei sopivaa hoitopaikkaa ollut löytynyt. Varhaiskasvatuksen laatuun tai sopivuuteen liittyvät huolenaiheet voivat kuitenkin osittain olla myös niiden äitien, jotka perustelivat kotihoiton tuen käyttöä lapsen terveyteen liittyvillä syillä, näkemysten taustalla (4 %). Myös monilapsisissa perheissä suositaan kotihoitoa. Joka seitsemäs (15 %) äiti perusteli kotihoiton tuen käyttöään sillä, että kotona oli hoidettavana useampia lapsia.

Runsas viidesosa tukea käyttäneistä tai sen käyttöä suunnittelevista äideistä perusteli kotihoiton tuen käyttöä sillä, että puolison tulot olivat riittävän hyvät (21 %). Edellä taulukossa 4.1 (s. 94–95) tuli esiin, että kotihoiton tukea käyttäneiden äitien osuus kasvoi puolison tulojen kasvaessa. Puolison hyvät tulot näyttävätkin tarjoavan osalle äideistä mahdollisuuden olla kotona pidempään hoitamassa lasta.

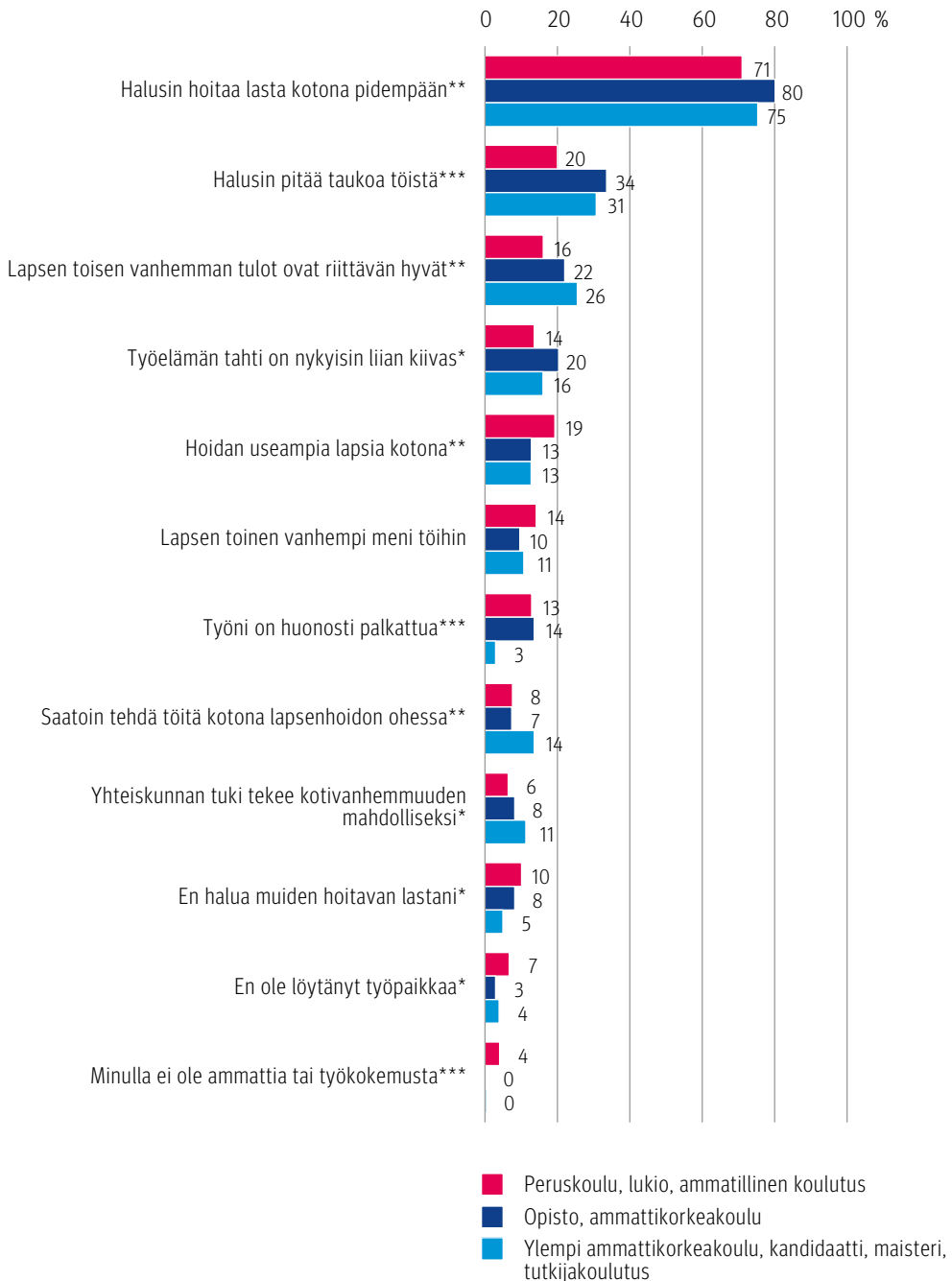
Avovastausvaihtoehdossa ilmoitettuja syitä luokiteltiin jälkikäteen valmiisiin vaihtoehtoihin, mikäli sopiva vaihtoehto löytyi. Pari prosenttia äideistä kertoi opiskelevansa samalla, kun hän sai kotihoiton tukea eli äiti pystyi yhdistämään opinnot ja lapsen kotihoiton. Muutama äiti kertoi kotihoiton tuen käytön syyksi haasteet oman jaksamisen kannalta ja muutama sen, että oli uudestaan raskaana.

Kuviossa 4.2 (s. 103) esitetään äitien esittämiä perusteluja kotihoiton tuen käytölle äidin koulutuksen mukaan. Kuviossa on esitetty vain ne syyt, joiden kohdalla koulutusryhmien väliset erot olivat tilastollisesti merkitseviä.

Kuvio 4.1. Äitien ilmoittamat syyt kotihoiton tuen käytölle (ne äidit, jotka olivat käyttäneet tai aikoi-
vat käyttää kotihoiton tukea, n = 1 455) (%).

Kuvio 4.2. Äitien esittämät perustelut kotihoidon tuen käytölle koulutuksen mukaan (kotihoiton tukea käyttäneet tai sen käyttöä suunnitelleet äidit, n = 1 450) (%).

* = p < 0,05; ** = p < 0,01; *** = p < 0,001.

Halu hoitaa lasta kotona pidempään oli tärkeä syy kaikille äideille, mutta hieman muita tärkeämpää opisto- tai ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneille. Halu pitää töistä taukoa tai työelämän tahdin liian kiivaaksi kokeminen oli selvästi useammin kotihoitojakson syynä korkeasti koulutetuilla (erityisesti opisto- tai ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneilla) äideillä kuin matalasti koulutetuilla äideillä, joista jonkin verran muita useampi oli puolestaan jäänyt kotiin työpaikan tai ammatin puuttuminen vuoksi. Työn matala palkkataso oli kotihoitojen tuen käytön syynä useammalla kuin joka kymmenennellä enintään keskiasteen (peruskoulu, lukio tai ammattikoulutus) tai opisto- tai ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneella äidillä. Korkeimmin koulutetuista äideistä tämän syyn mainitsi vain kolme prosenttia. Enintään keskiasteen koulutuksen saaneet äidit perustelivat tuen käyttöä muita yleisemmin sillä, että olivat hoitamassa kotona useampaa lasta, ja he myös suhtautuivat muita kielteisemmin siihen, että joku muu hoitaisi heidän lapsiaan.

Puolison hyvät tulot tai äidin joustavammat mahdollisuudet yhdistää ansiotyötä ja lapsen kotihoitoa tulivat esiin muita yleisemmin korkeimmin koulutetuilla äideillä. Vaikka nämä äidit käyttävät kotihoitojen tukea keskimäärin lyhemmän aikaa kuin muut, näyttää heillä olevan muita äitejä enemmän erilaisia resursseja, jotka lieventävät tukijakson ajalta maksettavan hoitorahan matalan tason vaikutusta toimeentuloon. Tähän viittaisi myös se, että useampi kuin joka kymmenes (11 %) tämän koulutusryhmän äideistä koki yhteiskunnan tuen mahdollistavan kotihoitojen, kun muissa koulutusryhmissä tämän perustelun esitti vain 6–8 prosenttia äideistä.

Kun äitien vuonna 2022 esittämiä perusteluja kotihoitojen tuen käytölle verrattiin edelliseen, vuonna 2013 kerätyn kyselyn tuloksiin (ks. Närvi, 2017a), ei perustelujen kannatusjärjestyksessä ollut juuri havaittavissa muutoksia. Lapsen hoivan ihanteet korostuvat perusteluissa edelleen vuonna 2022 yhtä lailla kuin kymmenen vuotta aikaisemmin. Työelämään liittyvät tekijät (tauko töistä, palkkataso, työilmapiiri, työmatka tai työn raskaus) eivät olleet kummassakaan kyselyssä kovin yleisiä äitien perusteluja, mutta vuonna 2022 niihin liittyviä perusteluja mainitsi kuitenkin hieman harvempi kuin vuonna 2013. Hieman useampi mainitsi tyytymättömyyden varhaiskasvatukseen laatuun perusteluksi vuonna 2013 kuin vuonna 2022, vaikka varhaiskasvatukseen henkilöstöpula tai muut haasteet eivät vielä tuolloin näkyneet julkisessa keskustelussa samassa määrin kuin nyt. Muutos voi heijastaa vähittäistä muutosta kohti myönteisempää suhtautumista pienten lasten varhaiskasvatukseen. Erityisen kiinnostavaa onkin kymmenessä vuodessa tapahtunut muutos juuri niissä väittämässä, jotka koskivat kotihoitojen tärkeyttä lapsen kannalta ja luottamusta muiden kuin vanhempien toteuttamaan hoivaan. Kun vuoden 2013 kyselyssä lähes 90 prosenttia äideistä perusteli valintaansa sillä, että kotihoito on tärkeää lapselle, vuoden 2022 kyselyssä enää puolet äideistä perusteli kotihoitojen valintaansa tällä syyllä. Vuonna 2013 kolmasosa äideistä ei halunnut muiden hoitavan lastaan, mutta vuonna 2022 enää harvempi kuin joka kymmenes äiti mainitsi tämän syyn.

4.2.2 Perustelut kotihoidon tuen käyttämättä jättämiselle

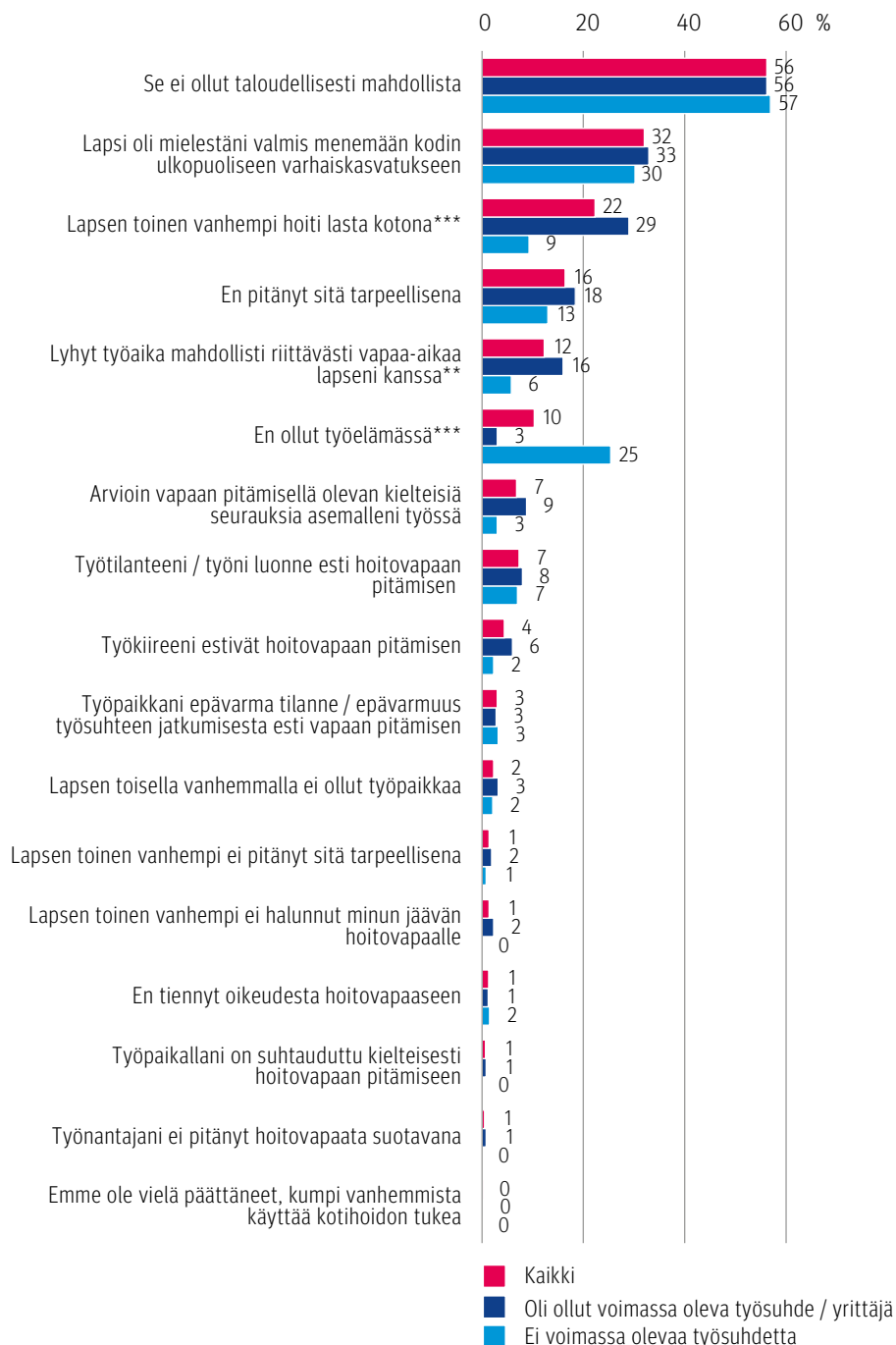
Joka kuudes äiti (16 %) ilmoitti, ettei aikonut käyttää kotihoidon tukea lainkaan, ja neljä prosenttia oli epävarma aikeistaan. Heiltä kysyttiin perusteluja sille, miksi he eivät olleet käyttäneet kotihoidon tukea. Kuviossa 4.3 (s. 106) on esitetty perustelut kotihoidon tuen käyttämättä jättämiselle sen mukaan, kuinka suuri osa kotihoidon tukea käyttämättä jättäneistä tai epävarmoista äideistä oli ilmoittanut kyseisen syyn. Epävarmojen äitien perustelut eivät eronneet niiden äitien perusteluista, jotka ilmoittivat, etteivät aikoneet käyttää kotihoidon tukea.

Ylivoimaisesti yleisin syy tuen käyttämättä jättämiselle oli äitien mukaan se, ettei kotihoidon tuen varaan jääminen ollut ollut taloudellisesti mahdollista. Yli puolet (57 %) tuen käyttämättä jättäneistä tai epävarmoista äideistä perusteli päätöstään tällä syyllä. Perustelun maininneissa ei ollut eroja ikäryhmän tai lapsiluvun suhteen. Tämä syy oli myös yhtä yleinen riippumatta siitä, oliko äidillä ollut voimassa oleva työsuhde (tai yritystoimintaa) äitiysvapaan alkaessa vai ei. Kotihoidon tuen matala taso voikin olla este joillekin perheille käyttää kotihoidon tukea, vaikka lasta olisi haluttu hoitaa kotona pidempään.

Noin kolmasosa äideistä (32 %) katsoi, että lapsi oli jo valmis osallistumaan varhaiskasvatukseen. Tämänkään perustelun kohdalla ei äitien välillä ollut eroa äidin iän, lapsiluvun tai työsuhdetilanteen mukaan. Rungas viidesosa (22 %) äideistä ilmoitti, että lapsen toinen vanhempi oli jäänyt kotiin hoitamaan lasta, alle 30-vuotiaista äideistä tämän syyn mainitsi kuitenkin vain kahdeksan prosenttia. Tämän syyn ilmoittivat myös useammin (29 %) ne äidit, joilla oli ollut voimassa oleva työsuhde äitiysvapaan alkaessa. Joka kuudes (16 %) katsoi, ettei kotihoidon tuen käyttäminen ollut ollut tarpeellista.

Työelämään liittyvien perustelujen merkitys oli vähäisempi. Joka kymmenes äiti (10 %) ilmoitti tuen käyttämättä jättämisen syyksi sen, ettei ollut työelämässä (vailla työsuhdetta olevista 25 %, ja 3 % niistä, joilla oli ollut voimassa oleva työsuhde). Ilmeisesti osa niistä, joilla ei ollut voimassa olevaa työsuhdetta äitiysvapaan alkaessa, oli löytänyt uuden työpaikan vanhempainvapaan jälkeen, eikä tämän vuoksi ollut käyttänyt kotihoidon tukea. Hieman useampi kuin joka kymmenes (12 %) ilmoitti, että lyhyt työaika tai työaikajärjestelyt mahdollistivat lapsen hoidon järjestämisen muulla tavoin. Työn luonne, työkiireet tai epäily hoitovapaan kielteisistä seurauksista omalle asemalle tai työsuhdetta jatkumiselle esitettiin perusteluina suhteellisen harvoin: vain 3–7 prosenttia äideistä mainitsi näihin tekijöihin liittyviä syitä. Vain muutama äiti perusteli kotihoidon tuen käyttämättä jättämistä työnantajan tai työpaikan kielteisellä suhtautumisella hoitovapaalle jäämiseen (ks. myös luku 8). Lähes yhtä harvinaisia olivat perustelut, jotka koskivat toisen vanhemman työtilannetta, tämän mielipidettä tai äidin puutteellisia tietoja hoitovapaa-oikeudesta.

Kuvio 4.3. Syitä sille, miksi äiti ei ollut käyttänyt kotihoiton tukea (ne äidit, jotka eivät olleet käyttäneet eivätkä aikoneet käyttää kotihoiton tukea, äidin työsuhdetilanteen mukaan, n = 365 kaikki äidit, n = 251 voimassa oleva työsuhde, n = 114 ei voimassa olevaa työsuhdetta) (%).

* = p < 0,05; ** = p < 0,01; *** = p < 0,001.

Osa äideistä esitti avovastauksissa perusteluja, joita ei ollut mukana valmiissa vaihtoehtoisissa. Pari prosenttia äideistä kertoi, että oli saanut työtarjoituksen tai opinnot olivat alkaneet, joten kotihoidon tuen käyttämistä ei pidetty tarkoituksenmukaisena. Pari prosenttia kertoi olevansa parhaillaan kotona mutta kotihoidon tuen sijaan työttömyyskorvauksen tai sairauspäivärahan varassa tai pystyi sovittamaan yhteen opiskelun ja lastenhoidon. Samoin noin pari prosenttia kertoi, että lapsella oli jokin muu hoitojärjestely, esimerkiksi isovanhemmat hoitivat lasta, vanhempi teki lyhyempää työpäivää tai kotiin oli palkattu hoitaja.

Taloudellisen perusteen ("Se ei ollut taloudellisesti mahdollista") ilmoittivat muita yleisemmin enintään keskiasteen koulutuksen saaneet (65 %) tai opisto- tai ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneet äidit (61 %). Tulojakauman keskivaiheille (äidin tulot ennen lapsen syntymää 1 501–3 000 e/kk) sijoittuvat äidit ilmoittivat taloudelliset syyt tuen käyttämättä jättämiselle yleisemmin (63 %) kuin pienituloisimmat äidit (52 %). Kotihoidon tuen käyttämättä jättäminen taloudellisista syistä oli kuitenkin ylivoimaisesti yleisin perustelu myös niillä äideillä, joilla oli ylempi ammattikorkeakoulututkinto tai yliopistokoulutus (46 % heistä mainitsi tämän syyn) tai äiti kuului suurituloisimpaan joukkoon (50 % kahteen ylimpään tuloryhmään kuuluvista äideistä mainitsi tämän syyn). Myöskään puolison tulojen yhteys tämän perustelun yleisyyteen ei ollut suoraviivainen. Taloudelliset syyt olivat perusteena muita äitejä yleisemmin niillä äideillä, joiden puoliset sijoittuvat keskituloisten ryhmään (puolison tulot 2 001–3 000 e/kk).

Lapsen valmius aloittaa varhaiskasvatuksessa oli perusteluna selvästi yleisempi korkeasteen koulutetuilla (alin/alempi/ylempi korkeaste) äideillä (37 %) kuin enintään keskiasteen koulutuksen saaneilla äideillä (22 %). Korkeasti koulutetut äidit perustelivat lisäksi valintaansa useammin kuin enintään keskiasteen koulutuksen saaneet äidit sillä, että toinen vanhempi oli jäänyt kotiin hoitamaan lasta (ylemmän korkeasteen koulutuksen saaneet äidit 33 % vs. muut 16 %).

4.3 Kotihoidon tukea käyttäneiden äitien paluu työmarkkinoille

Runsaat 40 prosenttia kyselyyn vastanneista äideistä oli käyttänyt aiemmin kotihoidon tukea mutta oli kyselyhetkellä jo palannut takaisin töihin tai työelämään tai oli jäänyt vanhempainvapaalle uutta lasta hoitamaan. Työhön jo palanneet äidit olivat käyttäneet kotihoidon tukea selvästi muita äitejä lyhyemmän aikaa, keskimäärin noin kuusi kuukautta. Hieman alle puolet oli käyttänyt tukea enintään neljä kuukautta. Kyselyhetkellä työssä olevilta, aiemmin kotihoidon tukea käyttäneiltä äideiltä tiedusteltiin työhön paluuseen vaikuttaneista syistä. Äitien perustelut erosivat hieman sen mukaan, oliko äidillä ollut voimassa oleva työsuhde (ml. yrittäjinä toimineet) ennen äitiysvapaalle jäämistään vai ei.

Yleisin peruste nopeammalle työhön paluulle – samoin kuin edellä myös kotihoidon tuen käyttämättä jättämiselle – oli taloudellinen: lähes 60 prosenttia työhön jo palan-

neista, aiemmin kotihoidon tukea käyttäneistä äideistä kertoi työhön paluun syyksi sen, että perheen talous oli tiukalla (kuvio 4.4, s. 109). Tämä perustelu oli hieman yleisempi niillä äideillä, joilla ei ollut ollut voimassa olevaa työsuhdetta äitiysvapaan alkaessa. Taloudellisilla syillä työhön paluutaan perustelleista äideistä 45 prosenttia oli käyttänyt kotihoidon tukea enintään neljä kuukautta.

Seuraavaksi yleisimmät syyt liittyivät työn vetovoimatekijöihin. Voimassa olevasta työsuhteesta vapaalle jääneet äidit perustelivat paluutaan aikuisseuran kaipuulla (49 %) tai sillä, että he pitivät työstään (42 %). Aikuisseuran kaipuu oli perusteluna myös monella (43 %) niistä äideistä, joilla ei ollut ollut voimassa olevaa työsuhdetta; sen sijaan selvästi harvempi tämän ryhmän äideistä perusteli paluutaan sillä, että piti työstään (26 %). Työn vetovoimatekijät heijastuivat kotihoitojakson pituuteen vain vähän ja osin ristiriitaisesti. Aikuisseuran kaipuulla paluutaan perustelleet äidit olivat käyttäneet tukea keskimäärin hieman pidemmän aikaa kuin ne äidit, jotka eivät perustelleet paluutaan tällä syyllä; sen sijaan ne äidit, jotka perustelivat paluutaan sillä, että pitivät työstään, olivat käyttäneet tukea hieman lyhemmän aikaa kuin ne äidit, joille tämä syy ei ollut tärkeä.

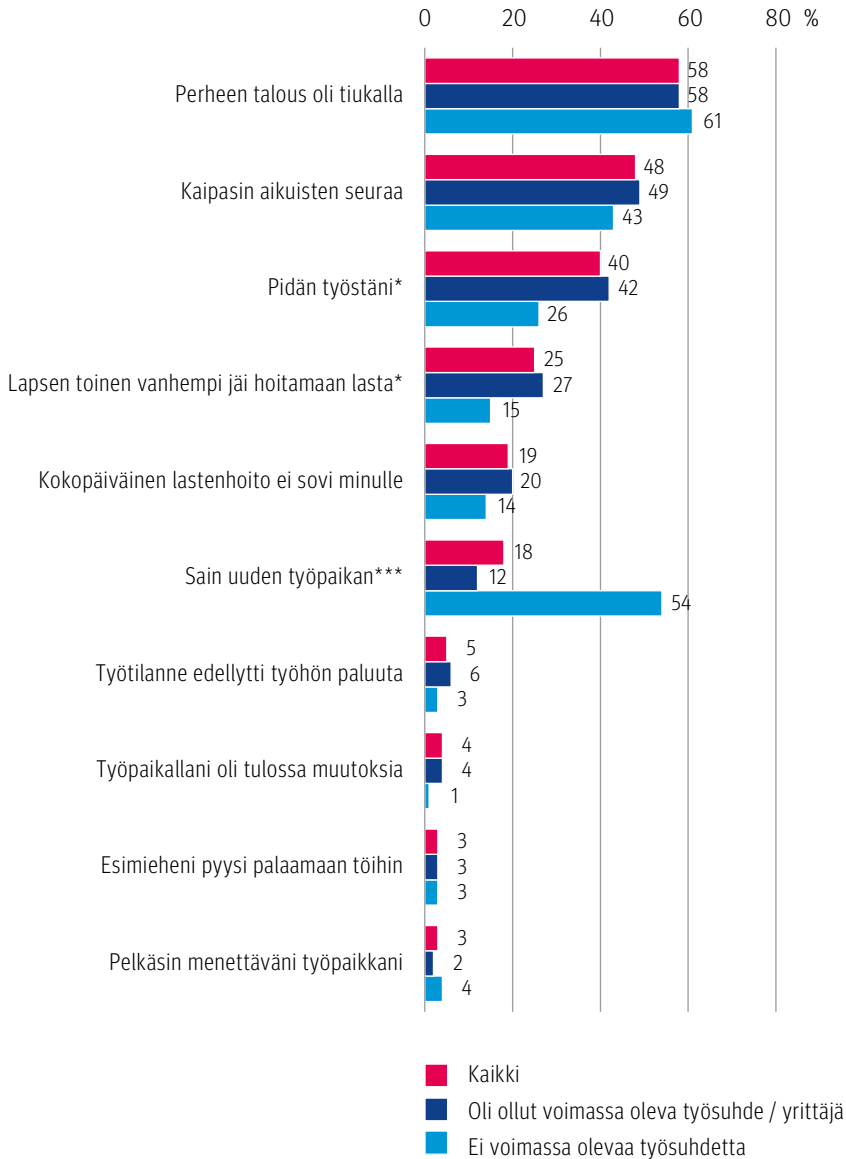
Vailla työsuhdetta olevista äideistä yli puolet (54 %) perusteli työhön paluutaan sillä, että oli saanut uuden työpaikan. Edellä tuli esiin, että äidit, joilla ei ollut työsuhdetta äitiysvapaalle jäädessään, käyttivät kotihoidon tukea muita pidempään ja heidän työhön paluunsa ajankohta voikin olla pitkälti riippuvainen siitä, milloin uutta työtä löytyy. Voimassa olevasta työsuhteesta vapaalle jääneistä äideistä hieman useampi kuin joka kymmenes perusteli työhön paluutaan uudella työpaikalla.

Noin viidesosa äideistä perusteli päätöstään sillä, että koki, ettei kokoaikainen lastenhoito sopinut itselle. Työsuhdetta vailla olleet perustelivat kuitenkin tällä syyllä valintaansa harvemmin kuin ne, joilla oli ollut voimassa oleva työsuhde.

Muut työhön liittyvät tekijät, työtilanne tai työpaikalla odotettavissa olevat muutokset, esimiehen toive työhön paluusta tai pelko työpaikan menetyksestä eivät juuri näyttäneet vaikuttaneen äitien työhön paluuseen. Näillä syillä valintaansa perusteli vain muutama prosentti äideistä.

Taloussyyt korostuivat työhön paluun syynä erityisesti matalammin koulutetuilla tai pienituloisilla äideillä kummassakin äitiryhmässä työsuhdetilanteesta riippumatta. Työn vetovoimatekijöillä tai kokoaikaisen lastenhoidon sopimattomuudella perustelivat puolestaan valintaansa muita useammin korkeammin koulutetut tai suurituloiset äidit.

Kuvio 4.4. Äitien esittämät perustelut työhön paluulle (ne äidit, jotka olivat käyttäneet kotihoivon tukea mutta olivat jo palanneet töihin sen mukaan, oliko äidillä ollut voimassa oleva työsuhde (ml. yrittäjät) äitiysvapaalle jäädessään, n = 524 kaikki äidit, n = 457 voimassa oleva työsuhde tai yrittäjä, n = 67 ei voimassa olevaa työsuhdetta) (%).

* = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$.

Työhön paluun perusteluja tiedusteltiin myös vuonna 2013 toteutetussa kyselyssä. Myös tuolloin äitien useimmin esittämä perustelu liittyi taloudellisiin syihin (Närvi, 2017a). Työn vetovoimatekijöiden merkitys oli kuitenkin kymmenen vuotta sitten suurempi kuin nyt. Vuonna 2013 aikuisseuran kaipuun tai työstä pitämisen esitti perusteluna lähes kaksi kolmesta äidistä – lähes yhtä moni kuin taloussyyn. Vuonna 2022 vetovoimasyillä paluutaan perustelleiden äitien osuus jäi 40–48 prosenttiin. Myös muut työhön liittyvät tekijät (työtilanne, työpaikalla odotettavissa olevat muutokset, esimiehen toive tai pelko työpaikan menetyksestä) nousivat äitien perusteluina useammin esiin vuonna 2013 kuin vuonna 2022.

Lähes kaksi viidestä äidistä käytti kyselyhetkellä kotihoidon tukea. Heistä runsaalla 70 prosentilla oli ollut voimassa oleva työsuhde äitiysvapaan alkaessa, neljä prosenttia oli toiminut yrittäjänä ja runsas viidesosa oli ollut ilman työsuhdetta äitiysvapaalle jäädessään (ks. myös luku 6). Näiltä kotihoidon tukea parhaillaan käyttäviltä äideiltä tiedusteltiin työhön paluuaikkeitä. Runsas puolet aikoi palata aikaisempaan työhönsä tai jatkaa yritystoimintaansa hoitovapaan jälkeen (taulukko 4.4). Lähes joka neljäs (23 %) aikoi hakea uutta työpaikkaa joko omatoimisesti tai työvoimatoimiston kautta. Joka kymmenes oli joko jatkamassa opiskeluaan tai hakeutumassa opiskelemaan hoitovapaan jälkeen, ja samoin joka kymmenes oli jäämässä uudelle äitiysvapaalle tai kotiin hoitamaan lasta ilman kotihoidon tukea (vain 1,5 % aikoi jäädä kotiin hoitamaan lasta ilman kotihoidon tukea).

Taulukko 4.4. Kotihoidon tukea kyselyhetkellä saavien äitien työhönpaluuaikeet (%).

	Kaikki, %	Työsuhde oli ollut voimassa äitiys- vapaan alkaessa, %	Vailla työsuhdetta olleet, %
Palaa entiseen työhön kokopäiväisesti / jatkaa yritystoimintaa	31	38	16
Palaa entiseen työhön osa-aikaisesti	23	31	3
Hakee uutta, kokopäivästä työpaikkaa / ilmoittautua työnhakijaksi työvoimatoimistoon	16	12	25
Hakee uutta, osa-aikaista työpaikkaa	7	4	13
Aloittaa / jatkaa opintoja	11	7	22
Jää uudelle äitiys-/vanhempainvapaalle / jäädä kotiin hoitamaan lasta ilman kotihoidon tukea	12	8	21
Yhteensä	100	100	100
n	687	503	184

Työhön paluun aikeet erosivat jonkin verran sen mukaan, oliko kotihoidon tukea käyttävällä äidillä ollut voimassa oleva työsuhde äitiysvapaalle jäädessä vai ei (taulukko 4.4). Voimassa olevasta työsuhteesta (tai yritystoiminnasta) äitiysvapaalle jääneistä äideistä 85 prosenttia suunnitteli palaavansa työelämään (70 % aikoi palata

entiseen työhönsä, 16 % suunnitteli hakevansa uutta työpaikkaa), seitsemän prosenttia suunnitteli jatkavansa tai aloittavansa opiskelun ja kahdeksan prosenttia aikoi jäädä uudelle äitiysvapaalle tai kotiin hoitamaan lasta ilman kotihoidon tukea. Ilman edeltävää työsuhdetta (tai yritystoimintaa) olleista äideistä yli puolet (56 %) aikoi palata työelämään joko palaten entiseen työpaikkaansa tai hakemalla uutta työpaikkaa. Joka viides oli palaamassa opiskelemaan tai suunnitteli opintojen aloittamista. Joka viides vailla työsuhdetta ollut äiti oli jäämässä uudelle äitiysvapaalle tai kotiin hoitamaan lasta ilman kotihoidon tukea.

Työajan lyhentäminen tai osa-aikainen työ kiinnosti osaa äideistä: lähes 30 prosenttia kyselyhetkellä kotihoidon tukea käyttävistä äideistä suunnitteli joko palaavansa entiseen työhönsä osa-aikaisesti tai hakevansa uutta osa-aikaista työpaikkaa (ks. myös luku 9 vanhempien osa-aikaisesta työskentelystä). Niistä, joilla oli ollut voimassa oleva työsuhde äitiysvapaan alkaessa, selvästi useampi (35 %) harkitsi osa-aikatyötä tai työajan lyhentämisen mahdollisuutta kuin vailla työsuhdetta olleista (16 %).

Työhön paluuaikeet heijastuivat suunniteltuun tukijakson keston. Ne kotihoidon tukea parhaillaan käyttävät äidit, joilla oli työpaikka, johon palata, aikovat käyttää tukea keskimäärin 14 kuukautta, kun taas ne äidit, jotka suunnittelivat aloittavansa työnhaun – erityisesti mikäli äidillä ei ollut ollut voimassa olevaa työsuhdetta äitiysvapaan alkaessa – aikovat käyttää kotihoidon tukea keskimäärin 17 kuukautta.

4.4 Toisen vanhemman perhevapaa ja äidin kotihoidon tuen käyttö

Onko lapsen isän tai toisen vanhemman perhevapaan käytöllä yhteyttä äidin kotihoidon tuen käyttöön? Käyttävätkö äidit kotihoidon tukea vähemmän tai lyhemmän aikaa, jos isä käyttää isyysvapaata tai kotihoidon tukea? Isien vapaiden uudistamisella, ja erityisesti isälle osoitetun kiintiöjakson pidentämisellä on tavoiteltu myös sitä, että äidit sen myötä käyttäisivät vähemmän kotihoidon tukea. Tarkastelemme seuraavaksi äidin kotihoidon tuen käyttöä sen mukaan, oliko lapsen isä (tai toinen vanhempi) käyttänyt jotain perhevapaata (isyysvapaata, jaettavissa olevaa vanhempainvapaata tai kotihoidon tukea). Isien perhevapaiden käyttöä koskevat tiedot ovat tässä äitien raportoimia. Kyselyssä esitetyt kysymykset isien perhevapaiden käytöstä koskivat kyselyhetkellä 1–2-vuotiasta kohdelasta eli vanhemmat kuuluivat vielä tässä vanhan, syksyllä 2022 voimaan tullutta perhevapaaudistusta edeltäneen järjestelmän piiriin.

Isän perhevapaiden käytöllä on selvä yhteys äidin perhevapaavalintoihin (taulukko 4.5, s. 112). Mikäli isä oli käyttänyt joko vanhempainvapaan jälkeen pidettävää isyysvapaata, jaettavaa vanhempainvapaata tai kotihoidon tukea, äidit olivat käyttäneet tai suunnittelivat käyttävänsä kotihoidon tukea lyhemmän aikaa kuin silloin, jos isä ei ollut käyttänyt mitään näistä perhevapaista. Lapsen syntymän yhteydessä pidetty isyysvapaa ei heijastunut yhtä selkeästi kuin muu isän vapaiden käyttö äidin kotihoidon tuen käyttöön; silti tässäkin ryhmässä äitien kotihoidon tukijakson kesto

jäi hieman lyhemmäksi kuin niillä äideillä, joiden lapsen isä ei ollut käyttänyt isyysvapaata lapsen syntymän yhteydessä. Ne äidit, joiden puoliso (lapsen isä tai toinen vanhempi) oli käyttänyt isyysvapaata vanhempainvapaan jälkeen, käyttivät kotihoidon tukea harvemmin ja lyhemmän aikaa kuin ne äidit, joiden puoliso ei ollut käyttänyt vanhempainvapaan jälkeen pidettävää isyysvapaata. Selvästi muita pidempään kotihoidon tukea aikoivat käyttää ne äidit, joiden perheissä lapsen toinen vanhempi ei käyttänyt lainkaan perhevapaita tai oli enintään isyysvapaalla lapsen syntymän yhteydessä.

Taulukko 4.5. Äidin kotihoidon tuen käyttö ja tukijakson kokonaiskestoä koskevat suunnitelmat sen mukaan, oliko lapsen toinen vanhempi käyttänyt perhevapaita (äitiaineisto, %).

	Äidin kotihoidon tuen käyttö ja tukijakson kokonaiskesto, %					p-arvo
	0 kk	1–6 kk	7–12 kk	13+ kk	Yhteensä (n)	
Isyysvapaata äitiys- tai vanhempainvapaan aikana						0,096
Lapsen toinen vanhempi oli käyttänyt yhtä aikaa äidin kanssa pidettävää isyysvapaata	17	33	24	26	100 (1 399)	
Toinen vanhempi ei ollut käyttänyt yhtä aikaa äidin kanssa pidettävää isyysvapaata	20	26	23	30	100 (283)	
Isyysvapaata vanhempainvapaan jälkeen						< 0,001
Lapsen toinen vanhempi oli käyttänyt tai aikoi käyttää vanhempainvapaan jälkeen pidettävää isyysvapaata	19	36	26	19	100 (1 090)	
Toinen vanhempi ei ollut käyttänyt eikä aikonut käyttää vanhempainvapaan jälkeen pidettävää isyysvapaata	15	26	21	39	100 (590)	
Jaettava vanhempainvapaata						< 0,001
Lapsen toinen vanhempi oli käyttänyt jaettavaa vanhempainvapaata	46	34	10	10	100 (137)	
Lapsen toinen vanhempi ei ollut käyttänyt jaettavaa vanhempainvapaata	15	32	25	28	100 (1 531)	
Kotihoidon tuki						< 0,001
Lapsen toinen vanhempi oli käyttänyt tai aikoi käyttää kotihoidon tukea	18	44	22	16	100 (312)	
Lapsen toinen vanhempi ei ollut käyttänyt eikä aikonut käyttää kotihoidon tukea	18	30	24	28	100 (1 133)	

Ennen elokuussa 2022 voimaan tullutta perhevapaaudistusta vanhempien kesken jaettavissa oleva kuuden kuukauden pituinen vanhempainvapaata tuli käyttää välittömästi äitiysvapaan jälkeen. Niissä perheissä, joissa isä oli käyttänyt tätä jaettavaa vanhempainvapaata, lähes puolet (46 %) äideistä ei aikonut käyttää kotihoidon tukea

lainkaan ja runsas kolmasosa (34 %) suunnitteli käyttävänsä kotihoidon tukea enintään kuuden kuukauden ajan. Isien osallistuminen jaettavan vanhempainvapaan käyttöön on ollut verraten harvinaista – äitien vastausten perusteella noin yhdeksässä prosentissa perheistä isät olivat osallistuneet myös jaettavan vanhempainvapaan käyttöön (ks. myös Miettinen & Saarikallio-Torp, 2020) – mutta näyttää siltä, että tähän ratkaisuun päätyvissä perheissä äidit käyttävät muita harvemmin kotihoidon tukea ja vastaavasti jakavat ansiosidonnaisia vanhempainvapaita toisen vanhemman kanssa muita tasaisemmin.

Kotihoidon tuen käyttö on isien keskuudessa yleisempää kuin jaettavan vanhempainvapaan käyttö (Kela, 2022; Miettinen & Saarikallio-Torp, 2020). Perhevapaakyselyyn 2022 vastanneiden äitien ilmoituksen mukaan runsas viidesosa isistä oli käyttänyt tai aikoi käyttää kotihoidon tukea. Mikäli isä oli käyttänyt tai aikoi käyttää kotihoidon tukea, äideistä lähes puolet (44 %) suunnitteli käyttävänsä kotihoidon tukea enintään kuuden kuukauden ajan. Tämä tarkoittaa siltä, että niissä perheissä, joissa isät jakavat lapsen hoitovastuuta myös osallistumalla kotihoidon tuen käyttöön, äitien kotihoidon tukijaksot jäävät keskimääräistä lyhemmiksi.

4.5 Yhteenveto

- Äidit käyttävät kotihoidon tukea yleisesti kaikissa väestöryhmissä. Erot kotihoidon tuen käytössä tulevat esiin vasta kun tarkastellaan sitä, kuinka pitkään äiti on kotihoidon tukea käyttänyt.
- Heikko työmarkkina-asema näkyy äitien kotihoidon tuen käytössä: muita pidempään tukea käyttivät matalasti koulutetut äidit, työttöminä tai vailla työsuhdetta ennen äitiysvapaan alkamista olleet äidit ja pienituloiset äidit.
- Työttömät äidit palasivat kuitenkin vanhempainvapaan jälkeen nopeasti työelämään, jos äiti löysi uuden työpaikan.
- Toimeentulon haasteet estivät osaa äideistä käyttämästä kotihoidon tukea lainkaan tai pidempään. Puolison tulotasolla olikin yhteys äidin kotihoidon tuen käyttöön; jos puolison tulotaso oli hyvä, äiti oli jäänyt kotihoidon tuelle hieman useammin ja käytti tukea hieman pidempään kuin äidit pienituloisempien puolisoisten perheissä.
- Enemmistö kotihoidon tukea kyselyhetkellä käyttäneistä äideistä suunnitteli palaavansa joko entiseen työhönsä kokoaikaisesti tai hakevansa uutta kokoaikaista työpaikkaa. Osa-aikatyöhön paluuta tai työajan lyhentämistä suunnitteli noin kolmasosa kotihoidon tukea kyselyhetkellä käyttäneistä äideistä. Ne äidit, joilla oli ollut voimassa oleva työsuhde äitiysvapaan alkaessa, suunnittelivat palaavansa työhön joko osa-aikaisesti tai työaikaa lyhentämällä selvästi useammin kuin vailla työsuhdetta olleet äidit.

- Kotihoidon valintaa perusteltiin ennen kaikkea sillä, että äidit haluavat viettää aikaa lapsen kanssa ja pienen lapsen kotihoitoa pidetään tärkeänä. Lapsilähtöiset syyt ja lapsen hoivan ihanteet korostuivat äitien perusteluissa yhtä lailla vuonna 2013 kerättyssä perhevapaakyselyssä kuin nyt, kymmenen vuotta myöhemmin.
- Varhaiskasvatusta koskevat asenteet ovat kuitenkin jossain määrin muuttuneet: vuonna 2022 äidit eivät enää samassa määrin kuin kymmenen vuotta aiemmin olleet sitä mieltä, että kotihoito on tärkeää lapselle, tai suhtautuneet yhtä epäluuloisesti muiden tarjoamaan hoivaan.
- Työelämään liittyvät työntekijät – halu pitää taukoa töistä, työelämän kiivas tahti tai työn huono palkkaus tai työn raskaus – näkyivät äitien perusteluissa kotihoidon tuen käytölle harvemmin. Näitä perusteluja esittäneiden osuus oli myös laskenut vuodesta 2013. Muita useammin työtahtiin tai taukoon työelämästä liittyviä perusteluja esittivät kuitenkin opisto- tai ammattikorkea-asteen tutkinnon tai ylempään korkea-asteen tutkinnon suorittaneet äidit tai äidit, jotka toimivat ylemissä toimihenkilöammateissa tai työntekijäammateissa.
- Isien ja äitien perhevapaavalinnat ovat kytköksissä toisiinsa. Äidit käyttivät kotihoidon tukea vähemmän tai lyhemmän aikaa niissä perheissä, joissa isä oli käyttänyt perhevapaita. Äitien pitkät kotihoidon tukijaksot olivat selvästi harvinaisempia niissä perheissä, joissa isä oli käyttänyt vanhempainvapaan jälkeen pidettävää isyysvapaan jaksoa. Niissä perheissä, joissa isä ja äiti olivat jakaneet vapaasti jaettavaa vanhempainvapaata, noin puolet äideistä ei ollut käyttänyt kotihoidon tukea lainkaan. Äitien kotihoidon tukijaksot jäivät myös keskimääräistä lyhemmiksi, jos myös lapsen isä oli käyttänyt kotihoidon tukea.

Pienen lapsen hoitaminen kotona kotihoidon tuen turvin on ollut hyvin suosittu vaihtoehto suomalaisperheissä, ja lähes 90 prosenttia perheistä käyttää tukea ainakin jonkin aikaa (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2023; Saarikallio-Torp ym., 2023). Tuen suosio näkyy myös tämän Perhevapaakyselyyn 2022 vastanneiden äitien keskuudessa: 80 prosenttia heistä oli käyttänyt tai suunnittele käyttävänsä kotihoidon tukea, eikä tässä juuri esiintynyt eroja äidin sosioekonomisen taustan mukaan.

Merkittävimmät erot löytyvätkin siitä, kuinka pitkään äiti käyttää kotihoidon tukea. Paremmassa työmarkkina-asemassa olevat äidit (korkeasti koulutetut tai voimassa olevasta työsuhteesta äitiysvapaalle jääneet äidit) palasivat nopeammin takaisin työmarkkinoille. Muita pidempään kotihoidon tukea käyttivät puolestaan matalasti koulutetut, äitiysvapaan alkaessa vailla työsuhdetta olleet tai pienituloiset äidit. Tulokset ovat hyvin samansuuntaisia kuin aiemmissa tutkimuksissa, myös edellisen perhevapaakysely 2013 tulosten kanssa (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2023; Närvi, 2017a; Österbacka & Räsänen, 2022). Työllisyystilanteen parantuminen (tai vastaavasti sen heikentyminen) näkyikin myös äitien kotihoidon tuen käytössä. Työttömänä tai muutoin vailla työsuhdetta äitiysvapaan alkaessa olleista äideistä osa oli kuitenkin palannut työelämään jo heti vanhempainvapaan jälkeen, kun taas se joukko, joka

oli käyttänyt kotihoidon tukea, oli käyttänyt sitä keskimäärin pidempään kuin muut äidit. Kotihoidon tuki voikin toimia työttömille äideille eräänlaisena ”työnhakuturvana” ja mahdollistaa omatahtisen työnhaun tai työajoiltaan tai työpaikan sijainniltaan sopivan työpaikan etsimisen samalla, kun lasta hoidetaan kotona (ks. myös Nieminen ym., 2022).

Työhön paluuta suunnittelevista, kyselyn aikaan vielä kotihoidon tukea käyttävistä äideistä valtaosa aikoo palata kokoaikaiseen työhön. Työajan lyhentäminen tai osa-aikatyömahdollisuus kiinnostaa noin kolmasosaa, selvästi useammin niitä äitejä, joilla oli työpaikka, johon palata. Äitiysvapaalle ilman voimassa olevaa työsuhdetta jääneet äidit eivät samassa määrin nähneet osa-aikaiseen työhön paluuta mahdollisuutena. Äidit näyttävätkin olevan jossain määrin eriarvoisessa asemassa sen suhteen, missä määrin osa-aikainen työ tai työajan lyhentäminen nähdään mahdollisuutena sovitaa yhteen työtä ja perhettä perhevapaan jälkeen (ks. luku 9, sekä Salmi ym., 2017).

Vaikka kotihoidon tuen käyttö on muita vähäisempää varsinkin korkeammin koulutetuilla tai paremmin toimeentulevilla äideillä, työelämään muita nopeammin palanneet ja kotihoidon tuen joko kokonaan käyttämättä jättäneet tai sitä lyhemmän aikaa käyttäneet äidit perustelivat valintaansa kuitenkin usein taloudellisilla syillä. Keskituloiset tai opisto- tai ammattikorkeasteen tutkinnon suorittaneet äidit esittivät taloussyitä jopa useammin kuin pienituloiset tai matalasti koulutetut äidit. Kotihoidon tuen matala taso voi näissä talouksissa merkitä isoa heikennystä toimeentuloon, jos perheen tulotaso yhden ansaitsijan tuloillakin jää sen verran korkeaksi, että esimerkiksi sosiaalietuuksiin ei ole oikeutta. Pienituloisille, matalan palkkatason ammateissa toimiville siirtyminen kotihoidon tuelta ansiotyöhön ei välttämättä tuo yhtä suurta muutosta toimeentuloon. Taloustilanteen kiristyminen ja voimakas inflaatio voivatkin vähentää kiinnostusta kotihoidon tuen käyttöön juuri keskituloisissa perheissä, joissa toisen tulonsaajan tulojen huomattava lasku vaikeuttaa menojen ja tulojen tasapainottelua.

Äidit perustelivat kotihoidon tuen käyttämistään ylivoimaisesti eniten lapsilähtöisillä syillä: halulla viettää enemmän aikaa lapsen kanssa tai sillä, että lapsen koetaan olevan vielä liian pieni aloittamaan varhaiskasvatuksessa. Lapsen hoitojärjestelyyn liittyvissä ihanteissa ei myöskään ollut juuri eroa äitien välillä äidin sosioekonomisten tekijöiden suhteen. Kotihoidon tuen käytön vahva perustelu lapsen edulla merkitsee sitä, ettei kannatusta mahdollisille kotihoidon tuen leikkauksille ole ainakaan pienten lasten vanhempien keskuudesta helppoa löytää. Vaikka työelämän kiivas tahti tai tarve pitää taukoa töistä eivät olleetkaan kovin yleisiä äitien esittämiä kotihoidon tuen käytön perusteluita – ja niitä esittäneiden osuudet olivat jopa hieman laskeneet vuonna 2013 toteutettuun kyselyyn verrattuna – perustelivat korkeammin koulutetut, ylemmissä toimihenkilöammateissa mutta myös työntekijäammateissa toimivat äidit tuen käyttöä kuitenkin näillä syillä yleisemmin kuin muut äidit. Esimerkiksi naisvaltaisen terveydenhuoltoalan työvoimapula ja kiire saattavatkin näkyä siinä,

että näillä aloilla työskentelevät äidit hyödyntävät perhevapaita myös helpottaakseen työn ja perhe-elämän yhteensovittamista (ks. myös luvut 6 ja 9). Matalasti koulutetut äidit puolestaan mainitsivat työstä saatavan pienen palkan muita useammin syyksi kotihoidon tuen käyttöön. Heikommassa työmarkkina-asemassa olevien äitien pitkät kotihoidon tukijaksot voivatkin liittyä paitsi siihen, että äidillä ei ole työpaikkaa, johon palata, myös siihen, että paluu houkuttelee vähemmän, jos työstä saadut ansiotulot jäävät kovin pieniksi.

Äitien esittämistä kotihoidon tuen käytön tai käyttämättä jättämisen perusteluista nousee esiin kuitenkin se, että vakaammassa työmarkkina-asemassa olevilla äideillä on muihin äiteihin verrattuna paremmat mahdollisuudet toimia toiveidensa mukaisesti; käyttää kotihoidon tukea pidempään niin halutessaan tai palata töihin muita nopeamassa tahdissa. Heikommassa työmarkkina-asemassa olevilla kotihoidon tuen käyttö on ehkä enemmän olosuhteiden sanelemaa, tukikaudet voivat pidentyä työpaikan puuttumisen vuoksi tai tukea ei pystytä käyttämään joko lainkaan tai toiveiden mukaisesti työhön tai taloudelliseen toimeentuloon liittyvistä syistä.

Hieman yllättävää oli se, että varhaiskasvatuksen laatu tai saatavuuden ongelmat eivät juuri nousseet esiin äitien esittämissä perusteluissa kotihoidon tuen käytölle. Päiväkotien henkilöstön vaihtuvuus ja suuret ryhmäkoot ovat viime aikoina keskustelutaneet vanhempia ja varhaiskasvatuksen ammattilaisia ainakin suurten kaupunkien päivälehtien palstoilla. Edelliseen, vuonna 2013 toteutettuun kyselyyn verrattuna vanhempien asennoituminen varhaiskasvatukseen on kuitenkin ilmeisesti muuttunut myönteisempään suuntaan; aikaisempaan kyselyyn verrattuna entistä harvempi äiti perusteli nyt kotihoidon tuen käyttöönsä varhaiskasvatuksen laatua koskevilla huolilla tai sillä, ettei halunnut muiden hoitavan lastaan. Samasta muutoksesta kertoo osaltaan varhaiskasvatuksen osallistumisasteen kasvu ja pitkien kotihoidon tukikausien harvinaistuminen. Toisaalta lapsen ikävaiheeseen liittyvän perustelun korostuminen (”lapsi on liian pieni”) kertoo kuitenkin siitä, että vaikka vanhemmat suhtautuvat myönteisesti varhaiskasvatukseen, kovin pientä lasta ei haluta viedä päiväkotiin (ks. myös luku 5, sekä Kinnunen ym., 2023).

Kotihoidon tuen runsas käyttö äitien keskuudessa ja sen vankka suosio yli erilaisten väestöryhmien kertoo kotihoidon tuen ”äiti-institutionalisoitumisesta” eli siitä, että äitien ei juuri tarvitse perustella sen käyttöä – mutta myös siitä, että nimenomaan äitien odotetaan sitä käyttävän. Vaikka isien perhevapaiden käytön lisääntyminen voi vähentää äitien kotihoidon tuen käyttöä, näyttää tämän kyselyn tulosten valossa siltä, että muutos koskee äidin tukijaksojen lyhenemistä pikemminkin kuin sitä, että äidit luopuisivat kokonaan kotihoidon tuen käytöstä.

5 Neuvottelu lapsen hoivan jakamisesta

Miia Saarikallio-Torp, Johanna Närvi, Anneli Miettinen ja Anu Kinnunen

Useat tekijät määrittävät sitä, miten vanhemmat jakavat perhevapaita keskenään. Kyse on kokonaisuudesta, jossa vanhemmat pohtivat lastenhoidon järjestämistä perhevapaajärjestelmän tarjoamien mahdollisuuksien sekä hoivaihanteiden, kulttuuristen odotusten että käytännön tekijöiden ristipaineessa. Myös yleinen yhteiskunnallinen ilmapiiri ja vanhemmuudesta sekä perhevapaista käytävä keskustelu osaltaan muokkaavat vanhempien käsityksiä ja muuttuvat myös ajassa.

Suomalaiseen lastenhoivan kulttuuriin on vahvasti kuulunut näkemys äidin ensisijaisuudesta lapsen hoivaajana (Repo, 2012; Terävä ym., 2022). Isien osallistuminen pienen lapsen hoitoon on kuitenkin tasaisesti kasvanut, ja tasavertaista vanhemmuutta kannattavat asenteet ovat yleistyneet varsinkin nuorten aikuisten keskuudessa (Attila ym., 2018; Eerola, 2015; Miettinen & Rotkirch, 2012). Myös perhevapaisiin tehdyillä uudistuksilla, kiintiöimällä osa vapaista isälle, on pyritty edistämään isien osallistumista lastenhoitoon (Haataja 2004, 2016; Salmi & Närvi, 2017). Lapsen hoivan jakamisen ratkaisut saattavat lopulta kuitenkin poiketa vanhempien tavoittelemista, ennen lapsen syntymää pohdituista tai sovituista ihanteista, osin käytännön sanelemista syistä, kuten vanhempien työtilanteista, johtuen, osin nojautuen hoivan käytäntöihin, jotka alkavat muotoutua lapsen synnyttyä ja vanhemmuuden myötä (Närvi, 2014). Toisaalta valinnat lapsen hoitovastuiden jakamisesta saattavat periytyä myös aiemmin syntyneiden lasten pikkulapsivaiheista.

Vanhempien lapsenhoidon jakamisen ratkaisut ovat relationaalisia eli kytköksissä muihin ihmisiin (Grunow & Evertsson, 2021; Smart, 2011). Kahden vanhemman perheissä päätöksenteko hoivan jakamisen tavoista edellyttää siis vanhempien keskinäistä neuvottelua tai ainakin yhteisymmärrystä myös perhevapaiden jakamisesta. Lapsen hoidon ja hoivan jakamisen käytännöt perustuvat usein itsestään selvinä ja tavanomaisina pidettyihin toimintatapoihin, ja keskustelun puute voi eri sukupuolta olevien vanhempien perheissä osaltaan edistää perinteistä työnjakoa eli äidin suurempaa osuutta vanhempainvapaista. Kyse voi silloin olla ”hiljaisesta sopimuksesta”; vanhemmat toimivat perinteisen ja totutun tavan mukaan, ilman että vapaiden käyttöä koskevaa ratkaisua edes mielletään valinnaksi tai päätökseksi. Tavanomaisesta poikkeavat ratkaisut, kuten perhevapaiden ja lapsen hoidon tasaisempi jakaminen, sen sijaan vaativat tietoisempaa keskustelua vanhempien kesken (Eerola ym., 2021; Evertsson & Nyman, 2009; Närvi, 2014.)

Aiemman, vuonna 2013 toteutetun perhevapaakyselyn mukaan merkittävä osa (69 %) niiden perheiden vanhemmista, joissa isä oli käyttänyt isäkuukauden (ennen vuoden 2013 uudistusta voimassa ollut isälle osoitettu kiintiö), kertoi käyneensä keskusteluja vapaiden jakamisesta. Mikäli isä ei ollut käyttänyt kiintiövapaataan, oli keskusteluja käyty selvästi harvemmin (59 %). (Lammi-Taskula ym., 2017.) Perheva-

paiden jakamisesta käytävä keskustelu puolisoiden kesken sekä laskelmien tekeminen isän vapaan käytön seurauksista olivat vuoden 2013 kyselyssä lisääntyneet vuodesta 2006 (Salmi ym., 2009). Keskusteluja oli kuitenkin edelleen käyty yleisemmin niissä perheissä, joissa isä käytti ainakin osan isäkuukaudesta, ja perheen talouden oli arveltu kärsivän isän vapaasta useammin niissä perheissä, joissa isä ei sitä käyttänyt.

Sekä isät että äidit perustelevatkin sitä, miksi isä ei ole käyttänyt vanhempainvapaita, usein taloudellisilla syillä (ks. luku 3). Varsinaisia laskelmia vanhempainvapaiden jakamisen taloudellisista vaikutuksista oli aiemman, vuoden 2013 perhevapaakyselyn perusteella tehnyt hieman runsas puolet (57 %) perheistä, jossa isä oli käyttänyt isäkuukauden. Toisaalta lähes yhtä suuri osuus (59 %) oli tehnyt laskelmia perheissä, joissa isä ei ollut käyttänyt isäkuukautta. (Lammi-Taskula ym., 2017.)

Vanhempien näkemys lapsen sopivasta iästä aloittaa kodin ulkopuolisessa hoidossa on vahvasti myös vanhempien perhevapaavalintojen taustalla; kuka lasta hoitaa ja kuinka pitkään lasta hoidetaan kotona. Aiempien kyselytietojen perusteella vanhemmat pitävät lapsen 1,5–2 vuoden ikää sopivana ikänä aloittaa kodin ulkopuolisessa hoidossa (Saarikallio-Torp ym., 2023). Valtaosa perheistä käyttää kotihoidon tukea ainakin jonkin aikaa vanhempainvapaan päätyttyä (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2023). Osalla vanhemmista saattaa etenkin lyhyempien kotihoidon tukijaksojen käytön taustalla olla halu ulottaa lapsen kotihoito lähemmäs sitä ikää, jonka vanhemmat katsovat olevan sopiva lapsen siirtymiselle varhaiskasvatukseen. Ennen vuoden 2022 elokuuta voimassa olleen perhevapaajärjestelmän mukainen ansiosidonnainen vanhempainvapaa ulottui siihen saakka, kunnes lapsi oli noin 10 kuukauden ikäinen, tai noin 12 kuukauden ikäinen, mikäli isä käytti kiintiövapaansa heti vanhempainvapaan perään. Monissa perheissä äiti jäi tämän jälkeen kotihoidon tuen turvin hoitamaan lasta siihen asti, kunnes tämä aloitti kodin ulkopuolisessa hoidossa. Isän isyysvapaan käyttö tai äidin (tai isän) lyhyehkö kotihoidon tukijakso voivatkin toimia vanhempainvapaan täydentäjänä. Kotihoidon tuen käytön trendeissä juuri lyhyet, alle neljän kuukauden pituiset jaksot ovatkin jonkin verran yleistyneet samalla, kun pitkät, yli vuoden kestävät kaudet ovat tulleet harvinaisemmiksi (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2023). Vaikka lapsen varhaiskasvatusoikeus alkaa sen kuukauden alusta, jolloin lapsi täyttää 9 kuukautta, moniin päiväkoteihin lapsi on mahdollista viedä vasta vuoden ikäisenä.

Tarkastelemme tässä luvussa vanhempien päätöksentekoa lastenhoivan jakamisesta äitien ja isien käymien keskustelujen ja laskelmien teon kautta. Kuinka yleisesti vanhemmat keskustelevat hoivan jakamisen vaihtoehdoista keskenään? Onko keskusteluja käyneiden vanhempien välillä väestöryhmittäisiä eroja? Lisäksi selvitämme, kuinka yleistä vapaiden jakamisen taloudellisia vaikutuksia arvioivien laskelmien tekeminen on vanhempien keskuudessa. Lopuksi tarkastelemme, mitä mieltä pienten lasten vanhemmat ovat lapsen sopivasta iästä aloittaa kodin ulkopuolisessa hoidossa;

useimmiten tämä tarkoittaa lapsen siirtymistä varhaiskasvatukseen. Onko vanhempien sosioekonomisella taustalla yhteys sopivana pidettyyn ikään? Entä miten äitien ja isien perhevapaiden käyttö on kytköksissä siihen, missä ikävaiheessa vanhemmat katsovat lapselle olevan sopivaa aloittaa varhaiskasvatuksessa?

5.1 Vanhempien välinen keskustelu perhevapaiden jakamisesta

Kaikista Perhevapaakyselyyn vastanneista isistä 57 prosenttia ja äideistä 60 prosenttia kertoi, että vanhemmat olivat keskustelleet yhdessä vapaiden jakamisesta (taulukko 5.1, s. 119–120). Jonkin verran useampi alle 40-vuotiaista äideistä ilmoitti, että he olivat keskustelleet toisen vanhemman kanssa vapaiden jakamisesta, verrattuna iältään vanhempiin äiteihin. Isien vastausten mukaan isän iällä ei ollut merkitystä sille, miten suuri osa vanhemmista oli keskustellut vapaiden jakamisesta keskenään.

Esikoislasten vanhemmista useimmat olivat käyneet keskustelua perhevapaiden jakamisesta verrattuna toisen tai useamman lapsen vanhempiin. Esikoislasten isistä 63 prosenttia ja äideistä 67 prosenttia ilmoitti keskustelleensa perhevapaiden käytöstä lapsen toisen vanhemman kanssa. Vapaan jakamista koskevien keskustelujen käyminen väheni perheen lapsiluvun myötä. Vain noin puolet vanhemmista ilmoitti keskustelleensa vapaiden jakamisesta, mikäli syntynyt lapsi oli perheen kolmas tai sitä seuraava. Myös isien perhevapaiden käyttö on yleisempää esikoislasten isillä (ks. luku 3; Miettinen & Saarikallio-Torp, 2020), mikä osaltaan tukee keskusteluja koskevaa tulosta. Ensimmäisen lasten syntyessä, vanhempien tullessa ensi kertaa vanhemmiksi, myös perhevapaiden jakamisesta saatetaan keskustella aktiivisemmin kuin seuraavien lasten kohdalla. Toisaalta lapsiluvun kasvaessa saatetaan myös helpommin ”liukua” perinteisempään työnjaon malliin vanhempien kesken.

Taulukko 5.1. Vanhempien käymät keskustelut mahdollisuudesta jakaa vanhempain- ja hoitovapaat keskenään (keskustelleiden osuus taustatekijöiden mukaan, %).

	Keskustelleet perhevapaiden jakamisesta, %			
	Isät (n = 1 510 ^a)	p-arvo	Äidit (n = 1 807 ^a)	p-arvo
Kaikki	57		60	
Isän / äidin ikä		0,510		0,050
18–29 vuotta	54		58	
30–39 vuotta	57		62	
40–50 vuotta	59		54	
Kohdelapsen ikä		0,765		0,450
10–23 kk	56		61	
24–33 kk	57		59	

Taulukko 5.1 jatkuu.

Jatkoa taulukkoon 5.1.

	Keskustelleet perhevapaiden jakamisesta, %			
	Isät (n = 1 510 ^a)	p-arvo	Äidit (n = 1 807 ^a)	p-arvo
Lapsi oli vanhemman		< 0,001		< 0,001
ensimmäinen	63		67	
toinen	53		61	
kolmas tai sitä seuraava	52		48	
Isän / äidin koulutus		< 0,001		< 0,001
Peruskoulu / lukio / ammatillinen koulutus	47		51	
Opisto/AMK	56		62	
Ylempi AMK/kandidaatti/maisteri/lisensiaatti/tohtori	70		71	
Isän / äidin pääasiallinen toiminta (ennen lapsen syntymää)		0,154		0,000
Työssä/yrittäjä/freelancer	57		63	
Kotona/opiskelija/työtön/lomautettu/muu	49		53	
Isän / äidin ammattiasema		< 0,001		0,002
Johtavassa asemassa	64		72	
Ylempi toimihenkilö	67		69	
Alempi toimihenkilö	52		60	
Työntekijä	51		60	
Yrittäjä/maanviljelijä/muu	53		48	
Isän / äidin tulot (tulot ennen lapsen syntymää)		0,008		< 0,001
0–1 500 euroa	49		50	
1 501–2 000 euroa	52		60	
2 001–2 500 euroa	54		64	
2 501–3 000 euroa	59		69	
3 001 euroa tai enemmän	63		73	

^a Tarkastelu rajattu isiin tai äiteihin, joilla on puoliso. Äitiaineistossa yksi prosentti vastaajista ilmoitti olevansa lapsen ainoa vanhempi.

Myös koulutus- ja tuloryhmien välillä oli eroa keskustelleiden osuuksissa; mitä korkeampi oli vanhemman koulutus tai tulotaso, sitä yleisemmin vanhemmat olivat keskustelleet vapaiden jakamisesta. Korkeasti koulutetuista valtaosa, noin 70 prosenttia, ilmoitti keskustelleensa vapaiden jakamisen mahdollisuudesta keskenään, kun taas matalasti koulutetuista vanhemmista vain noin puolet keskusteli vapaiden jakamisesta. Vastaava ero havaittiin myös tulojen mukaisessa tarkastelussa. Suurituloisimmista äideistä 73 prosenttia ja isistä 63 prosenttia ilmoitti keskustelleensa vapaiden jakamisesta keskenään, kun matalasti koulutetuista noin puolet ilmoitti näin. Äitien vastausten mukaan niissä perheissä, joissa äiti oli ollut työelämässä ennen lapsen syn-

tymää, oli vapaiden jakamista koskeva keskustelu yleisempää kuin muissa perheissä. Lisäksi sekä johtavassa asemassa (isät 64 %, äidit 72 %) että ylempinä toimihenkilöinä (isät 67 %, äidit 69 %) työskentelevät isät ja äidit olivat käyneet muita useammin keskustelua perhevapaiden jakamisesta. Tosin harvemmat johtavassa asemassa työskentelevät isät verrattuna vastaavassa asemassa oleviin äiteihin raportoivat keskustelleensa vapaiden jakamisen mahdollisuudesta. Ammattiryhmien välinen ero on merkittävä, sillä yrittäjinä ja työntekijäammateissa toimivista isistä vain hieman runsas puolet oli käynyt keskustelua vapaiden jakamisesta lapsen toisen vanhemman kanssa. Yrittäjinä työskentelevistä äideistä vajaa puolet ja työntekijäammateissa olevista äideistä 60 prosenttia kertoi keskustelleensa lapsen isän kanssa vapaiden jakamisesta.

Taulukossa 5.2 (s. 122) on tarkasteltu vanhempien välisen keskustelun yleisyyttä suhteessa vanhempien käyttämiin perhevapaisiin. Tulosten mukaan vapaiden jakamisesta keskustellaan yleisemmin niissä perheissä, joissa isä oli käyttänyt perhevapaita. Mikäli isä oli käyttänyt lapsen syntymän yhteydessä käytettävissä ollutta isyysvapaata (yhtä aikaa äidin kanssa), 63 prosenttia äideistä ilmoitti, että vanhemmat olivat keskustelleet vapaiden jakamisen mahdollisuudesta. Mikäli isä taas ei ollut käyttänyt lainkaan isyysvapaata, vain 43 prosenttia äideistä⁵ kertoi keskustelleensa lapsen isän kanssa vapaiden jakamismahdollisuudesta.

Äitien vastausten mukaan perheissä, joissa isät olivat käyttäneet isyysvapaata vanhempainvapaan jälkeen, 67 prosenttia ilmoitti keskustelleensa vapaiden jakamisesta toisen vanhemman kanssa. Isien vastausten mukaan isän vanhempainvapaan jälkeinen isyysvapaan käyttö ei sen sijaan ollut tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä keskustelun käymiseen vanhempien kesken. Aiempiin, vuosina 2006 ja 2013 toteutettuihin perhevapaakyselyihin verrattuna keskustelua vapaiden jakamisesta käydään tuoreen kyselyn valossa kuitenkin aiempaa vähemmän. Aiemmissa kyselyissä isäkuukauden (tai varhaisemmassa kyselyssä isän bonusvapaan) käyttäneistä isistä lähes 70 prosenttia ilmoitti keskustelleensa vapaiden jakamisesta lapsen äidin kanssa (Lammi-Taskula ym., 2017; Salmi ym., 2009). Onkin mahdollista, että vanhempainvapaan jälkeisestä, isän itsenäiseen hoivavastuuseen tähtäävästä isyysvapaasta on tulossa jo tavallisempi niin, ettei sen käytöstä varsinaisesti vanhempien kesken keskustella, vaan sen käyttäminen on isille itsestään selvää. Tätä isyysvapaan osaa useat isät itse perustelevatkin juuri sillä, että vapaan käyttö on itsestään selvää (ks. luku 3). Edelliset, vuosina 2006 ja 2013 tehdyt kyselyt toteutettiin lisäksi ennen vuonna 2013 toteutettua perhevapaauudistusta vallinneen järjestelmän aikaan. Tuolloin isälle osoitetun vapaakiintiön (isäkuukausi) pitäminen edellytti sitä, että isä käytti vanhempainvapaasta sen kaksi viimeistä viikkoa. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että äiti jätti käyttämättä nämä viikot. Tällöin, mikäli isä halusi pitää kiintiövapaan, edellytti se myös muutoksia äidin vanhempainvapaiden käyttöön, mikä todennäköisesti näkyy vapaiden jakamisesta

5 Tieto isistä, jotka eivät ole käyttäneet mitään perhevapaita, saadaan vain äitilomakkeen kautta (ks. tarkemmin isien otoksen rajauksesta luvussa 2).

keskustelleiden suurena osuutena. Vuonna 2013 tehdyssä uudistuksessa tämä isyysvapaan ehto vanhempainvapaan käyttämisestä poistettiin, joten isät saattoivat nyt tehdä isyysvapaan käyttöä koskevia ratkaisuja äidin vanhempainvapaan käyttöä koskevista valinnoista riippumatta.

Taulukko 5.2. Vanhempien käymät keskustelut mahdollisuudesta jakaa vanhempain- ja hoitovapaita vanhempien perhevapaiden käytön mukaan (%).

	Niiden vanhempien osuus, jotka ovat keskustelleet perhevapaiden jakamisesta, %			
	Isät (n = 1 510)	p-arvo	Äidit (n = 1 807)	p-arvo
Kaikki	57		60	
Isä ei ole käyttänyt eikä aio käyttää isyysvapaata	na ^a		43	< 0,001
Isyysvapaa äitiys- ja vanhempainvapaan aikana				< 0,001
On käyttänyt	na		63	
Ei ole käyttänyt	na		49	
Isyysvapaa vanhempainvapaan jälkeen		0,296		< 0,001
On käyttänyt tai aikoo käyttää	57		67	
Ei ole käyttänyt, eikä aio käyttää	54		49	
Isä käyttänyt vanhempainvapaata		< 0,001		0,067
On käyttänyt	90		88	
Ei ole käyttänyt	52		58	
Isä käyttänyt kotihoidon tukea		< 0,001		< 0,001
On käyttänyt / käyttää parhaillaan / aikoo käyttää kotihoidon tukea	75		76	
Ei ole käyttänyt, eikä aio käyttää	52		57	
EOS	52		59	
Äidin kotihoidon tuen käyttö				0,001
0 kk	na		62	
1–6 kk	na		66	
7–12 kk	na		62	
13 kk tai pidempään	na		54	

^a na = tieto saatavissa vain äitiaineistosta.

Selvästi yleisimmin vanhemmat olivat keskustelleet vapaiden jakamisesta, mikäli isä oli käyttänyt vanhempien kesken jaettavissa olevaa vanhempainvapaata. Vanhempainvapaata käyttäneistä isistä 90 prosenttia ilmoitti keskustelleensa puolison kanssa vapaiden jakamisesta (osuus oli lähes yhtä suuri äitien vastausten mukaan). Vanhempien kesken jaettavissa oleva vanhempainvapaa mielletään useimmiten äitien vapaaksi ja vain pieni osa isistä (noin neljä prosenttia, ks. Miettinen & Saarikallio-Torp, 2020)

käyttää sitä. Koska isän vanhempainvapaan käyttö on melko poikkeuksellista, käydään sen jakamisesta todennäköisesti tästäkin syystä aktiivisemmin keskustelua vanhempien kesken. Kotihoidon tukea käyttäneistä isistä 75 prosenttia (äitien vastausten mukaan 76 %) on keskustellut toisen vanhemman kanssa mahdollisuudesta jakaa perhevapaita. Mikäli isä ei ollut käyttänyt jaettavaa vanhempainvapaata, oli vapaiden jakamisesta käyty keskustelua selvästi harvemmin (isistä 52 % ja äideistä 58 %).

Tarkastelimme, miten monet vanhemmat ovat keskustelleet mahdollisuudesta jakaa vapaita, myös suhteessa äidin kotihoidon tuen käyttöön. Tämä tieto raportoidaan vain äitien vastausten perusteella, sillä äidin kotihoidon tuesta emme kysyneet isiltä. Äidin hoitovapaavalinnat näyttävät olevan kytköksissä siihen, miten useat vanhemmat neuvottelevat keskenään vapaiden jakamisesta. Niistä äideistä, jotka eivät olleet käyttäneet lainkaan kotihoidon tukea eivätkä olleet aikeissa sitä käyttää, 62 prosenttia kertoi vanhempien keskustelleen vapaiden jakamisesta keskenään. Perheissä, joissa äiti oli käyttänyt kotihoidon tukea, vanhempien käymä keskustelu oli sitä harvinaisempaa, mitä pidempään äiti oli ollut hoitovapaalla. Enintään kuuden kuukauden mittaisen kotihoidon tukijakson käyttäneistä äideistä 66 prosenttia kertoi vanhempien keskustelleen vapaiden jakamisesta keskenään. Mikäli äiti oli ollut yli vuoden mittaisella kotihoidon tukijaksolla, oli vapaiden jakamisesta keskustelleiden osuus selvästi pienempi; vain runsas puolet äideistä raportoi vanhempien tällöin keskustelleen keskenään vapaiden jakamisesta.

5.2 Ovatko vanhemmat tehneet laskelmia vapaiden jakamisesta?

Vanhempainvapaiden jakamisen – tai jakamattomuuden – taustalla mainitaan useissa vanhempien perusteluissa taloudelliset tekijät; isän vapaalle jääminen nähdään usein taloudellisessa mielessä perheelle mahdottomana ratkaisuna (ks. luku 3). Kaikki perheet eivät kuitenkaan välttämättä tee varsinaisia laskelmia perhevapaiden jakamisen taloudellisista vaikutuksista. Vuonna 2013 toteutetun perhevapaakyselyn mukaan vajaa 60 prosenttia vanhemmista ilmoitti tehneensä varsinaisia laskelmia vapaiden jakamisen taloudellisista vaikutuksista. Laskelmien teon yleisyydessä ei ollut juurikaan eroja sen mukaan, oliko isä käyttänyt omaa kiintiövapaataan. Laskelmia tehneiden osuus oli vuoden 2013 kyselyn mukaan noussut selvästi aiemmasta, vuonna 2006 toteutetusta kyselystä. Lisäksi vuoden 2006 kyselyssä laskelmien laatiminen oli kytköksissä isän perhevapaavalintoihin, sillä vanhempainvapaata käyttäneistä isistä vajaa puolet ilmoitti tehneensä laskelmia perhevapaiden taloudellisista vaikutuksista, kun taas vapaata käyttämättömien keskuudessa laskelmia oli tehnyt vain kolmannes isistä. (Lammi-Taskula ym., 2017; Salmi ym., 2009.)

Tuoreimman, vuoden 2022 Perhevapaakyselyn perusteella laskelmien tekeminen ei ole tullut yleisemmäksi perheissä. Isistä 58 prosenttia ilmoitti, että vanhemmat olivat tehneet laskelmia vapaiden jakamisen vaikutuksista (taulukko 5.3, s. 125). Äitien vastausten mukaan laskelmia oli kuitenkin tehty tätäkin harvemmin; vajaa puolet (47 %)

äideistä kertoi perheen tehneen laskelmia vapaiden jakamisen tai isyysvapaan käytön vaikutuksista perheen talouteen.

Tarkasteltaessa taustatekijöiden mukaan, miten suuri osa vanhemmista oli tehnyt varsinaisia laskelmia vapaiden jakamisen vaikutuksista perheen talouteen, havaittiin väestöryhmien välisiä eroja selvästi vähemmän kuin keskusteluja käyneiden tarkastelussa. Vanhempien välillä oli tilastollisesti merkitsevä ero vain lapsiluvun mukaan. Esikoislasten isistä 63 prosenttia ja äideistä 53 prosenttia ilmoitti vanhempien tehneen laskelmia perhevapaiden taloudellisista vaikutuksista, kun taas useampilapsisista isistä runsas puolet ja äideistä 43 prosenttia ilmoitti samoin. Esimerkiksi koulutuksen tai tulojen mukaisessa tarkastelussa laskelmia tehneiden yleisyyksissä ei havaittu eroja vanhempien välillä.

Sen sijaan vanhempien välillä on jonkin verran eroja laskelmia tehneiden osuuksissa, kun niitä tarkastellaan suhteessa käytettyyn perhevapaaseen. Laskelmia perhevapaiden jakamisen taloudellisista vaikutuksista oli tehnyt sitä suurempi osa vanhemmista, mitä enemmän (tai pidempään) isä oli käyttänyt tai oli aikeissa käyttää perhevapaita (taulukko 5.4, s. 126). Kaikkein harvimmin laskelmia oli tehty niissä perheissä, joissa isä ei ollut käyttänyt lainkaan isyysvapaata; näissä perheissä vain kolmasosassa (31 %, tieto saatavissa vain äidin lomakkeen kautta) oli tehty laskelmia perhevapaiden jakamisen vaikutuksista. Toisin sanoen perheistä, joissa isä ei ollut käyttänyt isyysvapaata lainkaan, ei edes yhtä aikaa äidin kanssa käytettävää osaa (1–18 päivää), peräti lähes 70 prosenttia ei ollut tehnyt varsinaisia laskelmia isyysvapaan käytön taloudellisista vaikutuksista. Laskelmia tehneiden osuus oli yllättävän pieni myös niiden äitivistä jien keskuudessa, joiden puoliset olivat käyttäneet vähintään yhtä aikaa äidin kanssa vanhempainvapaan aikana pidettävää isyysvapaata. Heistä vajaa puolet ilmoitti perheen tehneen laskelmia.

Hieman useammat sellaiset perheet, joissa isä oli käyttänyt vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata, olivat tehneet laskelmia vapaiden jakamisen taloudellisista vaikutuksista verrattuna muihin perheisiin. Isyysvapaata vanhempainvapaan jälkeen käyttäneistä isistä 58 prosenttia ilmoitti, että perhe teki laskelmia vapaiden jakamisen vaikutuksista. Toisaalta osuus on jopa hieman suurempi niillä isillä, jotka eivät olleet käyttäneet vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata. Vastaavasti äideistä puolet kertoi vanhempien tehneen laskelmia, mikäli isä oli käyttänyt tätä isyysvapaan osaa. Yksi yleisimmistä perusteluista jättää tämä isyysvapaan osa käyttämättä oli isien vastausten mukaan taloudelliset seikat (ks. luku 3, kuvio 3.2). Isistä, jotka perustelivat isäkiintiön käyttämättä jättämistä taloudellisilla tekijöillä, valtaosa (78 %) ilmoitti kuitenkin tehneensä laskelmia isyysvapaan käytön vaikutuksista perheen talouteen (ei esitetty taulukossa).

Taulukko 5.3. Laskelmia perhevapaiden jakamisen tai isyysvapaan käytön vaikutuksista perheen talouteen tehneet isät ja äidit, osuudet taustatekijöiden mukaan (%).

	Laskelmia tehneet, %			
	Isät (n = 1 512)	p-arvo	Äidit (n = 1 807)	p-arvo
Kaikki	58		47	
Isän / äidin ikä		0,372		0,052
18–29 vuotta	58		51	
30–39 vuotta	60		46	
40–50 vuotta	55		41	
Kohdelapsen ikä		0,665		0,057
10–23 kk	59		48	
24–33 kk	57		44	
Kohdelapsi oli vanhemmalle		0,005		< 0,001
ensimmäinen	63		53	
toinen	55		43	
kolmas tai sitä seuraava	54		42	
Isän / äidin koulutus		0,949		0,976
Peruskoulu / lukio / ammatillinen koulutus	58		47	
Opisto/AMK	59		47	
Ylempi AMK/kandidaatti/maisteri/lisensiaatti/tohtori	58		47	
Isän / äidin pääasiallinen toiminta (ennen lapsen syntymää)		0,094		0,779
Palkansaaaja/yrittäjä/freelancer	59		47	
Kotona/opiskelija/työtön/lomautettu/muu	49		46	
Isän / äidin ammattiasema		0,885		0,250
Johtavassa asemassa	61		47	
Ylempi toimihenkilö	59		42	
Alempi toimihenkilö	57		44	
Työntekijä	58		49	
Yrittäjä/maanviljelijä/muu	55		42	
Isän / äidin tulot (tulot ennen lapsen syntymää)		0,469		0,069
0–1 500 euroa	53		47	
1 501–2 000 euroa	55		51	
2 001–2 500 euroa	58		49	
2 501–3 000 euroa	60		42	
3 001 euroa tai enemmän	61		40	

Laskelmia tehneiden osuus perheissä, joissa isä oli käyttänyt isälle osoitettua kiintiötä, ei juuri ole muuttunut aiempiin perhevapaakyselyihin verrattuna (vrt. Lammi-Taskula ym., 2017; Salmi ym., 2009). Vuonna 2013 toteutetun perhevapaakyselyn tulosten mukaan isäkuukautta käyttäneistä isistä 57 prosenttia ilmoitti perheen tehneen laskelmia vapaiden taloudellisista vaikutuksista (Lammi-Taskula ym., 2017). Vuoden 2006 perhevapaakyselyn tulosten mukaan laskelmia vapaiden taloudellisista vaikutuksista oli tehnyt isistä vajaa puolet. Tarkastelussa olivat kuitenkin tuolloin vain ne isät, jotka olivat käyttäneet joko isän bonusvapaata (myöh. isäkuukausi) tai vanhempainvapaata (Salmi ym., 2009).

Taulukko 5.4. Laskelmia vapaiden jakamisen tai isyysvapaan käytön vaikutuksista perheen talouteen tehneet äidit ja isät, osuudet vapaalajin mukaan (%).

	Niiden vanhempien osuus, jotka ovat tehneet laskelmia, %			
	Isät (N = 1 512)	p-arvo	Äidit (N = 1 807)	p-arvo
Kaikki	58		47	
Isä ei ole käyttänyt eikä aio käyttää isyysvapaata	na ^a		31	< 0,001
Isä käyttänyt isyysvapaata äitiys- ja vanhempainvapaan aikana				< 0,001
On käyttänyt	na		49	
Ei ole käyttänyt	na		35	
Isä käyttänyt isyysvapaata vanhempainvapaan jälkeen		0,902		0,001
On käyttänyt tai aikoo käyttää	58		50	
Ei ole käyttänyt, eikä aio käyttää	59		42	
Isä käyttänyt vanhempainvapaata		0,000		0,303
On käyttänyt	71		70	
Ei ole käyttänyt	56		45	
Isä käyttänyt kotihoidon tukea		0,179		0,018
On käyttänyt / käyttää parhaillaan / aikoo käyttää kotihoidon tukea	63		54	
Ei ole käyttänyt, eikä aio käyttää	57		46	
EOS	57		44	
Äidin kotihoidon tuen käyttö				< 0,001
0 kk	na		57	
1–6 kk	na		49	
7–12 kk	na		47	
13 kk tai pidempään	na		39	

^a na = Tieto saatavissa vain äitiaineistosta.

Isien vastausten mukaan yleisimmin laskelmia on tehty niissä perheissä, joissa isä oli käyttänyt vanhempainkesken jaettavissa olevaa vanhempainvapaata. Isistä, jotka olivat olleet vanhempainvapaalla, 71 prosenttia (äitien vastausten mukaan 70 %) ilmoitti perheen tehneen laskelmia vapaiden taloudellisista vaikutuksista. Mikäli isä ei ollut käyttänyt vanhempainvapaata, oli laskelmia tehty selvästi harvemmin; isien vastausten mukaan hieman useammin kuin äitien vastausten mukaan (56 % vs. 45 %).

Niissä perheissä, joissa isä oli käyttänyt kotihoidon tukea, runsaassa puolessa (54 %) oli äitien vastausten mukaan tehty laskelmia. Vastaava osuus isien vastausten perusteella oli 63 prosenttia. Mikäli taas kotihoidon tukea oli käyttänyt äiti, selvästi harvemmat olivat tehneet laskelmia. Pitkään, yli 13 kuukautta kotihoidon tukea käyttäneistä äideistä 39 prosenttia ilmoitti, että perhe oli tehnyt vapaiden taloudellisista vaikutuksista laskelmia. Niistä äideistä, jotka eivät olleet käyttäneet kotihoidon tukea, laskelmia ilmoitti tehneensä 57 prosenttia.

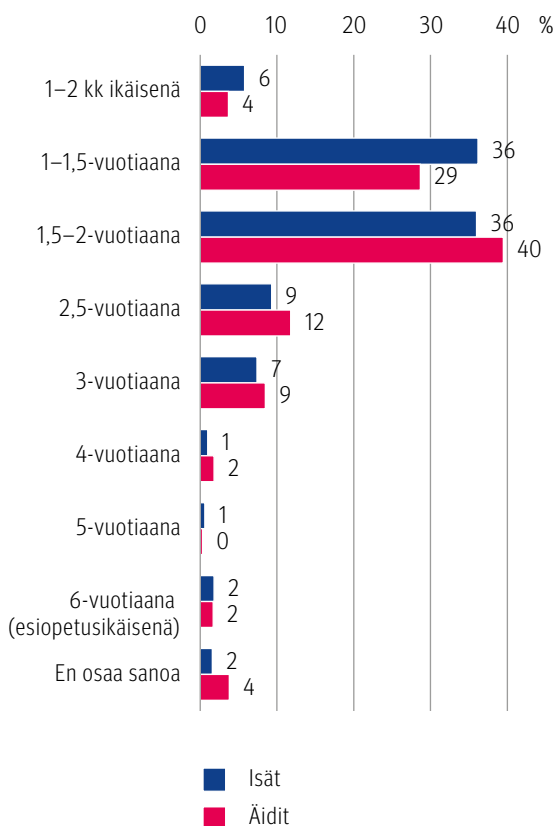
5.3 Milloin lapsi on sopivan ikäinen varhaiskasvatukseen?

Yksi vanhempainperhevapaiden käyttöä omalta osaltaan määrittävistä tekijöistä on vanhempien näkemys siitä, milloin lapsi on valmis aloittamaan kodin ulkopuolisessa hoidossa. Näkemys sopivasta varhaiskasvatuksesta voi myös heijastua siihen, miten vanhemmat jakavat vapaita. Pyrkimys siirtää lapsen varhaiskasvatuksen aloittamista lähemmäs sopivaksi katsottua ikää voi saada myös isät käyttämään kiintiövapaansa täysimääräisesti. Tämän kyselyn vastaajat ovat käyttäneet aiemman, ennen elokuuta 2022 voimassa olleen perhevapaajärjestelmän mukaisia vapaita. Tuolloin, mikäli isä ei käyttänyt omaa vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaan osaa, oli lapsi noin 10 kuukauden ikäinen ansiosidonnaisen vanhempainvapaan päättyessä. Kysimme Perhevapaakyselyssä, mitä vanhemmat ajattelevat lapsen sopivasta iästä aloittaa varhaiskasvatuksessa. Äitien ja isien näkemykset lapsen sopivasta iästä aloittaa varhaiskasvatuksessa erosivat jonkin verran keskenään (kuvio 5.1, s. 128) (ks. myös Kinnunen ym., 2023).

Isät ovat jonkin verran valmiimpia laittamaan hieman nuoremman lapsen varhaiskasvatukseen kuin äidit. Isistä 36 prosenttia piti 1–1,5 vuoden ikää ja toiset 36 prosenttia 1,5–2 vuoden ikää lapselle sopivana ikenä aloittaa varhaiskasvatuksessa. Äidit taas pitivät yleisimmin 1,5–2 vuoden ikää lapselle sopivana ikenä aloittaa varhaiskasvatuksessa; äideistä 40 prosenttia oli tätä mieltä. Äideistä selvästi harvempi (29 %) kuin isistä piti lapsen 1–1,5 vuoden ikää sopivana varhaiskasvatuksen aloitusikänä. Alle vuoden ikäistä lasta piti valmiina varhaiskasvatukseen vain pieni osa vanhemmista; isistä kuusi prosenttia ja äideistä neljä prosenttia. Useimmat äidit kuin isät olivat sitä mieltä, että lapsen tulisi olla vanhempi kuin 2-vuotias aloittaessaan kodin ulkopuolisessa hoidossa. Lapsen 2,5 vuoden ikää piti sopivana aloitusajankohtana isistä vajaa joka kymmenes (9 %) ja äideistä 12 prosenttia. Vähintään kolmen vuoden ikää piti sopivana ikenä aloittaa varhaiskasvatuksessa isistä 11 prosenttia ja äideistä

12 prosenttia. Äideistä hieman suurempi osa kuin isistä ei osannut ottaa kysymykseen kantaa.

Kuvio 5.1. Vanhempien näkemys lapsen sopivasta iästä aloittaa kodin ulkopuolisessa varhaiskasvatuksessa äitien ja isien vastausten mukaan (äidit n = 1 821, isät n = 1 522) (%).

Vanhempien näkemys lapsen sopivasta varhaiskasvatuksen aloitusiästä on muuttunut jonkin verran verrattuna Kelan vuonna 2019 toteuttamaan Äitiyspakkaus- ja perhevapaakyselyyn (Saarikallio-Torp ym., 2023); siis varsin lyhyessä ajassa. Sekä äidit että isät pitivät vuoden 2022 Perhevapaakyselyssä hieman nuorempaa lasta sopivana varhaiskasvatukseen kuin muutama vuosi aiemmin. Muutos on suurempi äitien mielipiteissä; vuoden 2022 kyselyssä äideistä aiempaa selvästi suurempi osa piti jo 1–1,5-vuotiaasta lasta sopivana varhaiskasvatukseen. Vanhempien näkemyksissä sopivasta varhaiskasvatuksen aloitusiästä tapahtunut muutos heijastelee myös kotihoidon tuen käytössä tapahtunutta muutosta, sillä tuen käytössä juuri hyvin pitkät, yli vuoden mittaiset tukijaksot ovat tulleet yhä harvemmiksi, kun vastaavasti lyhyet, enintään kolmen kuukauden jaksot ovat yleistyneet (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2023).

Tarkempaa, taustamuuttujien mukaista tarkastelua varten yhdistimme varhaiskasvatuksen aloitusikää kuvaavia luokkia niin, että sekä nuorimmat (1–2 v.) että vanhimmat (3-vuotiaat ja sitä vanhemmat) ikäluokat yhdistettiin. Lisäksi ne vanhemmat, jotka eivät ottaneet kantaa kysymykseen, rajattiin tarkastelun ulkopuolelle. Tulokset on esitetty taulukossa 5.5 (s. 130–131). Mitä nuorempi vanhempi oli iältään, sitä pienempää lasta pidettiin valmiina varhaiskasvatukseen. Isien nuorimmasta (18–29 v.) ikäryhmästä 46 prosenttia oli sitä mieltä, että lapsi on valmis kodin ulkopuoliseen hoitoon jo ennen tai viimeistään 1,5 vuoden iässä. Saman ikäryhmän äideistä tätä mieltä oli 36 prosenttia. Vanhimmat, 40–50-vuotiaat vanhemmat taas pitivät useimmiten 1,5–2 vuoden ikää sopivana ikänä lapselle aloittaa kodin ulkopuolisessa hoidossa (isistä 40 %, äideistä 43 %). Myös esikoislasten vanhemmat (isät 48 %, äidit 39 %) olivat muita vanhempia yleisemmin sitä mieltä, että lapsi on valmis aloittamaan varhaiskasvatuksessa viimeistään 1,5 vuoden iässä. Sen sijaan vanhemmat, joilla oli lapsia kolme tai enemmän, pitivät muita selvästi useammin vasta 3-vuotiasta tai sitä vanhempaa lasta valmiina aloittamaan varhaiskasvatuksessa.

Vanhempien näkemykset sopivasta aloitusiästä erosivat myös sosioekonomisen aseman mukaan. Korkeasti koulutetut vanhemmat pitivät nuorempaa lasta valmiina kodin ulkopuoliseen hoitoon kuin matalasti koulutetut vanhemmat. Korkeasti koulutetuista isistä noin 44 prosenttia ja äideistä 40 prosenttia piti lapsen 1–1,5 vuoden ikää ja isistä 41 prosenttia ja äideistä 44 % lapsen 1,5–2 vuoden ikää sopivana varhaiskasvatuksen aloitusikänä. Matalasti koulutetuista vanhemmista selvästi useammat verrattuna muihin vanhempiin taas pitivät vasta 3-vuotiasta tai sitä vanhempaa lasta valmiina varhaiskasvatukseen. Vähiten koulutetuista äideistä peräti lähes viidenes ja isistäkin 16 prosenttia piti vasta 3-vuotiasta tai sitä vanhempaa lasta valmiina kodin ulkopuoliseen hoitoon. Myös paremmin toimeentulevista useammat verrattuna muihin vanhempiin olivat sitä mieltä, että lapsi on valmis aloittamaan kodin ulkopuolisessa hoidossa viimeistään puolitoistavuotiaana. Pieni- ja suurituloisten väliset näkemyserot olivat suuria sekä äitien että isien keskuudessa.

Tarkastelimme vanhempien näkemyksiä lapsen sopivasta varhaiskasvatuksen aloitusiästä myös suhteessa siihen, miten vanhemmat olivat käyttäneet perhevapaata (taulukko 5.6, s. 132). Varhimmoin lapsen olivat valmiita laittamaan varhaiskasvatukseen isät niissä perheissä, joissa isä oli käyttänyt vanhempien kesken jaettavissa olevaa vanhempainvapaata. Myös niissä perheissä, joissa äiti ei ollut lainkaan käyttänyt kotihoidon tukea, lapsen katsottiin olevan valmis kodin ulkopuoliseen hoitoon viimeistään 1,5 vuoden iässä. Aiemmin luvussa 3 havaitsimme, että isän käyttäessä omaa vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata on lapsen äiti ollut useimmiten töissä. Tämän perusteella näyttääkin siis siltä, että vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata isät käyttävät itsenäisesti ja perheet myös tällä tavoin pidentävät lapsen kotonaoloa sen sijaan, että äiti jäisi kotihoidon tuen turvin hoitamaan lasta.

Taulukko 5.5. Isien ja äitien näkemykset lapsen sopivasta iästä aloittaa kodin ulkopuolisessa hoidossa taustatekijöiden mukaan (tarkastelusta on rajattu pois ne vanhemmat, jotka vastasivat kysymykseen ”en osaa sanoa”, %).

Vanhemman näkemys lapsen sopivasta iästä aloittaa kodin ulkopuolisessa hoidossa	Isät (n = 1 495)					p-arvo	Äidit (n = 1 756)					p-arvo
	< 1,5 v., %	1,5–2 v., %	2,5 v., %	≥ 3 v., %	Yht., %		< 1,5 v., %	1,5–2 v., %	2,5 v., %	≥ 3 v., %	Yht., %	
Kaikki	43	37	9	11	100		34	41	12	13	100	
Isän / äidin ikä						< 0,001						0,002
18–29 vuotta	46	30	8	16	100		36	37	11	15	100	
30–39 vuotta	45	37	8	9	100		35	42	12	12	100	
40–50 vuotta	32	40	13	16	100		23	43	17	17	100	
Lapsi on vanhemman						< 0,001						< 0,001
ensimmäinen	48	35	9	8	100		39	42	11	9	100	
toinen	43	40	9	8	100		35	42	12	11	100	
kolmas tai sitä seuraava	34	34	10	22	100		23	38	16	23	100	
Isän / äidin koulutus						< 0,001						< 0,001
Peruskoulu / lukio / ammatillinen koulutus	45	30	9	16	100		30	37	14	20	100	
Opisto/AMK	39	40	11	11	100		33	43	13	11	100	
Ylempi AMK/kandidaatti/maisteri/ lisensiaatti/tohtori	44	41	9	6	100		40	44	9	7	100	

Taulukko 5.5 jatkuu.

Jatkoa taulukkoon 5.5.

Vanhemman näkemys lapsen sopivasta iästä aloittaa kodin ulkopuolisessa hoidossa	Isät (n = 1 495)						Äidit (n = 1 756)					
	< 1,5 v., %	1,5–2 v., %	2,5 v., %	≥ 3 v., %	Yht., %	p-arvo	< 1,5 v., %	1,5–2 v., %	2,5 v., %	≥ 3 v., %	Yht., %	p-arvo
Isän / äidin pääasiallinen toiminta (ennen lapsen syntymää)						0,484						< 0,001
Palkansaaja/yrittäjä/freelancer	43	37	9	11	100		37	43	11	10	100	
Kotona/opiskelija/työtön/lomautettu/muu	41	31	12	15	100		23	36	17	24	100	
Isän / äidin tulot, e/kk (tulot ennen lapsen syntymää)						0,025						< 0,001
0–1 500 euroa	34	37	12	16	100		24	34	17	25	100	
1 501–2 000 euroa	42	32	9	17	100		36	41	12	11	100	
2 001–2 500 euroa	40	40	11	10	100		36	45	10	9	100	
2 501–3 000 euroa	48	33	8	10	100		38	44	12	6	100	
3 001 euroa tai enemmän	44	39	8	9	100		42	47	7	5	100	

Taulukko 5.6. Isien ja äitien näkemykset lapsen sopivasta iästä aloittaa kodin ulkopuolisessa hoidossa sen mukaan, miten vanhemmat ovat käyttäneet perhevapaata (tarkastelusta on rajattu pois ne vanhemmat, jotka vastasivat kysymykseen ”en osaa sanoa”, %).

	Isät (n = 1 495)						Äidit (n = 1 756)					
	0–1,5 v., %	1,5–2 v., %	2,5 v., %	≥ 3 v., %	Yht., %	p-arvo	0–1,5 v., %	1,5–2 v., %	2,5 v., %	≥ 3 v., %	Yht., %	p-arvo
Kaikki	43	37	9	11	100		34	41	12	13	100	
Isä ei ole käyttänyt tai aio käyttää isyysvapaata	na ^a	na ^a	na ^a	na ^a			35	33	12	20	100	0,003
Isä on käyttänyt isyysvapaata äitiys- ja vanhempainvapaan aikana	na	na	na	na			34	42	12	12	100	0,078
Isä on käyttänyt / aikoo käyttää isyysvapaata vanhempainvapaan jälkeen	46	38	8	8	100	< 0,001	36	44	11	9	100	< 0,001
Isä on käyttänyt vanhempainvapaata	58	31	6	4	100	< 0,001	58	32	4	6	100	– ^b
Isä on käyttänyt / käyttää parhaillaan / aikoo käyttää kotihoidon tukea	38	44	10	8	100	0,029	34	48	10	8	100	0,022
Äidin kotihoidon tuen käyttö (sis. aikomukset)												< 0,001
Ei ole käyttänyt / ei aio käyttää	na	na	na	na			64	27	4	5	100	
1–6 kk	na	na	na	na			53	40	5	2	100	
7–12 kk	na	na	na	na			17	61	15	6	100	
≥ 13 kk	na	na	na	na			4	34	24	37	100	

^a Tieto on saatavissa vain äitiaineistosta.

^b Kii toiseen -testiin liittyy epävarmuuksia.

Perheissä, joissa isä oli käyttänyt kotihoidon tukea, sekä äidit että isät olivat sitä mieltä, että lapsi on valmis varhaiskasvatukseen yleisimmin 1,5–2 vuoden iässä. Kotihoidon tukea käyttäneistä isistä 44 prosenttia ja äideistä (joiden puoliso on käyttänyt kotihoidon tukea) 48 prosenttia ilmoitti tämän iän sopivaksi iäksi aloittaa varhaiskasvatuksessa. Näissä perheissä myös pidettiin tätä nuorempaa lasta muita perheitä harvemmin soveltuvana kodin ulkopuoliseen hoitoon.

Viidennes niistä äideistä, joiden puoliso ei ollut käyttänyt lainkaan isyysvapaata, olivat sitä mieltä, että vasta vähintään kolmevuotias lapsi on sopiva kodin ulkopuoliseen hoitoon. Toisaalta isät, jotka eivät olleet käyttäneet isyysvapaata vanhempainvapaan jälkeen (eli olivat käyttäneet isyysvapaasta vain äidin kanssa yhtä aikaa pidettävän osuuden), pitivät yleisimmin lapsen sopivana varhaiskasvatuksen aloitusikänä lapsen enintään puoleltoista vuoden ikää.

Lähes vastaavalla tavalla myös äitien kotihoidon tuen käyttö oli kytköksissä äitien näkemyksiin lapsen sopivasta iästä aloittaa kodin ulkopuolisessa hoidossa. Äidit, jotka olivat käyttäneet kotihoidon tukea pitkään, yli vuoden, pitivät yleisimmin lapsen vähintään kolmen vuoden ikää sopivana ikänä aloittaa varhaiskasvatuksessa. Näistä äideistä peräti 37 prosenttia piti lapsen vähintään kolmen vuoden ikää sopivana ikänä aloittaa kodin ulkopuolisessa hoidossa. Vain hyvin harva (4 %) näistä äideistä oli valmis laittamaan alle 1,5-vuotiaan lapsen varhaiskasvatukseen. Pitkään kotihoidon tukea käyttäneet äidit myös perustelivat kotihoidon tuen käyttöä muita äitejä useammin lapsilähtöisillä syillä ja selvästi useammat heistä verrattuna muihin äiteihin näkivät lapsen kotihoidon tärkeänä lapsen kannalta (ks. luku 4; Närvi ym., 2023). Vastaavasti äidit, jotka eivät olleet käyttäneet kotihoidon tukea lainkaan tai olivat käyttäneet sitä enintään puoli vuotta, pitivät yleisimmin (64 % ja 53 %) lapsen enintään 1,5 vuoden ikää sopivana ikänä aloittaa kodin ulkopuolisessa hoidossa.

5.4 Yhteenveto

- Isistä 57 prosenttia ja äideistä 60 prosenttia oli keskustellut toisen vanhemman kanssa mahdollisuudesta jakaa vanhempain- tai hoitovapaat vanhempien välillä. Laskelmia vapaiden jakamisen tai isyysvapaan käytön taloudellisista vaikutuksista olivat isien vastausten mukaan tehneet lähes yhtä useat (58 %). Äitien vastausten mukaan laskelmia olivat kuitenkin tehneet harvemmat; vajaa puolet äideistä ilmoitti perheen tehneen varsinaisia laskelmia vapaiden jakamisen vaikutuksista.
- Vapaiden jakamisesta keskustelleiden osuus oli vähentynyt kymmenen vuoden takaisesta tilanteesta. Sen sijaan laskelmia perhevapaiden taloudellisista vaikutuksista olivat tehneet lähes yhtä monet vanhemmat kuin aiemman perhevapaakyselyn tulosten mukaan (isien vastausten perusteella).

- Vanhemmat olivat keskustelleet vapaiden jakamisesta ja tehneet laskelmia useammin niissä perheissä, joissa isä oli käyttänyt perhevapaita. Erityisen harvinaista vanhempien välinen keskustelu tai laskelmien tekeminen vapaiden jakamisesta oli niissä perheissä, joissa isä ei ollut käyttänyt lainkaan isyysvapaata. Yleisimmin vapaiden jakamisesta oli käyty keskustelua tai tehty laskelmia niissä perheissä, joissa isä oli käyttänyt molempien vanhempien kesken jaettavissa olevaa vanhempainvapaata.
- Kotihoidon tukea käyttäneissä perheissä keskustelun tai laskelmien tekemisen yleisyys erosi sen mukaan, tarkasteltiin isän vai äidin kotihoidon tuen käyttöä. Mikäli isä oli käyttänyt kotihoidon tukea, oli sekä keskustelua vapaiden jakamisesta käyneiden osuus että laskelmia tehneiden osuus suurempi kuin jos isä ei ollut käyttänyt kotihoidon tukea. Sen sijaan äidin kotihoidon tuen käytön yhteys keskustelujen käymiseen oli päinvastainen: keskustelua käyneiden osuus laski, mitä pidempään äiti oli käyttänyt kotihoidon tukea. Etenkin niistä äideistä, jotka olivat olleet kotona hoitamassa lasta pidempään kuin 13 kuukautta, vain puolet ilmoitti, että vanhemmat olivat käyneet keskustelua vapaiden jakamisesta. Myös laskelmia vapaiden jakamisen taloudellisista vaikutuksista tehtiin harvoin niissä perheissä, joissa äiti oli käyttänyt kotihoidon tukea yli 13 kuukautta (39 %).
- Keskustelua käyneiden osuus oli pienempi niissä perheissä, joissa äiti oli ennen lapsen syntymää ollut kotona hoitamassa aiemmin syntyntä lasta tai ollut muutoin työvoiman ulkopuolella, kuin niissä perheissä, joissa äiti oli ollut työssä.
- Vanhempien sosioekonominen asema oli vahvasti kytköksissä siihen, ovatko vanhemmat keskustelleet keskenään perhevapaiden jakamisesta. Selvästi suurempi osa korkeasti koulutetuista ja hyvätuloisista vanhemmista, jotka myös jakavat vapaita useammin keskenään, keskusteli vapaiden jakamisen mahdollisuudesta kuin muut. Laskelmia tehneiden perheiden osuus ei sen sijaan ollut kytköksissä vanhempien sosioekonomiseen taustaan.
- Vanhempien näkemys lapsen sopivasta iästä aloittaa kodin ulkopuolisessa hoidossa erosi jonkin verran isien ja äitien välillä. Isät pitivät jonkin verran nuorempaa lasta valmiina varhaiskasvatukseen kuin äidit. Isien mukaan sopivin varhaiskasvatuksen aloitusikä oli 1–2 vuotta, kun taas äidit pitivät yleisimmin lapsen 1,5–2 vuoden ikää sopivana ikänä. Äideistä myös suurempi osa kuin isistä piti vasta lapsen vähintään 3 vuoden ikää sopivana ikänä aloittaa varhaiskasvatuksessa.
- Vanhempien perhevapaiden käyttö oli kytköksissä siihen, mitä vanhemmat ajattelevat lapsen sopivasta iästä aloittaa varhaiskasvatuksessa. Muita varhemmin lapsen olivat valmiita laittamaan kodin ulkopuoliseen hoitoon vanhemmat niissä perheissä, joissa isä oli käyttänyt vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata tai jaettavaa vanhempainvapaata, sekä ne äidit, jotka eivät olleet käyttäneet lainkaan kotihoidon tukea. Lapsen olivat valmiita laittamaan kodin ulkopuoliseen hoitoon vasta kolmevuotiaana etenkin ne äidit, jotka olivat käyttäneet kotihoidon tukea pitkään, yli vuoden.

Vanhempien pohtiessa pienen lapsen hoitoratkaisuja tarjolla on useita vaihtoehtoja. Edessä on palapeli, jonka kokoamiseen vaikuttavat niin vanhempien arvo maailma, näkemys lapsen parhaasta kuin käytännön tekijätkin, joita rakenteelliset tekijät – perhevapaiden tarjoamat mahdollisuudet ja varhaiskasvatuspalvelut – raamittavat. Koska vanhemmaksi tulevien työnjako heteroparisuhteissa useimmiten muuttuu lapsen synnyttyä aiempaa perinteisemmäksi ja sukupuolittuneeksi (Riggs & Bartholomaeus, 2020; Rose ym., 2014; Terävä ym., 2022), tarvitaan vanhempien keskinäistä neuvottelua perhevapaiden jakamisesta jo varhaisessa vaiheessa, jos perheissä tavoitellaan tasaisempaa lastenhoidon jakautumista vanhempien välillä.

Selvitimme tässä luvussa, miten suuri osa vanhemmista on keskustellut keskenään vapaiden jakamisesta ja miten moni heistä on tehnyt laskelmia vapaiden jakamisen taloudellisista vaikutuksista. Osa perheiden päätöksenteosta saattaa nojautua hiljaisiin sopimuksiin vanhempien välisestä työnjaosta sen sijaan, että perhevapaiden käytöstä käytäisiin avoin keskustelu tai tehtäisiin konkreettisia laskelmia. Äidin ensisijaisuus pienen lapsen hoivassa voi olla niin syvällä kulttuurisessa koodistossamme, että perinteisen työnjaon rikkominen edellyttää hyvinkin tietoista päätöstä ja valintaa tehdä toisin kuin on perinteisesti totuttu ajattelemaan ja tekemään. Äidin hoivan ensisijaisuus saattaa olla valinta, joka todellisuudessa ei ole varsinainen valinta laisinkaan; perinteisen työnjaon malliin on ajauduttu ilman sen suurempia pohtimisia, keskusteluja tai laskelmien laatimista. (Eerola ym., 2021; Närvi, 2014; Salmi & Närvi, 2017.)

Perhevapaakyselyn 2022 perusteella noin 60 prosentissa pienten lasten perheistä keskustellaan perhevapaiden jakamisesta. Laskelmia oli tehty isien vastausten mukaan lähes yhtä suuressa osassa perheistä ja äitien vastausten mukaan vajaassa puolessa perheistä. Sosioekonomisen aseman mukaisia eroja vanhempien välillä havaittiin vain keskusteluja käyneiden osuuksissa. Vapaiden jakamisesta vanhempien välillä käydään useammin keskustelua, mikäli syntynyt lapsi on vanhemmilleen esikoinen. Vanhemmat ovat ensimmäisen lapsen syntyessä uuden tilanteen edessä, ja keskustelu hoivan jakamisesta on ehkä ensimmäistä kertaa ajankohtaista. Seuraavien lasten kohdalla keskustelua käydään vähemmän. Myös isien perhevapaiden käyttö on harvinaisempaa seuraavien lasten kohdalla (ks. luku 3; Miettinen & Saarikallio-Torp, 2020). Perheissä saatetaankin esikoisen jälkeen syntyneiden lasten kohdalla herkemmin liukua perinteisten sukupuoliroolien malleihin.

Keskustelua käydään myös yleisemmin niissä perheissä, joissa vanhemmat ovat korkeasti koulutettuja, hyvätuloisia, työssä käyviä tai yrittäjinä toimivia tai työskentelevät johtavassa asemassa tai ylemmissä toimihenkilöammateissa. Pienituloisissa perheissä tai perheissä, joissa vanhempi on työvoiman ulkopuolella, voi keskustelun vähäisyys olla enemmänkin käytännön sanelemaa; keskustelu siitä, kumpi vanhemmista jää kotiin hoitamaan lasta, voi olla tarpeeton, jos toinen vanhemmista ei ole työelämässä esimerkiksi työsuhteen puuttumisen vuoksi. Tällöin ratkaisu siitä, kuka

jää hoitamaan lasta, on enemmän vanhempien työtilanteiden sanelemaa eikä niinkään vanhempien arvomaailmaa heijasteleva päätös.

Useimmat niistä perheistä, joissa vanhemmat ovat jakaneet perhevapaita, ovat myös keskustelleet vapaiden käytöstä verrattuna muihin perheisiin. Yleisimmin vapaiden jakamisesta on käyty keskustelua perheissä, joissa isä on käyttänyt vanhempien kesken jaettavissa ollutta vanhempainvapaata. Tämä ei ole yllättävää, sillä vanhempainvapaata käyttävät isät ovat harvinaisuus, ja onkin oletettavaa, että juuri tämän vapaa-lajin jakamisesta käydään siten aktiivista keskustelua.

Myös perheissä, joissa isä on käyttänyt kotihoidon tukea, keskustellaan muita perheitä yleisemmin vapaiden jakamisesta. Sen sijaan perheissä, joissa äiti on käyttänyt kotihoidon tukea, keskustellaan selvästi muita perheitä harvemmin vapaiden jakamisesta etenkin, jos äiti on tai suunnittelee olevansa hoitovapaalla pitkään. Pitkään lasta kotona hoitaneista äideistä useimmat verrattuna muihin äiteihin myös perustelevat lapsen kotihoitoa lapsilähtöisillä syillä ja näkevät kotihoidon lapsen kannalta tärkeänä (Närvi ym., 2023). On mahdollista, että näissä perheissä äidin ensisijaisuutta lapsen hoivaajana ei juuri kyseenalaisteta, eikä tällöin keskustelua nähdä tarpeelliseksi. Lapsen hoivaratkaisu voi silloin perustua vanhempien väliseen implisiittiseen, ääneen lausumattomaan sopimukseen.

Isien ja äitien vastauksissa ilmenneet erot keskusteluja käyneiden tai laskelmia tehneiden osuuksissa voivat johtua siitä, että isien otos perustui niihin isiin, jotka ovat käyttäneet vähintään yhden päivän isyysvapaata. Tämä saattaa näkyä etenkin laskelmia tehneiden osuuksien eroissa sukupuolten välillä. Laskelmia tehdäänkin yleisemmin perheissä, joissa isä on käyttänyt perhevapaita. Äitien vastausten perusteella niissä perheissä, joissa isä ei ole käyttänyt isyysvapaata, vain kolmanneksessa on tehty laskelmia perhevapaiden jakamisen taloudellisista vaikutuksista. Isyysvapaan käyttämättä jättämistä myös perustellaan ennen muuta taloudellisilla tekijöillä (ks. tämän kirjan luku 3). Näissä perheissä saattaa siis myös olla epätietoisuutta ja ennakko-oletuksia perhevapaiden todellisista taloudellisista vaikutuksista.

Laskelmia on tehty tyypillisimmin niissä perheissä, joissa isä on käyttänyt vanhempien kesken jaettavissa olevaa vanhempainvapaata. Isien vastausten mukaan myös perheissä, joissa isä on käyttänyt kotihoidon tukea, tehdään muita perheitä yleisemmin laskelmia. Kotihoidon tuki on korvaustasoltaan hyvin matala, eikä se ole vanhempainvapaan tapaan ansioihin sidottu, joten sen käyttö vaatii todennäköisesti laskelmien tekemistä siitäkin syystä, että isä saattaa usein olla perheessä suurituloisempi. Luvun 3 tulosten mukaan isät käyttävät kotihoidon tukea muita useammin suurituloisissa sekä toisaalta pienituloisissa perheissä. Yllättävää onkin, että laskelmia ovat tehneet useimmat juuri niistä perheistä, joissa isä on käyttänyt vanhempainvapaata, verrattuna perheisiin, joissa isä on käyttänyt kotihoidon tukea.

Yhtenä vanhempien välistä, perhevapaiden jakamisesta käytävää neuvottelua määrittävänä tekijänä on vanhempien näkemys siitä, mitä he pitävät lapselle sopivana ikinä aloittaa kodin ulkopuolisessa hoidossa. Useimmiten vanhemmat pitävät lapsen 1,5–2 vuoden ikää sopivana varhaiskasvatuksen aloitusikänä. Isät kuitenkin ovat äitejä valmiimpia laittamaan tätä nuoremman lapsen hoitoon.

Vanhempien välillä havaittiin selvä sosioekonomisen aseman mukainen ero siinä, minkä ikäisen lapsen he katsovat soveltuvan kodin ulkopuoliseen hoitoon. Etenkin korkeasti koulutetut ja paremmin toimeentulevat isät ovat sitä mieltä, että lapsen on sopivaa aloittaa varhaiskasvatuksessa viimeistään puolitoistavuotiaana. Korkeasti koulutetut ja hyvätuloiset äidit pitävät hieman vanhempaa, 1,5–2 vuoden ikäistä lasta sopivana aloittamaan kodin ulkopuolisessa hoidossa. Etenkin äitien näkemyksissä lapsen sopivasta iästä aloittaa varhaiskasvatuksessa on tapahtunut vain muutamassa vuodessa yllättävän suuri muutos. Kelan vuonna 2019 toteuttamaan kyselyyn verrattuna äidit ovat selvästi useammin valmiita laittamaan nuoremman lapsen kodin ulkopuoliseen hoitoon kuin aiemmin (Saarikallio-Torp ym., 2023). Tämän kyselyn tulosten mukaan äideistä 29 prosenttia piti lapsen 1–1,5 vuoden ikää sopivana varhaiskasvatuksen aloitusikänä, kun vastaava osuus vuoden 2019 kyselyssä oli 21 prosenttia. Äidit eivät myöskään pitäneet kotihoidon tuen käytön perusteluissa varhaiskasvatuksen saatavuuteen tai laatuun liittyviä tekijöitä merkittävinä (ks. tämän kirjan luku 4). Ihanteiden muutos näkyy myös käytännössä, kun lyhyet kotihoidon tuen kaudet ovat yleistyneet (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2023). Muuttumassa näyttääkin olevan etenkin pienten lasten äitien ja varhaiskasvatuksen välinen hoivan jakaminen. Sen sijaan isien valmius aiempaa tasaisempaan perhevapaiden jakamiseen vanhempien kesken ei ole välttämättä samassa määrin kasvanut.

6 Vanhempien työmarkkina-asema, työn laatu ja perhevapaiden käyttö

Johanna Närvi, Miia Saarikallio-Torp ja Anneli Miettinen

Tässä luvussa tarkastelemme perhevapaiden käytön ja vanhempien työmarkkina-aseman sekä työpaikan ja työn piirteiden välisiä yhteyksiä. Kysymme, heijastuuko äitien ja isien asema työelämässä sekä mahdollinen työn epävarmuus perhevapaiden käyttöön ja käytettyjen vapaiden keston. Lisäksi tarkastelemme työssä käyvien vanhempien vapaiden käyttöä ja kysymme, millaisilla työpaikoilla ja millaisissa töissä äidit ja isät käyttävät perhevapaita yleisemmin tai harvemmin sekä pidemmän tai lyhyemmän aikaa.

Aiemmista tutkimuksista tiedetään, että monien muiden tekijöiden ohella vanhempien työmarkkina-asemalla sekä työn laadulla ja työpaikoilla on merkitystä vanhempien perhevapaaratkaisuille. Heikossa työmarkkina-asemassa olevat äidit hoitavat Suomessa lasta pidempään kotona kotihoidon tuen turvin (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2023; Närvi, 2017a; Räsänen, 2023). Toisaalta työtilanteen epävarmuus saattaa houkutella äitejä palaamaan töihin aiemmin, mikäli työtilaisuuksia on tarjolla (Närvi, 2017a). Isillä työelämän ulkopuolella oleminen sekä etenkin aiemmat työttömyyskokemukset ovat sen sijaan näkyneet vähäisempänä vanhempainvapaan isäkiintiön käyttönä (Lammi-Taskula ym., 2017; Närvi & Salmi, 2019b).

Työelämässä olevien joukossa myös työpaikkojen toimintakäytännöt ja kulttuuri voivat vaikuttaa vanhempien perhevapaiden pitämiseen ja vapaiden keston. Tutkimukset sekä Suomesta että muista maista ovat osoittaneet, että isät käyttävät harvemmin tai lyhyempiä vapaita yksityisellä sektorilla sekä pienissä ja miesvaltaisissa organisaatioissa (Bygren & Duvander, 2006; Chapman ym., 2022; Geisler & Kreyenfeld, 2019; Lammi-Taskula ym., 2017; Närvi & Salmi, 2019b; Saarikallio-Torp & Haataja, 2016). Työjärjestelyt, esimerkiksi se, otetaanko perhevapaan ajaksi sijaista tai jaetaanko työt muille työntekijöille, sekä organisaatiokulttuuri, esihenkilöiden ja työtovereiden suhtautuminen ja esimerkki työn ja perheen yhteensovittamisessa voivat heijastua siihen, kuinka hankalana tai ei-toivottavana isät perhevapaalle jäämistä pitävät (Haas & Hwang, 2019; Närvi & Salmi, 2019b; Samtleben ym., 2019). Äitien pitkät kotihoidon tukikaudet ovat olleet Suomessa yleisempiä kuntasektorin naisvaltaisilla sosiaali-, terveys- ja opetusaloilla, joilla tehdään paljon myös vuorotyötä (Närvi, 2017a).

Niin äidit kuin isätkin ovat aiemmissa tutkimuksissa perustelleet perhevapaaratkaisujaan työelämäään liittyvillä tekijöillä, vaikka keskeisimpiä perusteluita ovatkin olleet lapsen parhaaseen ja vanhemmuuteen liittyvät tekijät, äidin ensisijaisuus lapsen hoitajana sekä taloudelliset syyt (Lammi-Taskula ym., 2017; Närvi, 2017a, 2018; ks. myös luvut 3 ja 4 tässä kirjassa). Äideille lapsen hoito kotihoidon tuen turvin voi olla mahdollisuus pitää taukoa työstä, etenkin jos äidin työ on raskasta tai siihen liittyy epätyyppillisiä työaikoja (Hietämäki ym., 2018; Repo, 2012). Isät puolestaan ovat

perustelleet isän kiintiövapaiden käyttämättä jättämistä muun muassa hankalalla työtilanteella tai työkiireillä (Lammi-Taskula ym., 2017; Närvi, 2018).

Analysoimme tässä luvussa äitien osalta kotihoidon tuen käyttöä, sillä valtaosa äideistä käyttää tukea ainakin jonkin aikaa, mutta tuen kestossa ja siten työelämästä poissaolojen pituudessa on äitien välillä suuria eroja (ks. luku 4 tässä kirjassa). Ennen perhevapaa uudistusta käytössä olleen vanhempainvapaan taas käyttivät lähes kaikki äidit kokonaan. Isien vapaiden käytön osalta analysoimme vanhempainvapaan jälkeä pidettävää isyyysvapaata, jonka käyttö yleistyi etenkin 2010-luvulla mutta jota silti käytti sen viimeisinä vuosinakin alle puolet isistä (ks. luku 3 tässä kirjassa; Saarikallio-Torp & Miettinen, 2021). Lisäksi tarkastelemme isien kotihoidon tuen käyttöä. Huomio on siis perhevapaissa ja työstä poissaoloissa, jotka ovat pidempiä kuin työpaikoilla äideille ja isille tavanomaisina tai ”itsestään selvinä” pidetyt vapaat (ks. esim. Närvi, 2017b; Salmi ym., 2009).

Tarkastelemme vanhempien työtilannetta, työn laatua ja epävarmuuskokemuksia äideiltä aiemmassa, lapsen syntymää edeltävässä työssä, isiltä taas kyselyyn vastaus hetken työssä, kun lapsi oli noin 1–2-vuotias. Vanhempien työtilanteita tarkastellaan eri ajankohtina, koska valtaosa äideistä on käyttänyt aiemman perhevapaajärjestelmän mukaisen äitiys- ja vanhempainvapaan kokonaan ja nimenomaan äidin äitiysvapaata edeltävän tilanteen voi olettaa vaikuttavan ratkaisuihin perhevapaan kokonaiskestosta ja siten myös hoitovapaan ja/tai kotihoidon tuen käyttöön ja keston vanhempainvapaan jälkeen. Isien käytössä ennen vuoden 2022 perhevapaa uudistusta ollutta vanhempainvapaan jälkeen käytettävää isyyysvapaata sen sijaan voi pitää lapsen vajaan vuoden iästä kaksivuotispäivään saakka ja kotihoidon tukea lapsen kolmivuotispäivään saakka. Näin ollen oletimme kyselyajankohdan työtilanteen lapsen ollessa 1–2-vuotias olevan isille merkityksellisempi, kun he suunnittelivat ja käyttivät näitä vapaita.

6.1 Työn epävarmuus ja perhevapaat

Yhdeksän kymmenestä isästä oli kyselyn vastaus hetkellä, lapsen ollessa 1–2-vuotias, pääasiallisesti työssä palkansaajana tai yrittäjänä (90 %), ja ennen lapsen syntymää vielä hieman useampi (95 %). Äitien tilanne oli sen sijaan melko erilainen, sillä äideistä hieman alle puolet (48 %) oli ansiotyössä vastaus hetkellä. Ennen lapsen syntymää työssä oli ollut selvästi useampi eli kolme neljästä äidistä (74 %) (ks. myös Närvi ym., 2023), mutta silloinkin äidit olivat isää harvemmin työssä ja useammin kotona hoitamassa lapsia.

Työttömänä oli niin ennen lapsen syntymää kuin lapsen ollessa 1–2-vuotias vain noin yksi prosentti isistä ja kolmesta neljään prosenttia äideistä (ks. luku 2 tässä kirjassa). Lapsen kotihoito voi tosin olla vaihtoehto ”viralliselle” työttömyydelle. Äidit hoitavat lasta kotihoidon tuen turvin pitkään etenkin silloin, kun heillä ei ole työtä, johon palata, ja kyselyyn vastanneista äideistä joka neljännellä ei ollut äitiysvapaan

alkaessa voimassa olevaa työsuhdetta tai yritystoimintaa (Närvi ym., 2023, ks. myös raportin luku 4). Vastaushetkellä 1–2-vuotiasta lasta vielä kotona hoitavista äideistä jo kolmanneksella (34 %) ei ollut voimassa olevaa työsuhdetta tai yritystoimintaa. Siitä pienestä joukosta isiä (6 %), jotka hoitivat lasta vastaushetkellä kotona, vain hieman useampi kuin joka kymmenes (13 %) oli vailla voimassa olevaa työsuhdetta tai yritystoimintaa.

Vastaushetkellä palkansaajana olevista isistä valtaosalla (94 %) olikin vastaushetkellä toistaiseksi voimassa oleva työsuhde. Palkansaajaäideistäkin sellainen oli ennen lapsen syntymää ollut suurella osalla (82 %), mutta heistä kuitenkin lähes viidennes (18 %) oli ollut joko määräaikaisessa työsuhhteessa, vuokratyössä tai muunlaisessa työsuhhteessa, esimerkiksi keikkatyössä (taulukko 6.1, s. 141).

Äideillä myös työttömyyskokemukset olivat selvästi isiä yleisempiä, mikä osin liittyy siihen, että kyselyyn vastanneiden joukosta puuttuivat isät, jotka eivät olleet käyttäneet lainkaan isyys- tai vanhempainvapaata (ks. isäaineistosta tarkemmin luku 2). Viimeisen kolmen vuoden aikana kaikista palkansaajaäideistä yhteensä viidennes (21 %), isistä kymmenesosa (9 %) oli ollut työttömänä vähintään kerran, äideistä kahdeksan prosenttia ja isistä kaksi prosenttia useamman kerran. Isistä sen sijaan 15 prosenttia mutta äideistä yhdeksän prosenttia oli ollut viimeisen kolmen vuoden aikana vähintään kerran lomautettuna.

Toteutuneen työttömyyden ohella vastaushetkellä (isät) tai ennen lapsen syntymää (äidit) työssä olleilta tai työsuhteesta perhevapaalla olleilta vanhemmilta kysyttiin myös erilaisista työhön liittyvistä koetuista epävarmuuksista ja uhkista. Kokemus työttömyyden uhkasta, samoin kuin irtisanomisen tai lomautuksen uhka, olivat kyselyyn vastanneiden isien joukossa hieman yleisempiä kuin äitien, joskin näistä yleisintä lomautuksen uhkaakin koki vain hieman useampi kuin joka kymmenes vanhempi. Äidit sen sijaan kokivat isiä yleisemmin epävarmuutta työsuhteen jatkumisesta (15 % vs. 9 %), mikä ainakin osin selittyy äideille tyypillisillä määräaikaisilla työsuhteilla. Äitien epävarmuutta voi selittää myös se, että he vastasivat työtilanteestaan ennen äitiysvapaalle jäämistä, mihin saattoi liittyä epätietoisuutta oman työn jatkosta (ks. myös tämän kirjan luku 8 perhevapaan seurauksista).

Työn menettämisen uhkaa selvästi yleisemmin pienten lasten vanhemmat kokivat kuitenkin työn määrään ja kuormittavuuteen kytkeytyviä uhkia. Lähes kolmannes sekä äideistä (29 %) että isistä (30 %) koki työssään uhkaksi työn kuormittavuuden lisääntymisen yli sietokyvyn. Isistä sama osuus koki myös työn määrän ennakoimattomuuden aiheuttavan epävarmuutta omassa työssään, kun taas äideistä näin kertoi lapsen syntymää edeltävästä työstään harvempi, noin joka viides (18 %). Toimeentulon epävarmuudesta uhkatekijänä kertoi huomattavasti harvempi, alle kymmenesosa äideistä ja isistä.

Taulukko 6.1. Vanhempien työsuhteen laatu, työttömyys- ja lomautuskokemukset sekä kokemukset työn epävarmuudesta tai muista uhkatekijöistä (%)^{a, b}.

	Äidit		Isät	
	%	n	%	n
Työttömänä viimeisen 3 vuoden aikana				
Ei ole ollut	79	1 453	91	1 368
Kerran	13	224	7	91
Useamman kerran	8	132	2	36
Yhteensä	100	1 809	100	1 495
Lomautettuna viimeisen 3 vuoden aikana				
Ei ole ollut	92	1 620	86	1 282
Kerran	7	118	11	160
Useamman kerran	2	35	4	56
Yhteensä	100	1 773	100	1 498
Työsuhde				
Toistaiseksi voimassa oleva	82	1 168	94	1 267
Määräaikainen / vuokratyö / muu keikkatyö	18	253	6	79
Yhteensä	100	1 421	100	1 346
Työhön liittyi / liittyy seuraavia epävarmuustekijöitä tai uhkia				
Lomautuksen uhka	11	169	13	187
Irtisanomisen uhka	4	66	7	100
Työttömyyden uhka	6	95	8	107
Epävarmuus työsuhteen jatkumisesta	15	214	9	129
Työn kuormittavuuden lisääntyminen yli sietokyvyn	29	437	30	438
Työn määrän ennakoimattomuus	18	274	30	447
Toimeentulon epävarmuus	7	99	8	120

^a Äidit: lapsen syntymää edeltänyt työ, isät: vastaushetken työ.

^b Tarkastellut osajoukot eroavat sen mukaan, keitä äitejä ja isäiä kysymys koski. Työttömyys- ja lomautuskokemusten osuudet on esitetty kaikilta vastaajilta, epävarmuustekijöiden osuudet palkansaajilta, yrittäjiltä ja freelancereilta ja työsuhteen laatu vain palkansaajilta. Palkansaajissa ja yrittäjissä ovat mukana työssä olleiden lisäksi myös lasta hoitaneet, joilla oli voimassa oleva työsuhde tai yritys.

Äideille tyypillisempi epävarmuus työsuhteen jatkumisesta oli heidän joukossaan yleisintä sosiaali- ja terveydenhoitoalalla (18 %) ja opetuksen ja koulutuksen aloilla (20 %) työskennelleille. Samoilla aloilla sekä äidit että isät olivat kokeneet myös yleisimmin uhkaa työn liiallisesta kuormittavuudesta (äidit 39 % ja 33 %, isät 41 % ja 39 %).

6.1.1 Äitien työn epävarmuus ja perhevapaiden käyttö

Äitien kokemus työtilanteen tai työmarkkina-aseman epävarmuus oli yhteydessä kotihoidon tuen käyttöön ja siten työelämästä poissaolon kestoon etenkin työttömyyskokemusten osalta (taulukko 6.2, s. 143–144). Kotihoidon tuen käyttöä tarkastellaan tässä luvussa edellisistä luvuista poiketen muuttujalla, johon on yhdistetty tuen käyttämättä jättäneet sekä tukea käyttäneiden tai sen käyttöä vielä suunnittelevien eri pituiset tukikaudet⁶, sillä kiinnostus on tässä luvussa työelämästä poissaolon kestossa, ei niinkään tietyn perhevapaaetuuden käytössä tai käyttämättä jättämisessä. Kotihoidon tuen käyttämättä jättäminen merkitsee siis äidille useimmiten silti noin kymmenen kuukauden mittaista äitiys- ja vanhempainvapaata eli poissaoloa työelämästä.

Useamman kerran viimeisen kolmen vuoden aikana työttömänä olleet äidit jättivät kotihoidon tuen käyttämättä (29 %) yleisemmin kuin äidit, joilla ei ollut viime vuosilta työttömyyskokemuksia (16 %). Eroa tukikauden kestossa äitien välillä oli kuitenkin lähinnä siinä, että työttömyydeltä säästyneet äidit käyttivät yleisemmin lyhyitä, enintään puolen vuoden mittaisia kotihoidon tukijaksoja (34 %) kuin kerran (26 %) tai useammin työttömänä olleet (25 %). Pitkien tukikausien yleisyys ei juuri vaihdellut työttömyyskokemusten mukaan. Lomautuksilla viimeisten kolmen vuoden aikana tai työsuhteen määräaikaaisuudella, vuokratyöllä tai epäsäännöllisellä keikkatyöllä ei liioin ollut yhteyttä äitien kotihoidon tuen käyttöön.

Koetun työttömyyden ohella myös työttömyyden uhka lapsen syntymää edeltäneessä työssä näkyi äitien kotihoidon tuen käytössä, joskin ero oli vain lähes tilastollisesti merkitsevä: useammat äidit, jotka kertoivat työttömyyden uhkasta, jättivät kotihoidon tuen kokonaan käyttämättä (28 % vs. 16 %, jos ei työttömyyden uhkaa) kuin muut äidit. Muunlaisten työn määrällisen epävarmuuden kokemusten (kuten koetun lomautuksen tai irtisanomisen uhkan tai epävarmuuden työsuhteen jatkumisesta) suhteen äitien kotihoidon tuen käytössä ei ollut eroa.

Työn laadullisista epävarmuuskokemuksista työkuormitus oli yhteydessä äitien kotihoidon tuen käyttöön ja kestoon. Äidit, jotka kokivat lapsen syntymää edeltäneessä työssään uhkaa työn kuormittavuuden lisääntymisestä yli sietokyvyn, käyttivät hie-man yleisemmin puolesta vuodesta vuoteen kotihoidon tukea (31 % vs. 24 %) ja jättivät tuen harvemmin kokonaan käyttämättä (13 % vs. 19 %) verrattuna äiteihin, jotka eivät tällaista työkuormitusta kokeneet.

6 Kotihoidon tukea käytäviin on luettu mukaan sekä tukea jo käyttäneet että sen käyttöä suunnittelevat, sillä vanhemmillä oli vielä mahdollisuus käyttää tukea lapsen kolmevuotispäivään saakka. Tukikauden kesto on käytetty tai suunniteltu kokonaisuutena.

Taulukko 6.2. Äitien kotihoidon tuen toteutunut ja/tai suunniteltu käyttö ja tukijakson kesto työsuhteen laadun ja työn epävarmuuskokemusten mukaan (%).

	Kotihoidon tuen käyttö ja tukijakson kesto, %					p-arvo
	0 kk	1–6 kk	7–12 kk	13+ kk	Yhteensä, % (n)	
Kaikki	17	32	24	26	100 (1 689)	
Työttömänä viimeisen 3 vuoden aikana						0,004
Ei ole ollut	16	34	24	26	100 (1 364)	
Kerran	19	26	24	30	100 (200)	
Useamman kerran	29	25	21	25	100 (112)	
Lomautettuna viimeisen 3 vuoden aikana						0,642
Ei ole ollut	18	33	24	26	100 (1 506)	
Kerran	12	36	29	23	100 (108)	
Useamman kerran	14	31	31	24	100 (32)	
Kaikki työssä / työsuhteessa ennen lasta olleet	17	34	26	23	100 (1 371)	
Työsuhte						0,105
Toistaiseksi voimassa oleva	16	35	26	23	100 (1 106)	
Määräaikainen / vuokratyö / muu keikkatyö	22	32	26	20	100 (231)	
Työhön liittyi seuraavia epävarmuustekijöitä tai uhkia						
Lomautuksen uhka						0,755
Kyllä	20	33	26	21	100 (155)	
Ei	17	34	26	23	100 (1 249)	
Irtisanomisen uhka						0,820
Kyllä	21	30	25	23	100 (61)	
Ei	17	34	26	23	100 (1 343)	
Työttömyyden uhka						0,058
Kyllä	28	34	19	20	100 (83)	
Ei	16	34	27	23	100 (1 321)	
Epävarmuus työsuhteen jatkumisesta						0,381
Kyllä	21	30	27	23	100 (193)	
Ei	17	35	26	23	100 (1 211)	

Taulukko 6.2 jatkuu.

Jatkoa taulukkoon 6.2.

	Kotihoidon tuen käyttö ja tukijakson kesto, %					p-arvo
	0 kk	1–6 kk	7–12 kk	13+ kk	Yhteensä, % (n)	
Työn kuormittavuuden lisääntyminen yli sietokyvyn						0,007
Kyllä	13	33	31	24	100 (407)	
Ei	19	35	24	22	100 (997)	
Työn määrän ennakoimattomuus						0,649
Kyllä	14	36	26	23	100 (256)	
Ei	18	34	26	23	100 (1 148)	
Toimeentulon epävarmuus						0,358
Kyllä	21	32	20	27	100 (91)	
Ei	17	34	27	22	100 (1 313)	

6.1.2 Isien työn epävarmuus ja perhevapaiden käyttö

Tarkastelemme seuraavaksi työn epävarmuuden yhteyttä isien vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käyttöön. Taulukossa 6.3 (s. 145–146) verrataan toisiinsa tätä isyysvapaata jo käyttäneitä isiä, vapaan käyttöä suunnittelevia isiä sekä isiä, jotka eivät aikoneet käyttää tätä isyysvapaata lainkaan. Lisäksi tarkastellaan työn epävarmuuden yhteyksiä tätä isyysvapaan osaa jo käyttäneiden isien toteutuneeseen tai suunniteltuun vapaan kokonaiskesto⁷ eli sitä, käyttikö isä isyysvapaata vanhempainvapaan jälkeen kuusi viikkoa tai pidempään vai tätä lyhyemmän jakson.

Kuten äitien perhevapaan käytölle, myös isien perhevapaaratkaisuille työn epävarmuudella oli merkitystä (taulukko 6.3). Työhön liittyvät epävarmuustekijät eivät kuitenkaan olleet tilastollisessa mielessä yhteydessä siihen, käyttikö isä lainkaan vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata. Sen sijaan useat epävarmuustekijät heijastuivat tätä isyysvapaata käyttäneiden isien vapaan keston. Etenkin työttömyyskokemuksilla viime vuosilta näytti olevan merkitystä: isyysvapaata vanhempainvapaan jälkeen käyttäneistä, työttömyydeltä säästyneistä isistä kolme neljästä (73 %) kertoi olleensa tai olevansa kaikkiaan vapaalla vähintään kuusi viikkoa, useamman kerran työttömänä olleista vain kaksi viidestä (40 %).

Lomautetuksi joutumisella viime vuosina tai työsuhteen laadulla ei sen sijaan ollut yhteyttä isien vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan keston.

7 Isyysvapaan kesto on isyysvapaata vanhempainvapaan jälkeen jo ainakin jonkin verran käyttäneiden isien käytetty tai suunniteltu kokonaiskesto.

Taulukko 6.3. Isien vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käyttö ja kesto työsuhteen laadun ja työn epävarmuuskokemusten mukaan (%).

	Isyysvapaan käyttö vanhempainvapaan jälkeen, % isistä					Isyysvapaan kesto (käytetty ja suunniteltu) vanhempainvapaan jälkeen (% jo vapaata käyttäneistä)			
	Ei, eikä aio	Ei vielä, mutta aikoo	On käytetty	Yhteensä (n)	p-arvo	1-5 viikkoa	6-9 viikkoa	Yhteensä (n)	p-arvo
Kaikki	21	19	60	100 (1 522)		29	71	100 (907)	
Työttömänä viimeisen 3 vuoden aikana					0,163				< 0,001
Ei ole ollut	20	19	61	100 (1 366)		27	73	100 (825)	
Kerran	29	22	49	100 (91)		46	54	100 (45)	
Useamman kerran	24	18	59	100 (36)		60	40	100 (21)	
Lomautettuna viimeisen 3 vuoden aikana					0,860				0,157
Ei ole ollut	21	19	61	100 (1 280)		28	72	100 (774)	
Kerran	21	22	57	100 (160)		37	64	100 (86)	
Useamman kerran	21	20	59	100 (56)		36	64	100 (32)	
Työsuhde					0,191				0,372
Toistaiseksi voimassa oleva	20	19	62	100 (1 266)		27	73	100 (780)	
Määräaikainen / vuokratyö / muu keikkatyö	27	13	61	100 (79)		33	67	100 (48)	
Työhön liittyy seuraavia epävarmuustekijöitä tai uhkia									
Lomautuksen uhka					0,110				0,020
Kyllä	22	24	54	100 (187)		39	62	100 (99)	
Ei	21	18	62	100 (1 260)		27	73	100 (773)	

Taulukko 6.3 jatkuu.

Jatkoa taulukkoon 6.3.

	Isyysvapaan käyttö vanhempainvapaan jälkeen, % isistä					Isyysvapaan kesto (käytetty ja suunniteltu) vanhempainvapaan jälkeen (% jo vapaata käyttäneistä)			
	Ei, eikä aio	Ei vielä, mutta aikoo	On käytänyt	Yhteensä (n)	p-arvo	1-5 viikkoa	6-9 viikkoa	Yhteensä (n)	p-arvo
Irtisanomisen uhka					0,634				0,052
Kyllä	20	16	65	100 (100)		39	61	100 (63)	
Ei	21	19	60	100 (1 347)		28	72	100 (809)	
Työttömyyden uhka					0,277				0,003
Kyllä	27	18	55	100 (107)		45	55	100 (60)	
Ei	20	19	61	100 (1 340)		27	73	100 (812)	
Epävarmuus työsuhteen jatkumisesta					0,312				0,016
Kyllä	23	14	63	100 (128)		40	60	100 (81)	
Ei	21	19	60	100 (1 319)		27	73	100 (791)	
Työn kuormittavuuden lisääntyminen yli sietokyvyn					0,790				0,046
Kyllä	20	19	61	100 (438)		33	67	100 (269)	
Ei	21	18	61	100 (1 009)		27	74	100 (603)	
Työn määrän ennakoimattomuus					0,155				0,389
Kyllä	21	21	57	100 (447)		26	74	100 (258)	
Ei	21	17	62	100 (1 000)		29	71	100 (614)	
Toimeentulon epävarmuus					0,089				0,095
Kyllä	28	14	59	100 (120)		37	63	100 (69)	
Ei	20	19	61	100 (1 327)		28	72	100 (803)	

Isillä myös useat työn määrällistä tai laadullista epävarmuutta kuvaavat uhkatekijät olivat yhteydessä isyysvapaan keston. Isyysvapaata vanhempainvapaan jälkeen jo käyttäneistä isistä useimmat olivat olleet vapaalla enintään viisi viikkoa, jos he kokivat työssään epävarmuutta työsuhteen jatkumisesta (40 % vs. 27 %), lomautuksen tai irtisanomisen uhkaa (39 % vs. 27 / 28 %) tai etenkin työttömyyden uhkaa (45 % vs. 27 %) verrattuna isiin, jotka eivät tällaisia uhkia kokeneet. Työn laadullisista epävarmuustekijöistä työn kuormittavuuden lisääntymisen sietokyvyn ylittäväksi uhkaksi kertovat isät pitivät hekin hieman muita yleisemmin lyhyemmän isyysvapaan (33 % vs. 27 %).

Isien kotihoidon tuen käyttöön tai keston edellä tarkastelluilla työn epävarmuustekijöillä ei ollut yhteyttä. Isät siis käyttivät kotihoidon tukea verrattain samalla tavoin riippumatta siitä, olivatko he kokeneet esimerkiksi työttömyyttä tai työn menettämisen uhkia.

6.2 Perhevapaiden käyttö erilaisissa töissä ja työpaikoissa

Palkansaajaisista valtaosa, kolme neljästä, työskenteli yksityisellä sektorilla, palkansaajaaideistakin puolet (taulukko 6.4, s. 148–149). Äideistä myös huomattava osa (38 %) työskenteli kuntasektorilla, kun isistä näin teki vain hieman useampi kuin joka kymmenes. Äitien ja isien välillä ei sen sijaan ollut juuri eroa valtiosektorilla tai muulla sektorilla työskennelleiden osuuksissa. Palkansaajien ohella yksityisellä sektorilla työskentelevät myös yrittäjävanhemmat, joita oli kuitenkin vastaajien joukossa melko vähän (3–6 %, ks. kirjan luku 2). Yrittäjien perhevapaiden käyttöä on tarkasteltu erikseen tämän kirjan luvuissa 3 ja 4. Tässä luvussa työn laatua tarkastellaan sektoria ja työsuhteen laatua (joita kuvataan vain palkansaajien osalta) lukuun ottamatta siten, että yrittäjiä ei erotella palkansaajista.

Äitien ja isien yleisimmät ammattialat erosivat melko lailla toisistaan. Kaikista josakin vaiheessa ansiotyössä olleista äideistä useampi kuin joka kolmas (36 %) työskenteli sosiaali- ja terveysalalla. Kaupan alalla tai majoitus- ja ravitsemistoiminnassa työskenteli lähes joka viides (18 %) ja opetuksen ja koulutuksen alalla joka kymmenes (10 %) äiti. Kaikista työelämässä olleista isistä puolestaan lähes joka neljäs (23 %) työskenteli teollisuudessa, joka kuudes (17 %) rakennus- tai kiinteistöalalla ja lähes joka kymmenes (8 %) liikenteen, kuljetuksen ja varastoinnin alalla. Hallinnon, tutkimuksen, informaation ja viestinnän tai rahoitus- ja vakuutuslalla työskenteli sen sijaan runsaasti sekä äitejä (18 %) että isä (24 %).

Suomessa työmarkkinat ovatkin selvästi sukupuolen mukaan jakautuneet, mikä näkyy myös pienten lasten vanhempien työtilanteissa. Isistä puolet työskenteli miesenemmistöisellä työpaikalla, äideistä yli puolet naisenemmistöisellä työpaikalla. Äideistä hieman alle ja isistä hieman yli kolmanneksen työpaikalla naisia ja miehiä oli suurin piirtein yhtä paljon, ja vain (runsas) kymmenesosa vanhemmista työskenteli työpaikalla, jossa toinen sukupuoli oli enemmistönä.

Sen sijaan äitien ja isien välillä ei juuri ollut eroa siinä, minkä kokoisilla työpaikoilla he työskentelivät. Puolet vastaajista työskenteli suurissa, vähintään 250 työntekijän organisaatioissa, vajaa viidennes keskisuurissa (50–249 työntekijää) ja vajaa kolmannes pienissä (alle 50 työntekijää) organisaatioissa.

Kaksi kolmesta äidistä ja kolme neljästä isästä oli säännöllisessä päivätyössä. Äideistä vuorotyössä oli runsas neljännes (29 %), isistä selvästi harvempi (17 %).

Taulukko 6.4. Vanhempien työtä ja työpaikkaa kuvaavia tekijöitä (%)^{a, b}.

	Äidit		Isät	
	%	n	%	n
Sektorit				
Yksityinen	49	690	75	1008
Kunta	38	536	12	154
Valtio	6	92	8	105
Järjestöt/kirkko/yliopisto	7	102	6	76
Yhteensä	100	1 420	100	1 343
Toimialat				
Sosiaali- ja terveysala	36	634	8	121
Opetus ja koulutus	11	204	4	62
Kauppa / majoitus- ja ravitsemistoiminta	18	295	7	111
Rahoitus- ja vakuutustoiminta / informaatio ja viestintä / tutkimus / hallinto	18	340	24	378
Rakentaminen ja kiinteistöala	5	92	17	243
Liikenne/kuljetus/varastointi	2	34	8	124
Teollisuus	5	84	23	354
Muu	5	97	8	120
Yhteensä	100	1 780	100	1 513
Työnantajan henkilöstön sukupuolijakauma				
Lähes kaikki tai enimmäkseen naisia	60	881	13	191
Suunnilleen yhtä paljon miehiä ja naisia	30	443	36	520
Lähes kaikki tai enimmäkseen miehiä	10	149	51	722
Yhteensä	100	1 473	100	1 433
Työnantajan palveluksessa henkilöitä				
Alle 10	12	173	13	186
10–49	18	259	17	236
50–249	18	257	19	269

Taulukko 6.4 jatkuu.

Jatkoa taulukkoon 6.4.

	Äidit		Isät	
	%	n	%	n
250 tai enemmän	52	781	52	751
Yhteensä	100	1 470	100	1 442
Työaikamuoto				
Säännöllinen päivätyö	65	996	77	1 116
Vuorotyö	29	404	17	246
Muu työaika	6	91	6	84
Yhteensä	100	1 491	100	1 446

^a Äidit: lapsen syntymää edeltänyt työ, isät: vastaushetken työ. Toimiala viimeisimmästä työstä, jossa työskennellyt.

^b Tarkastellut osajoukot eroavat sen mukaan, keitä äitejä ja isä kysymys koski. Toimiala on esitetty kaikilta joskus työssä olleilta vastaajilta, sektori vain palkansaajilta, henkilöstön sukupuolijakauma ja määrä palkansaajilta (työnantajan tiedot) ja yrittäjiltä (omasta yrityksestä) ja työaikamuoto palkansaajilta, yrittäjiltä ja freelancereilta tai vastaavilta. Palkansaajissa ja yrittäjissä ovat mukana työssä olleiden lisäksi myös lasta hoitaneet, joilla oli voimassa oleva työsuhde tai yritys.

Seuraavaksi tarkastelemme, miten erilaisissa työpaikoissa ja eri aloilla työskennelleet äidit ja isät käyttivät perhevapaita: äidit kotihoidon tukea (taulukko 6.5, s. 150) sekä isät vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata (taulukko 6.6, s. 153–154) ja kotihoidon tukea (taulukko 6.7, s. 155).

6.2.1 Äitien perhevapaiden käyttö erilaisissa töissä ja työpaikoissa

Äideillä kotihoidon tuen käyttö oli yhteydessä lapsen syntymää edeltäneen työpaikan sektoriin, sukupuolijakaumaan ja kokoon sekä äitien ammattialaan. Kuntasektorilla ja naisennemmistöisillä työpaikoilla työskennelleet äidit erosivat selvästi muista äideistä. He jättivät harvemmin kotihoidon tuen kokonaan käyttämättä. Useimmat kuntasektorilla työskennelleet äidit myös käyttivät tai suunnittelivat käyttävänsä kotihoidon tukea yli puoli vuotta eli pidempään kuin muut äidit. Nämä äidit olivat siis kaikkiaan pidempään pois työstä lapsen hoitamiseksi.

Pisimmät, yli vuoden mittaiset kotihoidon tukikaudet olivat yleisempiä naisennemmistöisillä työpaikoilla työskennelleiden äitien joukossa. Heistä reilu neljännes käytti kotihoidon tukea yli lapsen 2-vuotispäivän, kun taas miesennemmistöisillä työpaikoilla työskennelleistä äideistä vain joka kymmenes hoiti lasta kotihoidon tuen turvin näin pitkään.

Vastaavasti sosiaali- ja terveystalalla sekä opetus- ja kulttuurialalla (jotka ovat naisennemmistöisiä aloja) työskennelleistä äideistä harvimmat jättivät kotihoidon tuen kokonaan käyttämättä (13 % ja 11 %), kun taas (miesennemmistöisillä) rakentamisen alalla (25 %), liikenteen, kuljetuksen ja varastoinnin alalla (26 %) sekä teollisuudessa (31 %) työskennelleet äidit tekivät näin yleisimmin. Selvästi harvemmat teollisuudessa työ-

kennelleet äidit käyttivät myös pisimpiä, yli vuoden kestäviä kotihoidon tukikausia (11 %), joita taas käyttivät useammat sosiaali- ja terveys- (27 %) sekä opetusalla (28 %) ja kaupan, majoituksen ja ravitsemuksen (32 %) alalla työskennelleet äidit.

Taulukko 6.5. Äitien kotihoidon tuen toteutunut ja/tai suunniteltu käyttö ja tukijakson kesto lapsen syntymää edeltäneen työn tai työpaikan piirteiden mukaan (%).

	Kotihoidon tuen käyttö ja tukijakson kesto, %					p-arvo
	0 kk	1–6 kk	7–12 kk	13+ kk	Yhteensä, % (n)	
Kaikki työssä tai työsuhteessa ennen lapsen syntymää olleet	17	34	26	23	100 (1 404)	
Sektorit						0,002
Yksityinen	19	35	23	23	100 (649)	
Kunta	12	33	30	25	100 (504)	
Valtio	23	34	28	16	100 (88)	
Järjestöt/kirkko/ylipisto	20	39	29	13	100 (94)	
Toimiala						< 0,001
Sosiaali- ja terveysala	13	33	27	27	100 (588)	
Opetus ja koulutus	11	33	28	28	100 (192)	
Kauppa / majoitus- ja ravitsemistoiminta	16	33	19	32	100 (269)	
Rahoitus- ja vakuutustoiminta / informaatio ja viestintä / tutkimus / hallinto	22	35	25	18	100 (320)	
Rakentaminen ja kiinteistöala	25	30	25	20	100 (83)	
Liikenne/kuljetus/varastointi	26	26	16	32	100 (31)	
Teollisuus	31	31	27	11	100 (80)	
Muu	25	27	19	29	100 (87)	
Työnantajan henkilöstön sukupuolijakauma						< 0,001
Lähes kaikki tai enimmäkseen naisia	13	33	27	27	100 (827)	
Suunnilleen yhtä paljon miehiä ja naisia	21	35	28	16	100 (417)	
Lähes kaikki tai enimmäkseen miehiä	27	39	22	11	100 (139)	
Työnantajan palveluksessa henkilöitä						0,065
Alle 10	23	30	22	26	100 (156)	
10–49	19	39	19	23	100 (247)	
50–249	16	32	29	23	100 (244)	
250 tai enemmän	15	34	29	22	100 (734)	
Työaikamuoto						0,192
Säännöllinen päivätyö	17	36	26	21	100 (945)	
Vuorotyö	16	31	26	26	100 (374)	
Muu työaika	23	27	24	26	100 (79)	

Sektori- tai toimialakohtaiset erot kotihoidon tuen käytössä eivät juuri ole kaventuneet kymmenessä vuodessa. Kuntasektorilla sekä sosiaali-, terveystyö- ja opetusaloilla työskennelleiden äitien pitkät kotihoidon tukikaudet olivat yleisempiä kuin muilla aloilla työskennelleiden äitien myös aiemman, vuoden 2013 perhevapaakyselyn tulosten mukaan.

Suurissa tai keskisuurissa työorganisaatioissa työskennelleet äidit pitivät yleisemmin keskipitkiä, puolesta vuodesta vuoteen kestäviä kotihoidon tukijaksoja, kun taas pienillä työpaikoilla työskennelleet äidit jättivät yleisemmin tuen kokonaan käyttämättä tai käyttivät sitä enintään puoli vuotta. Toisaalta kaikkien pienimmissä työpaikoissa työskennelleiden äitien joukossa oli myös hieman muita enemmän tukea pitkään käyttäneitä. Työpaikan koon mukaiset erot olivat kuitenkin vain lähes tilastollisesti merkitseviä. Äitien työaika äitiysvapaata edeltäneessä työssä, esimerkiksi vuorotyö tai säännöllinen päivätyö, ei sen sijaan ollut tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä kotihoidon tuen käyttöön tai kestoan.

6.2.2 Isien perhevapaiden käyttö erilaisissa töissä ja työpaikoissa

Seuraavaksi tarkastelemme työn ja työpaikan piirteiden yhteyttä isien vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan ja kotihoidon tuen käyttöön. Ensinnäkin vertaamme isiä, jotka olivat jo käyttäneet isyysvapaata vanhempainvapaan jälkeen, isiä, jotka vasta aikoivat käyttää tätä vapaata sekä isiä, jotka eivät aikoneet käyttää tätä vapaata lainkaan (taulukko 6.6, s. 153–154). Tämän lisäksi tarkastelemme tätä isyysvapaan osaa jo käyttäneiden isien vapaajakson kestoja.

Isien vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käyttö – se, jäikö isä tai suunnitteleko jäävänsä ylipäänsä työstään tälle vapaalle – oli yhteydessä työpaikan sukupuolijakaumaan ja kokoon. Naisemmistöisillä työpaikoilla työskentelevistä isistä suurempi osa (70 %) oli käyttänyt vapaata kuin miesemmistöisillä työpaikoilla työskentelevistä (56 %). Jälkimmäisistä neljännes (25 %) aikoi jättää vapaan kokonaan käyttämättä, naisemmistöisillä työpaikoilla työskentelevistä isistä selvästi harvempi (14 %). Isät olivat myös yleisimmin jo käyttäneet vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata suurilla, vähintään 250 työntekijän työpaikoilla (65 %), harvimminkin taas kaikista pienimmillä, alle 10 työntekijän työpaikoilla (50 %), joilla työskentelevät aikoivat muita yleisemmin jättää vapaan käyttämättä. 10–49 työntekijän työpaikoilla oli muita enemmän isiä, jotka eivät vielä olleet käyttäneet vapaata mutta yhä suunnittelivat sitä.

Kun isät käyttivät isyysvapaata vanhempainvapaan jälkeen, vapaajakson kesto oli sekin yhteydessä työpaikan kokoon, mutta myös isän toimialaan. Kuten vapaan käytökin, isyysvapaata vanhempainvapaan jälkeen käyttäneiden joukossa myös pidemmät, vähintään kuuden viikon vapaajakset olivat yleisempiä suurilla työpaikoilla työskentelevillä isillä (77 %) verrattuna pieniin, alle 50 työntekijän työpaikkoihin (61–62 %). Eri toimialoilla työskentelevistä isistä pidempää, vähintään kuuden vii-

kon isyysvapaata olivat käyttäneet yleisimmin opetuksessa ja koulutuksessa työskentelevät isät, mutta keskimääräistä yleisemmin myös muun muassa teollisuudessa sekä erilaisissa rahoitus- ja vakuutusalan, informaation ja viestinnän, tutkimuksen ja hallinnon tehtävissä työskentelevät isät. Tätä lyhyemmät isyysvapaajaksot sen sijaan olivat muita yleisempiä liikenteen, kuljetuksen ja varastoinnin, rakentamisen sekä kaupan ja majoitus- ja ravitsemistoiminnan tehtävissä työskennelleillä isillä. Isyysvapaata käyttäneiden isien vapaajakson kesto oli lisäksi yhteydessä myös isän työaikamuotoon: säännöllistä päivätyötä tekevät isät pitivät yleisemmin pidempiä, vähintään kuuden viikon isyysvapaita (75 %) kuin vuorotyötä (60 %) tai muunlaista työaikaa (63 %) tekevät.

Tulokset sekä työpaikan koosta että sukupuolijakaumasta ovat melko yhteneviä suhteessa aiempiin tutkimuksiin isien kiintiövapaan käytöstä (Närvi & Salmi, 2019b; Saarikallio-Torp & Haataja, 2016).

Toisin kuin äideillä kotihoidon tuki, isillä isyysvapaan käyttö vanhempainvapaan jälkeen tai vapaan kesto ei sen sijaan ollut tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä vastaushetken työpaikan sektoriin.

Isien kotihoidon tuen käyttö ja tukikauden kesto olivat yhteydessä osittain hieman eri tekijöihin kuin vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käyttö (taulukko 6.7, s. 155). Toisin kuin isyysvapaan kohdalla, kotihoidon tuen käyttö kytkeytyi isän työpaikan sektoriin: yksityisellä sektorilla ja valtiosektorilla työskentelevät isät (64 % ja 62 %) kertoivat yleisemmin, etteivät aikoneet lainkaan käyttää kotihoidon tukea kyselyn hetkellä 1–2-vuotiaan lapsen hoitamiseen (kuntasektorilla 51 %). Etenkin kuntasektorilla työskentelevät isät taas olivat käyttäneet tai aikoivat kaikkiaan käyttää muita yleisemmin vähintään neljä kuukautta kotihoidon tukea (15 %), kun yksityisellä sektorilla näin pitkät tukikaudet olivat selvästi harvinaisempia (6 %). Vastaavan suuntainen ero etenkin yksityisen ja kuntasektorin välillä näkyi edellä myös äitien kotihoidon tuen käytössä. Toisaalta kuntasektorilla oli myös muita enemmän niitä isiä, jotka eivät vielä osanneet sanoa, aikoivatko he jossain vaiheessa hoitaa lasta kotihoidon tuen turvin.

Isien kotihoidon tuen käyttöön – samaan tapaan kuin vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käyttöön tai äitien kotihoidon tuen käyttöön – heijastui myös työpaikan sukupuolijakauma. Miesenemmistöisillä työpaikoilla työskentelevät isät aikoivat yleisemmin jättää kotihoidon tuen kokonaan käyttämättä, naisenemmistöisillä työpaikoilla työskentelevät taas olivat käyttäneet tai aikoivat käyttää tukea yleisemmin vähintään neljän kuukauden ajan.

Taulukko 6.6. Isien vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käyttö ja kesto vastaushetken työn ja työpaikan piirteiden mukaan (%).

	Isyysvapaan käyttö vanhempainvapaan jälkeen, % isistä					Isyysvapaan kesto (käytetty ja suunniteltu) vanhempainvapaan jälkeen (% jo vapaata käyttäneistä)			
	Ei, eikä aio	Ei vielä, mutta aikoo	On käytänyt	Yhteensä, % (n)	p-arvo	1-5 viikkoa	6-9 viikkoa	Yhteensä, % (n)	p-arvo
Kaikki työssä/työsuhteessa olevat	21	19	61	100 (1 447)		29	71	100 (872)	
Sektori					0,128				0,241
Yksityinen	21	19	60	100 (1 007)		29	71	100 (604)	
Kunta	12	15	73	100 (154)		21	79	100 (110)	
Valtio	20	18	62	100 (105)		29	71	100 (65)	
Järjestöt/kirkko/yliopisto	21	16	63	100 (76)		22	78	100 (46)	
Toimiala					0,090				0,043
Sosiaali- ja terveysala	10	17	73	100 (121)		30	70	100 (85)	
Opetus ja koulutus	21	15	64	100 (62)		17	83	100 (40)	
Kauppa / majoitus- ja ravitsemistoiminta	17	21	62	100 (111)		35	65	100 (67)	
Rahoitus- ja vakuutustoiminta / informaatio ja viestintä / tutkimus / hallinto	19	19	62	100 (378)		26	74	100 (237)	
Rakentaminen ja kiinteistöala	25	19	56	100 (242)		35	65	100 (134)	
Liikenne/kuljetus/varastointi	25	22	53	100 (124)		39	61	100 (65)	
Teollisuus	22	20	58	100 (354)		24	76	100 (202)	
Muu	22	17	61	100 (120)		35	65	100 (74)	

Taulukko 6.6 jatkuu.

Jatkoa taulukkoon 6.6.

	Isyysvapaan käyttö vanhempainvapaan jälkeen, % isistä					Isyysvapaan kesto (käytetty ja suunniteltu) vanhempainvapaan jälkeen (% jo vapaata käyttäneistä)			
	Ei, eikä aio	Ei vielä, mutta aikoo	On käyttänyt	Yhteensä, % (n)	p-arvo	1–5 viikkoa	6–9 viikkoa	Yhteensä, % (n)	p-arvo
Työnantajan henkilöstön sukupuolijakauma					< 0,001				0,458
Lähes kaikki tai enimmäkseen naisia	14	16	70	100 (191)		24	76	100 (134)	
Suunnilleen yhtä paljon miehiä ja naisia	17	19	64	100 (520)		28	72	100 (328)	
Lähes kaikki tai enimmäkseen miehiä	25	19	56	100 (721)		30	70	100 (401)	
Työnantajan palveluksessa henkilöitä					0,002				< 0,001
Alle 10	29	21	50	100 (186)		39	61	100 (91)	
10–49	21	24	55	100 (236)		38	62	100 (128)	
50–249	20	18	62	100 (269)		30	70	100 (168)	
250 tai enemmän	19	16	65	100 (750)		23	77	100 (480)	
Työaikamuoto					0,435				0,001
Säännöllinen päivätyö	20	18	62	100 (1 115)		25	75	100 (683)	
Vuorotyö	21	20	59	100 (246)		40	60	100 (145)	
Muu työaika	27	21	52	100 (84)		37	63	100 (43)	

Taulukko 6.7. Isien kotihoidon tuen toteutunut ja/tai suunniteltu käyttö ja tukijakson kesto vastaushetken työn tai työpaikan piirteiden mukaan (%).

	Kotihoidon tuen käyttö ja tukijakson kesto, %					p-arvo
	0 kk	1–3 kk	4 kk tai enemmän	Ei osaa vielä sanoa	Yhteensä, % (n)	
Kaikki työssä / työsuhteessa olevat	62	11	8	19	100 (1 434)	
Sektori						0,002
Yksityinen	64	11	6	19	100 (1 000)	
Kunta	51	11	15	24	100 (150)	
Valtio	62	12	13	14	100 (105)	
Järjestöt/kirkko/yliopisto	53	11	12	23	100 (75)	
Toimiala						< 0,001
Sosiaali- ja terveysala	50	7	19	24	100 (119)	
Opetus ja koulutus	53	17	13	17	100 (60)	
Kauppa / majoitus- ja ravitsemistoiminta	50	11	12	27	100 (107)	
Rahoitus- ja vakuutustoiminta / informaatio ja viestintä / tutkimus / hallinto	58	15	13	14	100 (376)	
Rakentaminen ja kiinteistöala	61	12	4	23	100 (242)	
Liikenne/kuljetus/varastointi	61	15	3	21	100 (122)	
Teollisuus	70	9	3	18	100 (351)	
Muu	66	8	7	19	100 (119)	
Työnantajan henkilöstön sukupuoli-jakauma						< 0,001
Lähes kaikki tai enimmäkseen naisia	54	13	14	19	100 (187)	
Suunnilleen yhtä paljon miehiä ja naisia	59	12	10	20	100 (517)	
Lähes kaikki tai enimmäkseen miehiä	67	10	5	19	100 (715)	
Työnantajan palveluksessa henkilöitä						0,421
Alle 10	64	10	4	22	100 (183)	
10–49	64	10	6	20	100 (235)	
50–249	62	12	8	18	100 (267)	
250 tai enemmän	62	11	9	18	100 (743)	
Työaikaamuoto						0,460
Säännöllinen päivätyö	63	11	8	18	100 (1 104)	
Vuorotyö	61	9	6	24	100 (245)	
Muu työaika	64	10	8	18	100 (83)	

Sosiaali- ja terveysalalla sekä opetuksessa ja koulutuksessa työskentelevien isien joukossa oli vähiten niitä, jotka eivät käyttäneet tai aikoneet käyttää kotihoidon tukea lainkaan, kun taas etenkin teollisuudessa mutta myös esimerkiksi rakennusalalla tai liikenteen, kuljetuksen ja varastoinnin alalla useammat isät aikovat jättää kotihoidon tuen kokonaan käyttämättä verrattuna muihin isiin. Kaikkiaan vähintään neljä kuukautta kotihoidon tukea olivat käyttäneet tai aikovat käyttää muita useammat isät sosiaali- ja terveysalalla, opetuksessa ja koulutuksessa sekä erilaisilla tietotyöaloilla, kuten rahoitus- ja vakuutusosalalla, informaatio- ja viestintäalalla sekä tutkimusalalla ja hallinnossa työskentelevät. Kaupan alalla ja majoitus- ja ravitsemistoiminnassa oli yhtäältä muita enemmän isiä, jotka aikovat käyttää kotihoidon tukea vähintään neljä kuukautta, mutta toisaalta myös isiä, jotka eivät vielä olleet varmoja suunnitelmistaan.

Toisin kuin isyysvapaan käytössä tai kestossa, isien kotihoidon tuen käytössä eivät sen sijaan näkyneet työpaikan koko tai isän työaikamuoto, kuten vuorotyön tekeminen. Isien kotihoidon tuen käyttöä koskeviin suunnitelmiin liittyy kuitenkin myös epävarmuutta, sillä viidennes isistä ei osannut vielä sanoa, aikoiko käyttää tukea. Lopullisen, toteutuneen kotihoidon tuen käytön tarkastelu voisi antaa tukea käyttäneistä isistä tarkemman kuvan.

6.3 Työajan ja työn teon paikan joustot, töiden järjestely työpaikoilla ja perhevapaiden käyttö

Työaikojen ja työn teon paikan joustoja pidetään tärkeinä vanhempien työn ja perheen yhteensovittamisen mahdollisuuksina, mitkä puolestaan voivat helpottaa paluuta perhevapaalta ansiotyöhön (Luotonen, 2012). Etenkin työn ajalliset joustot ovat olleet miespalkansaajilla yleisempiä kuin naispalkansaajilla (Sutela ym., 2019), ja myös harvemmalla Perhevapaakyselyyn vastanneella äidillä oli isiin verrattuna käytettävissä erilaisia työaikajoustoja, kuten liukuvaa työaikaa, mahdollisuutta käyttää ylitoita vapaana tai mahdollisuutta poistua hoitamaan yksityisasiota työpäivän aikana (ks. tarkemmin luku 9 tässä kirjassa). Etätöiden tekeminen on sen sijaan ”tasa-arvoistunut” niin, että mies- ja naispalkansaajilla etätö on käytännössä yhtä yleistä (Sutela & Pärnänen, 2021; Sutela ym., 2019). Etätö yleistyivät etenkin koronapandemian myötä selvästi juuri niinä vuosina, joina Perhevapaakyselyn kohteena olleet vanhemmat pohtivat lapsenhoitoratkaisujaan. Runsaalla etätöiden tekemisellä on voinut olla merkitystä sille, millaisiin perhevapaaratkaisuihin isät ja äidit ovat päätyneet. Seuraavaksi tarkastelemme, miten erilaiset joustomahdollisuudet ovat yhteydessä äitien ja isien perhevapaiden käyttöön.

6.3.1 Äitien työajan joustot ja perhevapaiden käyttö

Äitien kotihoidon tuen käyttö ja tukijaksojen kesto – eli se, kuinka pitkään he kaiken kaikkiaan olivat tai aikovat olla pois työstä lasta hoitaakseen – olivat selvästi yhteydessä siihen, millaisia työaikojen joustomahdollisuuksia palkansaajaäideillä oli käytössään lapsen syntymää edeltävässä työssä (taulukko 6.8, s. 157). Äidit, joilla ei

ollut työssään liukuvaa työaika, mahdollisuutta pitää ylitöitä vapaana tai poistua hoitamaan yksityisasiota työpäivän aikana, käyttivät tai aikoivat kaikkiaan käyttää kotihoidon tukea yli vuoden ajan (24–26 % joustomuodosta riippuen) selvästi yleisemmin kuin äidit, joilla näitä joustomahdollisuuksia oli (15–16 %). Äidit, joilla oli ollut käytössään näitä joustoja, puolestaan kertoivat yleisemmin, etteivät aikoneet käyttää kotihoidon tukea lainkaan tai käyttivät tai aikoivat käyttää tukea enintään puoli vuotta. Joustomahdollisuudet helpottavat usein työn ja perheen yhteensovittamista (Sorsa & Rotkirch, 2020; ks. myös luku 9 tässä kirjassa), mikä voi houkuttaa palaamaan perhevapaalta työhön aiemmin kuin jos vastaavia mahdollisuuksia työaikajoustoihin ei ole. Toisaalta työaikajoustot ovat yleisempiä esimerkiksi korkeasti koulutettujen toimihenkilöiden töissä (Sutela ym., 2019), joissa muutenkin pidetään lyhyempiä perhevapaita, ja harvinaisempia esimerkiksi sosiaali- ja terveysalalla, jossa äidit ovat perhevapaalla keskimääräistä pidempään.

Taulukko 6.8. Äitien kotihoidon tuen toteutunut ja/tai suunniteltu käyttö ja tukijakson kesto lapsen syntymää edeltäneessä työssä käytettävissä olleiden työajan joustojen mukaan (% palkansaajana olleista äideistä).

	Kotihoidon tuen käyttö ja tukijakson kesto, %					p-arvo
	0 kk	1–6 kk	7–12 kk	13+ kk	Yhteensä, % (n)	
Kaikki palkansaajat	17	36	26	20	100 (1 252)	
Liukuva työaika						<0,001
Kyllä	22	38	25	16	100 (562)	
Ei	15	34	27	24	100 (690)	
Mahdollisuus pitää kertyneitä ylitöitä vapaana						0,002
Kyllä	19	39	27	16	100 (593)	
Ei	17	33	26	24	100 (659)	
Mahdollisuus poistua työpaikalta hoitamaan yksityisasiota työpäivän aikana						<0,001
Kyllä	22	38	26	15	100 (660)	
Ei	14	34	26	26	100 (592)	

6.3.2 Isien joustavat työajat ja työn tekemisen paikat, töiden järjestely ja perhevapaiden käyttö

Työn ajallisilla joustomahdollisuuksilla, kuten liukuvalla työajalla, tai liioin työn tekemisen paikan joustolla eli etätöiden tekemisellä ei ollut yhteyttä isien vanhempainvapaan jälkeen pidettävän isyysvapaan käyttöön, mutta sen sijaan nämä joustot olivat isyysvapaata pitäneillä palkansaajaisilla yhteydessä isyysvapaan keston (taulukko 6.9, s. 159–160). Isyysvapaata käyttäneistä isistä useimmat olivat pitäneet pidemmän, vähintään kuuden viikon isyysvapaan, jos heillä oli käytössään liukuva

työaika (74 vs. 64 %), mahdollisuus pitää ylitöitä vapaana (74 vs. 65 %) tai mahdollisuus poistua työpaikalta hoitamaan yksityisasiota kesken työpäivän (73 vs. 65 %) verrattuna isiin, joilla näitä joustomahdollisuuksia ei ollut. Lisäksi enimmäkseen etätöitä viimeisen vuoden aikana tehneet isät olivat pitäneet selvästi yleisemmin pidemmän isyysvapaan (84 %) kuin vain osan aikaa etätöitä tehneet (69 %) tai isät, jotka eivät tehneet etätöitä lainkaan (64 %).⁸ Etätöitä (lähes) koko ajan tehneet isät olivat myös yleisemmin jääneet hoitamaan lasta kotihoidon tuen turvin etenkin lyhyehkön, enintään kolmen kuukauden, jakson ajaksi (16 %) kuin isät, jotka tekivät etätöitä vain osan aikaa (10 %) tai eivät lainkaan (9 %) (taulukko 6.10, s. 161).

Myös isillä työajan ja työnteon paikan joustojen yhteyttä pidemmän isyysvapaan keston voi selittää osaltaan se, että näitä joustoja on yleisemmin käytettävissä korkeasti koulutetuilla ja toimihenkilöillä, jotka ovat käyttäneet etenkin vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata muita isiä yleisemmin. On kuitenkin mahdollista, että isillä, jotka päätyvät perhevapaita käyttämään, on paremmat mahdollisuudet käyttää vapaata pidemmän aikaa, jos heidän työnsä on muutenkin ajan ja paikan suhteen joustavaa; he pystyvät ehkä hyödyntämään sekä perhevapaajärjestelmän että työpaikan tarjoamia joustoja lapsen hoidon järjestämiseksi.

Ansiotyössä käytössä olevien ajan ja paikan joustojen lisäksi isiltä kysyttiin myös, miten heidän työtehtävänsä yleensä järjestellään väliaikaisten poissaolojen, kuten sairas- tai vuosiloman, aikana. Aiempien tutkimusten mukaan työstä poissaolon hankaluus ja työtilanne tai -järjestelyt ovat yksi syy siihen, että isät eivät käytä pitkiä perhevapaita (Närvi, 2017b, 2018; Samtleben ym., 2019). Perhevapaakyselyyn vastanneista isistä vain 17 prosenttia kertoi, että heidän ollessaan väliaikaisesti poissa työstä heidän tilalleen otetaan sijainen. Valtaosa, lähes kolme neljästä (72 %), ilmoitti, että töitä jaetaan työtovereiden kesken. Reilu neljännes (27 %) kertoi, että töitä tai ainakaan osaa niistä ei hoida kukaan muu, vaan isä itse hoitaa välttämättömimmät työt poissaolon aikana, ja runsaalla kolmanneksella (36 %) työt jäävät odottamaan isän paluuta työhön. Työt voidaan järjestellä myös useammalla tavalla: esimerkiksi isistä, joille yleensä palkattiin sijainen, silti yli puolella (56 %) töitä myös jaettiin työtovereille, mutta melko harva joutui tekemään välttämättömiä töitä itse (6 %) tai töitä jäi lisäksi odottamaan isän paluuta työhön (13 %). Jos töitä jaettiin työtovereille, viidennes (19 %) teki silti välttämättömiä töitä myös itse ja vielä useammalla (29 %) töitä jäi odottamaan omaa paluuta työhön.

8 Äideiltä ei ole tietoa lapsen syntymää edeltävästä etätöiden tekemisestä, joten sen yhteyttä kotihoidon tukikauden keston emme voineet tarkastella. Työssä olevilta vastaajilta kysyttiin etätöiden tekemisestä viimeisen vuoden aikana, joten äideistä kysymykseen vastasivat vain ne, jotka eivät olleet käyttäneet kotihoidon tukea tai olivat jo palanneet tuelta työhön.

Taulukko 6.9. Isien vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käyttö ja kesto työajan ja työnteon paikan joustojen ja työtehtävien järjestelyn mukaan (% palkansaajana olevista isistä).

	Isyysvapaan käyttö vanhempainvapaan jälkeen, % isistä					Isyysvapaan kesto (käytetty ja suunniteltu) vanhempainvapaan jälkeen (% jo vapaata käyttäneistä)			
	Ei, eikä aio	Ei vielä, mutta aikoo	On käytetty	Yhteensä, % (n)	p-arvo	1-5 viikkoa	6-9 viikkoa	Yhteensä, % (n)	p-arvo
Kaikki palkansaajat	21	19	61	100 (1 266)		29	71	100 (759)	
Työn ajan ja paikan joustot									
Liukuva työaika					0,608				0,002
Kyllä	21	18	61	100 (835)		26	74	100 (499)	
Ei	19	20	61	100 (431)		37	64	100 (260)	
Mahdollisuus pitää kertyneitä ylitoita vapaana					0,689				0,014
Kyllä	21	18	61	100 (827)		27	74	100 (500)	
Ei	20	20	60	100 (439)		35	65	100 (259)	
Mahdollisuus poistua työpaikalta hoitamaan yksityisasiota työpäivän aikana					0,515				0,041
Kyllä	21	18	61	100 (918)		27	73	100 (554)	
Ei	19	21	60	100 (348)		35	65	100 (205)	
Tehnyt etätöitä viimeisen vuoden aikana					0,509				< 0,001
Kyllä, (lähes) koko ajan	18	18	64	100 (324)		16	84	100 (208)	
Kyllä, osan aikaa	20	19	61	100 (386)		31	69	100 (232)	
Ei	22	19	58	100 (551)		37	64	100 (317)	

Taulukko 6.9 jatkuu.

Jatkoa taulukkoon 6.9.

	Isyyssvapaan käyttö vanhempainvapaan jälkeen, % isistä					Isyyssvapaan kesto (käytetty ja suunniteltu) vanhempainvapaan jälkeen (% jo vapaata käyttäneistä)			
	Ei, eikä aio	Ei vielä, mutta aikoo	On käytänyt	Yhteensä, % (n)	p-arvo	1-5 viikkoa	6-9 viikkoa	Yhteensä, % (n)	p-arvo
Työtehtävien järjestely väliaikaisen poissaolon aikana									
Tilalle otetaan sijainen					0,003				0,584
Kyllä	25	11	65	100 (226)		30	70	100 (145)	
Ei	19	20	61	100 (1 117)		27	73	100 (682)	
Töitä jaetaan työtovereiden kesken					0,001				0,125
Kyllä	20	20	60	100 (963)		26	74	100 (576)	
Ei	21	12	68	100 (380)		32	69	100 (251)	
Töitä ei hoida kukaan muu, mutta hoitaa itse välttämättömimmät					0,653				0,187
Kyllä	21	19	60	100 (364)		24	76	100 (216)	
Ei	20	18	63	100 (979)		29	71	100 (611)	
Töitä ei hoida kukaan, ne jäävät odottamaan isän paluuta					0,002				0,125
Kyllä	17	15	68	100 (488)		25	75	100 (331)	
Ei	22	20	58	100 (855)		30	70	100 (496)	

Taulukko 6.10. Isien kotihoidon tuen toteutunut ja/tai suunniteltu käyttö ja tukijakson kesto työajan ja työnteon paikan joustojen ja työtehtävien järjestelyn mukaan (% palkansaajana olevista isistä).

	Kotihoidon tuen käyttö ja tukijakson kesto, %					p-arvo
	0 kk	1–3 kk	4 kk tai enemmän	Ei osaa vielä sanoa	Yhteensä, % (n)	
Kaikki palkansaajat	65	11	5	20	100 (1 255)	
Työn ajan ja paikan joustot						
Liukuva työaika						0,118
Kyllä	65	12	5	18	100 (828)	
Ei	64	9	5	23	100 (427)	
Mahdollisuus pitää kertyneitä ylityitä vapaana						0,499
Kyllä	65	11	4	20	100 (821)	
Ei	63	10	6	21	100 (434)	
Mahdollisuus poistua työpaikalta hoitamaan yksityisasiota työpäivän aikana						0,284
Kyllä	64	11	5	19	100 (912)	
Ei	65	9	4	22	100 (343)	
Tehnyt etätöitä viimeisen vuoden aikana						0,010
Kyllä, (lähes) koko ajan	61	16	7	17	100 (321)	
Kyllä, osan aikaa	67	10	4	19	100 (384)	
Ei	65	9	5	22	100 (545)	
Työtehtävien järjestely väliaikaisen poissaolon aikana						
Tilalle otetaan sijainen						0,007
Kyllä	56	9	13	22	100 (223)	
Ei	63	12	7	19	100 (1 108)	
Töitä jaetaan työtovereiden kesken						0,556
Kyllä	62	11	7	20	100 (956)	
Ei	62	12	9	17	100 (375)	
Töitä ei hoida kukaan muu, mutta hoitaa itse välttämättömimmät						0,207
Kyllä	64	12	8	15	100 (362)	
Ei	61	11	8	21	100 (969)	
Töitä ei hoida kukaan, ne jäävät odottamaan isän paluuta						0,002
Kyllä	63	13	10	15	100 (484)	
Ei	62	10	7	22	100 (847)	

Töiden järjestely isän väliaikaisten poissaolojen aikana oli myös yhteydessä siihen, käyttikö tai aikoiko isä käyttää vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata (taulukko 6.9, s. 159–160) tai kotihoidon tukea (taulukko 6.10, s. 161). Isät, joiden työtehtäviä hoitamaan palkattiin yleensä poissaolon ajaksi sijainen, olivat hieman muita yleisemmin jo käyttäneet isyysvapaata (65 % vs. 61 %) tai toisaalta eivät aikoneet käyttää sitä ollenkaan (25 % vs. 19 %), kun taas isät, joille sijaista ei yleensä otettu, aikovat muita yleisemmin käyttää isyysvapaata vasta myöhemmin (20 % vs. 10 %) (taulukko 6.9). Kotihoidon tuen käyttöön työtehtävien järjestely sen sijaan oli yhteydessä siten, että isät olivat käyttäneet tai aikovat vielä käyttää tukea vähintään neljän kuukauden ajan yleisemmin, jos heille yleensä palkattiin poissaolojen ajaksi sijainen verrattuna niihin, joille sijaista ei otettu (13 % vs. 7 %) (taulukko 6.10). Tieto sijaisen palkkaamisesta voi yhtäältä helpottaa vapaalle jäämistä, mutta toisaalta isät voivat myös ajatella sijaisen rekrytoinnin ja perehdytyksen olevan työnantajan kannalta vaihalloista ja siksi jättävät vapaansa käyttämättä.

Jos töitä jaettiin isän poissaolon aikana työtovereille, isät aikovat muita isiä yleisemmin käyttää isyysvapaata vasta myöhemmin (20 % vs. 12 %) ja harvempi oli jo käyttänyt vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata (60 % vs. 67 %) (taulukko 6.9). Myös pelko työtovereille aiheutuvasta ylimääräisestä työstä voi saada isät epäilemään vapaalle jäämistä, joskaan tulokset eivät kerro, käyttivätkö vapaata myöhemmäksi lykkäävät isät lopulta vapaansa. Kyselyssä ei tosin kysytty työtehtävien järjestelystä mahdollisen isyysvapaan aikana, mutta isät voivat pohtia mahdollisuuksiaan ja intoaan käyttää isyysvapaata juuri aiempien poissaolojen hoitumisen perusteella.

Sen sijaan isät, joiden työtehtäviä ei poissaolojen aikana yleensä hoida kukaan muu vaan työt odottavat hänen paluutaan työhön, olivat muita yleisemmin jo käyttäneet vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata (68 % vs. 58 %) ja harvempi heistä aikoi lykätä vapaan pitämistä tai jättää sen kokonaan pitämättä. Isyysvapaata vanhempainvapaan jälkeen pitäneiden joukossa vapaajakson kesto ei kuitenkaan ollut yhteydessä työtehtävien järjestelyyn. Myös kotihoidon tukea (ja hoitovapaata) olivat käyttäneet tai aikovat käyttää hieman useammat niistä isistä, joiden työtehtävät jäivät yleensä odottamaan isän paluuta työhön, ja harvempi heistä oli vielä epävarma vapaalle jäämisestä (taulukko 6.10). Kotihoidon tuki ja hoitovapaa ei tällöin jäänyt isiltä kuitenkaan välttämättä sen harvemmin käyttämättä.

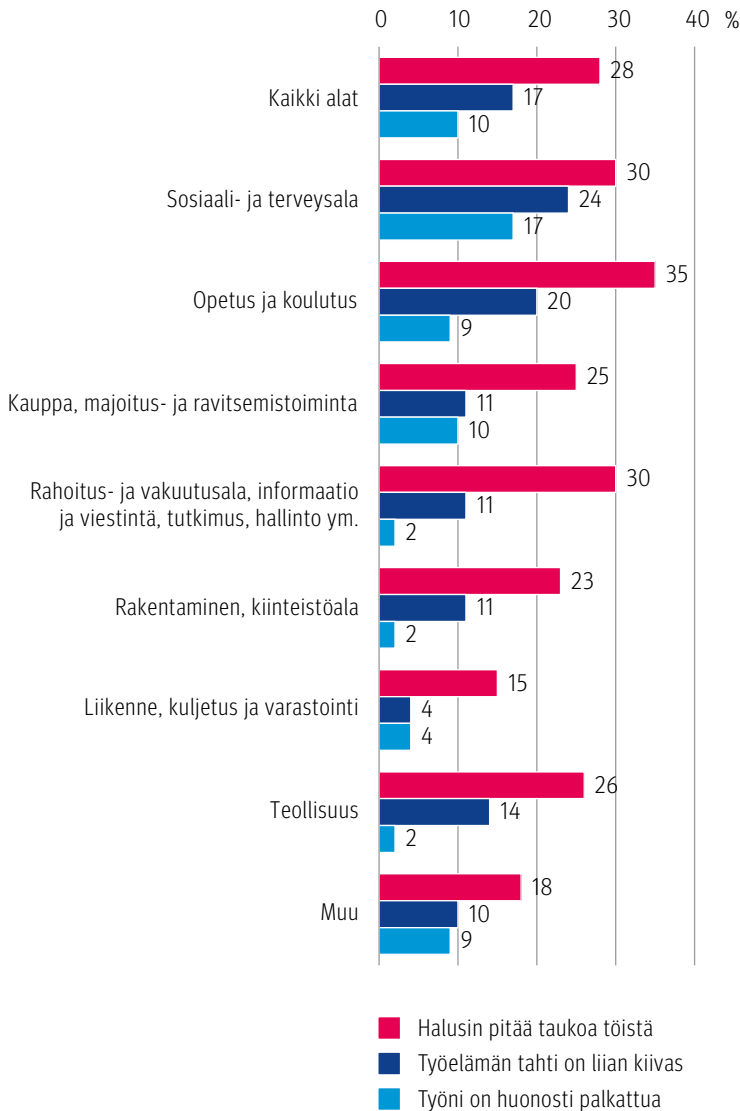
6.4 Ansiotyö äitien perhevapaaratkaisujen perusteluissa eri toimialoilla

Äitien perusteluita kotihoidon tuen käytölle kuvattiin tämän kirjan luvussa 4. Tarkastelemme tässä luvussa vielä tarkemmin äitien keskeisimpiä työhön liittyviä perusteluja olla työstä pois hoitamassa lasta vanhempainvapaan jälkeen kotihoidon tuen turvin sen mukaan, millä toimialalla äidit työskentelivät.

Luvussa 4 selvisi, että äideistä reilu neljännes kertoi käyttäneensä kotihoidon tukea, koska halusi pitää taukoa työelämästä. Muut työhön liittyvät perustelut olivat selvästi

harvinaisempia – kuitenkin joka kuudes äiti kertoi syyksi kotihoidon tuen käyttämiselle työelämän kiivaan tahdin ja joka kymmenes huonon palkkauksen.

Kuvio 6.1. Äitien yleisimmät työhön liittyvät kotihoidon tuen käytön perustelut äidin viimeisimmän toimialan mukaan (% , n = 1 394).

Kuviossa 6.1 on esitetty näiden työhön liittyvien kotihoidon tuen käytön perusteluiden esittäneiden äitien osuudet äidin toimialan mukaan. Selvästi useampi opetus- ja koulutustehtävissä toimivista äideistä nosti kotihoidon tuen käytön perusteluksi halun pitää töistä taukoa (35 %) verrattuna muihin äiteihin. Tämän perustelun esitti

muita äitejä useampi myös sosiaali- ja terveydenhoitoalalla (30 %) sekä tietotyöaloilla, kuten rahoituksen ja vakuutuksen, informaation ja viestinnän, tutkimuksen ja hallinnon parissa, (30 %) työskennelleistä äideistä.

Myös sosiaali- ja terveystalalla (24 %) sekä opetuksen ja koulutuksen alalla (20 %) työskennelleistä äideistä useampi kuin muista äideistä perusteli kotihoidon tuen käyttämistään työelämän kiivaalla tahdilla. On mahdollista, että näillä aloilla kasvava pula henkilöstöstä näkyy kiireen lisääntymisenä työpaikoilla, ja tämä hillitsee osalla äideistä halua palata takaisin töihin hoitovapaalta. Aiemmin tässä luvussa havaittiin myös, että kokemus työn liiallisesta kuormittavuudesta oli näillä aloilla yleisempää. Sosiaali- ja terveystalalla työskennelleistä äideistä useampi (17 %) esitti myös matalan palkkatason perusteluksi kotihoidon tuen käytölle muilla aloilla työskennelleisiin verrattuna. Naisemmistöisille sosiaali-, terveys- ja opetusaloilla näyttää siis kasautuvan muita aloja enemmän sellaisia työn työntekijöitä, jotka saavat äidit olemaan pidempään pois työstä lapsen hoitamiseksi.

Tämän kirjan luvussa 3 selvisi, että myös isistä lähes kolmannes perusteli kotihoidon tuen käyttämistään tauon pitämisellä työstä. Kotihoidon tukea käyttäneitä ja tauon työstä perusteluksi esittäneitä isiä oli kuitenkin määrällisesti niin vähän, ettei isien perustelujen toimialan mukainen tarkastelu ole mahdollista. Myös vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käyttöä isät perustelivat melko yleisesti tauon pitämisellä työstä (42 %), mutta tässä perustelussa ei ollut isien välillä ammattialan mukaisia eroja.

6.5 Yhteenveto

- Äideistä joka neljännellä ei ollut äitiysvapaan alkaessa voimassa olevaa työsuhdetta tai yritystoimintaa, ja 1–2-vuotiasta lasta kyselyhetkellä vielä kotona hoitavista tämä tilanne oli kolmanneksella.
- Vaikka vailla työsuhdetta olevat äidit hoitivat lasta kotihoidon tuen turvin pidempään, etenkin useamman kerran työttömänä olleista samoin kuin työttömyyden uhkaa kokeneista äideistä muita useampi jätti kotihoidon tuen käyttämättä verrattuna muihin äiteihin. Vastaavasti työttömyyttä tai sen uhkaa kokeneet isät käyttivät vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata lyhyemmän aikaa.
- Työnsä liian kuormittavaksi kokevat äidit käyttivät muita äitejä yleisemmin vanhempainvapaan lisäksi myös kotihoidon tukea, kun taas vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata käyttäneet, ansiotyössään kuormittuneet isät olivat vapaalla muita isiä lyhyemmän aikaa.
- Sekä äidit että isät käyttivät kotihoidon tukea yleisemmin ja pidempään kuntasektorilla, naisemmistöisillä työpaikoilla sekä sosiaali- ja terveystalalla ja opetusalailla.

- Sosiaali- ja terveysalalla sekä opetuslalla työskennelleet äidit perustelivat kotihoidon tuen käyttämistä muita yleisemmin halulla pitää taukoa työstä ja työelämän kiivaalla tahdilla, sote-alalla olevat myös työn huonolla palkkauksella.
- Isät käyttivät vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata yleisemmin naisenemmistöisillä ja suurilla työpaikoilla. Isistä, jotka tätä vapaata käyttivät, pidempiä kausia pitivät muun muassa opetuksessa ja koulutuksessa tai muilla tietotyön ja hallinnon aloilla työskentelevät isät, lyhyempiä kausia esimerkiksi kuljetus- tai rakennusalalla työskentelevät.
- Äideistä, joilla oli työssään käytettävissä erilaisia työaikajoustoja, muita harvempi käytti kotihoidon tukea tai käytti sitä lyhyempiä kausia. Isyysvapaata vanhempainvapaan jälkeen käyttäneet isät puolestaan olivat isyysvapaalla pidempään, jos heillä oli käytössään työaikajoustoja tai jos he tekivät paljon etätöitä.
- Isistä harvempi kuin joka viides kertoi, että heidän ollessaan väliaikaisesti poissa työstä heidän tilalleen otetaan sijainen; isistä valtaosan työtehtäviä jaetaan työtovereiden kesken. Yleisimmin isyysvapaata vanhempainvapaan jälkeen olivat jo pitäneet isät, joiden työtehtäviä ei poissaolon aikana hoida kukaan muu, vaan työt odottavat isän paluuta työhön.

Tarkastelimme tässä luvussa sitä, miten äitien ja isien asema työelämässä sekä mahdollinen työn epävarmuus heijastuu perhevapaiden käyttöön ja käytettyjen vapaiden keston. Lisäksi tarkastelimme sitä, miten työssä käyvät vanhemmat käyttävät perhevapaita erilaisilla työpaikoilla ja erilaisissa töissä.

Äidit tekevät ratkaisuja lapsenhoidosta johtuvien työelämästä poissaolojen eli perhevapaiden kestosta useimmiten epävarmemmassa työtilanteessa kuin isät. Kun isistä valtaosa oli pääasiallisesti työssä ennen lapsen syntymää, moni äiti oli jo ennen uudelle äitiysvapaalle jäämistä työelämän ulkopuolella, useat hoitamassa edellistä lasta, ja he jäivät siten hoitamaan lasta ilman voimassa olevaa työsuhdetta. Työssä olleilla äideillä on myös määräaikaista työsuhdetta, jotka voivat päättyä äitiysvapaan alkaessa (ks. luku 8 tässä kirjassa). Määräaikaiset työsuhdet ja työttömyyskokemukset olivat äideillä yleisempiä kuin isillä. Kyselyyn vastanneissa isissä ei tosin ollut isiä, jotka eivät käyttäneet lainkaan isyys- tai vanhempainvapaata ja joiden tiedetään yleisemmin olevan esimerkiksi työttömiä (Lammi-Taskula ym., 2017; Närvi, 2018; Saarikallio-Torp & Haataja, 2016). Äideillä yleisempi epävarmuus työsuhteen jatkumisesta liittyy juuri äitien määräaikaisiin työsuhteisiin. Isät sen sijaan kokivat äitejä yleisemmin esimerkiksi irtisanomisen tai työn menettämisen uhkaa.

Vaikka vailla työsuhdetta olevat äidit hoitivat lasta kotihoidon tuella pidempään (ks. luku 4 tässä kirjassa, myös Närvi ym., 2023), aiemmat työttömyyskokemukset samoin kuin kokemukset työtilanteen epävarmuudesta olivat sekä äideillä että isillä yhteydessä lyhyempiin perhevapaisiin: äideillä kotihoidon tuen, isillä taas vanhem-

painvapaan jälkeisen isyysvapaan käyttöön. Tulokset ovat samankaltaisia kuin aiemman perhevapaakyselyyn perustuvissa tutkimuksissa (Närvi, 2017a; Närvi & Salmi, 2019b). Jos työtilanne ja myös toimeentulo on epävarma, työstä on ehkä pidettävä kiinni tai työtä on otettava vastaan silloin, kun sitä on tarjolla. Vanhemmat voivat pyrkiä välttämään pitkiä poissaoloja työstä, jos kokevat huolta taloudesta tai painetta varmistaa asemaansa työpaikalla tai työelämässä yleisemmin.

Työn menettämiseen tai toimeentulon epävarmuuteen liittyviä uhkia yleisempiä epävarmuustekijöitä vanhemmilla olivat kokemus työn kuormittavuudesta yli sietokyvyn ja työn määrän ennakoimattomuudesta. Liiallisesta kuormittavuudesta kertoi lähes kolmannes niin äideistä kuin isistäkin, yleisimmin sosiaali- ja terveydenhoitoalalla ja opetuksen ja koulutuksen aloilla työskennelleet. Työkuormituksen yhteys äitien ja isien työstä poissaolon keston lapsenhoidon vuoksi oli erisuuntainen. Lapsen syntymää edeltävässä työssään kuormittuneista äideistä useampi kuin muista äideistä käytti vanhempainvapaan lisäksi kotihoidon tukea, kun taas vastaushetkenä työssään kuormittuneet, isyysvapaata käyttäneet isät pitivät muita lyhyemmän vapaan. Kuormittuneet isät saattavat ajatella pidemmän poissaolon työstä vain lisäävän työtaakkaa (Närvi, 2017b), äidit taas haluavat ehkä pitää pidempää taukoa kuormittavasta työstä (Hietamäki ym., 2018; Närvi, 2017a; Repo, 2012; ks. myös luku 4 tässä kirjassa). Tauko työstä ja työelämän liian kiivas tahti olivatkin yleisempiä perusteluja lapsen kotihoidolle kotihoidon tuen turvin juuri sote- ja opetusalojen äideillä verrattuna muilla toimialoilla työskennelleisiin. Etenkin naispalkansaajien ja julkisen sektorin työntekijöiden kokemukset kiireestä ja työssä jaksamisen ongelmista ovat olleet kasvusuunnassa jo jonkin aikaa (Sutela ym., 2019).

Vanhempien kokemukset työn epävarmuudesta ja kuormittavuudesta kytkeytyvät myös siihen, millä aloilla ja millaisilla työpaikoilla he työskentelevät. Kyselyyn vastanneista isistä suuri osa työskenteli yksityisellä sektorilla sekä miesenemmistöisillä työpaikoilla, äidit puolestaan yleisesti myös kuntasektorilla ja useimmiten naisenemmistöisillä työpaikoilla. Myös äideille ja isille tyypilliset ammattialat erosivat selvästi toisistaan. Kyselyyn vastanneiden vanhempien tilanne heijastelee suomalaisten työmarkkinoiden vahvaa sukupuolen mukaista segregatiota (Tilastokeskus, 2021a).

Kuntasektorilla ja naisenemmistöisillä työpaikoilla ja esimerkiksi sosiaali- ja terveys- sekä opetusaloilla työskennelleistä äideistä ja isistä muita useampi käytti kotihoidon tukea ja myös keskimääräistä pidempiä tukikausia. Myös vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käyttö oli isien joukossa yleisempää nais- kuin miesenemmistöisillä työpaikoilla. Sen sijaan isät käyttivät tätä isyysvapaata ammattialasta riippumatta yhtä yleisesti. Kuitenkin tätä isyysvapaata käyttäneistä muita pidempään sitä aikoiivat käyttää opetuksessa ja koulutuksessa työskentelevät isät, ja lyhyemmän aikaa taas liikenteen, kuljetuksen ja varastoinnin tehtävissä tai rakennus- ja kiinteistöalalla työskentelevät isät. Erilaisilla tietotyöaloilla, kuten rahoitus- ja vakuutusaloilla, infor-

maation ja viestinnän parissa, tutkimuksessa tai hallinnon alalla, työskentelevät isät käyttivät myös muita pidempään niin isyysvapaata kuin kotihoiton tukeakin.

Ratkaisut perhevapaan ja siten työstä poissaolon pituudesta kytkeytyvät myös siihen, millaisia käytäntöjä ja millainen työkuulttuuri työpaikalla on (Haas & Hwang, 2019). Erilaiset työaikajoustot sekä etätyö voivat helpottaa työn ja perheen yhteensovittamista (Sorsa & Rotkirch, 2020; ks. myös luku 9 tässä kirjassa) ja siten vähentää tarvetta (pitkälle) perhevapaalle. Esimerkiksi äidit, joilla ei ollut ennen lapsen syntymää työssään mahdollisuutta erilaisiin työajan joustoihin, kuten liukuvaan työaikaan, aikoivat kaikkiaan hoitaa lasta kotona pidempään kuin äidit, joilla näitä joustomahdollisuuksia oli. Työaikajoustot ovat harvinaisempia esimerkiksi juuri sosiaali- ja terveysalalla, jossa äidit olivat perhevapaalla keskimääräistä pidempään. Näillä äideillä pidemmällä perhevapaalla olemisessa voi olla kyse paitsi työkuulttuurista, jossa suhtaudutaan myönteisesti vanhempien hoivavelvollisuuksiin, myös työn ja perheen yhteensovittamisen hankaluudesta, joka saa äidit lykkäämään paluuta työelämään. Vuorotyön tekeminen tai muuten epäsäännölliset työajat tosin eivät olleet yhteydessä äitien perhevapaiden keston.

Isillä puolestaan työ, jossa on mahdollisuus työajan ja työnteon paikan joustoihin, näyttää yhdistyvän pidempien isyysvapaajaksojen käyttöön niillä isillä, jotka käyttivät vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaakiintiötä. Samoin vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata olivat yleisimmin käyttäneet isät, joiden työtehtäviä ei hoitanut kukaan muu vaan tehtävät odottivat isän paluuta työhön. Työajan ja työnteon paikan joustot ovatkin erityisen yleisiä tietotyössä, jolle on myös tyypillistä itseohjautuvuus ja suuri autonomia (Niemistö ym., 2017; Tammelin ym., 2017). Tällaisissa töissä isät saattavat kokea perhevapaan olevan helpommin järjestettävissä, jos omien töiden ajoitukseen on mahdollista vaikuttaa eivätkä työ- tai sijaisjärjestelyt kuormita työtovereita tai esihenkilöitä. Perhevapaakyselyyn vastanneista isistä melko harvan työtehtävät olivat sellaisia, että niihin otetaan sijainen isän väliaikaisen poissaolon ajaksi. Aiemmissa haastattelututkimuksissa isät ovat kuvanneet juuri työn ja työnantajan joustavuuden mahdollistavan myös perhevapaiden käytön yhtenä työn ja perheen yhteensovittamisen keinona, joskin tällaisissa töissä ansiotyö myös helposti liukuu vapaa-ajalle ja isät voivat kokea painetta hoitaa työtehtäviään myös perhevapaalla ollessaan (Närvi, 2017b; Närvi & Salmi, 2019b).

Etenkin isien on aiemmissa tutkimuksissa havaittu epäröivän pidemmälle perhevapaalle jäämistä, jos he arvelet pitkän poissaolon työstä olevan hankalaa (Närvi, 2018; Närvi & Salmi, 2019b). Vajaa kolmannes sekä Perhevapaakyselyyn vastanneista isistä että äideistä oli kyselyn hetkellä tai ennen lapsen syntymää töissä pienissä, alle 50 työntekijän työorganisaatioissa, joissa työntekijöiden perhevapaista aiheutuvat järjestelyt, kuten työtehtävien järjestely, sijaisten rekrytointi ja perehdytys, voivat aiemman tutkimuksen mukaan aiheuttaa enemmän hankaluuksia kuin suuremmissa organisaatioissa (Salmi ym., 2009). Pienissä työpaikoissa työskentelevät isät jättivät-

kin vanhempainvapaan jälkeen pidettävän isyysvapaan useammin käyttämättä tai vasta suunnittelivat käyttävänsä sitä. Pienissä työpaikoissa työskennelleiden äitien joukossa sen sijaan oli muita enemmän yhtäältä kotihoidon tuen käyttämättä jättäneitä tai enintään puoli vuotta sitä käyttäneitä ja toisaalta tukea pitkään käyttäneitä äitejä. Myös äidit voivat pohtia sijaisjärjestelyjen aiheuttamia hankaluuksia työpaikalla ja pyrkiä siksi pitämään lyhyemmän perhevapaan. Toisaalta pitkän perhevapaan ajalle voi joskus olla helpompaa järjestää sijainen.

Tämän tutkimuksen tulokset kertovat osaltaan siitä, että pienten lasten vanhempien työtilanteen epävarmuus mutta myös työssä olevien vanhempien työn laatu ja työpaikkojen käytännöt heijastuvat siihen, käyttävätkö äidit ja isät perhevapaita ja kuinka pitkiksi työstä poissaolot lapsenhoidon vuoksi muodostuvat. Vanhempien ratkaisuissa voi näkyä se, kuinka helppoa tai hankalaa vapaata on työstä pitää tai edes ajatella mahdolliseksi ja houkutteleeko ansiotyö palaamaan perhevapaalta nopeammin vai työntääkö se vapaalle pidemmäksi aikaa. Vaikka äidit ja isät käyttävät pidempiä perhevapaita osin samantyyppisillä työpaikoilla ja samankaltaisissa työtilanteissa, ratkaisut ovat myös sukupuolistuneita ja erilaiset työtilanteet näkyvät äitien ja isien ratkaisuissa toisinaan myös eri tavoin.

7 Yhden vanhemman kotitaloudet ja perhevapaat

Anu Kinnunen ja Anneli Miettinen

Edellisissä luvuissa on käsitelty perhevapaiden käyttöä ja tähän yhteydessä olevia tekijöitä kaikissa suomalaisissa lapsiperheissä. Tässä luvussa tarkastelemme erikseen yhden vanhemman perheitä, joissa työn ja perheen yhteensovittamisen tai perhevapaiden käytön mahdollisuudet voivat poiketa merkittävästikin kahden aikuisen talouksissa asuvien vanhempien mahdollisuuksista. Tarkastelumme kohdistuu yhden vanhemman talouksissa asuviin äiteihin, ja keskitymme erityisesti äidin kotihoidon tuen käyttöön sekä lapsen isän isyysvapaan käyttöön.

Yhden vanhemman perheellä tarkoitetaan tässä tutkimuksessa perhetilannetta, jossa vanhempi asuu yhden vanhemman ja lasten taloudessa. Kyseessä voi olla lapsen yksin hankkinut vanhempi, muutoin yksinhuoltaja, yhteishuoltaja tai vuoroviikkovanhempi. Tilastokeskuksen perhetilastojen mukaan lähes neljäsosa (23 %) kaikista lapsiperheistä on yhden vanhemman perheitä. Perhetilastoissa yhden vanhemman perheitä ovat perheet, joissa vanhempi asuu lapsen tai lapsien kanssa ilman puolisoa. Valtaosassa (noin 85 %) näistä lapsen kanssa asuva aikuinen on lapsen tai lasten äiti. (Tilastokeskus, 2023b)

Yhden vanhemman perheitä, joissa oli alle 7-vuotiaita lapsia, oli Suomessa vuonna 2022 runsaat 41 000. Tämä on 17 prosenttia kaikista lapsiperheistä, joissa asui alle 7-vuotiaita lapsia. Valtaosa näistä yhden vanhemman perheistä oli äiti ja lapsi(a)-perheitä. Vain kahdeksan prosenttia alle 7-vuotiaiden lasten yhden vanhemman perheistä on isän ja lapsen tai lasten muodostamia perheitä. (Tilastokeskus, 2023b.) Alle kolmevuotiaiden lasten perheiden perherakenteesta ei ole saatavilla tilastotietoja, mutta on todennäköistä, että näistä ylivoimainen enemmistö on äiti ja lapsi(a)-perheitä.

Perhevapaajärjestelmä on luotu auttamaan perheitä sovittamaan yhteen työn ja perheen vaatimuksia. Työn ja perheen yhteensovittamista tarkastelevassa tutkimuksessa ei useinkaan huomioida yhden vanhemman talouksien erityispiirteitä. Tutkimukselle on kuitenkin suuri tarve, koska suuri joukko lapsia elää yhden vanhemman taloudessa ja työn ja perheen yhteensovittaminen on erityisen haasteellista silloin, kun samassa taloudessa ei ole toista vanhempaa (Byron, 2005; Forma, 2009; Innstrand ym., 2010; Michel ym., 2011; Moilanen ym., 2019). Yhden vanhemman talouksissa asuvien vanhempien (sekä äitien että isien) työllisyys on selvästi muita vanhempia matalammalla tasolla (Härkönen ym., 2023). Työn ja perheen yhteensovittamisen vaikeudet voivat osaltaan hidastaa yhden vanhemman talouksissa asuvien vanhempien paluuta työelämään ja lisätä esimerkiksi kotihoidon tuen käyttöä. Ennen lapsen saantia työmarkkinoiden ulkopuolella olevat äidit palaavat työhön muita äitejä myöhemmin (Räsänen ym., 2019). Kotihoidon tuen määrä (hoitolisä ja kuntalisät) vaikuttaa kuitenkin kotihoidon tukijakson pituuteen riippumatta äidin aikaisem-

masta työmarkkinatilanteesta (Räsänen ym., 2019). Etenkin pienpalkka-aloilla työskentelevät voivat lisäksi saada muita etuuksia, joiden menettäminen voi muodostaa kynnyksen työhön paluulle, varsinkin sellaisissa ammateissa tai työtehtävissä, joissa hankalat työajat tekevät ansiotyön ja lasten hoidon yhteensovittamisen haasteelliseksi (Farchy & Immervoll, 2021).

Yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien työllisyystilanne on Suomessa heikentynyt viime vuosina muihin äiteihin verrattuna. Vielä 1980-luvun lopulla yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien työllisyys oli lähes samalla tasolla kuin kahden vanhemman talouksissa asuvien äitien. Viimeksi kuluneen vuosikymmenen aikana ero on kuitenkin kasvanut niin, että vuonna 2018 yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien työllisyysaste oli 12 prosenttiyksikköä pienempi kuin kahden vanhemman talouksissa asuvien äitien. Osa työllisyyseroista selittyy sillä, että yhden vanhemman talouksissa asuvat äidit ovat keskimäärin vähemmän koulutettuja kuin kahden vanhemman talouksissa asuvat äidit; silti myös matalasti koulutettujen äitien kohdalla yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien työllisyys jää jälkeen kahden vanhemman talouksissa asuvista matalasti koulutetuista äideistä. (Härkönen ym., 2023.) Työskentely pienipalkkaisilla naisvaltaisilla aloilla on yleisempää yhden vanhemman talouksissa asuvilla äideillä kahden vanhemman talouksien äiteihin verrattuna (Nieuwenhuis, 2020; Nieuwenhuis & Maldonado, 2018). Taloudelliseen toimeentuloon liittyvät huolet ovatkin erityisesti yhden vanhemman talouksissa merkittävä henkistä hyvinvointia kuormittava tekijä (Bull & Mittelmark, 2009).

Kumppanin rooli on keskeinen pikkulapsiperheessä sovitettaessa työtä ja perhettä yhteen (Adams & Golsch, 2021; Byron, 2005; Nomaguchi, 2012; Reimann ym., 2022; van Daalen ym., 2006). Yhden vanhemman perheiden työn ja perheen yhteensovittamisen vaikeudet eivät kuitenkaan välttämättä liity pelkästään siihen, että taloudessa asuu vain yksi aikuinen, vaan taustalla on usein muitakin tekijöitä, kuten matala tulotaso tai muut työhön liittyvät tekijät (Baxter & Alexander, 2008). Matalan koulutustason ammatteihin liittyy matalan palkkatason lisäksi usein vähemmän joustomahdollisuuksia työajoissa ja runsaammin työn epävarmuustekijöitä (Sutela ym., 2019). Nämä vaikeuttavat työn ja perheen yhteensovittamista yhtä lailla niin yhden kuin kahdenkin vanhemman talouksissa (Moilanen ym., 2019; Nieuwenhuis, 2020; Nieuwenhuis & Maldonado, 2018). Yhden vanhemman talouksissa asuvat äidit myös aktiivisesti etsivät keinoja työn ja perheen yhteensovittamiseen (Moilanen ym., 2019; Roman, 2017). He muuttavat viikoittaista tai päivittäistä työaikaansa tai vaihtavat työpaikkaa. Yhden vanhemman talouksissa asuvat äidit turvautuvat muita äitejä useammin myös perheen ulkopuoliseen, esimerkiksi sukulaisten ja ystävien, apuun (Alsarve, 2020; Roman, 2017).

Työn ja perheen yhteensovittamisen vaikeudet voivat pahimmillaan johtaa pidentyneisiin työelämäkatkoihin tai jopa työelämästä vetäytymiseen (Ciabattari, 2007; Forma, 2009). Yhden vanhemman perheiden äitien pitkät kotihoidontukijaksot voi-

vat nekin osin selittyä työn ja perheen yhteensovittamisen haasteilla (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2023; Moilanen ym., 2019; Morosow & Jalovaara, 2019). Yhden vanhemman talouksissa asuvat äidit ovat myös suuremmassa köyhyysriskissä kahden vanhemman perheisiin verrattuna (Hakovirta, 2006; Nieuwenhuis, 2020). Suurempi köyhyysriski voi liittyä työllistymisen haasteisiin, mutta myös siihen, että yhden vanhemman talouksissa asuvat äidit ovat muita pidempään hoitovapaalla ja kotihoidon tuen (ja mahdollisesti muiden sosiaalietuuksien) varassa.

7.1 Yhden vanhemman taloudet tässä tutkimuksessa

Tässä tutkimuksessa aineiston muodostamisen yhteydessä poimittiin erillinen yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien otos. Äitien perusjoukosta erotettiin yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien perusjoukko, josta poimittiin 2 500 henkilöä käsittävä otos (ks. luku 2). Yhden vanhemman taloudet pääteltiin lapsilisän yksinhuoltajakorotuksen avulla (äidille oli maksettu lapsilisän yksinhuoltajakorotusta huhtikuussa 2022). Yhden vanhemman talouksien tarkastelu kohdistettiin vain äiteihin (ts. aineisto ei sisällä yhden vanhemman talouksissa asuvia isiä). Lapsilisään maksetaan yksinhuoltajakorotusta, jos vanhempi ei ole avio- tai avoliitossa tai on muuttanut puolisosista erilleen yhteiselämän lopettamiseksi. Korotuksen saa, vaikka lasten vanhemmilla olisi yhteishuoltajuus. (Kela, 2023a.) Vuoden 2022 joulukuussa yksinhuoltajakorotusta saavien perheiden määrä Suomessa oli 108 305, mikä on 20 prosenttia kaikista lapsilisää saaneista perheistä (Kela, 2023b).

Yhden vanhemman talouksissa asuville äideille osoitettuun kyselyyn vastasi yhteensä 609 äitiä ja vastausaste oli siten 24 prosenttia. Luvussa 2 on esitetty kaikkien otokseen kuuluneiden ja kyselyyn vastanneiden yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien taustatietoja.

Tämän luvun tarkasteluissa yhden vanhemman taloudessa asuvat äidit on rajattu edelleen niihin, jotka kyselyssä ilmoittivat asuvansa yhden vanhemman taloudessa kyselyhetkellä. Noin 10 prosenttia yhden vanhemman talouksia koskevaan otokseen poimituista äideistä ilmoitti asuvansa kyselyhetkellä kumppanin kanssa. Nämä äidit jätettiin tässä tarkasteluista pois, joten tämän luvun tarkasteluissa on mukana yhteensä 548 yhden vanhemman kotitaloudessa asuvaa äitiä. Vastaavasti vertailussa mukana olevat kahden vanhemman taloudessa asuvat äidit on rajattu pääaineistossa vain niihin äiteihin, jotka asuivat kyselyhetkellä kahden vanhemman tai puolison taloudessa ($n = 1\,750$).

Taulukossa 7.1 (s. 172–173) tarkastellaan kyselyyn vastanneiden yhden ja kahden vanhemman talouksissa asuvien äitien taustatietoja. Ikäjakaumaltaan yhden vanhemman taloudessa asuvat äidit eivät poikkea merkittävästi kahden vanhemman talouksissa asuvista äideistä ja myös kohdelapset ovat jokseenkin samanikäisiä molemmissa ryhmissä. Tutkimusaineistossa yhden vanhemman taloudessa asuvien 1–2-vuotiaiden lasten äitien keski-ikä oli 32,3 vuotta, ja puolison kanssa yhdessä

asuvilla äideillä 33,3 vuotta. Yhden vanhemman talouksissa asuvista äideistä löytyi muita äitejä enemmän äidinkieleltään muun kuin suomen, ruotsin tai saamenkielisiä äitejä. Hieman useampi yhden vanhemman talouksiin syntynyt kohdelapsi oli kahden vanhemman talouksiin verrattuna jo vähintäänkin äidin kolmas (31 % vs. 23 %). Yhden vanhemman talouksissa asuvat äidit olivat selvästi matalammin koulutettuja kuin kahden vanhemman talouksissa asuvat äidit; lähes 70 prosenttia yhden vanhemman talouksissa asuvista äideistä oli saanut enintään keskiasteen koulutuksen, kun vastaava osuus kahden vanhemman talouksissa asuvilla äideillä oli 36 prosenttia. Yhden vanhemman talouksien äideistä lähes puolet (47 %) kuului alimpaan, enintään 1 500 euroa kuukaudessa ansaitsevien tuloluokkaan. Tämä on huomattavasti isompi osa kuin kahden vanhemman perheissä asuvista äideistä (27 %). Sekä yhden että kahden vanhemman perheissä runsas 40 prosenttia äideistä oli kyselyhetkellä kotona hoitamassa lasta. Yhden vanhemman taloudessa asuvista äideistä pienempi osa oli vastaushetkellä ansiotyössä kahden vanhemman taloudessa asuviin äiteihin verrattuna (38 % vs. 49 %), ja vastaavasti opiskelijoiden osuus oli heidän joukossaan suurempi (11 % vs. 6 %), samoin työttömien (7 % vs. 3 %). Työntekijäammateissa toimivien osuus oli kummassakin äitiryhmässä suuri (74 % ja 67 %), toimihenkilöammateissa toimivia oli kahden vanhemman talouksissa asuvien äitien keskuudessa jonkin verran enemmän kuin yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien keskuudessa (23 % vs. 11 %).

Taulukko 7.1. Yhden ja kahden vanhemman talouksien äidit taustatekijöiden mukaan (%).

	Yhden vanhemman taloudet, %	Kahden vanhemman taloudet, %
Ikä	n = 527	n = 1 712
18–29 vuotta	35	23
30–39 vuotta	52	65
40+ vuotta	14	12
Yhteensä	100	100
Äidinkieli	n = 543	n = 1 746
suomi/ruotsi/saame	91	95
Muu	9	5
Yhteensä	100	100
Kohdelapsen ikä	n = 548	n = 1 750
Alle 24 kk	62	68
24 kk tai vanhempi	38	32
Yhteensä	100	100
Lapsi oli äidin	n = 535	n = 1 745
ensimmäinen	41	43
toinen	28	34

Taulukko 7.1 jatkuu.

Jatkoa taulukkoon 7.1.

	Yhden vanhemman taloudet, %	Kahden vanhemman taloudet, %
kolmas	16	14
neljäs tai tätä seuraava	15	9
Yhteensä	100	100
Koulutus	n = 548	n = 1 746
Peruskoulu / lukio / ammatillinen koulutus	69	36
Opistotason koulutus/AMK	19	31
Ylempi AMK/kandidaatti/maisteri/lisensiaatti/tohtori	12	33
Yhteensä	100	100
Tulot ennen lapsen syntymää, euroa/kk	n = 543	n = 1 739
1 500 tai alle	47	27
1 501 – 2 000	20	23
2 001 – 2 500	22	25
2 501 – 3 000	6	14
Yli 3 000	6	10
Yhteensä	100	100
Pääasiallinen toiminta kyselyhetkellä	n = 548	n = 1 750
Työssä palkansaajana	37	46
Työssä yrittäjänä/ammattinharjoittajana/freelancerina	1	3
Kotona hoitamassa lasta/lapsia	41	41
Opiskelija	11	6
Työtön	7	3
Lomautettuna	0	0
Muu tilanne	3	2
Yhteensä	100	100
Ammattiasema nykyisessä tai viimeisimmässä työssä	n = 538	n = 1 744
Johtavassa asemassa	1	3
Ylempi toimihenkilö	5	14
Alempi toimihenkilö	6	9
Työntekijä	74	67
Maanviljelijä	0	0
Yrittäjä	2	3
Jokin muu	2	1
Ei koske minua	10	3
Yhteensä	100	100

Yhden vanhemman taloudessa asuvat äidit asuivat kyselyhetkellä ilman puolisoa. Enemmistö heistä (62 %) oli kuitenkin asunut yhdessä lapsen toisen vanhemman kanssa lapsen syntymähetkellä mutta oli sittemmin muuttanut erilleen lapsen toisesta vanhemmasta.

Yhden vanhemman talouksissa asuvista äideistä 71 prosenttia ilmoitti, että lapsi asuu pääosin äidin luona, kahdeksan prosenttia ilmoitti, että lapsi asuu vuoroittain kummankin vanhemman luona, ja 20 prosenttia kertoi olevansa lapsen ainoa vanhempi ja lapsen asuvan yksinomaan äidin luona. Yksi prosentti äideistä ilmoitti, että lapsi asuu pääosin toisen vanhemman luona. Lasten pientä vuoroasumisen osuutta (8 %) selittää todennäköisesti se, että kohdelapset olivat kyselyhetkellä vielä varsin pieniä. Aivan pienten lasten vuoroasuminen on harvinaista, yleistyy 3–12-vuotiailla ja vähenee taas teini-ikäisillä (Miettinen ym., 2020). Tarkastelussa mukana olevista yhden vanhemman talouden äideistä lähes kolmanneksella (29 %) oli kumppani, vaikka he eivät kyselyhetkellä asuneet yhdessä tämän kanssa.

Yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien työmarkkina-asema on selvästi heikompi kuin puolison kanssa asuvien äitien (taulukko 7.2, s. 175). 40 prosenttia yksin asuvista äideistä ilmoitti, että he eivät olleet olleet töissä ennen lapsen syntymää. Kahden vanhemman taloudessa elävillä äideillä vastaava osuus oli 25 prosenttia. Ennen lapsen syntymää palkansaajina, lomautettuina tai kotona aiemmin syntynyttä lasta hoitamassa olleilta äideiltä tiedusteltiin vielä tarkemmin heidän työsuhteensa tilannetta heidän jäädessään äitiysvapaalle. Yhden vanhemman talouksien äitien tilanne oli tässäkin suhteessa heikompi kuin kahden vanhemman talouksien äitien: yhden vanhemman talouksien äideillä oli äitiysvapaan alkaessa muita äitejä harvemmin voimassa oleva työsuhde (69 % vs. 84 %) ja heistä suuremmalla osalla kuin muilla äideillä määräaikainen työsuhde oli päättynyt ennen äitiysvapaan alkua (14 % vs. 7 %).

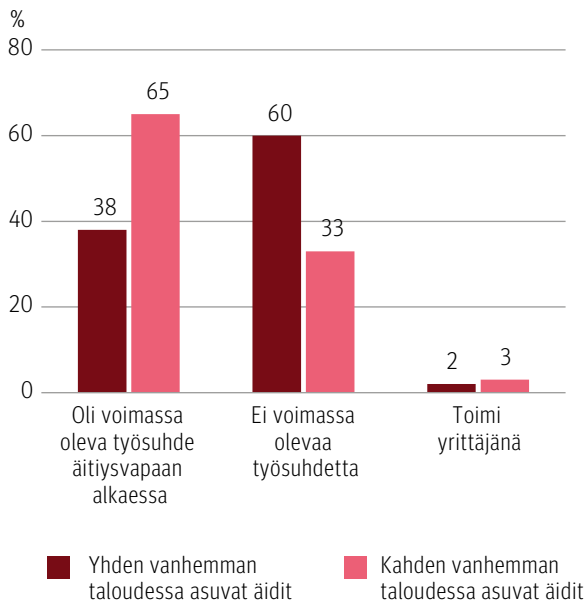
Varsin suuri osa vastaajista hoiti kyselyhetkellä lasta kotona (sekä yhden että kahden vanhemman talouksissa asuvista äideistä 41 %). Kyselyhetkellä kotona lasta hoitaneista yhden vanhemman talouksien äideistä huomattavasti harvemmallalla oli voimassa oleva työsuhde äitiysvapaan alkaessa (38 % vs. 65 %) verrattuna muihin äiteihin (kuvio 7.1, s. 175).

Kun huomioitiin kaikki äidit (ml. kyselyhetkellä kotona olleet), kaikista yhden vanhemman talouksien äideistä noin puolella (49 %) oli ollut voimassa oleva työsuhde äitiysvapaan alkaessa, kahden vanhemman talouksien äideillä tämä osuus oli 70 prosenttia.

Taulukko 7.2. Yhden ja kahden vanhemman taloudessa asuvien äitien työtilanne ennen lapsen syntymää (%).

	Yhden vanhemman talous, %	Kahden vanhemman talous, %
Pääasiallinen toiminta äitiysvapaalle jättäessä	n = 547	n = 1 750
Äiti oli töissä (palkansaaja/yrittäjä/freelancer)	60	75
Äiti ei ollut töissä (kotihoidon tuella / opiskelija / työtön / lomautettu)	40	25
Yhteensä	100	100
Työsuhdetilanne äitiysvapaalle jättäessä^a	n = 391	n = 1 473
Äidillä oli voimassa oleva työsuhde	69	84
Äidin määräaikainen työsuhde päättyi ennen äitiysvapaan alkua	14	7
Äidillä ei ollut voimassa olevaa työsuhdetta	17	8
Äiti toimi yrittäjänä/freelancerina	0	0
Yhteensä	100	100

^a Kysytty vain, mikäli äiti oli ennen lapsen syntymää palkansaaja, hoitovapaalla tai lomautettuna.

Kuvio 7.1. Kyselyhetkellä kotona lasta hoitavien äitien työsuhteen voimassaolo (yhden vanhemman talouksien äidit n = 211; kahden vanhemman talouksien äidit n = 708) (%).

7.2 Kotihoidon tuen käyttö ja tukijakson pituus yhden vanhemman talouksissa

Kaikista kyselyyn vastanneista alle kolmevuotiaan lapsen äideistä osa oli jo käyttänyt tai käytti parhaillaan kotihoidon tukea, kun taas osa vasta suunnitteli kotihoidon tuen käyttämistä. Kotihoidon tuen tarkasteluissa yhdistimme kotihoidon tukea aikaisemmin käyttäneet, parhaillaan kotihoidon tukea käyttävät ja kotihoidon tuen käyttämistä suunnittelevat äidit yhdeksi ryhmäksi ja vastaavasti kotihoidon tukea käyttämättömiin laskimme äidit, jotka eivät olleet käyttäneet kotihoidon tukea ja ilmoittivat, että eivät tule sitä käyttämään. Rajasimme tarkastelun ulkopuolelle äidit, jotka eivät vielä osanneet sanoa, tulevatko käyttämään kotihoidon tukea (4 % kaikista kyselyyn vastanneista äideistä).

Taulukossa 7.3 (s. 177–178) esitetään yhden ja kahden vanhemman talouksissa asuvien äitien kotihoidon tuen käyttöä ja tukijakson suunniteltua kestoja koskevia tietoja. Edellä luvussa 4 on esitelty äitien kotihoidon tuen käyttöä tutkimuksen äitiaeineistossa. Tässä tarkastelemme erityisesti sitä, missä määrin kotihoidon tuen käyttö eroaa yhden tai kahden vanhemman talouksissa asuvien äitien välillä. Lähes yhtä moni yhden vanhemman taloudessa asuvista äideistä oli käyttänyt kotihoidon tukea kuin kahden vanhemman taloudessa asuvista äideistä. Kummassakin äitiryhmässä lähes yhtä suuri osuus – noin 16–17 prosenttia – ilmoitti, ettei tule käyttämään kotihoidon tukea lainkaan. Yhden vanhemman talouksissa tukijaksot olivat kuitenkin pidempiä kuin kahden vanhemman talouksissa. Yli vuoden kotihoidon tukea suunnitteli käyttävänsä 40 prosenttia yhden vanhemman talouksissa asuvista äideistä, kun vastaava osuus kahden vanhemman talouksissa oli 26 prosenttia.

Tarkastelemme seuraavaksi kotihoidon tukijakson pituutta äidin koulutuksen, työtilanteen, tulojen ja lapsiluvun suhteen. Lapsilukua lukuun ottamatta muiden tekijöiden yhteys kotihoidon tukijakson pituuteen oli tilastollisesti merkitsevä niin yhden kuin kahdenkin vanhemman talouksissa. Suurimmat erot yhden ja kahden vanhemman talouksissa asuvien äitien välillä löytyvät pitkien kotihoidon tuen jaksojen käytössä. Yhden vanhemman talouksissa pitkät kotihoidon tukijaksot olivat yleisempiä kuin kahden vanhemman talouksissa lähes kaikissa tarkastelluissa ryhmissä. Pitkiä, yli vuoden mittaisia kotihoidon tuen jaksoja pitivät yhden vanhemman talouksien äideistä erityisesti enintään keskiasteen koulutuksen saaneet äidit. Heistä 46 prosenttia oli pitänyt tai suunnitteli pitävänsä yli vuoden mittaisen hoitovapaan. Vastaava osuus oli kahden aikuisen talouksissa asuvien enintään keskiasteen koulutuksen saaneiden äitien kohdalla 34 prosenttia. Pitkien kotihoidon tukijaksojen käyttö laski koulutustason nousun myötä, mutta koulutustason yhteys oli hieman erilainen yhden ja kahden vanhemman talouksissa asuvien äitien välillä. Pitkien tukijaksojen osuus oli pienin kahden vanhemman talouksissa asuvilla äideillä korkeimmin koulutetuilla, mutta yhden vanhemman talouksissa asuvilla äideillä opisto- tai ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneilla. Korkeasti koulutetuilla äideillä pitkien kotihoidon tukijaksojen käyttö on joka tapauksessa selvästi yleisempää yhden vanhemman kuin kahden vanhemman talouksissa asuvilla (32 % vs. 18 %).

Taulukko 7.3. Yhden ja kahden vanhemman talouksissa asuvien äitien kotihoidon tuen käyttö tukijakson suunnitellun kokonaispituuden mukaan (%).

	Yhden vanhemman talouksissa asuvat äidit						Kahden vanhemman talouksissa asuvat äidit					
	0 kk %	1–6 kk %	7–12 kk %	13+ kk %	Yhteensä % (n)	p-arvo	0 kk %	1–6 kk %	7–12 kk %	13+ kk %	Yhteensä % (n)	p-arvo
Kaikki	16	27	17	40	100 (496)		17	32	24	26	100 (1 627)	
Koulutus						< 0,001						< 0,001
Peruskoulu / lukio / ammatillinen koulutus	15	21	18	46	100 (343)		16	30	20	34	100 (518)	
Opisto/AMK	18	44	16	22	100 (95)		15	31	28	26	100 (528)	
YAMK/ kandidaatti/maisteri/ lisensiaatti/tohtori	21	35	12	32	100 (58)		21	35	26	18	100 (578)	
Työtilanne äitiysvapaan alkaessa						< 0,001						< 0,001
Työssä palkansaajana	20	33	17	30	100 (286)		18	36	26	20	100 (1 220)	
Yrittäjä/freelancer	25	24	11	39	100 (16)		22	26	26	26	100 (64)	
Kotona hoitamassa aiemmin syntynyttä lasta	7	9	14	71	100 (70)		9	13	19	58	100 (174)	
Opiskelija	11	31	21	37	100 (70)		17	40	20	23	100 (108)	
Työtön/lomautettu	17	11	14	58	100 (43)		24	21	17	39	100 (56)	
Jokin muu	0	15	21	64	100 (11)		26	0	0	74	100 (5)	

Taulukko 7.3 jatkuu.

Jatkoa taulukkoon 7.3.

	Yhden vanhemman talouksissa asuvat äidit						Kahden vanhemman talouksissa asuvat äidit					
	0 kk %	1–6 kk %	7–12 kk %	13+ kk %	Yhteensä % (n)	p-arvo	0 kk %	1–6 kk %	7–12 kk %	13+ kk %	Yhteensä % (n)	p-arvo
Työsuhtetilanne ennen äitiysvapaalle jäämistä						< 0,001						< 0,001
Oli voimassa oleva työsuhde tai yrittäjä	21	33	18	29	100 (266)		16	35	26	23	100 (1 272)	
Ei voimassa olevaa työsuhdetta	12	20	16	52	100 (226)		21	24	17	38	100 (344)	
Äidin tulot, euroa/kk (tulot ennen äitiysvapaalle jäämistä)						0,002						< 0,001
1 500 tai alle	14	20	21	46	100 (218)		15	22	20	44	100 (389)	
1 501–2 000	15	25	18	42	100 (102)		17	37	23	24	100 (380)	
2 001–2 500	18	39	11	32	100 (110)		19	36	26	20	100 (422)	
2 501–3 000	23	39	6	32	100 (34)		16	34	31	18	100 (252)	
Yli 3 000	32	24	22	22	100 (29)		24	36	27	13	100 (178)	
Lapsi on äidin						0,388						< 0,001
ensimmäinen	16	30	19	35	100 (157)		18	35	25	22	100 (752)	
toinen	17	28	15	39	100 (162)		18	35	24	24	100 (561)	
kolmas tai sitä seuraava	16	21	16	46	100 (162)		14	23	24	39	100 (310)	

Myös lapsen syntymää edeltänyt työllisyystilanne näkyi kotihoidon tukijakson pituuksissa. Yhden vanhemman talouksissa asuvat palkansaajaäidit jättivät kotihoidon tuen hieman muita äitejä useammin kokonaan käyttämättä (20 % vs. 18 %), mutta toisaalta he myös pitivät muita palkansaajaäitejä useammin pitkiä, yli vuoden mittaisia kotihoidon tukijaksoja (30 % vs. 20 %). Ennen äitiysvapaata työttömänä tai opiskelijana olleet yhden vanhemman talouksien äidit käyttivät niin ikään kahden vanhemman talouksien äitejä useammin kotihoidon tukea yli vuoden ajan.

Sekä yhden että kahden vanhemman talouksissa asuvat äidit käyttivät muita pidempään kotihoidon tukea silloin, kun heillä ei ollut ollut voimassa olevaa työsuhdetta äitiysvapaan alkaessa. Kuitenkin myös työsuhteesta äitiysvapaalle jääneet yhden vanhemman talouksien äidit käyttivät kotihoidon tukea pidempään kuin kahden vanhemman talouksien äidit. Ero pitkää tukijaksoa suunnittelevien osuuksissa voimassa olevasta työsuhteesta perhevapaalle jääneiden ja vailla työsuhdetta olevien välillä oli lisäksi huomattavasti suurempi yhden vanhemman talouksien äideillä kahden vanhemman talouksien äiteihin verrattuna.

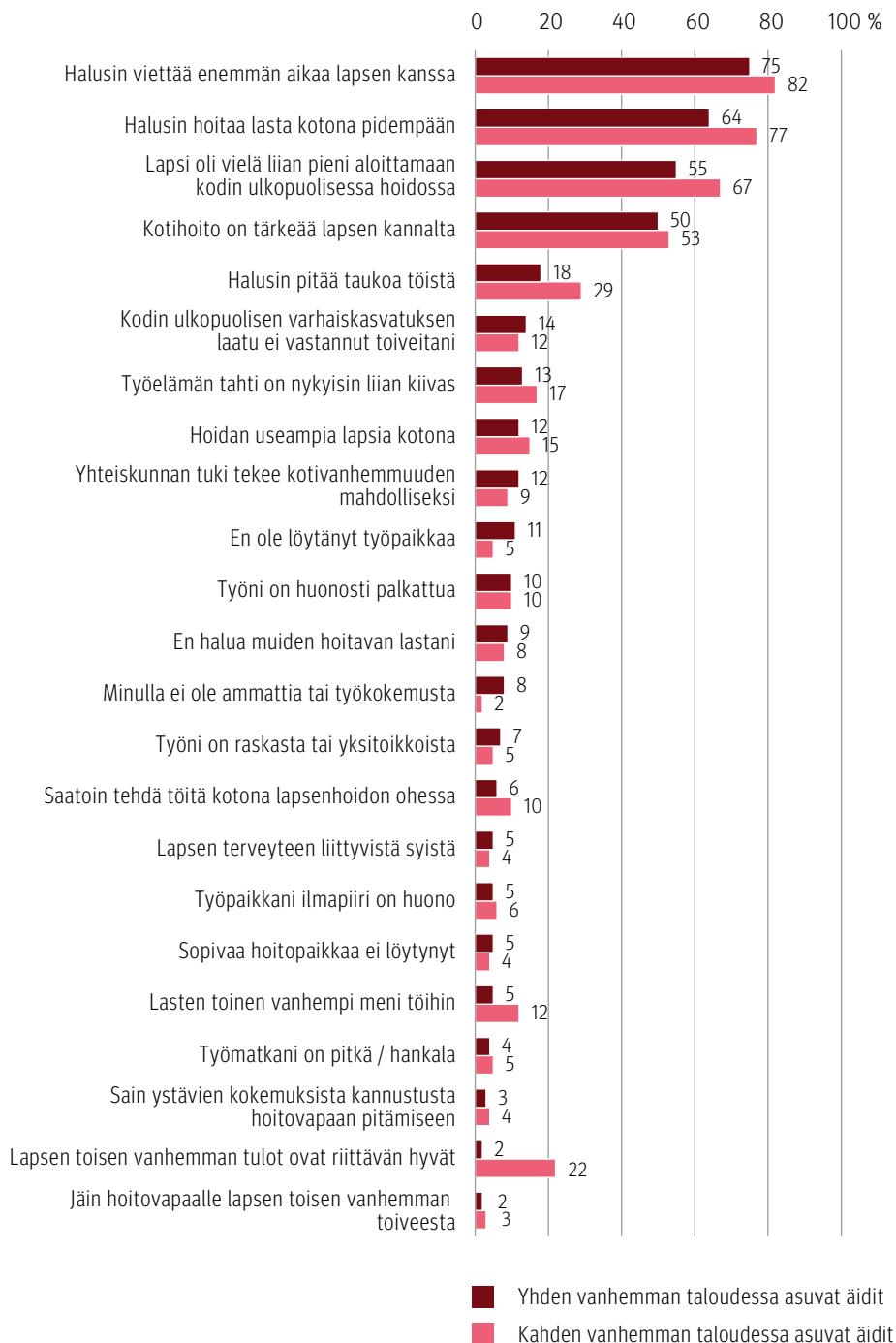
Tuloryhmistä eniten kotihoidon tukea käyttivät matalimpaan tuloluokkaan kuuluvat eli enintään 1 500 euroa kuukaudessa ennen lapsen syntymää ansainneet äidit. Tässä tuloluokassa tukijakson pituus ei merkittävästi eronnut yhden ja kahden vanhemman talouksissa asuvien äitien välillä. Muita tuloluokkia tarkasteltaessa oli sen sijaan havaittavissa selvä ero yhden vanhemman talouksissa asuvien ja kahden vanhemman talouksissa asuvien äitien välillä. Pitkät kotihoidon tuen jaksot olivat huomattavasti yleisempiä yhden vanhemman talouksien äideillä kahden vanhemman talouksissa asuviin verrattuna kaikissa muissa tuloluokissa matalinta lukuun ottamatta. Mitä useampi lapsi äidillä oli jo ennestään, sitä todennäköisemmin kotihoidon tukijakso on yli vuoden mittainen. Yhden vanhemman taloudessa asuvilla äideillä korostuivat kahden vanhemman talouksien äiteihin verrattuna pitkät kotihoidon tukijaksot kuitenkin myös jo ensimmäisen ja toisen lapsen kohdalla, kun kahden vanhemman talouksissa pitkiä vapaita olivat käyttäneet erityisesti monilapsiset äidit. Tähän voi osaltaan vaikuttaa seuraavan lapsen syntyminen. Seuraavaan lapseen liittyvä äitiysvapaa katkaisee kotihoidon tukijakson todennäköisemmin kahden vanhemman taloudessa kuin yhden vanhemman taloudessa asuvalla äidillä.

7.3 Perustelut äidin kotihoidon tuen käyttöä koskeville valinnoille yhden vanhemman talouksissa

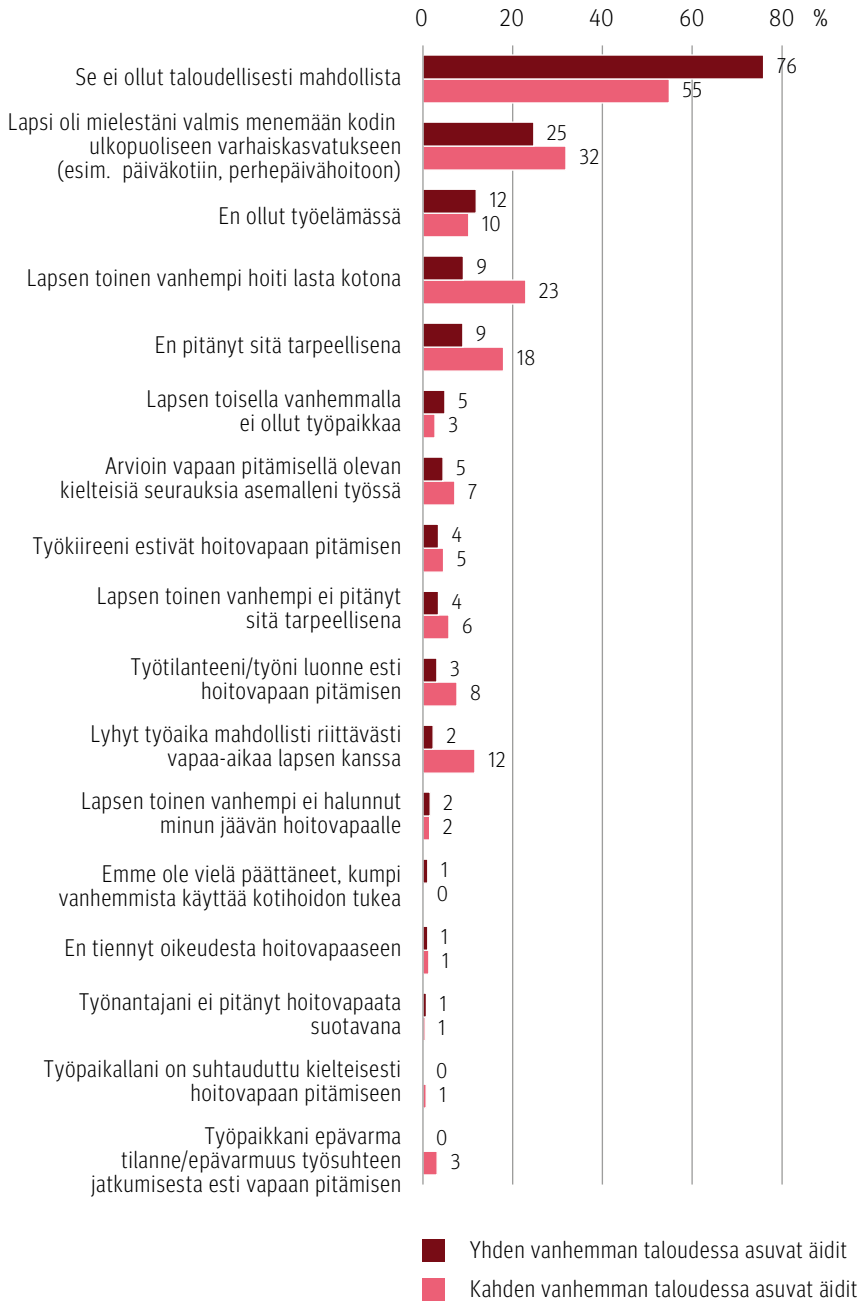
7.3.1 Kotihoidon tuen käytön perustelut

Yhden vanhemman perheessä asuvien äitien kotihoidon tuen käytölle esittämät perustelut olivat pitkälti samansuuntaisia kuin kahden vanhemman talouksissa asuvilla äideillä (kuvio 7.2, s. 180). Tärkeimmät syyt käyttää kotihoidon tukea olivat halu viettää enemmän aikaa lapsen kanssa, halu hoitaa lasta pidempään kotona, lapsen kokeminen liian pieneksi aloittamaan kodin ulkopuolisessa varhaiskasvatuksessa sekä kotihoidon tärkeys lapselle.

Kuvio 7.2. Äitien ilmoittamat syyt kotihoiton tuen käytölle (ne äidit, jotka olivat käyttäneet tai aikoivat käyttää kotihoiton tukea, %) (yhden vanhemman taloudessa asuvat äidit n = 432; kahden vanhemman taloudessa asuvat äidit n = 1 392).

Kuvio 7.3. Äitien ilmoittamat syyt kotihoidon tuen käyttämättä jättämiselle (ne äidit, jotka eivät olleet käyttäneet eivätkä aikoneet käyttää kotihoidon tukea, %) (yhden vanhemman talouksissa asuvat äidit n = 115; kahden vanhemman talouksissa asuvat äidit n = 355).

Yhden vanhemman perheiden äideillä korostui kotihoidon perusteluissa kahden vanhemman talouksiin verrattuna erityisesti heikko työmarkkina-asema (äiti ei ollut löytänyt työpaikkaa, äidillä ei ollut ammattia tai työkokemusta). Heistä hieman useampi kuin parisuhteessa elävistä äideistä korosti perusteluissaan myös kodin ulkopuolisen varhaiskasvatuksen heikkoa laatua ja toisaalta yhteiskunnan tarjoaman tuen merkitystä kotihoidon mahdollistajana. Selkeä ero kahden vanhemman talouksiin nähden olivat ymmärrettävästi toiseen vanhempaan kytkeytyvät tekijät: yhden vanhemman talouksissa asuvat äidit perustelivat harvemmin kotihoidon tuen käyttöään lapsen toisen vanhemman hyvillä tuloilla tai sillä, että lapsen toinen vanhempi meni töihin. Useammat kahden vanhemman talouksien äidit perustelivat kotihoidon tuen käyttöä mahdollisuudella yhdistää lapsenhoito ja kotona tehtävä ansiotyö verrattuna yhden vanhemman talouksien äiteihin. Kahden vanhemman taloudessa on mahdollista rytmittää ja vuorotella toisen vanhemman kanssa töiden tekemistä ja lapsen kotihoitoa. Yhden vanhemman talouksissa mahdollisuutta tämänkaltaiseen vuorotteluun ei samalla tavalla ole.

7.3.2 Perustelut kotihoidon tuen käyttämättä jättämiselle yhden vanhemman talouksissa

Yhden vanhemman taloudessa asuvista äideistä 16 prosenttia ei ollut käyttänyt tai suunnitellut käyttävänsä kotihoidon tukea lainkaan, ja neljä prosenttia oli epävarmoja aikeistaan. Näiltä äideiltä kysyttiin, miksi he eivät aikoneet käyttää kotihoidon tukea. Ylivoimaisesti yleisin syy kotihoidon tuen käyttämättä jättämiselle oli taloudellinen mahdottomuus (kuvio 7.3, s. 181). Suurempi osa yhden vanhemman taloudessa asuvista äideistä verrattuna kahden vanhemman talouksien äiteihin (76 % vs. 55 %) koki, ettei lapsen hoitaminen kotona kotihoidon tuen turvin ollut taloudellisesti mahdollista. Muiden syiden merkitys oli selvästi vähäisempi. Toiseksi yleisimpänä syynä (25 %) yhden vanhemman talouksien äidit mainitsivat lapsen olevan valmis menemään kodin ulkopuoliseen varhaiskasvatukseen. Kokemus siitä, että ratkaisu oli oikea lapsen kannalta, korostui hoitovalinnoissa sekä kotihoidon puolesta että vastaan. Osa äideistä koki, että lapsi oli vanhempainvapaan jälkeen valmis varhaiskasvatukseen, kun taas osa perusteli lapsen hoitamista kotihoidon tuen turvin sillä, että lapsi oli vielä liian nuori osallistumaan kodin ulkopuoliseen varhaiskasvatukseen. Oletettavasti yhden vanhemman talouksissa on vähemmän mahdollisuuksia jakaa lapsen hoitamista kotona toisen vanhemman kanssa kuin kahden vanhemman talouksissa. Yhdeksän prosenttia yhden vanhemman talouksien äideistä, jotka eivät itse käyttäneet kotihoidon tukea, kertoi toisen vanhemman hoitavan lasta kotona. Kahden vanhemman talouksissa tämä osuus oli 23 prosenttia. Seuraavassa alaluvussa tarkastelemme lapsen toisen vanhemman vapaiden käyttöä tarkemmin.

Lapsen sopivaa varhaiskasvatuksessa aloittamisen ikää kysyttiin erillisellä kysymyksellä (katso myös luku 5). Yhden vanhemman taloudessa asuvien äitien ja kahden vanhemman taloudessa asuvien äitien vastaukset poikkesivat hieman toisistaan. Yhden vanhemman talouksien äidit näkivät lapsen olevan valmis kodin ulkopuoliseen varhaiskasvatukseen hieman myöhemmin kuin kahden vanhemman talouksien

äidit. Yhden vanhemman talouksien äideistä runsas kolmasosa oli sitä mieltä, että lapsi oli valmis osallistumaan varhaiskasvatukseen vasta täytettyään kaksi vuotta, kahden vanhemman talouksien äideistä tätä mieltä oli 27 prosenttia (tuloksia ei esitetty taulukossa).

7.4 Kotihoidon tuen käyttö ja työmarkkinatekijät yhden vanhemman talouksissa

Seuraavassa tarkastelemme kotihoidon tuen käyttöä tarkemmin työn piirteisiin liittyvien tekijöiden perusteella. Kuten edellä havaittiin, yhden vanhemman taloudessa asuvat äidit käyttävät pitkiä kotihoidon tukijaksoja kahden vanhemman talouksissa asuvia äitejä enemmän. Edellä luvussa 6 tuli esiin, että työhön liittyvillä tekijöillä oli yhteyttä äitien kotihoidon tuen käyttöä koskeviin valintoihin. Missä määrin näillä samoilla tekijöillä on yhteys yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien kotihoidon tuen käyttöön? Heijastuuko yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien epävarmempi työmarkkina-asema – työsuhteen määräaikaisuus tai aiemmat työttömyyskokemukset – äitien kotihoidon tukea koskeviin valintoihin? Entä mikä merkitys on epätyypilliseen aikaan sijoittuvalla työajalla tai työhön liittyvillä joustomahdollisuuksilla? Ansiotyön ja perhe-elämän yhteensovittamiseen liittyvät haasteet voivat osaltaan houkuttaa vanhempia käyttämään kotihoidon tukea. Vuorotyö tai ilta-aikaan sijoittuva työ voi olla erityisen haasteellista varsinkin yhden vanhemman perheissä, joissa hoivavastuu on yleensä vain yhden vanhemman varassa.

Äidin työhön liittyviä piirteitä koskevia kysymyksiä esitettiin vain niille äideille, jotka olivat ennen lapsen syntymää olleet palkansajajina.

Jokseenkin yhtä suuri osa (noin 50 %) yhden ja kahden vanhemman taloudessa asuvista äideistä työskenteli yksityisellä työnantajalla (taulukko 7.4, s. 184–185). Äitien työaikamuodoissa oli hieman eroja. Yhden vanhemman talouksissa asuvista äideistä pienempi osa oli säännöllisessä päivätyössä kahden vanhemman talouksien äiteihin verrattuna ja useammat heistä tekivät joko yövuoroja sisältämätöntä (27 % vs. 17 %) tai yövuoroja sisältävää (16 % vs. 10 %) vuorotyötä verrattuna kahden vanhemman talouksien äiteihin. Kaikista äideistä valtaosa työskenteli naisennemmistöisillä työpaikoilla, yhden vanhemman taloudessa asuvista äideistä hieman muita äitejä useampi (65 % vs. 59 %). Määräaikaiset työsuhteet olivat yhden vanhemman perheiden äideillä yleisempiä kuin kahden vanhemman perheiden äideillä (27 % vs. 19 %).

Yhden vanhemman talouksissa asuvilla äideillä oli selvästi heikommat mahdollisuudet erilaisiin työaikajoustoihin kuin kahden vanhemman talouksissa asuvilla äideillä. Työttömyyskokemusten suhteen äidit erosivat vähemmän; yhden vanhemman talouksissa asuvista äideistä joka viides (20 %) oli ollut viimeksi kuluneen kolmen vuoden aikana työttömänä vähintään kerran, kahden vanhemman talouksissa asuvista äideistä työttömyyttä oli kokenut 14 prosenttia.

Taulukko 7.4. Yhden vanhemman ja kahden vanhemman taloudessa asuvien äitien työhön liittyvät taustatekijät, palkansaajina ennen äitiysvapaan alkamista toimineet äidit (työhön liittyvät piirteet koskevat äidin työpaikkaa ennen lapsen syntymää) (%).

	Yhden vanhemman taloudessa asuvat äidit, %	Kahden vanhemman taloudessa asuvat äidit, %
Sektorit	n = 311	n = 1 281
Yksityinen	50	49
Kunta	39	37
Valtio	4	7
Järjestöt ym. / kirkko / yliopisto / muu	7	7
Yhteensä	100	100
Työaikamuoto	n = 312	n = 1 283
Säännöllinen päivätyö	52	68
Vuorotyö ilman yövuoroja	27	17
Vuorotyö, johon kuuluu yövuoroja	16	10
Muu työaika (esim. keikkatyö tai säännöllinen ilta-/viikonlopputyö)	5	5
Yhteensä	100	100
Työnantajan palveluksessa olevan henkilöstön sukupuolijakauma	n = 312	n = 1 281
Lähes kaikki tai enimmäkseen naisia	65	59
Suunnilleen yhtä paljon miehiä ja naisia	26	31
Lähes kaikki tai enimmäkseen miehiä	9	10
Yhteensä	100	100
Työsuhteen luonne	n = 312	n = 1 282
Vakinainen tai toistaiseksi sovittu	71	81
Määräaikainen	27	19
Vuokratyö tai muu keikkaluontoinen työ	1	1
Yhteensä	100	100
Työhön liittyvät joustomahdollisuudet	n = 316	n = 1 295
Liukuva työaika	25	44
Ei liukuvaa työaikaa	75	56
Yhteensä	100	100
Mahdollisuus pitää kertyneitä ylittöitä vapaana	33	46
Ei mahdollisuutta pitää kertyneitä ylittöitä vapaana	67	54
Yhteensä	100	100

Taulukko 7.4 jatkuu.

Jatkoa taulukkoon 7.4.

	Yhden vanhemman taloudessa asuvat äidit, %	Kahden vanhemman taloudessa asuvat äidit, %
Mahdollisuus poistua työpaikalta hoitamaan yksityisasiota työpäivän aikana	39	51
Ei mahdollisuutta poistua työpaikalta hoitamaan yksityisasiota työpäivän aikana	61	49
Yhteensä	100	100
Työttömyys viimeksi kuluneen kolmen vuoden aikana	n = 311	n = 1 281
Ei ole ollut	80	86
On ollut kerran tai useampia kertoja	20	14
Yhteensä	100	100

Taulukossa 7.5 (s. 186) on esitetty äitien kotihoidon tuen käyttöä erilaisten äidin työhön liittyvien taustatekijöiden mukaan. Tarkasteluun on otettu mukaan vain palkansaajina ennen äitiysvapaalle jäämistään toimineet äidit, ja työtä koskevat piirteet (työaikamuoto, työsuhdetilanne sekä työhön liittyvät joustomahdollisuudet) koskevat sitä äidin työpaikkaa, josta äiti jäi perhevapaalle. Työajan epätyypillisuus ei näkynyt kotihoidon tuen käyttöä koskevissa ratkaisuihin sen enempää yhden kuin kahden vanhemman taloudessa asuvilla äideillä. Kotihoidon tuen käyttäjien määrässä tai tuen kestossa ei ollut eroa vuorotyötä tai muutoin epätyypilliseen työaikaan työskentelevien äitien ja säännöllisessä päivätyössä käyvien äitien välillä. Tulos on hieman yllättävä, sillä esimerkiksi vuorotyötä tekevät kokevat perheen ja työn yhteensovittamisen useimmiten haasteellisemmaksi kuin päivätyössä käyvät (Moilanen ym., 2019), jolloin kotihoidon tuen käyttämisen olisi voinut olettaa helpottavan varsinkin yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien tilannetta.

Myöskään työhön liittyvä epävarmuus ei heijastunut palkansaajaäitien valintoihin. Työttömyyttä kokeneista yhden vanhemman talouksissa asuvista äideistä hieman useampi jätti kotihoidon tuen käyttämättä, mutta ero äiteihin, joilla ei ollut ollut työttömyyskokemuksia, ei ollut tilastollisesti merkitsevä. Yhtä lailla myöskään ennen äitiysvapaalle jäämistä määräaikaisessa työsuhhteessa olleet, yhden vanhemman talouksissa asuvat äidit eivät eronneet kotihoidon tuen valinnoissaan äideistä, joilla oli ollut toistaiseksi voimassa oleva työsuhde. Merkille pantavaa oli myös se, että yhden vanhemman talouksien äidit käyttivät kotihoidon tukea pidempään kuin kahden vanhemman talouksissa asuvat äidit riippumatta äidin työn piirteistä.

Taulukko 7.5. Kotihoidon tuen käyttö ja tukijakson pituus työhön liittyvien tekijöiden mukaan (%).

	Yhden vanhemman taloudessa asuvat äidit, %					Kahden vanhemman taloudessa asuvat äidit, %				
	0 kk	1–12 kk	13+ kk	Yhteensä (n)	p-arvo	0 kk	1–12 kk	13+ kk	Yhteensä (n)	p-arvo
Kaikki	20	50	30	100 (286)		18	62	20	100 (1213)	
Työaikamuoto					0,769					0,310
Säännöllinen päivätyö	22	50	28	100 (152)		18	63	19	100 (852)	
Vuorotyö tai muu epätyypillinen työaika	19	50	31	100 (133)		19	59	23	100 (358)	
Työsuhte ennen äitiysvapaan alkamista					0,693					0,088
Toistaiseksi voimassa oleva työsuhte	22	50	29	100 (209)		17	63	20	100 (992)	
Määräaikainen / vuokratyö / muu	17	51	32	100 (76)		23	57	20	100 (218)	
Työttömyys viimeisen 3 vuoden aikana					0,416					0,289
Ei työttömyyttä	19	52	29	100 (230)		17	62	20	100 (1043)	
On ollut vähintään kerran	27	45	28	100 (52)		23	59	19	100 (162)	
Työhön liittyvät joustomahdollisuudet										
Ei liukuvaa työaikaa	17	48	35	100 (209)	0,002	15	61	24	100 (665)	< 0,001
Liukuva työaika	29	57	14	100 (77)		22	62	16	100 (553)	
Ei mahdollisuutta pitää kertyneitä ylitöitä vapaana	22	46	32	100 (186)	0,181	17	59	24	100 (644)	0,002
Mahdollisuus pitää kertyneitä ylitöitä vapaana	17	58	26	100 (100)		19	65	16	100 (574)	
Ei mahdollisuutta poistua työpaikalta hoitamaan yksityisasioita työpäivän aikana	17	51	33	100 (168)	0,152	14	60	26	100 (571)	< 0,001
Mahdollisuus poistua työpaikalta hoitamaan yksityisasioita työpäivän aikana	26	49	26	100 (118)		22	63	15	100 (647)	

Työn joustomahdollisuudet sen sijaan näyttävät olevan yhteydessä äitien valintoihin niin yhden vanhemman talouksissa asuvilla äideillä kuin kahden vanhemman talouksien äideilläkin. Mikäli äidin työhön liittyi joustomahdollisuuksia – työajan liukumaa, mahdollisuutta hoitaa yksityisasioita työpäivän aikana tai mahdollisuus pitää ylitöitä vapaina – äidit olivat harvemmin käyttäneet kotihoidon tukea, ja mikäli he olivat käyttäneet kotihoidon tukea, he käyttivät sitä hieman lyhyemmän aikaa kuin ne äidit, joilla tällaisia joustomahdollisuuksia ei ollut. Liukuvaa työaikaa lukuun ottamatta yhden vanhemman talouksien äidit käyttivät kotihoidon tukea kuitenkin pidempään kuin kahden vanhemman talouksien äidit työhön liittyvistä joustomahdollisuuksista huolimatta.

7.5 Toisen vanhemman perhevapaiden käyttö yhden vanhemman talouksissa

Tässä raportissa tarkasteltu perhevapaiden käyttö koskee aikaa ennen elokuussa 2022 voimaan tullutta perhevapaaudistusta. Silloisen järjestelmän mukaan isällä (lapsen toisella vanhemmalla) oli mahdollisuus pitää yhdeksän viikon isyysvapaa ennen kuin lapsi täytti kaksi vuotta ja jakaa kuuden kuukauden vanhempainvapaa äidin kanssa. Tämän lisäksi isä on voinut käyttää kotihoidon tukea. Isän on mahdollista pitää isyysvapaata tai vanhempainvapaa tai saada kotihoidon tukea lapsesta, vaikka vanhemmat eivät asuisi yhdessä. Nyt tarkastellussa yhden vanhemman taloudessa asuvien äitien aineistossa äideistä suurin osa (62 %) oli asunut lapsen syntymähetkellä yhdessä lapsen toisen vanhemman kanssa. Kyselyhetkellä kaikki tarkastelussa mukana olevat äidit kuitenkin asuivat yhden vanhemman taloudessa, ja viidesosa kertoi olevansa lapsen ainoita vanhempia. Niiltä yhden vanhemman perheiden äideiltä, jotka eivät olleet ilmoittaneet olevansa lapsen ainoita vanhempia (80 % yhden vanhemman talouksissa asuvista äideistä), kysyttiin myös toisen vanhemman perhevapaiden käytöstä. Taulukossa 7.6 (s. 188) esitetyt tiedot koskevat siis niitä yhden vanhemman talouksissa asuvia äitejä, jotka eivät ilmoittaneet olevansa lapsensa ainoita vanhempia.

Puolet (50 %) yhden vanhemman talouksissa asuvista äideistä kertoi, ettei lapsen isän kanssa ollut käyty lainkaan keskustelua vapaiden jakamisesta. Äitien vastausten perusteella kuitenkin yli puolet (56 %) isistä oli pitänyt isyysvapaata vähintään päivän yhtä aikaa äidin kanssa äidin äitiys- tai vanhempainvapaan aikana. Vanhempainvapaan jälkeen käytettävissä olevaa isyysvapaata oli äitien mukaan käyttänyt vajaa viidennes (19 %) isistä ja sen käyttämistä myöhemmin suunnitteli äitien ilmoituksen mukaan seitsemän prosenttia isistä. Yhden vanhemman taloudessa asuvat äidit arvioivat, että lähes kolme neljästä (73 %) isästä ei aikonut käyttää oikeuttaan vanhempainvapaan jälkeiseen isyysvapaaseen. Tämä on selvästi enemmän kuin kahden vanhemman talouksissa asuvien äitien kohdalla, joista reilu kolmannes (36 %) arvioi, ettei isä tule käyttämään vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata. Lapsen isän jääminen kotihoidon tuen turvin hoitamaan lasta oli yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien ilmoituksen mukaan harvinaista; vain kuusi prosenttia isistä oli käyttänyt tai äidin mukaan aikeissa käyttää kotihoidon tukea lapsesta.

Taulukko 7.6. Yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien raportoima toisen vanhemman vapaiden käyttö (%).

	Kaikki, %	Vanhemmat asuivat yhdessä lapsen syntymän aikaan, %	Vanhemmat eivät asuneet yhdessä lapsen syntymän aikaan, %	p-arvo
Isän isyysvapaan käyttö äitiys- ja vanhempainvapaan aikana	n = 445	n = 298	n = 158	
Ei lainkaan	33	24	52	< 0,001
1–6 päivää	7	6	9	
7–12 päivää	17	20	10	
13–18 päivää	32	37	24	
Lapsen isä ei käyttänyt isyysvapaata mutta oli kotona muusta syystä	10	13	6	
Yhteensä	100	100	100	
Isän isyysvapaan käyttö vanhempainvapaan jälkeen	n = 451	n = 296	n = 155	
Kyllä, on käyttänyt	19	23	12	0,003
Ei ole käyttänyt, mutta aikoo käyttää myöhemmin	7	5	12	
Ei ole käyttänyt, eikä (ehkä) aio käyttää	73	72	76	
Yhteensä	100	100	100	
Isän kotihoidon tuen käyttö	n = 453	n = 297	n = 156	
Kyllä (on käyttänyt / aikoo käyttää)	6	6	5	0,137
Ei	76	76	75	
Äiti ei osannut sanoa	18	18	20	
Yhteensä	100	100	100	

Yhden vanhemman perheissä lapsen isän vapaiden käyttö oli yhteydessä siihen, oliko isä asunut lapsen syntymän aikaan yhdessä äidin kanssa (taulukko 7.6). Äitien vastausten perusteella ne isät, jotka olivat asuneet yhdessä äidin kanssa lapsen syntymän aikaan, olivat käyttäneet vapaita useammin kuin ne isät, jotka eivät olleet asuneet yhdessä äidin ja lapsen kanssa. Kyselyssä ei tiedusteltu ajankohtaa, jolloin isä oli käyttänyt vapaita, joten niitä on voitu käyttää myös jo ennen vanhempien eroa.

7.6 Yhteenveto

- Kyselyyn vastanneet yhden vanhemman talouksissa asuvat äidit olivat pienituloisempia ja matalammin koulutettuja kuin kahden vanhemman talouksissa asuvat äidit. Yhden vanhemman talouksissa asuvista äideistä suurempi osa kuin kahden vanhemman talouksien äideistä oli ollut joko työttömänä tai muusta syystä työvoiman ulkopuolella ennen äitiysvapaalle jäämistään.
- Yhden vanhemman talouksissa asuvat äidit eivät eronneet kotihoidon tuen käytön osalta kahden vanhemman talouksien äideistä sen suhteen, käyttikö äiti kotihoidon tukea vai ei, mutta kotihoidon tuen kestossa ero kahden vanhemman talouksien äiteihin oli suuri. Yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien kotihoidon tukijaksot olivat selvästi pidempiä kuin kahden vanhemman talouksien äideillä kaikissa väestöryhmissä.
- Yhden vanhemman talouksissa asuvilla palkansaajaäideillä oli kahden vanhemman talouksien äiteihin verrattuna harvemmin mahdollisuus erilaisiin työajan joustoihin.
- Työaikajoustojen puuttuminen oli yhteydessä pitkiin kotihoidontukijaksoihin. Sen sijaan työtilanteen epävarmuus tai haasteellinen työaika ei palkansaajina ennen äitiysvapaalle jäämistään toimineilla yhden vanhemman talouksien äideillä ollut yhteydessä kotihoitojakson pituuteen.
- Selkeä ero kahden vanhemman talouksien äiteihin nähden oli heikkoon työmarkkina-asemaan liittyvien perusteluiden yleisyydessä: yhden vanhemman talouksien äideistä suurempi osuus perusteli kotihoidon tuen käyttöä sillä, ettei ollut löytänyt työpaikkaa tai äidillä ei ollut ammattia tai työkokemusta.
- Taloudellinen mahdottomuus oli yhden vanhemman talouksissa asuvilla äideillä selkeästi yleisempi syy olla käyttämättä kotihoidon tukea kahden vanhemman talouksissa asuviin äiteihin verrattuna.
- Noin viidesosa isistä oli yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien vastausten mukaan käyttänyt vanhempainvapaan jälkeen pidettävää isyysvapaata. Mikäli vanhemmat olivat asuneet yhdessä lapsen syntyessä, oli isän perhevapaiden käyttö yleisempää.

Tässä luvussa tarkasteltiin yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien kotihoidon tuen käyttöä sekä työhön liittyviä epävarmuus- ja joustotekijöitä ja näiden yhteyttä äidin perhevapaavalintoihin. Tuloksia verrattiin kahden hengen talouksissa asuvien äitien antamiin vastauksiin. Perhevapaakyselyssä 2022 haluttiin kerätä tietoa erityisesti yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien tilanteista. Tätä varten muodostettiin erillinen yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien otos, josta kyselyyn vastasi yhteensä 609 äitiä. Aineisto tarjoaa poikkeuksellisen mahdollisuuden tarkastella työn ja perheen yhteensovittamisen haasteita ja perhevapaiden käyttöä yhden vanhemman talouksissa asuvien 1–2-vuotiaiden lasten äitien keskuudessa. Yhden

vanhemman talouksissa asuvien äitien työllisyysasteet jäivät selvästi jälkeen kahden vanhemman talouksissa asuvien äitien työllisyydestä (Härkönen ym., 2023), ja on kiinnostavaa, missä määrin äitien kotihoidon tuen valinnoilla voi olla tähän yhteyttä.

Kyselyyn vastanneet yhden vanhemman talouksissa asuvat äidit olivat pienituloisempia ja matalammin koulutettuja kuin kahden vanhemman talouksissa asuvat äidit. Yhden vanhemman talouksien äitien muita äitejä heikompi työmarkkina-asema näkyi myös siinä, että heistä suurempi osa kuin kahden vanhemman talouksissa asuvista äideistä oli ollut joko kotona hoitamassa aiemmin syntynyttä lasta tai työttömänä tai opiskelemassa ennen äitiysvapaalle jäämistä.

Heikko työmarkkina-asema heijastui myös äitien kotihoidon tuen käyttöön. Ennen äitiysvapaalle jäämistään työttöminä tai vailla työsuhdetta olleet yhden vanhemman talouksien äidit käyttivät kotihoidon tukea selvästi pidempään kuin samanlaisesta tilanteesta äitiysvapaalle jääneet kahden vanhemman talouksien äidit. Heikko työmarkkina-asema selittää näin osaltaan yhden vanhemman talouksien äitien keskimäärin muita äitejä pidempiä kotihoidon tukikausia. Yhden vanhemman perheiden äidit käyttivät kuitenkin myös työtilanteestaan tai koulutustasostaan riippumatta kahden vanhemman talouksien äitejä useammin pitkiä, yli vuoden mittaisia kotihoidon tuen kausia.

Kotihoidon tuen käytön perusteluissa yhden vanhemman talouksissa asuvat äidit nostivat tärkeiksi samoja syitä kuin kahden vanhemman talouksissa asuvat äidit, kuten *halu viettää enemmän aikaa lapsen kanssa* sekä *halu hoitaa lasta pidempään kotona*. Selkeä ero kahden vanhemman talouksien äiteihin nähden oli heikkoon työmarkkina-asemaan liittyvien perusteluiden yleisyydessä: yhden vanhemman talouksien äideistä suurempi osuus kahden vanhemman talouksissa asuviin äiteihin verrattuna perusteli tuen käyttöä sillä, ettei ollut löytänyt työpaikkaa tai äidillä ei ollut ammattia tai työkokemusta.

Viidesosa yhden vanhemman perheiden äideistä ei ollut käyttänyt kotihoidon tukea lainkaan. Taloudellinen mahdottomuus oli yhden vanhemman talouksissa asuvilla äideillä selkeästi yleisempi syy olla käyttämättä kotihoidon tukea kahden vanhemman talouksissa asuviin äiteihin verrattuna.

Yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien heikompi työmarkkina-asema näkyi myös siinä, että useampi heistä oli kokenut työttömyyttä kuin kahden vanhemman taloudessa asuvat äidit. Työttömyyskokemukset tai työsuhteen epävarmuus eivät kuitenkaan heijastuneet palkansaajina ennen äitiysvapaalle jäämistään toimineiden yhden vanhemman talouksien äitien kotihoidon tuen käyttöön.

Mahdollisuus työaikajoustoihin oli sen sijaan selvästi yhteydessä siihen, olivatko yhden vanhemman talouksissa asuvat äidit käyttäneet kotihoidon tukea tai kuinka

pitkään he käyttivät sitä. Työaikajoustojen puuttuminen oli yhteydessä pitkiin koti-
hoidontukijaksoihin, kun taas niiden olemassaolo oli yhteydessä kotihoidontuen
käyttämättä jättämiseen ja todennäköisesti nopeampaan töihin paluuseen äitiys- ja
vanhempainvapaan jälkeen. Yhden vanhemman talouksissa asuvat äidit käyttivät
koti-
hoidon tukea kuitenkin pidempään kuin kahden vanhemman talouksien äidit
myös silloin, kun työhön liittyviä joustomahdollisuuksia oli ollut tarjolla.

Vaikka yhden vanhemman perheissä äidit lähtökohtaisesti elävät ilman puolisoa las-
tensa kanssa, on suurimmalla osasta lapsista kuitenkin myös toinen vanhempi, joka
osaltaan huolehtii lapsesta ja lapsi voi asua esimerkiksi vuoroviikoin tämän luona.
Vuoden 2017 lakimuutoksen jälkeen myös etävanhemmat saivat oikeuden isyys-
vapaaseen. Kyselyyn vastanneiden yhden vanhemman talouksien äitien vastausten
perusteella osa isistä on käyttänyt tätä mahdollisuutta. Noin viidesosa isistä oli äitien
vastausten mukaan käyttänyt vanhempainvapaan jälkeen pidettävää isyysvapaata.
Mikäli vanhemmat olivat asuneet yhdessä lapsen syntyessä, oli isän perhevapaiden
käyttö yleisempää.

8 Suhtautuminen perhevapaaseen työpaikalla ja perhevapaan seuraukset

Johanna Lammi-Taskula ja Anneli Miettinen

8.1 Suhtautuminen perhevapaisiin

Perhevapaiden käyttö kytkeytyy paitsi perheissä myös työpaikoilla vallitseviin kulttuurisiin käsityksiin vanhemmuudesta ja sukupuolesta. Erityisesti isien ratkaisuihin on merkitystä sillä, miten isä arvioi työnantajan ja työtovereiden suhtautuvan vapaaseen. Isille nimettyihin perhevapaisiin suhtaudutaan työpaikalla harvemmin avoimen kielteisesti, mutta esimerkiksi työtehtävien uudelleen organisoinnilla perhevapaan aikana voidaan vaikuttaa siihen, minkä pituisen perhevapaan isä kokee itselleen mahdolliseksi (Närvi, 2018). Vaikka äidin raskaus on yleensä tiedossa työpaikalla eikä perhevapaa siten tule yllätyksenä, pidempään poissaoloon liittyvät sijais- ja muut järjestelyt ovat esihenkilön vastuulla ja voivat heijastua myös työtovereiden työhön (Salmi ym., 2009).

Koska äidit pitävät useimmiten äitiys- ja vanhempainvapaan ja mahdollisesti vielä hoitovapaankin yhdellä kertaa, suhtautumisesta vapaaseen kysyttiin Perhevapaakyselyssämme heiltä yhdellä kysymyksellä, joka kattoi koko perhevapaakauden. Isiltä työpaikan suhtautumista vapaaseen kysyttiin kahdella kysymyksellä, erikseen isyys- ja vanhempainvapaan sekä hoitovapaan osalta. Enemmistö isistä on pitänyt muutaman viikon isyysvapaata lapsen syntymän yhteydessä äidinkin ollessa vapaalla, ja noin puolet isistä on käyttänyt isyysvapaakiintiönsä tai osan siitä äidin vapaajakson jälkeen (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2020; Närvi, Lammi-Taskula, Salmi ym., 2022). Näiden ansiosidonnaisella päivärahalta korvattavien vapaiden lisäksi pieni osa isistä pitää myös hoitovapaata kotihoidontuen turvin (Kela, 2022).

Kysymykseen perhevapaaseen suhtautumisesta työpaikalla vastasivat ne vanhemmat, joilla oli työpaikka vapaan ollessa ajankohtainen. Aideillä kyseessä lienee useimmiten raskausaika ja valmistautuminen äitiys- ja vanhempainvapaalle jäämiseen, vaikkakin äidit ovat saattaneet myöhemmin ilmoittaa työpaikalle myös sovitun vapaakauden lyhentämisestä tai pidentämisestä, jos perheen tilanne on muuttunut. Myös isien kohdalla kyseessä voi olla lapsen odotusaikana puheeksi otettu syntymän jälkeen pidettävä muutaman viikon isyysvapaa, jota isät käyttävät yleisimmin. Koska isät ovat voineet käyttää itsenäistä isyysvapaakiintiötään lapsen kaksivuotispäivään saakka, ovat he voineet kertoa asiasta työpaikalla myöhemminkin. Myös hoitovapaan käyttö on saattanut tulla puheeksi vasta myöhemmin, esimerkiksi lapsen varhaiskasvatuksen alkamisen ajankohtaa pohdittaessa.

Suhtautumisesta perhevapaaseen kysyttiin erikseen esihenkilön (kyselylomakkeessa käytettiin käsitettä ”esimies”) ja työtovereiden osalta. Lisäksi tiedusteltiin, oliko vanhempi kokenut perhevapaan puheeksi ottamisen työpaikalla helpoksi, mikä heijaste-

lee käsityksiä ja odotuksia työpaikalla vallitsevasta suhtautumisesta. Perhevapaa on helpompi ottaa puheeksi, jos odottaa suhtautumisen olevan myönteistä.

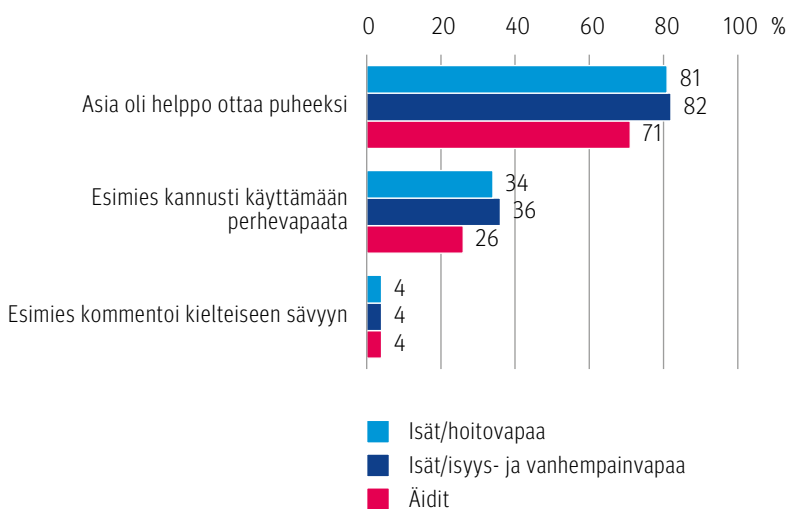
Mahdollisten ajallisten muutosten paikantamiseksi tuloksia verrataan joiltakin osin kymmenen vuoden takaisin perhevapaakyselyn 2013 tuloksiin (Närvi, 2017b) sekä vuonna 2016 toteutetun Isä hoitaa -kyselyn tuloksiin (Närvi, 2018). Vertailun mahdollisuutta rajoittaa kuitenkin se, että työpaikan suhtautumista koskeva kysymys oli näissä kyselyissä teknisesti hieman eri lailla muotoiltu. Aiemmissa kyselyissä jokaiseen suhtautumista koskevaan väitteeseen valittiin vaihtoehdoista kyllä tai ei -vastaus, kun taas tässä kyselyssä valittiin listalta kaikki itselle sopivat vaihtoehdot. Perhevapaakyselyissä kohdejoukkoon kuuluivat alle kolmevuotiaiden lasten vanhemmat, kun Isä hoitaa -kyselyn vastaajilla oli kolmevuotias lapsi. Lisäksi isien osalta on syytä muistaa, ettei tämän Perhevapaa 2022 -kyselyn vastaajien joukossa ole niitä isiä, jotka eivät ole pitäneet lainkaan perhevapaata – heillä oletettu tai havaittu kielteinen suhtautuminen perhevapaa-aikomuksiin on saattanut olla syy jättää vapaa pitämättä (Eerola ym., 2019; Lammi-Taskula ym., 2017; Närvi, 2018).

8.1.1 Perhevapaan puheeksi ottaminen

Valtaosa – neljä viidestä – isistä koki, että niin isyys- tai vanhempainvapaa kuin hoitovapaakin oli helppo ottaa puheeksi työpaikalla (kuvio 8.1, s. 194). Äideistä yhtä monen ei ollut helppoa ottaa perhevapaataan puheeksi kuin isien; helpoksi sen ilmoitti seitsemän kymmenestä. Edellisen perhevapaakyselyn tuloksiin (Närvi, 2017b) verrattuna puheeksi ottamisen helpoksi kokeneiden äitien osuus oli pysynyt samana mutta isien osuus oli hieman pienempi kuin kymmenen vuotta sitten, vaikka samaan aikaan perhevapaata pitäneiden isien osuus on jonkin verran noussut. Myös vuoden 2016 kyselyssä isyys- tai vanhempainvapaan puheeksi ottamisen oli työpaikalla kokenut helpoksi suurempi osuus – yli 90 prosenttia – kolmevuotiaiden lasten palkansaajaisista; hoitovapaan kohdalla osuus oli samansuuruinen kuin tässä kyselyssä (Närvi, 2018). Osa isistä lienee siis pitänyt perhevapaata siitä huolimatta, että työnantajan suhtautuminen ei ole ollut kannustavaa.

Puheeksi ottamisen kokemus ja esihenkilön suhtautuminen perhevapaaseen vaihtelivat sosiodemografisten taustatekijöiden mukaan sekä äideillä (taulukko 8.1, s. 195) että isillä (taulukko 8.2, s. 196). Ensimmäisen tai toisen lapsen vanhemmille perhevapaan puheeksi ottaminen työpaikalla oli jossain määrin helpompaa kuin kolmen tai useamman lapsen äideille ja isille. Yhden lapsen äideistä kolme neljästä (74 %) ja isistä reilut neljä viidestä (85 %) koki asian helpoksi, kun osuudet kolmen tai useamman lapsen vanhemmista olivat kymmenisen prosenttiyksikköä pienemmät.

Perhevapaan puheeksi ottaminen työpaikalla oli helppoa selvästi useammille korkeasti koulutetuille isille (87 % isyys- ja vanhempainvapaa, 88 % hoitovapaa) kuin enintään toisen asteen tutkinnon suorittaneille (78 % / 75 %). Äitien kokemukset puheeksi ottamisen helpoudesta eivät sen sijaan vaihdelleet merkittävästi koulutuksen mukaan.

Kuvio 8.1. Suhtautuminen perhevapaaseen työpaikalla vapaan käyttäjän sukupuolen mukaan (%).

Nuoremmista, alle 30-vuotiaista isistä useammat olivat kokeneet isyys- ja vanhempainvapaan puheeksi ottamisen työpaikalla helpoksi (90 %) verrattuna iältään vanhempiin isiin, kun tilanne kymmenen vuotta sitten oli päinvastainen (Närvi, 2017b). Vastaava ero näkyi myös isän hoitovapaan kohdalla, vaikkakin hoitovapaata pitäneiden isien pienen määrän takia ero ei ollut tilastollisesti merkitsevä. Sen sijaan harvemmat alle 30-vuotiaat äidit kokivat perhevapaan puheeksi ottamisen työpaikalla helpoksi verrattuna muihin äiteihin. Äideillä perhevapaan puheeksi ottaminen työpaikalla ei ollut yhteydessä ammattiasemaan, mutta isistä sen kokivat helpoksi muita hieman yleisemmin toimihenkilöasemassa olevat (85–87 %), harvemmin puolestaan johtavassa asemassa (72 %) olevat isät. Samoin kuin aiemmassa väestökyselyssä (Närvi, 2018), myös työntekijäasemassa olevista isistä hieman harvemmalle isyys- ja vanhempainvapaan puheeksi ottaminen oli helppoa (80 %) verrattuna toimihenkilöisiin. Puheeksi ottamisen hankaluus saattaa liittyä johtavassa asemassa olevien työtehtävien erityisyyteen tai työntekijän ”korvaamattomuuteen”, mutta äideillä nämä eivät kuitenkaan ole perhevapaan puheeksi ottamisen esteenä samalla tavalla kuin isillä.

Vanhempien kokemukset perhevapaaseen suhtautumisesta työpaikalla vaihtelivat jonkin verran myös työn piirteisiin liittyvien tekijöiden mukaan niin äideillä (taulukko 8.3, s. 199) kuin isilläkin (taulukko 8.4, s. 200–201). Isyys- ja vanhempainvapaan puheeksi ottaminen oli hieman yleisemmin helppoa sukupuolijakaumaltaan tasaisella työpaikalla työskentelevillä isillä (85–86 %) ja myös äideillä perhevapaan puheeksi ottaminen oli sukupuolijakaumaltaan tasaisilla aloilla helpompaa (75 %) kuin muilla aloilla. Miesvaltaisella työpaikalla perhevapaan puheeksi ottaminen oli puolestaan jonkin verran harvemmille helppoa niin isistä (76–80 %) kuin äideistäkin (67 %).

Taulukko 8.1. Äitien kokemukset perhevapaan puheeksi ottamisesta ja esihenkilön suhtautumisesta perhevapaaseen sosiodemografisten taustatekijöiden mukaan (kyseisen vastausvaihtoehdon valinneiden vastaajien osuudet, %).

	Asia oli helppo ottaa puheeksi, % ^a	Esimies kannusti käyttämään perhevapaata, % ^a	Esimies kommentoi kielteiseen sävyyn, % ^a	n
Kaikki äidit	71	26	4	1 383
Ikä	p = 0,012	p = 0,462	p = 0,099	
Alle 30 vuotta	65	28	7	215
30–39 vuotta	74	26	4	976
40+ vuotta	67	22	4	164
Lapsiluku	p < 0,001	p = 0,002	p = 0,735	
1 lapsi	74	29	4	569
2 lasta	73	27	4	565
3+ lasta	62	18	5	248
Koulutus	p = 0,125	p = 0,045	p = 0,458	
Peruskoulu / lukio / ammatillinen koulutus	67	22	5	383
Opisto/AMK	72	29	4	487
YAMK/kandidaatti/maisteri/lisensiaatti/tohtori	73	27	4	512
Ammattiasema	p = 0,172	p = 0,073	p = 0,548	
Johtavassa asemassa	72	24	8	42
Ylempi toimihenkilö	75	33	2	250
Alempi toimihenkilö	71	30	4	144
Työntekijä	69	24	5	924

^a Osuus niistä palkansaajina toimineista äideistä, jotka valitsivat kyseisen vastausvaihtoehdon.

Toimialoittain tarkasteltuna naisvaltaisella sosiaali- ja terveysalalla samoin kuin rahoitus- ja vakuutuslalla, viestinnässä, tutkimuksessa tai hallinnossa työskenteleville isille isyys- ja vanhempainvapaan puheeksi ottaminen oli ollut helppoa jonkin verran useammille kuin muilla aloilla (88–89 %), kun taas miesvaltaisilla liikenne-, kuljetus- tai varastointialalla samoin kuin kaupan alalla, majoitus- tai ravitsemusalalla se oli ollut hieman harvemmillä helppoa (72 %).

Taulukko 8.2. Isien kokemukset isyys- ja vanhempainvapaan sekä hoitovapaan puheeksi ottamisesta ja esihenkilön suhtautumisesta perhevapaaseen sosiodemografisten taustatekijöiden mukaan (kyseisen vastausvaihtoehdon valinneiden vastaajien osuudet, %).

	Asia oli helppo ottaa puheeksi ^a		Esimies kannusti käyttämään perhevapaata ^a		Esimies kommentoi kielteiseen sävyyn ^a		n	
	Isyys- tai vanhempainvapaa, %	Hoitovapaa, %	Isyys- tai vanhempainvapaa, %	Hoitovapaa, %	Isyys- tai vanhempainvapaa, %	Hoitovapaa, %	Isyys- tai vanhempainvapaa, n	Hoitovapaa, n
Kaikki isät	82	81	36	34	3,5	4	1 337	209
Ikä	p = 0,001	p = 0,592	p = 0,434	p = 0,256	p = 0,561	p = 0,211		
Alle 30 vuotta	90	92	40	46	2,5	8	162	12
30–39 vuotta	83	80	36	36	3	6	842	143
40+ vuotta	76	79	34	25	4	0	282	48
Lapsiluku	p = 0,019	p = 0,300	p < 0,001	p = 0,878	p = 0,619	p = 0,124		
1 lapsi	85	78	42	35	3	3	458	88
2 lasta	83	85	36	33	4	2	546	82
3+ lasta	78	74	27	31	3	10	332	39
Koulutus	p < 0,001	p = 0,018	p < 0,001	p = 0,208	p = 0,279	p = 0,036		
Peruskoulu / lukio / ammatillinen koulutus	78	75	27	24	4,5	11	506	55
Opisto/AMK	84	70	39	35	3	4	423	47
YAMK/kandidaatti/maisteri/lisensiaatti/tohtori	87	88	43	38	3	2	408	107
Ammattiasema	p < 0,004	p = 0,260	p = 0,213	p = 0,665	p = 0,098	p = 0,025		
Johtavassa asemassa	72	67	34	23	8	23	93	12
Ylempi toimihenkilö	87	84	40	40	3	4	392	81
Alempi toimihenkilö	85	69	37	35	2	0	224	26
Työntekijä	80	82	33	31	4	5	614	83

^a Osuus niistä palkansaajina toimineista isistä, jotka valitsivat kyseisen vastausvaihtoehdon.

Epäsäännölliset työajat näyttävät hankaloittavan enemmän isien kuin äitien mahdollisuuksia jäädä perhevapaalle (katso myös luku 6). Säännöllisessä päivätyössä tai vuorotyössä olevista isistä perhevapaan puheeksi ottaminen työpaikalla oli jonkin verran useammalle helppoa (84 %) kuin ilta-, viikonloppu- tai keikkatyötä tekeville (71 %). Äitien kokemukset eivät sen sijaan vaihdelleet työajan mukaan, vaikka vuorotyö tai muut epätyypilliset työajat ovatkin yhteydessä siihen, että äidit hoitavat lapsia pidempään kotona eli pitävät pidempiä kotihoivon tuen kausia kuin päivätyössä olevat (Hietamäki ym., 2018).

Kuten kymmenen vuoden takaisessa perhevapaakyselyssä (Närvi, 2017b) ja Isä hoitaa -väestökyselyssä (Närvi, 2018), myös tässä kyselyssä useammat niin äideistä kuin isistäkin oli kokenut perhevapaan puheeksi ottamisen helpoksi henkilöstömäärältään suuremmilla kuin pienillä työpaikoilla työskentelevistä. Suurissa, yli 250 työntekijän organisaatioissa työskentelevistä äideistä 74 prosenttia kertoi perhevapaan puheeksi ottamisen olleen helppoa. Isyys- ja vanhempainvapaan puheeksi ottaminen oli ollut helppoa 85 prosentille suurissa organisaatioissa työskentelevistä isistä, mutta hoitovapaan kohdalla ei näkynyt yhteyttä työpaikan kokoon.

Vakinaisessa työsuhteessa olevista äideistä oli muita useamman ollut helppo ottaa perhevapaa puheeksi työpaikalla (76 % vs. 52 %), isillä isyys- ja vanhempainvapaan samoin kuin hoitovapaan puheeksi ottaminen oli yhtä usealle helppoa niin vakituisissa kuin muissakin työsuhteissa (määräaikainen, vuokratyö, keikkatyö).

8.1.2 Esihenkilön suhtautuminen perhevapaaseen

Suhtautuminen perhevapaisiin suomalaisilla työpaikoilla on pääosin myönteistä (Kiianmaa, 2012; Sutela, 2015). Esihenkilön suhtautuminen lakisääteisen perhevapaoikeuden käyttöön on harvoin avoimen kielteistä: tähän kyselyyn vastanneista kielteisiä kommentteja esihenkilöltä oli saanut vain neljä prosenttia vanhemmista (kuviot 8.1, s. 194). Osuus oli erityisesti isien kohdalla jonkin verran pienempi kuin kymmenen vuoden takaisessa perhevapaakyselyssä (Närvi, 2017b) ja selvästi pienempi kuin vuoden 2016 Isä hoitaa -kyselyssä varsinkin hoitovapaan osalta (Närvi, 2018). Esihenkilön kielteisten kommenttien kokeminen ei vaihdellut vanhemman iän tai lapsiluvun mukaan, eikä äideillä myöskään koulutuksen tai ammattiaseman mukaan. Isistä kielteisiä kommentteja hoitovapaasta olivat hieman muita yleisemmin saaneet yhtäältä johtavassa asemassa olevat (23 %), toisaalta matalimmin koulutetut (11 %).

Naisvaltaisilla työpaikoilla työskentelevistä isistä kukaan ei ollut saanut esihenkilöltään kielteisiä kommentteja isyys- tai vanhempainvapaasta, kun taas miesvaltaisilla työpaikoilla työskentelevistä niitä oli saanut viisi prosenttia. Muihin toimialoihin verrattuna kielteiset kommentit olivat sekä äitien että isien kohdalla hieman yleisempiä kaupan sekä majoitus- tai ravitsemusalalla (7 % ja 10 %, isillä ero tilastollisesti merkitsevä).

Hoitovapaasta kielteisiä kommentteja oli saanut hieman suurempi osuus isistä kuin isyys- ja vanhempainvapaasta työpaikan sukupuolirakenteesta riippumatta. Äitien kokemat esihenkilön kielteiset kommentit olivat jonkin verran muita yleisempiä pienissä, alle kymmenen hengen työpaikoissa työskentelevillä, mutta isien kokemukset eivät vaihdelleet työpaikan koon mukaan. Aiemmassa kyselyssä (Närvi, 2017b) tilanne oli päinvastainen: äitien kokemukset eivät vaihdelleet työpaikan koon mukaan, kun taas isät olivat kokeneet enemmän kielteisiä kommentteja pienillä työpaikoilla.

Vakituisessa työsuhteessa olevista äideistä oli muita harvempi (4 % vs. 7 %) saanut esihenkilöltä kielteisiä kommentteja perhevapaasta, mutta isillä tämä kokemus ei vaihdellut työsuhteen laadun mukaan.

Reilua kolmasosaa isistä ja neljäsosaa äideistä esihenkilö oli kannustanut pitämään perhevapaata (kuvio 8.1, s. 194). Näiden tulosten osalta ei ole vertailutietoa kehityssuunnasta, sillä aiemmissa kyselyissä ei kysytty kannustamisesta. Esihenkilö oli kannustanut isyys- ja vanhempainvapaan käyttöön yleisemmin esikoislapsen isiä (42 %) kuin niitä, joilla lapsia oli kolme tai useampia (27 %) (taulukko 8.2, s. 196). Myös yhden lapsen äitejä oli kannustettu enemmän (29 %) kuin kolmen tai useamman lapsen äitejä (18 %). Esihenkilön kannustusta olivat puolestaan muita harvemmin kokeneet matalammin koulutetut äidit (22 %) ja isät (24–27 %) samoin kuin henkilöstömäärältään pienissä, alle 50 hengen organisaatioissa työskentelevät äidit (20–21 %) ja isät (26–27 %) isyys- tai vanhempainvapaan osalta.

Äideillä esihenkilön kannustus perhevapaan käyttöön ei vaihdellut se paremmin työajan, työpaikan sektorin kuin sukupuolijakaumankaan mukaan, mutta toimialojen välillä oli jonkin verran eroja: liikenne-, kuljetus- ja varastointialalla työskentelevät äidit samoin kuin rahoituksen, vakuutuksen, viestinnän, tutkimuksen tai hallinnon alalla työskentelevät olivat kokeneet muita yleisemmin esihenkilön kannustusta (taulukko 8.3, s. 199). Vakituksessa työsuhteessa olevista äideistä oli hieman useampaa kannustettu perhevapaalle (29 % vs. 14 %) kuin muita äitejä, isillä kannustus ei ollut yhteydessä työsuhteen laatuun.

Päivätyötä tekevät isät olivat kokeneet esihenkilön kannustusta perhevapaan käyttöön yleisemmin kuin epäsäännöllistä työaikaa tekevät (38 % vs. 28–30 %). Valtion, järjestön, kirkon tai yliopiston palveluksessa työskentelevistä isistä useammat olivat kokeneet esihenkilön kannustusta isyys- ja vanhempainvapaan käyttöön (44–49 %) kuin yksityisellä sektorilla tai kunnan palveluksessa olevat (35–38 %). Naisvaltaisissa työpaikoissa useampia isiä oli kannustettu pitämään sekä isyys- ja vanhempainvapaata että hoitovapaata (42–53 %) kuin miesvaltaisissa työpaikoissa (32–33 %). Osuus esihenkilöltä kannustusta saaneista isistä oli muita aloja suurempi opetuksen ja koulutuksen alalla (50 %) samoin kuin rahoituksen, vakuutuksen, viestinnän, tutkimuksen tai hallinnon alalla (49 %); muita pienempi osuus oli puolestaan rakennus- ja kiinteistöalalla sekä liikenteen, kuljetuksen ja varastoinnin alalla (24 %).

Taulukko 8.3. Äitien kokemukset perhevapaan puheeksi ottamisesta ja esihenkilön suhtautumisesta perhevapaaseen työhön liittyvien tekijöiden mukaan (kyseisen vastausvaihtoehdon valintojen osuudet, %).

	Asia oli helppo ottaa puheeksi, % ^a	Esimies kannusti käyttämään perhevapaata, % ^a	Esimies kommentoi kielteiseen sävyyn, % ^a	n
Kaikki äidit	71	26	4	1 378
Sektori	p = 0,738	p = 0,299	p = 0,442	
Yksityinen	71	26	4	662
Valtio	76	29	5	92
Kunta	70	24	4	523
Järjestöt/kirkko/ylipisto	69	33	7	101
Toimiala	p = 0,453	p = 0,011	p = 0,483	
Sosiaali- ja terveysala	71	24	5	491
Opetus ja koulutus	70	28	3	163
Kauppa / majoitus- ja ravitsemistoiminta	74	20	7	213
Rahoitus- ja vakuustoiminta / informaatio ja viestintä / tutkimus / hallinto	74	33	3	297
Rakentaminen/kiinteistöala	62	16	2	71
Liikenne / kuljetus ja varastointi	62	39	4	23
Teollisuus	68	25	2	69
Muu	67	31	4	50
Työnantajan henkilöstön sukupuolijakauma	p = 0,064	p = 0,727	p = 0,860	
Lähes kaikki tai enimmäkseen naisia	69	25	4	822
Suunnilleen yhtä paljon miehiä ja naisia	75	27	4	418
Lähes kaikki tai enimmäkseen miehiä	67	28	5	137
Työnantajan palveluksessa, henkilöitä	p = 0,038	p = 0,019	p = 0,019	
Alle 10	62	21	10	107
10–49	67	20	5	251
50–249	71	25	3	249
250 tai enemmän	74	29	3	761
Työaika	p = 0,353	p = 0,297	p = 0,179	
Säännöllinen päivätyö	72	27	4	843
Vuorotyö	68	24	5	288
Muu työaika	72	21	7	66
Työsuhte	p < 0,001	p < 0,001	p = 0,040	
Toistaiseksi voimassa oleva	76	29	4	1 061
Määräaikainen / vuokratyö / muu keikkatyö	52	14	7	135

^a Osuus niistä palkansaajina toimineista äideistä, jotka valitsivat kyseisen vastausvaihtoehdon.

Taulukko 8.4. Isien kokemukset isyys- ja vanhempainvapaan sekä hoitovapaan puheeksi ottamisesta ja esihenkilön suhtautumisesta perhevapaaseen työhön liittyvien tekijöiden mukaan (kyseisen vastausvaihtoehdon valinneiden vastaajien osuudet, %).

	Asia oli helppo ottaa puheeksi		Esimies kannusti käyttämään perhevapaata		Esimies kommentoi kielteiseen sävyyn		n	
	Isyys- tai vanhempainvapaa, %	Hoitovapaa, %	Isyys- tai vanhempainvapaa, %	Hoitovapaa, %	Isyys- tai vanhempainvapaa, %	Hoitovapaa, %	Isyys- tai vanhempainvapaa, n	Hoitovapaa, n
Kaikki isät	82	81	36	34	3,5	4	1 337	209
Sektorit	p = 0,433	p = 0,771	p = 0,047	p = 0,459	p = 0,209	p = 0,444		
Yksityinen	82	79	35	32	4	6	968	130
Valtio	87	86	44	48	2	4,5	100	21
Kunta	84	86	38	40	1	0	144	29
Järjestöt/kirkko/yliopisto	87	83	49	42	2	0	61	12
Toimiala	p < 0,001	p = 0,246	p < 0,001	p = 0,188	p = 0,021	p = 0,096		
Sosiaali- ja terveysala	88	83	37	38	2	4	104	24
Opetus ja koulutus	80	75	50	55	2	0	53	12
Kauppa / majoitus- ja ravitsemistoiminta	72	77	26	19	10	6	92	17
Rahoitus- ja vakuutustoiminta / informaatio ja viestintä / tutkimus / hallinto	89	86	49	35	2	1	330	73
Rakentaminen/kiinteistöala	80	87	24	26	4	0	222	23
Liikenne / kuljetus ja varastointi	72	58	24	16	2	16	107	19
Teollisuus	83	77	33	45	4	10	332	30
Muu	79	80	42	20	3	0	94	10

Taulukko 8.4 jatkuu.

Jatkoa taulukkoon 8.4.

	Asia oli helppo ottaa puheeksi		Esimies kannusti käyttämään perhevapaata		Esimies kommentoi kielteiseen sävyyn		n	
	Isyys- tai vanhempain-vapaa, %	Hoitovapaa, %	Isyys- tai vanhempain-vapaa, %	Hoitovapaa, %	Isyys- tai vanhempain-vapaa, %	Hoitovapaa, %	Isyys- tai vanhempain-vapaa, n	Hoitovapaa, n
Työnantajan henkilöstön sukupuolijakauma	p = 0,009	p = 0,387	p = 0,025	p = 0,043	p = 0,012	p = 0,409		
Lähes kaikki tai enimmäkseen naisia	84	81	42	53	0	3	165	36
Suunnilleen yhtä paljon miehiä ja naisia	86	85	39	30	3	4	472	84
Lähes kaikki tai enimmäkseen miehiä	80	76	33	32	5	8	661	79
Työnantajan palveluksessa, henkilöitä	p < 0,001	p = 0,456	p < 0,001	p = 0,613	p = 0,171	p = 0,500		
Alle 10	80	87	26	20	3	0	120	15
10–49	72	86	27	38	6	0	214	21
50–249	85	86	32	34	3	7	254	42
250 tai enemmän	85	77	43	37	3	6	713	124
Työaika	p = 0,035	p = 0,216	p = 0,034	p = 0,204	p = 0,999	p = 0,740		
Säännöllinen päivätyö	84	82	38	38	4	5	1 014	165
Vuorotyö	81	69	30	23	4	4	231	26
Muu työaika	71	91	28	20	4	0	58	11
Työsuhte	p = 0,348	p = 0,584	p = 0,443	p = 0,561	p = 0,495	p = 0,280		
Toistaiseksi voimassa oleva	83	80	37	35	4	4	1 222	186
Määräaikainen / vuokratyö / muu keikkatyö	78	88	32	44	2	13	54	8

^a Osuus niistä palkansaajina toimineista isistä, jotka valitsivat kyseisen vastausvaihtoehdon.

Esihenkilön suhtautuminen perhevapaaseen oli yhteydessä vapaiden käyttöön: esihenkilön kannustus oli yhteydessä isien vapaisiin, kielteiset kommentit puolestaan äidin kotihoidontukijaksoihin. Pidemmän, yli vuoden mittaisen kotihoidontukikauden käyttäneistä äideistä hieman useammat olivat kokeneet esihenkilön kielteisiä kommentteja kuin lyhyemmän kauden pitäneistä (7 % vs. 4 %, tuloksia ei esitetä taulukossa). Vanhempainvapaan jälkeen pidettävää, isälle kiintiöityä isyysvapaata käyttäneistä isistä useampaa esihenkilö oli kannustanut (43 %) kuin lapsen syntymän jälkeen isyysvapaata yhtä aikaa äidin vapaan kanssa pitäneitä (35 %), mutta lapsen syntymän yhteydessä pidetyn isyysvapaan käyttö samoin kuin kotihoidontuen käyttö eivät olleet yhteydessä sen paremmin kannustukseen kuin kielteisiin kommentteihin tai puheeksi ottamisen helppouteenkaan (taulukko 8.5).

Taulukko 8.5. Suhtautuminen isyys- ja vanhempainvapaaseen työpaikalla isän perhevapaiden käytön mukaan (kyseisen vastausvaihtoehdon valinneiden vastaajien osuudet, %).

	Asia oli helppo ottaa puheeksi, % ^a	Esimies kannusti käyttämään perhevapaata, % ^a	Esimies kommentoi kielteiseen sävyyn, % ^a	n
Kaikki isät	82	36	4	1 337
Isä käyttänyt isyysvapaata äitiys- ja vanhempainvapaan aikana	p = 0,077	p = 0,688	p = 0,509	
Kyllä	81	35	5	1 278
Ei, oli muuten kotona	50	20	0	34
Ei	63	25	13	39
Isä käyttänyt jaettavaa vanhempainvapaata	p = 0,569	p = 0,347	p = 0,630	
Kyllä	83	38	6	172
Ei	79	32	4	1 170
Isä käyttänyt isyysvapaata vanhempainvapaan jälkeen	p = 0,113	p < 0,001	p = 0,164	
Kyllä	83	43	4	649
Ei vielä, mutta aikoo	76	28	6	168
Ei, eikä aio	84	32	2	253
Isä käyttänyt kotihoidontukea	p = 0,405	p = 0,142	p = 0,373	
Kyllä tai aikoo	80	39	3	271
Ei eikä aio	82	34	4	1 084

^a Osuus niistä palkansaajina toimineista isistä, jotka valitsivat kyseisen vastausvaihtoehdon.

8.1.3 Työtovereiden suhtautuminen perhevapaisiin

Noin kolmasosa äideistä ja isistä oli kokenut myös työtovereiden kannustusta perhevapaalle jäämiseen. Äidit olivat saaneet kannustusta siis hieman yleisemmin työtovereilta kuin esihenkilöltä, isät yhtä usein. Työtoverit olivat kannustaneet isiä isyys- ja vanhempainvapaalle erityisesti hoito-, opetus-, kasvatus- ja sosiaalialalla (41 %), kun taas liikenne- tai kuljetusalalla kannustusta oli kokenut vain viidennes isistä.

Isät olivat saaneet työtovereilta kannustusta hieman yleisemmin hoitovapaalle kuin isyys- tai vanhempainvapaalle jäämiseen. Muita yleisemmin työtovereiden kannustamista hoitovapaan pitämiseen olivat kokeneet korkeasti koulutetut sekä ylemmät toimihenkilöisät, samoin kuin vuorotyötä tekevät isät.

Äideistä puolestaan työtovereiden kannustusta perhevapaan pitämiseen olivat kokeneet muita yleisemmin nuoret, alle 30-vuotiaat äidit sekä henkilöstömäärältään suurimmissa organisaatioissa työskentelevät. Esikoisen tai toisen lapsen saaneista useimmat olivat kokeneet työtovereiden kannustusta kuin kolmannen tai sitä useamman lapsen saaneet. Samoin kuin isillä, vuorotyötä tekeviä äitejä oli kannustettu hieman muita yleisemmin. Ne äidit, jotka eivät olleet käyttäneet lainkaan kotihoidontukea, olivat kokeneet työtovereiden kannustusta muita vähemmän.

Työtovereiden kielteiset kommentit perhevapaalle jäämisestä olivat harvinaisia: isät olivat kuulleet niitä vieläkin vähemmän kuin esihenkilön kielteisiä kommentteja, äideistä niitä oli kuullut työtovereilta yhtä moni kuin esihenkilöltäkin. Tältä osin tilanne oli saman suuntainen kuin edellisessä kyselyssäkin (Närvi, 2017b). Vähäisen esiintyvyyden takia työtovereiden kielteiset kommentit eivät juuri vaihdelleet sen paremmin sosiodemografisten kuin työelämään liittyvien taustatekijöiden mukaan.

Isien kokemat työtovereiden kielteiset kommentit eivät vaihdelleet isyysvapaan pituuden mukaan, mutta äideillä työtovereiden kielteiset kommentit olivat yleisempiä, jos äiti oli pitänyt pitkän kotihoidontukikauden.

8.2 Perhevapaan seuraukset

Osana työpaikan suhtautumista koskevaa kysymyskokonaisuutta työelämässä ennen lapsen syntymää olleilta pienten lasten vanhemmilta kysyttiin, oliko perhevapaasta koitunut työpaikalla erilaisia seurauksia: työtehtävien tai aseman heikentämistä, määräaikaisen työsuhteen jatkamatta jättämistä, työsuhteen irtisanomista tai muita konkreettisia kielteisiä tai myönteisiä seurauksia.

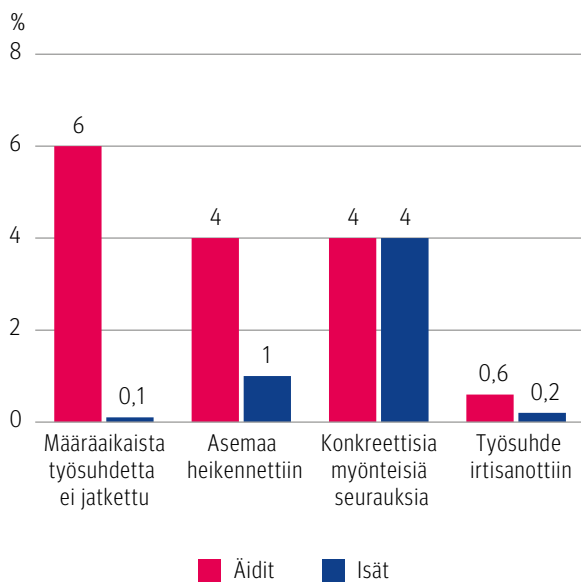
Äideiltä kysyttiin yhdellä kysymyksellä äitiys-, vanhempain- ja/tai hoitovapaaseen liittyneestä suhtautumisesta työpaikalla. Isiltä kysyttiin erikseen yhtäältä suhtautumisesta isyys- tai vanhempainvapaaseen ja toisaalta hoitovapaaseen. Koska hoitovapaata pitäneitä isiä oli vastaajien joukossa vähän ja vapaan seurauksista kertovia

vastauksia vieläkin vähemmän, tarkastellaan seuraavassa ainoastaan isien kokemia isyys- ja vanhempainvapaan seurauksia.

Perhevapaasta oli koitunut melko vähän sen paremmin kielteisiä kuin myönteisiä-kään seurauksia kyselyyn vastanneille vanhemmille (kuvio 8.2.), eivätkä kokemukset myöskään vaihdelleet kovin paljon sosiodemografisten tai työelämään liittyvien tekijöiden mukaan. Tulokset ovat saman suuntaisia kuin noin kymmenen vuotta aiemmin tehdyssä vastaavassa tutkimuksessa (Närvi, 2017b).

Seuraavaksi tarkastelemme erikseen vanhempien raportoimia myönteisiä ja kielteisiä seurauksia taustatekijöiden mukaan sekä sitä, oliko koetuilla seurauksilla yhteyttä perhevapaiden käytön vaihteluun.

Kuvio 8.2. Perhevapaan seuraukset työpaikalla vastaajan sukupuolen mukaan (%).

Myönteiset seuraukset perhevapaasta. Neljä prosenttia niin äideistä kuin isistäkin kertoi, että perhevapaasta on koitunut konkreettisia myönteisiä seurauksia työpaikalla. Osuus oli varsinkin isien kohdalla hieman pienempi kuin kymmenen vuoden takaisessa kyselyssä (Närvi, 2017b).

Myönteisiä seurauksia olivat kokeneet hieman useammat korkeasti koulutetuista ja johtavassa asemassa olevista vanhemmista kuin muut vanhemmat, mutta perheen tai työpaikan piirteet eivät olleet yhteydessä näihin kokemuksiin lukuun ottamatta joidakin toimialojen välisiä eroja. Rahoituksen, vakuutuksen, viestinnän, tutkimuksen tai hallinnon alalla työskentelevistä äideistä lähes kymmenesosa (8 %) oli kokenut konkreettisia myönteisiä seurauksia perhevapaasta.

Kielteiset seuraukset perhevapaasta. Äideillä yleisin kielteinen seuraus perhevapaasta oli määräaikaisen työsuhteen jatkamatta jättäminen, minkä oli kokenut kuusi prosenttia äideistä, mikä on jonkin verran pienempi osuus kuin kymmenen vuotta aiemmin (Närvi, 2017b). Isistä tätä kielteistä seurausta ei ollut kokenut juuri kukaan, ja aseman heikentymisenkin perhevapaan seurauksena oli kokenut vain yksi prosentti, kun äideistä näin oli kokenut neljä prosenttia. Alle yhdellä prosentilla äideistä ja isistä vieläkin harvemmillä työsuhte oli irtisanottu perhevapaan seurauksena.

Isillä perhevapaasta koituneiden kielteisten seurausten kokemukset eivät myöskään vaihdelleet sen paremmin sosiodemografisten kuin työpaikan piirteisiin liittyvien tekijöidenkään mukaan. Siksi näiden tekijöiden yhteyksiä perhevapaan kielteisiin seurauksiin tarkastellaan seuraavassa vain äitien osalta.

Äideistä määräaikaisen työsuhteen menetyksen perhevapaan takia olivat kokeneet hieman muita yleisemmin vähemmän koulutetut (9 %) äidit, samoin kuin alle 30-vuotiaat (11 %) sekä kolmen tai useamman lapsen äidit (9 %). Ikä, lapsiluku tai koulutus eivät sen sijaan olleet yhteydessä siihen, oliko äidin työtehtäviä tai asemaa työpaikalla perhevapaan myötä heikennetty. Myöskään äidin ammattiasema tai työaika ei ollut yhteydessä sen paremmin määräaikaisen työsuhteen katkeamiseen kuin aseman heikentämiseen perhevapaan takia.

Määräaikainen työsuhte jäi jatkamatta muita sektoreita yleisemmin (taulukko 8.6, s. 206) kunnan palveluksessa olevilla äideillä (10 %), opetuksen ja koulutuksen alalla (12 %) tai sosiaali- ja terveystalalla työskentelevillä (10 %), samoin kuin yleensä naisvaltaisissa työpaikoissa työskentelevillä (7 %). Aseman heikentämisen olivat puolestaan kokeneet muita hieman harvemmin kunnan tai valtion palveluksessa työskentelevät äidit (2 %) samoin kuin yhtäältä kaikkein pienimissä (2 %) ja toisaalta kaikkein suurimmissa (2 %) organisaatioissa työskentelevät. Vastaajien joukossa ei ollut kovin paljon liikenteen, kuljetuksen tai varastoinnin alalla työskenteleviä äitejä, mutta heillä aseman heikentäminen perhevapaan takia oli muita aloja yleisempää (12 %). Vastaushetkellä vakituksessa työsuhteessa olevista vain muutama prosentti oli kokenut perhevapaasta johtuneen määräaikaisen työsuhteen katkeamisen, kun muista äideistä (määräaikainen, vuokratyö, keikkatyö) osuus oli yksi kuudesta.

Perhevapaan koetuilla seurauksilla oli yhteys äitien mutta ei isien perhevapaisten käyttöön. Ne äidit, jotka eivät olleet käyttäneet kotihoidon tukea mutta aikoivat sitä ehkä vielä käyttää, kertoivat muita useammin, että perhevapaan seurauksena heidän määräaikaista työsuhdettaan ei ollut jatkettu (16–18 %). Kotihoidon tuki saattoi näille äideille toimia työttömyyden vaihtoehtona, kun työpaikkaa mihin palata ei ollut.

Taulukko 8.6. Äitien kokemat perhevapaan kielteiset seuraukset työhön liittyvien tekijöiden mukaan (kyseisen vastausvaihtoehdon valinneiden vastaajien osuudet, %).

	Määräaikaista työsuhdetta ei jatkettu, %^a	Asemaa heikennettiin, %^a	n
Kaikki äidit	6	4	1 383
Sektorit	p < 0,001	p = 0,008	
Yksityinen	3	5	571
Valtio	7	2	83
Kunta	10	2	445
Järjestöt/kirkko/yliopisto	5	5	85
Toimiala	p < 0,001	p = 0,021	
Sosiaali- ja terveysala	10	2	491
Opetus ja koulutus	12	4	163
Kauppa / majoitus- ja ravitsemistoiminta	6	7	213
Rahoitus- ja vakuutustoiminta / informaatio ja viestintä / tutkimus / hallinto	3	3	297
Rakentaminen/kiinteistöala	0	3	71
Liikenne / kuljetus ja varastointi	0	12	23
Teollisuus	6	6	69
Muu	4	6	52
Työnantajan henkilöstön sukupuolijakauma	p = 0,023	p = 0,083	
Lähes kaikki tai enimmäkseen naisia	7	3	822
Suunnilleen yhtä paljon miehiä ja naisia	5	5	418
Lähes kaikki tai enimmäkseen miehiä	2	6	137
Työnantajan palveluksessa, henkilöitä	p = 0,482	p = 0,012	
Alle 10	3	3	107
10–49	7	4	251
50–250	5	7	249
250 tai enemmän	6	3	761
Työaika	p = 0,130	p = 0,444	
Säännöllinen päivättyö	6	4	934
Vuorotyö	5	3	384
Muu työaika	12	2	59
Työsuhde	p < 0,001	p = 0,227	
Toistaiseksi voimassa oleva	2	3	1 061
Määräaikainen / vuokratyö / muu keikkatyö	17	5	135

^a Osuus niistä palkansaajina toimineista äideistä, jotka valitsivat kyseisen vastausvaihtoehdon.

8.3 Yhteenveto

- Perhevapaan puheeksi ottaminen työpaikalla oli isille helpompaa kuin äideille; isistä se oli helpompaa korkeasti koulutetuille ja äideistä yli 30-vuotiaille ja ensimmäisen tai toisen lapsen vanhemmille helpompaa kuin useamman lapsen vanhemmille.
- Puheeksi ottaminen oli helpompaa sukupuolijakaumaltaan tasaisilla tai naisvaltaisilla kuin miesvaltaisilla työpaikoilla; henkilöstömäärältään suuremmilla työpaikoilla se oli helpompaa kuin pienillä työpaikoilla.
- Esihenkilön kannustusta perhevapaan pitämiseen kokivat esikoisen saaneet muita enemmän. Isiä kannustettiin äitejä yleisemmin ja erityisesti naisvaltaisissa työpaikoissa. Äidit puolestaan saivat enemmän kannustusta perhevapaan pitämiseen työtovereilta kuin esihenkilöltä.
- Esihenkilön kannustusta saaneet isät pitivät muita enemmän isyysvapaata.
- Äidit kokivat perhevapaasta kielteisiä seurauksia isiä yleisemmin, mutta kokemukset olivat harvinaisempia kuin kymmenen vuotta sitten. Kielteiset seuraukset olivat yhteydessä nuorempaan ikään, matalampaan koulutukseen sekä suurempaan lapsilukuun. Määräaikaisia työsuhteita oli jätetty jatkamatta erityisesti opetuksen ja koulutuksen sekä sosiaali- ja terveysalalla.
- Myönteisiä seurauksia perhevapaasta olivat kokeneet muita useammin paremmassa työmarkkina- tai ammattiasemassa olevat korkeasti koulutetut vanhemmat.

Perhevapaan puheeksi ottaminen työpaikalla oli isille jonkin verran helpompaa kuin äideille; ovathan isien vapaat yleensä lyhyempiä kuin äitien eikä niihin näin ollen välttämättä liity tarvetta sijais- tai muihin järjestelyihin. Puheeksi ottaminen oli muita helpompaa korkeasti koulutetuille isille, mikä kertonee heidän paremmasta asemastaan työmarkkinoilla ja työyhteisössä. Alle 30-vuotiaista äideistä sen sijaan harvemmat kokivat perhevapaan puheeksi ottamisen työpaikalla helpoksi kuin muista äideistä. Tulos saattaa heijastella nuorten naisten paineita vakiinnuttaa asemansa työelämässä, kun määräaikaiset työsuhteet ovat yleisiä tyypillisessä perheenperustamisiässä olevilla naisilla (Alakärppä, 2022; Närvi, 2014).

Ensimmäisen tai toisen lapsen vanhemmille perhevapaan puheeksi ottaminen työpaikalla oli kuitenkin jossain määrin helpompaa kuin kolmen tai useamman lapsen äideille ja isille. Syntyvyyden laskun myötä kolmansiä lapsia syntyy yhä harvemmille, jolloin he saattavat olla työyhteisössään yhä useammin poikkeustapauksia ja toistuvasta perhevapaasta kertominen voi tuntua hankalalta.

Perhevapaan puheeksi ottaminen oli helpompaa sukupuolijakaumaltaan tasaisilla tai naisvaltaisilla samoin kuin henkilöstömäärältään suuremmilla työpaikoilla. Koska äidit pitävät valtaosan perhevapaista, saattavat perhevapaat miesvaltaisilla työpai-

koilla edelleen olla näkymättömämpi ilmiö ja perhevapaalle jäävä isä tai äiti poikkeustapaus, kun taas naisvaltaisilla työpaikoilla perhevapaisiin on totuttu. Pienillä työpaikoilla perhevapaalle jäämistä on pidetty hankalampana, kun töiden uudelleen organisoiminen ja sijaisen hankkiminen tuottavat enemmän vaivaa (Närvi, 2017b; Salmi ym., 2009; Sutela, 2015).

Esihenkilön suhtautuminen lakisääteisen perhevapaoikeuden käyttöön on kuitenkin harvoin avoimen kielteistä. Lapsen saaneita työntekijöitä ei silti kovin yleisesti kannusteta pitämään perhevapaata. Esihenkilön kannustusta ovat kokeneet muita enemmän esikoisen saaneet, isät äitejä useammin. Isiä oli kannustettu erityisesti naisvaltaisissa työpaikoissa ja kannustus oli yhteydessä isyyysvapaan käyttöön, eli kannustuksella oli todennäköisesti merkitystä sille, että isä koki voitavansa jäädä pidemmälle vapaalle. Äidit puolestaan saivat hieman enemmän kannustusta perhevapaan pitämiseen työtovereilta kuin esihenkilöltä, mutta pisimmät kotihoidontukikaudet yhdistyivät työtovereiden kielteisempään suhtautumiseen, mikä kertonee siitä, että niistä aiheutui seurauksia myös työtovereille.

Perhevapaasta oli koitunut kyselyyn vastanneille, työelämässä ennen lapsen syntymää olleille pienten lasten vanhemmille melko vähän sen paremmin kielteisiä kuin myönteisiä seurauksia. Äitien kokemat kielteiset seuraukset olivat jonkin verran harvinaisempia kuin kymmenen vuotta sitten tehdyssä vastaavassa tutkimuksessa (Närvi, 2017b), mutta äidit olivat kuitenkin edelleen kokeneet kielteisiä seurauksia isiä yleisemmin.

Myönteisiä seurauksia perhevapaasta olivat kokeneet muita hieman useammin paremmassa työmarkkina- tai ammattiasemassa olevat korkeasti koulutetut vanhemmat. Kielteiset seuraukset olivat puolestaan jonkin verran yleisempiä heikommassa asemassa olevilla äideillä: määräaikaisen työsuhteen menetys oli yhteydessä nuorempaan ikään, matalampaan koulutukseen sekä suurempaan lapsilukuun. Määräaikaisia työsuhteita oli jätetty jatkamatta perhevapaan myötä erityisesti opetuksen ja koulutuksen sekä sosiaali- ja terveysalalla. Näillä aloilla määräaikaiset työsuhteet ovat pitkään olleet tyypillisiä. Toisaalta niillä on viime vuosina ollut melko suuri työvoimapula, joten voisi olettaa työtä olevan tarjolla pienten lasten vanhemmille jatkossakin – ja pysyvät työsuhteet voisivat olla rekrytointivaltti.

9 Työelämän ja perhe-elämän yhteensovittaminen

Johanna Lammi-Taskula ja Anu Kinnunen

Vuoden 2020 perhebarometrin (Sorsa & Rotkirch, 2020) mukaan suurin osa suomalaisista työntekijöistä kokevat työn ja perheen yhteensovittamisen onnistuvan hyvin. Yhteensovittamista vaikeuttavat kuitenkin monilla työn kuormittavuus, pitkät työpäivät sekä hankalat työajat (Lammi-Taskula & Närvi, 2022). Kun ansiotyöaika ja työnteon paikka joustavat modernin teknologian myötä aiempaa enemmän, työn ja yksityiselämän rajat hämärtyvät varsinkin tietotyötä tekevillä (Kinnunen ym., 2016). Toisaalta perhetilanteet voivat asettaa rajoituksia joillekin työelämän vaatimusten täyttämiseksi, kuten yö- tai viikonlopputyölle. Varsinkin pienten lasten vanhemmat kokevat muita enemmän työnsä vuoksi huonoa omatuntoa perheasioiden laiminlyönnistä ja ajanpuutteesta lastensa kanssa (Salmi & Lammi-Taskula, 2014). Työolotutkimusten mukaan tunne kotiasioiden laiminlyönnistä ansiotyön vuoksi on yleistynyt etenkin alle kouluikäisten lasten äideillä (Sutela ym., 2019). Ansiotyö heijastuu kuitenkin myös myönteisesti perhe-elämään. Lasten kanssa vietetty aika koetaan hyvänä vastapainona työlle ja se auttaa vanhempia irrottautumaan työasioista kotona (Salmi & Lammi-Taskula, 2014; Sutela ym., 2019).

Tässä luvussa tarkastelemme työn ja perheen yhteensovittamista mahdollisesti helpottavia työn järjestelyjä ja käytäntöjä sekä pienten lasten vanhempien kokemuksia siitä, miten helppoa tai hankalaa yhteensovittaminen heille on. Selvitämme ensin lyhennetyn työajan sekä työajan ja paikan joustojen yleisyyttä pienten lasten vanhempien keskuudessa ja näiden yhteyttä erilaisiin taustatekijöihin. Sen jälkeen raportoimme äitien ja isien kokemuksia työn ja perheen yhteensovittamisesta sekä kokemusten yhteyksiä työn joustoihin sekä muihin taustatekijöihin.

9.1 Lyhennetty työaika

Lyhennetty työaika on yksi keino helpottaa työn ja perheen yhteensovittamista ja arjen aikapaineita pikkulapsivaiheessa. Siihen on haluttu Suomessa kannustaa pienten lasten vanhempia myös työllisyysasteen takia, jotteivät he jäisi pitkiksi ajoiksi kokopäiväisesti kotiin lapsia hoitamaan. Paluu lyhyemmältä perhevapaalta työelämään lyhennetyn työajan turvin voi auttaa ylläpitämään ammattitaitoa ja asemaa työmarkkinoilla. Työnantajatkin hyötyvät varsinkin avainhenkilöiden nopeammasta paluusta työyhteisöön. Toisaalta osa-aikatyö on nähty pulmallisena urakehityksen ja toimeentulon näkökulmista sekä myös sukupuolten tasa-arvon kannalta ainakin, jos työajan lyhentäminen kasaantuu vain naisille. (Salmi ym., 2017.)

Suomessa valtaosa palkansaajista työskentelee edelleen pysyvässä kokoaikatyössä, mutta osa-aikatyön tekeminen on lisääntynyt viimeisen parin vuosikymmenen aikana etenkin naisilla (Pyöriä ym., 2019). Vuonna 2022 osa-aikatyötä teki 24 prosenttia naispalkansaajista ja 12 prosenttia miespalkansaajista. Yleisin syy olla osa-ai-

katyössä ei kuitenkaan ole lasten hoito vaan opiskelu, ja joka neljäs osa-aikatyötä tekevä olisi halunnut kokoaikatyötä (Tilastokeskus, 2023b).

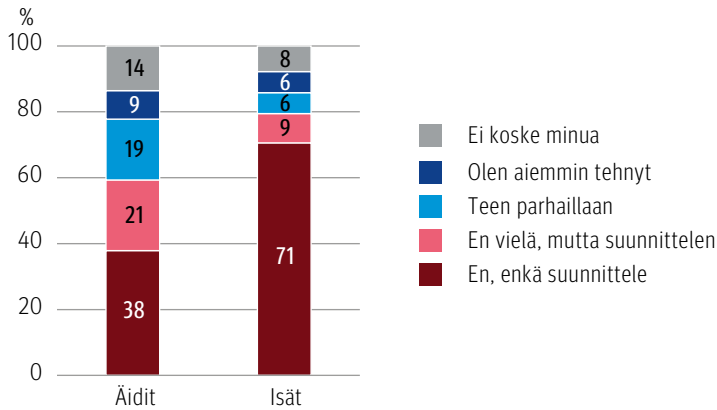
Lasten ollessa pieniä työajan lyhentämiseen on myös lakisääteisiä oikeuksia ja ansioiden menetystä korvaavia etuuksia. Oikeudesta osittaiseen hoitovapaaseen säädettiin jo vuonna 1988 ja joustava hoitoraha otettiin käyttöön 2014. Nykyisin enintään 30 tunnin työaikaa tekevät alle kolmevuotiaiden lasten vanhemmat voivat saada joustavaa hoitorahaa ja 1. ja 2. luokalla olevien lasten vanhemmat vastaavasti osittaista hoitorahaa (Kela, 2023c). Osittaisesta hoitovapaasta tulee neuvotella työnantajan kanssa ja sen ehtona on, että vanhempi on ollut saman työnantajan palveluksessa vähintään kuuden kuukauden ajan viimeisen vuoden aikana (Lammi-Taskula ym., 2023). Joustavan hoitorahan vaikutukset pienten lasten vanhempien työllisyyteen ovat olleet melko pieniä, sillä vaikka työpäivät yhtäältä lisääntyivät aiemmin kotihoidontukea saaneilla, ne toisaalta vähenivät aiemmin kokopäivätyössä olleiden keskuudessa (Pekkarinen & Tuomala, 2019).

Pienten lasten vanhempien osa-aikatyöstä ei ole saatavilla vuosittaisia tilastotietoja. Vuonna 2018 noin neljäsosa 1–2-vuotiaiden lasten äideistä teki työvoimatutkimuksen perusteella osa-aikatyötä, isien osuutta ei ole raportoitu (Tilastokeskus, 2019). Lastenhoidon ratkaisuja käsittelevään kyselyyn vuonna 2016 vastanneista 1–2-vuotiaiden lasten työssä käyvistä äideistä noin kolmannes ja isistä kahdeksan prosenttia teki osa-aikatyötä (Hietämäki ym., 2017). Vuonna 2021 noin kahdeksaa prosenttia alle kolmevuotiaista lapsista hoidettiin joustavan hoitorahan ja seitsemää prosenttia 7–8-vuotiaista lapsista osittaisen hoitorahan turvin, valtaosa tukien käyttäjistä oli äitejä (Lammi-Taskula ym., 2023).

Perhevapaakyselyyn vastanneilta pienten lasten vanhemmilta tiedusteltiin, olivatko he lyhentäneet työaikaansa lapsen hoidon takia, mutta ei sitä, mitä etuutta he mahdollisesti olivat saaneet. Äideistä reilu neljäsosa (28 %) ja isistä noin reilu kymmenesosa (12 %) oli lyhentänyt työaikaansa joko aiemmin tai kyselyn vastaushetkellä (kuvio 9.1, s. 211). Lisäksi äideistä joka viides (21 %) ja isistä vajaa kymmenesosa (9 %) suunnitteli lyhentävänsä työaika. Lähes kolme neljästä isästä (71 %) ei kuitenkaan ollut sen paremmin tehnyt kuin aikeissa tehdä lyhennettyä työaika lapsen hoidon takia, äideistä näin kertoi reilu kolmannes (38 %).

Äideistä reilu kymmenesosa ja isistä vajaa kymmenesosa totesi, ettei kysymys työajan lyhentämisestä lapsen hoidon takia koskenut heitä. Näiden vastaajien joukossa oli paljon opiskelijoita, freelancereita, työttömiä sekä lasta kotona hoitavia vanhempia, isillä myös yrittäjiä.

Kuvio 9.1. Työajan lyhentäminen lapsen hoidon takia vastaajan sukupuolen mukaan (% , n = 1 813 äidit, n = 1 520 isät).

Seuraavaksi tarkastellaan työajan lyhentämisen yhteyttä sosiodemografisiin taustatekijöihin erikseen äideillä (taulukko 9.1, s. 212) ja isillä (taulukko 9.2, s. 213). Työaika joko aiemmin tai parhaillaan lyhentäneiden ohella tarkastellaan sekä niitä, jotka vasta suunnittelevat työajan lyhentämistä, että niitä, jotka eivät ole lyhentäneet työaikaan lapsen hoidon takia eivätkä sitä myöskään suunnittele. Analyysin ulkopuolelle on rajattu ne, jotka ovat vastanneet, ettei työajan lyhentäminen koske heitä. Näin rajatussa analyysissä äideistä työaika oli lyhentänyt vajaa kolmasosa ja niin aikoi tehdä neljäsosa; isistä työaika oli lyhentänyt joka seitsemäs ja sitä aikoi lyhentää yksi kymmenestä.

Aiemman suomalaistutkimuksen (Salmi ym., 2017) mukaan osittaista hoitovapaata ovat hyödyntäneet muita enemmän korkeasti koulutetut vanhemmat, äideistä erityisesti korkeassa ammatillisessa asemassa olevat sekä hyvin toimeentulevat. Myös tähän kyselyyn vastanneilla työajan lyhentäminen lapsen hoidon takia vaihteli jonkin verran koulutustason mukaan. Matalammin koulutettujen, enintään toisen asteen koulutuksen suorittaneiden joukossa oli suurempi osuus niitä, jotka eivät olleet lyhentäneet työaikaansa eivätkä myöskään aikoneet sitä tehdä (51 % äideistä, 81 % isistä). Ammattiaseman mukaisessa tarkastelussa erottuivat yrittäjät, jotka puolestaan olivat muita yleisemmin lyhentäneet työaikaansa (61 % äideistä, 37 % isistä).

Lapsiluku ei ollut yhteydessä työajan lyhentämiseen sen enempää äideillä kuin isilläkään, mutta nuoremmista, alle 30-vuotiaista isistä harvemmat olivat lyhentäneet työaikaansa (8 %) verrattuna vanhempiin isiin ja nuoremmista äideistä puolestaan useammat (49 %) kuin muut vastasivat, etteivät olleet lyhentäneet työaikaan eivätkä aikoneet sitä lyhentää.

Taulukko 9.1. Työajan lyhentäminen äideillä sosiodemografisten taustatekijöiden mukaan (%).

	On lyhentänyt, %	Aikoo lyhentää, %	Ei ole lyhentänyt, eikä aio lyhentää, %	Yhteensä, % (n)	p-arvo
Kaikki äidit	31	25	44	100 (1 580)	
Ikä					0,044
Alle 30 vuotta	32	20	49	100 (284)	
30–39 vuotta	32	26	42	100 (1 071)	
40+ vuotta	28	30	42	100 (192)	
Koulutus					< 0,001
Peruskoulu / lukio / ammatillinen koulutus	31	18	51	100 (489)	
Opisto/AMK	31	31	38	100 (527)	
YAMK/kandidaatti/maisteri/lisensiaatti/tohtori	32	26	43	100 (562)	
Lapsiluku kyselyhetkellä					0,304
1 lapsi	34	24	42	100 (615)	
2 lasta	32	24	44	100 (640)	
3+ lasta	27	26	47	100 (324)	
Ammattiasema					< 0,001
Johtavassa asemassa	32	12	56	100 (52)	
Ylempi toimihenkilö	32	22	46	100 (253)	
Alempi toimihenkilö	28	26	46	100 (155)	
Työntekijä	31	27	43	100 (1 038)	
Yrittäjä	61	11	28	100 (47)	
Pääasiallinen toiminta kyselyhetkellä					< 0,001
Työssä käyvä	43	14	43	100 (869)	
Hoitaa lapsia kotona	15	40	45	100 (593)	
Muu	29	29	44	100 (108)	

Osa vastaushetkellä kotona (esimerkiksi uudella vanhempainvapaalla) olevista on saattanut aiemmin olla ansiotyössä ja lyhentää työaikaansa. Vastaajan pääasiallinen toiminta yhdistyi työajan lyhentämiseen eri tavoin äideillä ja isillä: vastaushetkellä työssä olevista äideistä muita äitejä suurempi osuus (43 %), kun taas työssä olevista isistä muita isiä pienempi osuus (13 %) oli lyhentänyt työaikaansa lapsen hoidon takia. Työajan lyhentämisen mahdollisuus vaikuttaa siten edistäneen pienten lasten äitien työhön paluuta, kun taas isistä siihen olivat tarttuneet esimerkiksi opiskelijat tai vastaushetkellä työttömänä olevat.

Taulukko 9.2. Työajan lyhentäminen isillä sosiodemografisten taustatekijöiden mukaan (%).

	On lyhentänyt, %	Aikoo lyhentää, %	Ei ole lyhentänyt eikä aio lyhentää, %	Yhteensä, % (n)	p-arvo
Kaikki isät	14	10	76	100 (1 400)	
Ikä					0,002
Alle 30 vuotta	8	4	88	100 (175)	
30–39 vuotta	14	11	75	100 (872)	
40+ vuotta	16	9	75	100 (304)	
Koulutus					<0,001
Peruskoulu / lukio / ammatillinen koulutus	12	7	81	100 (526)	
Opisto/AMK	11	11	79	100 (438)	
YAMK/kandidaatti/maisteri/ lisenssiaatti/tohtori	20	12	68	100 (434)	
Lapsiluku kyselyhetkellä					0,421
1 lapsi	15	11	75	100 (476)	
2 lasta	13	10	77	100 (566)	
3+ lasta	15	7	78	100 (354)	
Ammattiasema					<0,001
Johtavassa asemassa	21	9	70	100 (94)	
Ylempi toimihenkilö	12	12	76	100 (385)	
Alempi toimihenkilö	8	9	83	100 (225)	
Työntekijä	13	9	78	100 (609)	
Yrittäjä	37	9	54	100 (68)	
Pääasiallinen toiminta kysely- hetkellä					<0,001
Työssä käyvä	13	8	78	100 (1 288)	
Muu	21	26	53	100 (110)	

Myös työelämään liittyvät tekijät olivat yhteydessä pienten lasten vanhempien työajan lyhentämisen ratkaisuihin niin äideillä (taulukko 9.3, s. 214–215) kuin isilläkin (taulukko 9.4, s. 215–216). Koska vanhemmilta kysyttiin työhön liittyvistä tekijöistä osittain eri tavalla, kuvaavat seuraavan taulukon tiedot äitien osalta työn piirteitä ennen lapsen syntymää, isillä puolestaan kyseessä on vastaushetken työ. Palkansaaja-äideistä neljä viidestä oli palannut perhevapaan jälkeen saman työnantajan palvelukseen, joten äitien osalta työajan lyhentämiseen yhteydessä olevat työn piirteet ovat saattaneet jonkin verran muuttua.

Taulukko 9.3. Työajan lyhentäminen äideillä työhön liittyvien tekijöiden mukaan (%).

	On lyhentänyt, %	Aikoo lyhentää, %	Ei ole lyhentänyt eikä aio lyhentää, %	Yhteensä, % (n)	p-arvo
Kaikki äidit	31	25	44	100 (1 580)	
Sektori					0,054
Yksityinen	30	25	45	100 (633)	
Kunta	33	30	37	100 (487)	
Valtio	34	19	47	100 (86)	
Järjestöt/kirkko/ylipiisto	38	21	41	100 (96)	
Toimiala					< 0,001
Sosiaali- ja terveysala	39	28	33	100 (552)	
Opetus ja koulutus	18	28	54	100 (181)	
Kauppa / majoitus- ja ravitsemistoiminta	31	16	53	100 (248)	
Rahoitus- ja vakuutustoiminta / informaatio ja viestintä / tutkimus / hallinto	31	28	42	100 (316)	
Rakentaminen/kiinteistöala	36	17	47	100 (78)	
Liikenne, kuljetus ja varastointi	19	30	51	100 (31)	
Teollisuus	23	20	58	100 (76)	
Muu	30	22	49	100 (80)	
Työnantajan henkilöstön sukupuolijakauma					0,004
Lähes kaikki tai enimmäkseen naisia	35	27	38	100 (790)	
Suunnilleen yhtä paljon miehiä ja naisia	30	23	47	100 (418)	
Lähes kaikki tai enimmäkseen miehiä	29	20	51	100 (141)	
Työnantajan palveluksessa, henkilöitä					< 0,001
Alle 10	47	18	35	100 (154)	
10–49	30	21	49	100 (237)	
50–249	32	29	39	100 (241)	
250 tai enemmän	32	27	41	100 (721)	
Työaikamuoto					0,008
Säännöllinen päivätyö	30	27	43	100 (934)	
Vuorotyö	39	24	37	100 (350)	
Muu työaikamuoto	39	14	47	100 (76)	

Taulukko 9.3 jatkuu.

Jatkoa taulukkoon 9.3.

	On lyhentänyt, %	Aikoo lyhentää, %	Ei ole lyhentänyt eikä aio lyhentää, %	Yhteensä, % (n)	p-arvo
Työsuhte					0,077
Toistaiseksi voimassa oleva	31	27	42	100 (1 088)	
Määräaikainen / vuokratyö / muu keikkatyö	37	21	42	100 (215)	

Taulukko 9.4. Työajan lyhentäminen isillä työhön liittyvien tekijöiden mukaan (%).

	On lyhentänyt, %	Aikoo lyhentää, %	Ei ole lyhentänyt eikä aio lyhentää, %	Yhteensä, % (n)	p-arvo
Kaikki isät	14	10	76	100 (1 400)	
Sektori					0,013
Yksityinen	10	9	81	100 (946)	
Kunta	18	14	68	100 (147)	
Valtio	12	9	79	100 (100)	
Järjestöt/kirkko/ylipiisto	16	13	70	100 (67)	
Toimiala					< 0,001
Sosiaali- ja terveysala	22	18	60	100 (116)	
Opetus ja koulutus	17	15	68	100 (53)	
Kauppa / majoitus- ja ravitsemistoiminta	9	8	83	100 (97)	
Rahoitus- ja vakuutustoiminta / informaatio ja viestintä / tutkimus / hallinto	18	11	71	100 (340)	
Rakentaminen/kiinteistöala	12	10	78	100 (230)	
Liikenne, kuljetus ja varastointi	16	7	77	100 (114)	
Teollisuus	8	6	86	100 (331)	
Muu	14	9	77	100 (113)	
Työnantajan henkilöstön sukupuolijakauma					0,020
Lähes kaikki tai enimmäkseen naisia	15	15	70	100 (177)	
Suunnilleen yhtä paljon miehiä ja naisia	14	9	77	100 (458)	
Lähes kaikki tai enimmäkseen miehiä	12	8	80	100 (679)	

Taulukko 9.4 jatkuu.

Jatkoa taulukkoon 9.4.

	On lyhentänyt, %	Aikoo lyhentää, %	Ei ole lyhentänyt eikä aio lyhentää, %	Yhteensä, % (n)	p-arvo
Työnantajan palveluksessa, henkilöitä					0,037
Alle 10	21	9	71	100 (173)	
10–49	12	8	80	100 (218)	
50–249	10	9	81	100 (256)	
250 tai enemmän	13	10	77	100 (701)	
Työaikamuoto					0,014
Säännöllinen päivätyö	13	9	78	100 (1 045)	
Vuorotyö	10	11	79	100 (231)	
Muu työaikamuoto	25	9	65	100 (75)	
Työsuhde					0,178
Toistaiseksi voimassa oleva	11	9	79	100 (1 196)	
Määräaikainen / vuokratyö / muu keikkatyö	17	13	70	100 (70)	

Yksityisen yrityksen palveluksessa olevilla isillä työajan lyhentäminen oli vähäisempää (10 %) kuin julkisella sektorilla, erityisesti kunnan palveluksessa työskentelevillä (18 %). Äitien joukossa työajan lyhentäminen oli puolestaan hieman yleisempää järjestöjen, kirkon tai yliopiston palveluksessa (38 %) sekä valtiosektorilla (34 %), mutta vaihtelu työnantajan sektorin mukaan oli heikosti tilastollisesti merkitsevää. Tulokset ovat saman suuntaisia kuin aiemmassa tutkimuksessa (Salmi ym., 2017).

Työajan lyhentäminen lapsen hoidon vuoksi oli yleisempää naisvaltaisilla kuin miesvaltaisilla tai sukupuolijakaumaltaan tasaisilla työpaikoilla työskentelevillä pienten lasten vanhemmilla. Äideillä työajan lyhentäminen oli hieman yleisempää muuta kuin säännöllistä päivätyötä tekevillä (39 %), isillä muita yleisempää (25 %) niillä, jotka sijoittuivat luokkaan ”muu työaikamuoto” eli isä teki esimerkiksi säännöllistä aamu-, ilta- tai yötyötä. Pienillä, alle kymmenen henkilön työpaikoilla työajan lyhentäminen lapsen hoidon vuoksi oli yleisempää kuin tätä suuremmilla työpaikoilla sekä äitien (47 %) että isien (21 %) keskuudessa – tämä tulos oli päinvastainen kuin kymmenen vuoden takaisessa kyselyssä (Salmi ym., 2017).

Osa-aikatyötä tehdään Suomessa eniten terveys- ja sosiaalipalveluissa (Tilastokeskus, 2023b), ja myös Perhevapaakyselyyn vastanneilla pienten lasten vanhemmilla työajan lyhentäminen oli muita aloja yleisempää sosiaali- ja terveydenhuollossa sekä äideillä (39 %) että isilläkin (22 %). Isistä työaika lyhensi harvempi teollisuudessa (8 %) sekä kaupan, majoituksen ja ravitsemuksen alalla (9 %) kuin muilla aloilla,

äideistä puolestaan opetuksen ja koulutuksen (18 %) sekä liikenteen, kuljetuksen ja varastoinnin aloilla (19 %).

Työajan lyhentäminen lapsen hoidon vuoksi oli yhteydessä siihen, miten vanhemmat olivat käyttäneet kokoaikaisia perhevapaita (taulukko 9.5). Lyhennetty työaika oli muita yleisempää lyhyempiä kotihoidontukikausia pitäneillä tai kotihoidontuen kokonaan käyttämättä jättäneillä äideillä (37–38 %) samoin kuin niillä äideillä, joiden puoliso on käyttänyt isyysvapaakiintiötään vanhempainvapaakauden jälkeen (34 %).

Taulukko 9.5. Lyhennettyä työaika tehneiden äitien ja isien osuus perhevapaiden käytön mukaan (%).

	Äidit		Isät	
	%	n	%	n
Kaikki	32	1 580	14	1 400
Äidin kotihoidon tukijakso, kk	p < 0,001			
Ei ole käyttänyt	37	260	na ^a	
1–6 kk	38	520	na	
7–12 kk	29	370	na	
13+ kk	18	332	na	
Isä käyttänyt isyysvapaata äitiys- ja vanhempainvapaan aikana	p = 0,256		p = 0,028	
Käytti	31	1 309	13	1 298
Ei, oli muuten kotona	33	89	28	40
Ei	37	166	18	57
Isä käyttänyt isyysvapaata vanhempainvapaan jälkeen	p = 0,043		p = 0,652	
Käytti	34	682	16	660
Ei vielä, mutta aikoo	26	355	13	179
Ei, eikä aio	31	534	15	265
Isä käyttänyt hoitovapaata / kotihoidon tukea	p = 0,611		p < 0,001	
Kyllä (oli käyttänyt / aikoi käyttää)	30	302	26	284
Ei ole käyttänyt / ei osaa sanoa	32	1 269	11	1 114

^a na = Tieto saatavissa vain äitiaeineistosta.

Isyysvapaata lapsen syntymän yhteydessä pitäneet isät olivat lyhentäneet työaikaansa lapsen hoidon vuoksi hieman harvemmin (13 %) kuin ne isät, jotka eivät olleet pitäneet isyysvapaata mutta olivat mahdollisesti muuten kotona lapsen syntymän yhteydessä (28 %). Kotihoidon tukea käyttäneet isät (mukaan lukien ne, jotka aikovat sitä käyttää) olivat muita isiä useammin lyhentäneet työaikaansa lapsen hoidon vuoksi (26 %).

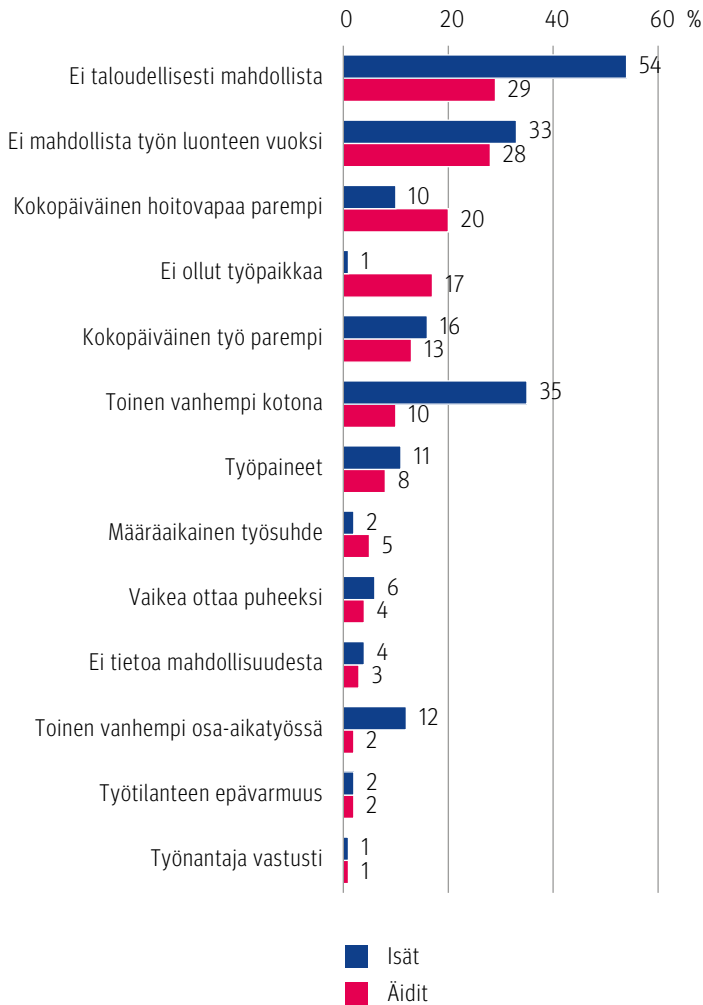
Noin puolella lyhennettyä työaikaa kyselyn vastaushetkellä tekevästä vanhemmista lapsi oli hoidossa päiväkodissa ja vajaalla kymmenesosalla perhepäivähoidossa. Äideistä neljäsosalla ja isistä puolella lapsi oli kotihoidossa, joko vastaajan itsensä (17 % äidit, 13 % isät) tai toisen vanhemman hoidossa. Lyhennettyä työaikaa tekevästä isistä kolmannes kertoi, että lasta hoitaa äiti, kun taas lyhennettyä työaikaa tekevästä äideistä alle kymmenesosa kertoi isän hoitavan lasta. Loput raportoivat muita lapsen hoitojärjestelyjä. Muut hoitajat saattavat olla esimerkiksi isovanhempia tai edellä mainittujen järjestelyjen yhdistelmiä, jotka ovat varsin yleisiä pikkulapsivaiheessa (Hietämäki ym., 2017).

Niiltä Perhevapaakyselyn vastaajilta, jotka ilmoittivat, etteivät olleet lyhentäneet työaikaansa lapsen hoidon takia eivätkä sitä myöskään suunnitelleet, tiedusteltiin syitä tälle ratkaisulle. Syitä kysyttiin niin työelämässä kyselyhetkellä olevilta kuin kotona lasta hoitaviltakin vastaajilta. Kymmenen vuoden takaisessa kyselyssä työssä käyvien niin äitien kuin isienkin ilmoittamat yleisimmät esteet osittaiselle hoitovapaalle jäämiselle olivat taloudelliset syyt sekä työtehtävien luonne (Salmi ym., 2017). Myös tässä kyselyssä yleisimmät esteet työajan lyhentämiselle liittyivät yhtäältä perheen talouteen, toisaalta omaan työhön.

Yli puolet isistä ja reilu neljäsosa äideistä kertoi, ettei työajan lyhentäminen olisi ollut taloudellisesti mahdollista (kuvio 9.2, s. 219). Työn luonteen kertoi esteeksi isistä reilu kolmannes ja äideistä reilu neljäsosa mutta työpaineet vain noin joka kymmenes äiti tai isä. Työn epävarmuus, tiedon puute mahdollisuudesta lyhentää työaikaa tai työnantajan vastustus eivät juuri näyttäneet merkittävinä esteinä työajan lyhentämiselle.

Aiemmassa tutkimuksessa isillä esteenä osittaiselle hoitovapaalle oli myös se, että puoliso hoiti lasta kotona tai teki osa-aikatyötä, äideillä puolestaan työpaikan puute (Salmi ym., 2017). Myös tässä kyselyssä puolison tilanne vaikutti isien työaika- ja hoitovapaatratkaisuihin. Noin kolmannes isistä totesi, ettei lyhentänyt omaa työaikaansa, koska lapsen toinen vanhempi oli kotona, ja reilu kymmenesosa siksi, että toinen vanhempi oli osa-aikatyössä. Vajaa viidesosa äideistä kertoi, ettei heillä ollut työpaikkaa, joten työajan lyhentäminen ei ollut mahdollista. Samoin viidesosa äideistä ilmoitti pitävänsä kokopäiväistä hoitovapaata parempana ratkaisuna kuin lyhennettyä työaikaa.

Pienten lasten vanhempien yleisimmät syyt jättää käyttämättä mahdollisuus lyhentää työaikaa lapsen hoidon takia vaihtelivat jonkin verran sosioekonomisten taustatekijöiden, erityisesti koulutuksen ja ammattiaseman, mukaan (taulukko 9.6, s. 220 ja taulukko 9.7, s. 221). Vähemmän koulutetuista äideistä (35 %) ja isistä (62 %) samoin kuin työntekijäasemassa olevista isistä (62 %) useammat raportoivat taloudelliset syyt työajan lyhentämisen esteeksi kuin muut. Nämä ryhmät ovat myös niitä, jotka muita yleisemmin kokivat perheen toimeentulon hankalana.

Kuvio 9.2. Esteet työajan lyhentämiseksi vastaajan sukupuolen mukaan (%).

Työn luonne sekä työpaineet olivat työajan lyhentämisen esteenä muita yleisemmin johtavassa asemassa tai yrittäjänä toimivilla pienten lasten vanhemmilla. Johtavassa asemassa toimivista äideistä lähes kaksi kolmesta (63 %) ja isistä lähes puolet (48 %) kertoi työn luonteen esteeksi työajan lyhentämiseksi, yrittäjä-äideistä osuus oli puolet (50 %) ja -isistä kaksi kolmesta (66 %). Isillä työn luonteen kokeminen työajan lyhentämisen esteeksi ei vaihdellut koulutuksen mukaan, mutta äitien keskuudessa se oli yleisempää korkeasti koulutetuilla äideillä (42 %). Korkeasti koulutetut vanhemmat kokivat työpaineet esteeksi hieman yleisemmin (äidit 13 %, isät 15 %). Äideistä erityisesti johtavassa asemassa olevat (26 %) ja yrittäjät (23 %) sekä isistä muita enemmän ylemmät toimihenkilöt (19 %) raportoivat työpaineiden estävän työajan lyhentämisen.

Taulukko 9.6. Äitien yleisimmät perustelut sille, ettei ole lyhentänyt työaikaa lapsen hoidon takia, koulutuksen ja ammattiaseman mukaan (kyseisen perustelun valinneiden osuus, %).

	Ei taloudellisesti mahdollista	Ei mahdollista työn luonteen vuoksi	Kokopäiväinen hoitovapaa parempi	Ei ollut työpaikkaa	Kokopäiväinen työ parempi	Toinen vanhempi kotona	Työpaineet	n
Kaikki äidit	29	28	20	17	13	10	8	676
Koulutus	p < 0,001	p < 0,001	p = 0,552	p < 0,001	p < 0,001	p < 0,001	p = 0,005	
Peruskoulu / lukio / ammatillinen koulutus	35	18	21	27	6	4	5	244
Opisto/AMK	31	26	21	12	14	11	9	196
YAMK/kandidaatti/maisteri/lisensiaatti/tohtori	19	42	18	8	20	17	13	236
Ammattiasema	p = 0,056	p < 0,001	p = 0,078	p < 0,001	p = 0,002	p = 0,016	p = 0,005	
Johtavassa asemassa	15	63	4	4	11	25	26	29
Ylempi toimihenkilö	21	43	20	1	19	15	9	117
Alempi toimihenkilö	24	28	27	4	25	10	9	70
Työntekijä	32	23	21	21	10	9	7	428
Yrittäjä	46	50	0	8	0	0	23	11

Taulukko 9.7. Isien yleisimmät perustelut sille, ettei ole lyhentänyt työaikaan lapsen hoidon takia, koulutuksen ja ammattiaseman mukaan (kyseisen perustelun valinneiden osuus, %).

	Ei taloudellisesti mahdollista	Toinen vanhempi kotona	Ei mahdollista työn luonteen vuoksi	Kokopäiväinen työ parempi	Toinen vanhempi osa-aikatyössä	Työpaineet	Kokopäiväinen hoitovapaa parempi	n
Kaikki isät	54	35	33	16	12	11	10	1 071
Koulutus	p < 0,001	p = 0,243	p = 0,362	p = 0,629	p = 0,002	p = 0,006	p = 0,021	
Peruskoulu / lukio / ammatillinen koulutus	62	37	32	17	7	7	8	427
Opisto/AMK	52	35	36	15	14	12	9	345
YAMK/kandidaatti/maisteri/lisensiaatti/tohtori	45	31	31	17	15	15	14	297
Ammattiasema	p < 0,001	p = 0,021	p < 0,001	p = 0,192	p = 0,058	p < 0,001	p = 0,686	
Johtavassa asemassa	46	28	48	9	17	12	11	66
Ylempi toimihenkilö	45	32	34	16	15	19	10	293
Alempi toimihenkilö	57	44	30	17	11	11	10	188
Työntekijä	62	35	28	18	9	6	9	472
Yrittäjä	29	24	66	11	8	16	3	37

Isillä työpaikan puute ei juurikaan ollut esteenä lyhennetylle työajalle, mutta vähemmän koulutetuista (27 %) sekä työntekijäasemassa olevista äideistä (21 %) muita ryhmiä useammat raportoivat tämän esteen.

Korkeasti koulutetut isät kokivat hieman muita isiä yleisemmin (14 %), etteivät lyhentäneet työaikaansa, koska kokopäiväinen hoitovapaa on osa-aikaista työtä parempi vaihtoehto. Äideillä tämä käsitys ei ollut yhteydessä koulutukseen eikä ammattiasemaan. Sen sijaan useammat korkeasti koulutetut äidit (20 %) samoin kuin alemmat toimihenkilöäidit (25 %) kuin muut äidit katsoivat, että kokopäiväinen työ on parempi kuin osa-aikainen. Isillä puolestaan kokoaikatyön paremmuus työajan lyhentämisen esteenä ei ollut yhteydessä koulutukseen eikä ammattiasemaan.

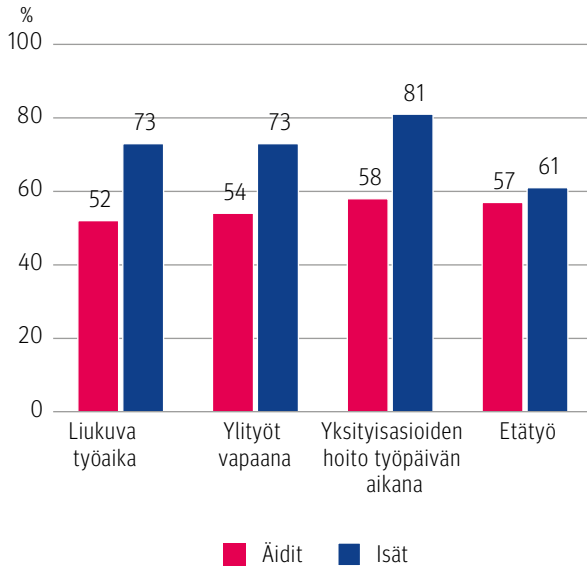
Hieman useammat alemmat toimihenkilöisät (44 %) kuin muut isät kertoivat, etteivät olleet lyhentäneet omaa työaikaansa, koska puoliso oli kotona lasta hoitamassa. Puolison osa-aikatyö isän työajan lyhentämisen esteenä oli puolestaan muita yleisempää johtavassa asemassa olevilla isillä (17 %) ja harvinaisempaa matalasti koulutetuilla isillä (7 %).

9.2 Työajan ja työnteon paikan joustot

Seuraavaksi tarkastelemme tarkemmin työajan ja -paikan joustojen esiintyvyyttä eri taustatekijöiden mukaan. Edellä luvussa 6 tarkasteltiin sitä, missä määrin työhön liittyvät joustomahdollisuudet ovat yhteydessä perhevapaiden käyttöön. Tässä tarkastelemme sitä, kuinka yleisiä erilaiset työn joustomahdollisuudet ovat pienten lasten vanhemmilla, ja minkälaisia väestöryhmittäisiä eroja näissä mahdollisuuksissa esiintyy. Joustoista kysyttiin äideiltä lapsen syntymää edeltävän työpaikan osalta, isiltä puolestaan vastaushetken työpaikan osalta. Tulokset esitetään niiltä vanhemmilta, jotka olivat kyselyn vastaushetkellä työssä. Koska työssä käyvistä äideistä 80 prosenttia oli palannut samaan työpaikkaan, missä he olivat olleet ennen lapsen syntymää, joustojen mahdollisuus on voinut osalla äideistä muuttua. Siksi äideiltä raportoidaan vain samaan työpaikkaan palanneiden vastaukset.

Pienten lasten työssä käyvillä isillä oli äitejä yleisemmin mahdollisuus erilaisiin työajan ja -paikan joustoihin (kuvio 9.3, s. 223). Sekä äideillä että isillä yleisin jouston muoto oli mahdollisuus hoitaa omia asioita työaikana: tämä oli mahdollista reilusti yli puolelle äideistä ja jopa neljälle viidestä isästä. Reilu puolet äideistä ja lähes kolme neljästä isästä pystyi ottamaan ylityöt vapaana ja yhtä monet saattoivat hyödyntää liukuvaa työaika. Etätyötä pystyi halutessaan tekemään noin kolme viidestä pienten lasten vanhemmista.

Kuvio 9.3. Työajan ja työnteen paikan joustot vastaajan sukupuolen mukaan (% , n = 561 äidit, 1 272 isät).

Kokemus joustojen mahdollisuudesta vaihteli lisäksi niin sosiodemografisen taustan (taulukko 9.8, s. 224) kuin työn piirteidenkin mukaan (taulukko 9.9, s. 225). Yleisesti ottaen korkeasti koulutetuilla sekä toimihenkilöillä ja johtavassa asemassa olevilla oli enemmän joustoja käytettävissä kuin työntekijäasemassa olevilla. Nuorilla, alle 30-vuotiailla samoin kuin vuorotyötä tekevillä ja kunnissa sekä naisvaltaisilla työpaikoilla työskentelevillä oli puolestaan muita pienten lasten vanhempia vähemmän mahdollisuuksia työajan ja -paikan joustoihin.

Omien asioiden hoitamiseen työaikana oli mahdollisuus johtavassa asemassa toimivien ja ylempien toimihenkilöiden joukossa valtaosalla niin äideistä kuin isistäkin (81–93 %), työntekijäasemassa olevista isistä tämä mahdollisuus oli reilulla kahdella kolmasosalla (71 %) mutta äideistä vain alle puolella (42 %).

Etätö oli mahdollista korkeasti koulutettujen joukossa yli neljälle viidestä (83 %) äideistä ja isistä vieläkin useammalle (90 %), mutta toisen asteen koulutuksen suorittaneista vanhemmista vain noin neljäsosalle (23–24 %). Etätö oli muita harvemmin mahdollista työntekijäasemassa oleville (äideistä 37 %, isistä 29 %).

Liukuva työaika oli vuorotyötä tekevistä mahdollinen alle kolmasosalle (31 %) isistä ja alle seitsemäsosalle (15 %) äideistä, kun se päivätyössä olevilla onnistui kahdelle kolmesta (67 %) äidistä ja neljälle viidestä (81 %) isistä.

Taulukko 9.8. Työn joustojen mahdollisuus sosiodemografisten taustatekijöiden mukaan (niillä työssä käyvillä, jotka ovat valinneet kyseisen vastausvaihtoehdon, %).

Työssä mahdollista	Liukuva työaika		Ylityöt vapaana		Yksityisasioiden hoito työpäivän aikana		Etätyö		n	
	Äidit, %	Isät, %	Äidit, %	Isät, %	Äidit, %	Isät, %	Äidit, %	Isät, %	Äidit	Isät
Kaikki	52	73	54	73	58	81	57	61	561	1 272
Koulutus	p < 0,001	p < 0,001	p = 0,005	p < 0,001	p < 0,001	p < 0,001	p < 0,001	p < 0,001		
Peruskoulu / lukio / ammatillinen koulutus	28	52	44	67	43	72	23	24	154	481
Opisto/AMK	51	81	55	79	52	84	57	77	179	420
YAMK/kandidaatti/maisteri/lisensiaatti/tohtori	71	90	61	73	73	89	83	90	228	371
Ikä	p = 0,015	p < 0,001	p = 0,348	p = 0,059	p = 0,053	p = 0,042	p = 0,009	p < 0,001		
Alle 30 vuotta	39	56	52	68	46	77	41	39	79	168
30–39 vuotta	54	77	52	75	60	84	59	64	395	788
40+ vuotta	59	73	61	69	61	78	63	65	75	273
Ammattiasema	p < 0,001	p < 0,001	p < 0,001	p = 0,002	p < 0,001	p < 0,001	p < 0,001	p < 0,001		
Johtavassa asemassa	81	85	69	74	92	85	85	81	27	86
Ylempi toimihenkilö	80	91	71	78	81	93	90	94	138	361
Alempi toimihenkilö	76	89	60	78	77	85	83	80	55	228
Työntekijä	35	52	46	68	42	71	37	29	332	581

Taulukko 9.9. Työn joustojen mahdollisuus työhön liittyvien tekijöiden mukaan (niillä työssä käyvillä, jotka ovat valinneet kyseisen vastausvaihtoehdon, %).

Työssä mahdollista	Liukuva työaika		Ylityöt vapaana		Yksityisasioiden hoito työpäivän aikana		Etätyö		n	
	Äidit, %	Isät, %	Äidit, %	Isät, %	Äidit, %	Isät, %	Äidit, %	Isät, %	Äidit	Isät
Kaikki	52	73	54	73	58	81	57	61	561	1 272
Työaikamuoto	p < 0,001	p < 0,001	p < 0,001	p = 0,530	p < 0,001	p < 0,001	p < 0,001	p < 0,001		
Säännöllinen päivätyö	67	81	64	74	72	87	72	73	399	987
Vuorotyö tai muu työaikamuoto	15	31	32	72	21	52	11	13	162	229
Sektori	p < 0,001	p < 0,001	p < 0,001	p = 0,004	p < 0,001	p < 0,001	p < 0,001	p < 0,001		
Yksityinen	62	77	60	73	66	84	65	60	276	969
Valtio	72	68	67	85	76	75	83	69	48	92
Kunta	26	50	38	77	35	61	31	45	190	137
Järjestöt/kirkko/yliopisto	73	86	69	59	78	88	87	89	46	70
Työnantajan henkilöstön sukupuolijakauma	p < 0,001	p < 0,001	p < 0,001	p = 0,763	p < 0,001	p = 0,039	p < 0,001	p < 0,001		
Lähes kaikki tai enimmäkseen naisia	32	62	43	74	43	74	38	59	282	165
Suunnilleen yhtä paljon miehiä ja naisia	68	82	60	74	70	84	74	73	195	457
Lähes kaikki tai enimmäkseen miehiä	81	70	74	72	81	81	82	53	82	647
Työnantajan palveluksessa, henkilöitä	p = 0,033	p = 0,003	p = 0,400	p = 0,001	p = 0,066	p = 0,230	p = 0,075	p < 0,001		
Alle 10	67	58	48	57	63	76	60	28	31	101
10–49	41	72	49	70	47	79	48	56	89	222
50–249	59	74	60	73	65	85	64	61	105	250
250 tai enemmän	51	76	54	76	58	82	56	67	331	696

Mahdollisuus ottaa ylityöt vapaana ei äideillä vaihdellut työpaikan henkilöstömäärän mukaan. Isillä sen sijaan tämä mahdollisuus oli suurissa organisaatioissa työskentelevistä noin kolmella neljästä (76 %) mutta pienissä, alle 10 hengen organisaatioissa vain reilulla puolella (57 %). Valtiolla työskentelevät isät (85 %) pystyivät muita yleisemmin vaihtamaan ylityöt vapaaksi, äideistä samoin valtiolla (67 %) sekä järjestöjen, kirkon tai yliopistojen palveluksessa työskentelevät (69 %).

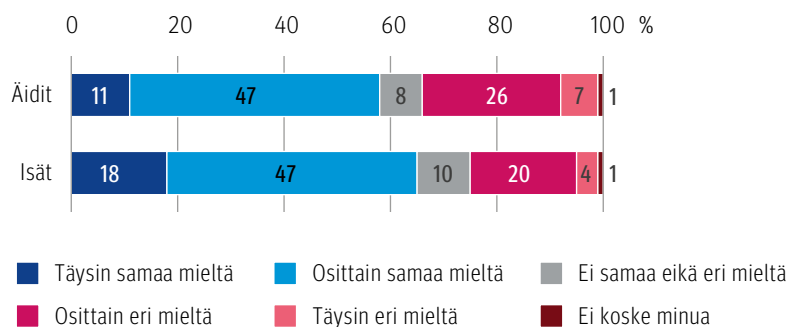
Etätö oli muita harvemmillä mahdollista kunnan palveluksessa työskentelevillä (äideistä 31 %, isistä 45 %) ja yleensäkin naisvaltaisissa työpaikoissa (äideistä 38 %, isistä 59 %).

9.3 Työelämän ja perhe-elämän yhteensovittamisen kokemukset

Perhevapaakyselyn vastaajilta tiedusteltiin, ovatko he samaa vai eri mieltä väitteen ”työn/opiskelun ja perheen yhteensovittaminen on minulle helppoa”. Seuraavassa tarkastellaan ansiotyössä - joko palkansaajana, yrittäjänä tai freelancerina - kyselyn vastaushetkellä olleiden vanhempien vastauksia.

Pienten lasten työelämässä olevista äideistä vain noin kymmenesosa ja isistä vajaa viidennes oli täysin samaa mieltä siitä, että työn ja perheen yhteensovittaminen on helppoa (kuvio 9.4). Täysin eri mieltä väitteen kanssa oli puolestaan alle kymmenesosa äideistä ja noin yksi kahdestakymmenestä isästä. Valtaosa vastaajista – noin puolet sekä äideistä että isistä – kertoi olevansa väitteen kanssa osittain samaa mieltä.

Kuvio 9.4. Ansiotyössä olevien äitien ja isien kokemus työn ja perheen yhteensovittamisesta (% , n = 888 äidit, n = 1 373 isät). (”Työn/opiskelun ja perheen yhteensovittaminen on minulle helppoa”.)

Seuraavaksi tarkastelemme tarkemmin niitä pienten lasten työssä käyviä vanhempia, joille työn ja perheen yhteensovittaminen oli yhtäältä helpointa tai toisaalta hankalinta, eli niitä, jotka olivat kyselylomakkeella esitetyn väitteen kanssa täysin samaa mieltä tai täysin eri mieltä. Yhteensovittamisen helppous oli yhteydessä sekä sosio-demografisiin (taulukko 9.10, s. 227) että työelämään liittyviin (taulukko 9.11, s. 228–229) taustekijöihin. Yhteyksiä löytyi myös suhteessa lapsiperheiden työnjakoon palkattomassa kotityössä ja isien perhevapaiden käytössä (taulukko 9.12, s. 230).

Taulukko 9.10. Äitien ja isien kokemus työn ja perheen yhteensovittamisesta sosiodemografisen taustan mukaan (väitteen kanssa täysin samaa mieltä tai täysin eri mieltä olleiden osuudet, %).

”Työn/opiskelun ja perheen yhteensovittaminen on minulle helppoa”	Äidit				Isät			
	Täysin samaa mieltä, %	Täysin eri mieltä, %	n	p-arvo	Täysin samaa mieltä, %	Täysin eri mieltä, %	n	p-arvo
Kaikki	11	7	888		18	4	1 373	
Ikä				0,034				0,015
Alle 30 vuotta	16	5	177		23	2	180	
30–39 vuotta	10	7	581		18	3	847	
40+ vuotta	5	12	108		17	6	301	
Lapsiluku kyselyhetkellä				0,098				0,103
1 lapsi	14	4	349		19	4	456	
2 lasta	10	9	351		19	3	556	
3+ lasta	8	10	187		18	6	359	
Koulutus				0,574				<0,001
Peruskoulu / lukio / ammatillinen koulutus	14	8	287		19	3	532	
Opisto/AMK	10	6	273		19	4	442	
YAMK/kandidaatti/maisteri/lisensiaatti/tohtori	10	8	327		16	5	398	
Ammattiasema				0,853				0,003
Johtavassa asemassa	18	8	39		22	8	100	
Ylempi toimihenkilö	12	7	166		18	3	364	
Alempi toimihenkilö	12	8	85		19	3	228	
Työntekijä	11	7	544		18	4	590	
Yrittäjä	5	11	37		11	7	72	

Työn ja perheen yhteensovittaminen oli helppoa muita yleisemmin nuoremmille, alle 30-vuotiaille äideille (16 %) ja isille (23 %), mutta kokemus ei vaihdellut perheen lapsiluvun tai puolison pääasiallisen toiminnan suhteen (puolison pääasiallisen toiminnan mukaisia tietoja ei esitetä taulukossa).

Äidit kokivat yhteensovittamisen helpoksi tai hankalaksi yhtä yleisesti koulutuksesta tai ammattiasemasta riippumatta, mutta isistä täysin eri mieltä helppoudesta olivat muita hieman useammin korkeasti koulutetut (5 %) sekä yrittäjät (7 %) ja johtavassa asemassa toimivat (8 %) – toisaalta johtavassa asemassa toimivista isistä hieman muita suurempi osuus (22 %) oli täysin samaa mieltä siitä, että työn ja perheen yhteensovittaminen on helppoa.

Isillä yhteensovittamisen helpoksi kokeminen ei vaihdellut työnantajan sektorin tai sukupuolijakauman mukaan. Kunnan palveluksessa työskentelevät äidit kokivat muita harvemmin (7 %) työn ja perheen yhteensovittamisen helpoksi, kun taas miesvaltaisilla työpaikoilla työskentelevistä äideistä näin kokevien osuus oli muita suurempi (21 %). Isistä päivätyössä olevat olivat täysin samaa mieltä yhteensovittamisen helppoudesta hieman yleisemmin (20 %) kuin vuorotyössä olevat (15 %), äideillä kokemus ei sen sijaan ollut yhteydessä työaikaan.

Työsuhteen vakinaisuus tai työpaikan henkilöstömäärä ei ollut sen paremmin äideillä kuin isilläkään yhteydessä yhteensovittamisen kokemiseen helppona. Isillä työn ja perheen yhteensovittamisen kokemus ei myöskään ollut yhteydessä työn joustoihin eli siihen, oliko heidän työpaikallaan käytössä liukuva työaika, mahdollisuus pitää ylityöt vapaana tai mahdollisuus tehdä etätyötä - mutta kylläkin mahdollisuuteen poistua työaikana hoitamaan omia asioita (20 % täysin samaa mieltä yhteensovittamisen helppoudesta). Äideistä hieman useammalla (15 % täysin samaa mieltä) puolestaan liukuva työaika oli yhteydessä yhteensovittamisen kokemiseen helppona kuin muilla.

Taulukko 9.11. Äitien ja isien kokemus työn ja perheen yhteensovittamisesta työhön liittyvien tekijöiden mukaan (väitteen kanssa täysin samaa mieltä tai täysin eri mieltä olleiden osuudet, %).

”Työn/opiskelun ja perheen yhteensovittaminen on minulle helppoa”	Äidit				Isät			
	Täysin samaa mieltä, %	Täysin eri mieltä, %	n	p-arvo	Täysin samaa mieltä, %	Täysin eri mieltä, %	n	p-arvo
Kaikki	11	7	897		18	4	1 373	
Sektorit				0,060				0,202
Yksityinen	13	7	369		19	4	968	
Valtio	19	7	61		18	4	92	
Kunta	7	0	267		18	6	137	
Järjestöt/kirkko/ylipiisto	10	10	62		19	3	70	
Toimiala				0,117				0,015
Sosiaali- ja terveysala	6	7	300		25	5	103	
Opetus ja koulutus	7	6	83		18	4	51	
Kauppa / majoitus- ja ravitsemistointi	17	7	137		27	4	96	
Rahoitus- ja vakuustointi / informaatio ja viestintä / tutkimus / hallinto	12	7	205		17	4	323	
Rakentaminen/kiinteistöala	15	3	43		20	3	241	
Liikenne/kuljetus/varastointi	22	0	15		13	7	112	

Taulukko 9.11 jatkuu.

Jatkoa taulukkoon 9.11.

”Työn/opiskelun ja perheen yhteensovittaminen on minulle helppoa”	Äidit				Isät			
	Täysin samaa mieltä, %	Täysin eri mieltä, %	n	p-arvo	Täysin samaa mieltä, %	Täysin eri mieltä, %	n	p-arvo
Teollisuus	22	6	57		18	2	333	
Muu	12	12	53		13	5	112	
Työnantajan henkilöstön sukupuolijakauma				0,004				0,382
Lähes kaikki tai enimmäkseen naisia	8	7	430		22	4	171	
Suunnilleen yhtä paljon miehiä ja naisia	13	8	264		18	5	477	
Lähes kaikki tai enimmäkseen miehiä	21	7	102		18	3	706	
Työnantajan palveluksessa, henkilöitä				0,734				0,174
Alle 10	14	11	101		16	3	181	
10–49	9	6	140		16	5	230	
50–250	8	8	143		19	6	253	
250 tai enemmän	12	7	418		19	3	698	
Työsuhde				0,571				0,185
Vakinainen	11	6	661		19	4	1 196	
Muu	12	9	156		11	8	72	
Työaikamuoto				0,079				<0,001
Säännöllinen päivättyö	11	5	616		20	3	1 048	
Vuorotyö tai muu työaikamuoto	13	10	198		15	7	235	
Liukuva työaika				0,008				0,514
Kyllä	15	5	368		19	4	833	
Ei	9	4	171		19	3	438	
Ylityöt vapaana				0,268				0,733
Kyllä	13	4	379		19	3	827	
Ei	12	4	169		19	4	444	
Mahdollisuus poistua hoitamaan omia asioita				0,742				<0,001
Kyllä	14	4	410		20	2	921	
Ei	9	5	129		16	8	349	
Etätyö mahdollista				0,370				0,081
Kyllä	12	7	434		19	4	770	
Ei	11	6	382		19	4	496	

Toimialan mukaan tarkasteltuna äitien kokemuksissa ei ollut merkitseviä eroja mutta isistä työn ja perheen yhteensovittamisen kokivat helpoksi muita yleisemmin kauan, majoituksen tai ravitsemuksen alalla työskentelevät (27 %) sekä sosiaali- ja terveysalalla työskentelevät (25 %).

Kotitöiden tasaisempi jakaminen puolisoitten kesken oli yhteydessä työn ja perheen yhteensovittamisen kokemiseen helppona sekä äideillä (16 %) että isillä (34 % täysin samaa mieltä) (taulukko 9.12). Äideillä kotihoidon tuen käyttö ja isillä isyysvapaan käyttö tai kauden pituus ei ollut yhteydessä yhteensovittamisen kokemiseen helppona tai hankalana (kauden pituutta koskevia tietoja ei esitetä taulukossa). Kuitenkin hieman harvemmat niistä äideistä, joiden puoliso ei ollut pitänyt lainkaan isyysvapaata äitiys- ja vanhempainvapaan aikana, kokivat yhteensovittamisen helppona (7 %) verrattuna muihin.

Taulukko 9.12. Äitien ja isien kokemus työn ja perheen yhteensovittamisen helppoudesta vanhempien työnjaon ja isyysvapaan käytön mukaan (väitteen kanssa täysin samaa mieltä tai täysin eri mieltä olleiden osuudet, %).

”Työn/opiskelun ja perheen yhteensovittaminen on minulle helppoa”	Äidit				Isät			
	Täysin samaa mieltä, %	Täysin eri mieltä, %	n	p-arvo	Täysin samaa mieltä, %	Täysin eri mieltä, %	n	p-arvo
Kaikki	11	7	888		18	4	1 373	
Isä käytti isyysvapaata äitiys- ja vanhempainvapaan aikana				0,007				0,462
Käytti	11	7	737		19	4	1 275	
Oli muuten kotona	24	0	98		15	10	40	
Ei käyttänyt	7	7	47		14	4	56	
Kotityöt jakautuvat tasaisesti				0,010				< 0,001
Täysin samaa mieltä	16	5	225		34	2	408	
Muut	9	8	646		12	5	962	

9.4 Yhteenveto

- Työaikaa oli lapsen hoidon vuoksi lyhentänyt kolmasosa pienten lasten äideistä ja isistä yksi seitsemästä; lyhentäminen oli yleisempää niillä, joilla oli korkeampi koulutus, ja yli 30-vuotiailla.
- Työajan lyhentäminen oli yleisempää naisvaltaisilla kuin miesvaltaisilla tai sukupuolijakaumaltaan tasaisilla työpaikoilla; muita aloja yleisempää se oli sosiaali- ja terveydenhuollossa.
- Yksityisen yrityksen palveluksessa olevilla työajan lyhentäminen oli vähäisempää kuin julkisella tai kolmannella sektorilla.
- Pienillä työpaikoilla työajan lyhentäminen lapsen hoidon vuoksi oli yleisempää kuin suurilla työpaikoilla, harvinaisempaa puolestaan päivätyössä kuin vuorotyössä olevilla.
- Työajan lyhentämisen esteenä oli vähemmän koulutetuilla vanhemmilla muita yleisemmin perheen talous, johtavassa asemassa olevilla ja yrittäjillä puolestaan työn luonne sekä työpaineet.
- Äideillä työajan lyhentäminen oli yleisempää lyhyempiä kotihoidontukikausia pitäneillä tai kotihoidontuen kokonaan käyttämättä jättäneillä, isistä puolestaan kotihoidon tukea käyttäneet isät olivat myös hyödyntäneet työajan lyhentämistä lapsen hoidon järjestämiseksi.
- Työajan ja -paikan joustoja oli muita enemmän käytettävissä korkeasti koulutetuilla sekä toimihenkilöillä ja johtavassa asemassa olevilla.
- Vain noin kymmenesosa äideistä ja vajaa viidennes isistä koki ansiotyön ja perheen yhteensovittamisen helpoksi. Yhteensovittaminen oli helpompaa alle 30-vuotiaille vanhemmille kuin muille; hankalampaa se oli korkeasti koulutetuille ja johtavassa asemassa työskenteleville isille, vuorotyötä tekeville isille sekä kunnan palveluksessa työskenteleville äideille.
- Yhteensovittamista helpottivat työpaikan joustavat käytännöt sekä tasaisempi työnjako perhe-elämässä.

Vaikka työajan ja työnteon paikan joustojen toivotaan helpottavan työelämän ja perhe-elämän yhteensovittamista, edellä esitettyjen tulosten perusteella näin ei välttämättä aina ole. Joustoja oli muita enemmän käytettävissä korkeasti koulutetuilla sekä toimihenkilöillä ja johtavassa asemassa olevilla. Tästä huolimatta varsinkin ylemmissä ammattiasemissa työskentelevistä pienten lasten isistä harvemmillä oli työn ja perheen yhteensovittaminen helppoa verrattuna muihin isiin. Isillä ainoastaan mahdollisuus poistua työaikana hoitamaan omia asioita yhdistyi yhteensovittamisen helpouteen.

Pienten lasten työssä käyvillä äideillä puolestaan liukuva työaika näytti helpottavan työn ja perheen yhteensovittamista. Liukuva työaika oli yleisempi korkeasti koulutetuilla ja toimihenkilöillä sekä päivätyössä olevilla äideillä. Sen sijaan etätö ei sen enempää äideillä kuin isilläkään ollut yhteydessä työn ja perheen yhteensovittamisen kokemiseen helppona tai vaikeana – etätöissä lienee puolia, jotka yhtäältä helpottavat mutta toisaalta hankaloittavat yhteensovittamista erityisesti pienten lasten perheissä. Naisvaltaisilla aloilla, kuten sosiaali- ja terveydenhuollossa, työpaikalla tehtävä vuorotyö on varsin yleistä, ja kunnan palveluksessa (ennen soteuudistusta) työskentelevät pienten lasten äidit kokivatkin työn ja perheen yhteensovittamisen muita vaikeammaksi.

Työajan lyhentämismahdollisuutta on pidetty yhtenä keinona edistää varsinkin pienten lasten äitien nopeampaa paluuta työelämään perhevapaan jälkeen. Perhevapaakyselyyn vastanneista pienten lasten äideistä kolmasosa ja isistä yksi seitsemästä kertoi lyhentäneensä työaikaan lapsen hoidon takia. Äideistä viidesosa vasta suunnitteli hyödyntävänsä tätä mahdollisuutta. Mahdollisuuteen olivat tarttuneet useammat paremmassa sosioekonomisessa asemassa olevat vanhemmat kuin muut: työajan lyhentäminen oli yleisempää paremmin koulutetuilla ja varsinkin yrittäjillä, jotka voivat itse säädellä omaa työaikaansa. Nuorilla, alle 30-vuotiailla pienten lasten vanhemmilla vähäisempi työajan lyhentäminen saattaa liittyä siihen, että asema työmarkkinoilla on vasta vakiintumassa.

On mahdollista, että osa äideistä käyttää mahdollisuutta lyhentää työaika sen sijaan, että jäisi pidemmäksi aikaa kotiin kotihoidon tuen turvin. Työajan lyhentäminen oli yleisempää lyhyempiä kotihoidontukikausia pitäneillä tai kotihoidontuen kokonaan käyttämättä jättäneillä äideillä. Isillä puolestaan kotihoidontuen käyttämisellä oli myönteinen yhteys työajan lyhentämiseen. Nämä ryhmät ovat ikään kuin kolikon kaksi puolta: äidin lyhyempi perhevapaa on useimmiten yhteydessä isän pidempään perhevapaaseen. Kun perhevapaita, erityisesti kotihoidontukikausia, jaetaan tasaisemmin, myös työajan lyhentäminen näyttäisi olevan yleisempää sukupuolesta riippumatta.

Samoin kuin työajan lyhentäminen lapsen hoidon takia, myös yleisimmät vastajien raportoimat syyt jättää tämä mahdollisuus käyttämättä vaihtelivat jonkin verran sosioekonomisten taustatekijöiden, erityisesti koulutuksen ja ammattiaseman mukaan. Vähemmän koulutetuilla vanhemmilla taloudelliset syyt olivat työajan lyhentämisen esteenä muita useammin, äideillä myös työpaikan puute.

Johtavassa asemassa olevilla vanhemmilla ja yrittäjillä työajan lyhentämisen esteenä olivat muita useammin työn luonne sekä työpaineet. Korkeasti koulutetuista äideistä useampi piti kokopäiväistä työtä parempana kuin osa-aikaista verrattuna muihin äiteihin. Useammalla johtavassa asemassa olevalla isällä kuin muilla työajan lyhentämisen käyttämättä jättäminen yhdistyi puolison osa-aikatyöhön.

Perhevapaiden jälkeen pienten lasten vanhempien arkea leimaavat työelämän ja perhe-elämän yhteensovittamisen haasteet. Työelämään palanneista äideistä vain noin kymmenesosa ja isistä vajaa viidennes koki yhteensovittamisen helppona. Yhteensovittaminen sujuu valtaosalla kuitenkin kohtuullisen hyvin, sillä lähes 60 prosenttia äideistä ja lähes 70 prosenttia isistä kertoi olevansa sen helppoudesta vähintään osittain samaa mieltä.

Työn ja perheen yhteensovittaminen oli hieman muita yleisemmin helpompaa nuorille, alle 30-vuotiaille vanhemmille. Yhteensovittamisen kokeminen helppona tai hankalana yhdistyi äideillä ja isillä jossain määrin erilaisiin taustatekijöihin. Isien joukossa se oli muita yleisemmin hankalaa yhtäältä korkeasti koulutetuille ja johtavassa asemassa työskenteleville, toisaalta vuorotyötä tekeville isille. Äideistä yhteensovittamisen kokivat hankalaksi useammat kunnan palveluksessa työskentelevät verrattuna muihin.

Sekä äidit että isät kokivat työn ja perheen yhteensovittamisen helpommaksi, kun työnjako kotitöissä oli tasaisempaa. Vastaavasti jos isä ei ollut pitänyt lainkaan isyysvapaata, oli työn ja perheen yhteensovittaminen perhevapaan jälkeen harvemmalle töihin palanneelle äidille helppoa.

10 Perhevapaiden sukupuolistuneita ratkaisuja ja perinteisen työnjaon murtumia

Miia Saarikallio-Torp, Johanna Lammi-Taskula, Anu Kinnunen, Anneli Miettinen ja Johanna Närvi

Pikkulapsivaihe on yksi niistä elämänvaiheista, joissa ansiotyön ja perhe-elämän yhteensovittaminen haastaa arkea ja hyvinvointia. Yhteensovittamisen ratkaisuilla on merkitystä useiden hyvinvoinnin ulottuvuuksien kannalta: valinnoilla on yhteys perheen toimeentuloon, vanhempien jaksamiseen sekä neuvotteluihin työnjaosta ja ajankäytöstä. Vanhempien tekemiä lastenhoidon ja ansiotyön valintoja ohjaavat rakenteelliset tekijät, kuten perhevapaajärjestelmä, mutta myös kulttuuriset käsitykset sukupuolirooleista, hyvästä vanhemmuudesta ja lapsen parhaasta. Perhevapaiden lisäksi myös muut yhteiskunnan tukirakenteet ja politiikkatoimet, samoin kuin työelämä ja siellä vallitsevat käytännöt, luovat puitteita työn ja perhe-elämän yhteensovittamiselle. (Lammi-Taskula & Närvi, 2022.)

Sukupuolten tasa-arvon edistäminen on ollut suomalaisen perhepolitiikan keskiössä monen vuosikymmenen ajan, kun erityisesti perhevapaajärjestelmää on kehitetty – viimeksi vuonna 2022 voimaan tulleen uudistuksen myötä. Kyse on niin äitien työmarkkina-asemasta, isän roolista perheessä kuin lapsen oikeudesta vanhempien antamaan hoivaan. Perhevapaat mahdollistavat yhteiskunnan ja lapsen kehityksen kannalta arvokkaan hoivatyön perheissä, mutta pitkät poissaolot työelämästä vaikuttavat kielteisesti erityisesti naisten ura- ja palkkakehitykseen (Gruber ym., 2022; Österbacka & Räsänen, 2022). Perhevapaiden uudistuksilla on edistetty vapaiden tasaisempaa jakamista sukupuolten välillä kiintiömällä osa vapaista vain isien käytettäväksi (Haataja, 2016; Saarikallio-Torp & Haataja, 2016). Pienten lasten äitien korkeampaa työllisyyttä on tavoiteltu myös kehittämällä varhaiskasvatuspalveluita, vaikka samaan aikaan on tuettu lasten kotihoitoa kolmevuotiaaksi saakka kotihoiton tuen avulla (Anttonen & Sipilä, 2000; Haataja, 2016). Suomalaista lastenhoivan järjestelmää on kuvattu dualistiseksi; se sisältää elementtejä, jotka yhtäältä tukevat kahden ansaitsijan ja hoivaajan perhemallia, mutta toisaalta samanaikaisesti myös elementtejä, jotka vahvistavat perinteistä työnjakoa vanhempien välillä tukemalla lapsen kotihoitoa rahallisesti (Alasuutari ym., 2022).

Asenteet vanhempien sukupuolistunutta työnjakoa kohtaan ovat viime vuosikymmenten aikana muuttuneet vähemmän perinteisiksi. Esimerkiksi miesten ensisijaiseen vastuuseen perheen elättämisestä uskoo enää harva ja suurin osa katsoo lastenhoidon kuuluvan myös miehille. Nuorten, alle 30-vuotiaiden aikuisten asenteet ovat vähemmän perinteisiä kuin väestön keskimäärin, ja useimmat nuoret naiset verrattuna miehiin ovat eri mieltä perinteistä työnjakoa kuvaavan väitteen kanssa. (Attila ym., 2018; Lammi-Taskula, 2022; Sihvonen ym., 2020.) Perhevapaajärjestelmä voi osaltaan sekä tukea tätä asennemuutosta että toimia toisaalta myös muutoksen jarruna. Isien vapaa-oikeuksien kehittäminen on vahva viesti kannustaa isiä osallis-

tumaan lastenhoitoon, mutta samanaikaisesti lasten hoivajärjestelmän dualistinen luonne voidaan nähdä tasa-arvokehitystä hidastavaksi.

Tässä raportissa olemme tarkastelleet pienten, alle kolmevuotiaiden lasten vanhempien perhevapaiden käyttöä, työ- ja perhe-elämän yhteensovittamista sekä vanhempien kokemuksia perhevapaisiin suhtautumisesta ja niiden seurauksista erilaisilla työpaikoilla. Olemme kiinnostuneita myös vanhempien itsensä esittämistä perusteluista vapaiden käytölle tai niiden käyttämättä jättämiselle. Perustelut nostavat valintojen taustalta esiin niitä tekijöitä, joita vanhemmat itse pitävät merkityksellisinä – tekijöitä, joita emme rekistereihin perustuissa tutkimuksissa pysty tavoittamaan. Perustelut välittävät myös kuvaa perhevapaavalintoihin vaikuttavista kulttuurisista käsityksistä: pitävätkö esimerkiksi isät nykyään isyysvapaata jo lähtökohtaisesti oikeutenaan tai missä määrin lasten hoivan ihanteet ja kotihoidon tärkeys nousevat esiin kotihoidon tuen valinnoissa.

Loppukeväällä 2022 Kelan tutkimusyksikön ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen yhteistyössä toteuttaman Perhevapaakyselyn tulokset kertovat vanhempien lastenhoitoon liittyvien ratkaisujen eroista väestöryhmien välillä. Tulokset kertovat myös muutoksesta joissakin ansiotyön ja hoivatyön yhteensovittamisen ratkaisuihin tai niiden perusteluissa, kuten isien vapaiden käytön esteissä, kun tuloksia verrataan kymmenen vuoden takaisen vastaavan perhevapaakyselyn tuloksiin. Kuitenkin monet ilmiöt ovat myös pysyneet samoina: esimerkiksi sukupuoli ja koulutus määrittävät edelleen selvästi lastenhoidon ratkaisuja.

Olemme tässä tutkimuksessa kiinnittäneet erityistä huomiota moniin työelämän tekijöihin, joilla tutkimuksen tulosten mukaan on myös yhteys vanhempien perhevapaaratkaisuihin. Tutkimuksemme yhtenä lähtökohtana on ollut ajatus siitä, että työelämän ja työmarkkinoiden moninaisuus sekä niissä tapahtuvat muutokset määrittävät osaltaan perhevapaiden käyttöä ja työn ja perheen yhteensovittamisen mahdollisuuksia (Haas & Hwang, 2019; Lammi-Taskula & Toppinen-Tanner, 2019). Suomalaiset työmarkkinat ovat vahvasti jakaantuneet nais- ja miesvaltaisiin aloihin, mikä heijastuu näiden alojen palkkakehitykseen ja sitä kautta myös vanhempien perhevapaaratkaisuihin. Entistä suurempi osa palveluammateista edellyttää työskentelyä epätyypillisinä työaikoina, mikä voi olla hankalaa sovittaa yhteen pienten lasten hoivan järjestämisen kanssa. Erilaisten työaikaan ja työnteon paikkaan liittyvien joustomahdollisuuksien lisääntyminen voi helpottaa työn ja perheen yhteensovittamista mutta toisaalta myös hämärtää työn ja muun elämän välistä rajaa, jos työstä yhä suurempi osa valuu kotiin tai vapaa-ajalle. (Sutela ym., 2019.)

Myös työllisyystilanne heijastuu pienten lasten vanhempien ratkaisuihin. Tässä kirjassa raportoimamme tulokset perhevapaiden käytöstä ja työn ja perheen yhteensovittamisen kokemuksista kuvasivat tilannetta, jolloin työllisyysaste oli korkea. Viime vuosina erityisesti alle kolmevuotiaiden lasten äitien ja yhden lapsen äitien

työllisyys on kohentunut selvästi, ja vastaavasti äitien pitkät kotihoidon tukikaudet ovat tulleet yhä harvinaisemmiksi (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2023; Tilastokeskus, 2023a, 2022b). Toisaalta esimerkiksi yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien ja isien työllisyys on pysynyt selvästi matalammalla tasolla kuin kahden vanhemman perheissä (Härkönen ym., 2023).

Työelämä on viime vuosina muuttunut myös koronapandemian myötä ja etätyö on yleistynyt. Koronapandemian alkuvaiheissa, poikkeusaikana keväällä 2020 ansiotyön ja lastenhoidon yhteensovittaminen hankaloitui selvästi, kun osa lapsista oli pois varhaiskasvatuksesta samalla, kun monet vanhemmat jäivät etätöihin. Poikkeusolojen päätyttyä etätyön ei kuitenkaan enää koettu hankaloittavan, vaan päinvastoin helpottavan työn ja perheen yhteensovittamista. (Närvi & Lammi-Taskula, 2021; Sutela & Pärnänen, 2021; Sihvonen ym., 2024.) Koronapandemian vaikutuksia pikkulapsiperheisiin ei tässä kyselyssä ollut mahdollista arvioida, mutta vaikutukset heijastuvat esimerkiksi etätyömahdollisuuden yhteyksissä perhevapaiden käyttöön sekä työn ja perheen yhteensovittamisen kokemuksiin.

Olemme tarkastelleet työn muotojen moninaisuutta niin rakenteellisten kuin organisaatio- ja yksilökohtaisten tekijöiden näkökulmasta. Työpaikan toimiala ja sektori kertovat rakenteellisten tekijöiden merkityksestä työn ja perheen yhteensovittamisessa. Organisaation koko, henkilöstön sukupuolijakauma, työaikamalli sekä käytössä olevat työajan ja paikan joustot tarjoavat näkökulmaa siihen, miten yksittäisten työpaikkojen piirteet tai käytännöt ovat yhteydessä vanhempien tekemiin valintoihin. Vanhempien yksilöllistä työmarkkina-asemaa kuvaavia tekijöitä ovat sosioekonomisen taustan ohella pääasiallinen toiminta ja työsuhteen laatu.

Myös perherakenteet ja lapsiperheiden tilanteet ovat moninaisia ja muutoksessa. Syntyvyys on Suomessa laskenut viimeksi kuluneen vuosikymmenen aikana huomattavasti (Tilastokeskus, 2023c). Lasku on johtunut ennen kaikkea siitä, että nuoret aikuiset siirtävät lastensaantia ja esikoislapsia syntyy vähemmän, mutta myös toisten ja sitä seuraavien lasten saanti on vähentynyt (Hellstrand ym., 2020). Syntyvyyden laskun seurauksena pikkulapsiperheet muodostavat 2020-luvulla jossain määrin erilaisen väestöryhmän kuin aiemmin. Yhtäältä esikoislasten vanhemmat ovat aiempaa koulutetumpia, toisaalta monilapsisuus on yleisempää matalasti koulutetuilla. Yhden vanhemman perheiden osuus on kasvanut tasaisesti (Tilastokeskus, 2023a). Olemme siksi tarkastelleet perhevapaiden käyttöä ja työn ja perheen yhteensovittamista koulutuksen ja lapsiluvun mukaan, ja erikseen yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien osalta.

Seuraavaksi kokoamme yhteen kirjan eri luvuissa esitettyjä kyselyn tuloksia äitien ja isien perhevapaiden käytöstä, ansiotyön ja lastenhoidon yhteensovittamisesta sekä näihin yhteydessä olevista keskeisimmistä taustatekijöistä. Tuomme esille aikaisempaan tutkimukseen peilaten yhtäältä pysyvyyttä ja toisaalta muutoksia äitien ja isien

käytännöissä ja kokemuksissa erilaisissa perheissä ja erilaisilla työpaikoilla. Tulosten valossa pohdimme lopuksi perhevapaajärjestelmän sekä työelämän kehittämistarpeita. Tuloksia tulkittaessa on hyvä muistaa, että tässä raportissa esitellyt kyselytulokset perustuvat niiden vanhempien vastauksiin, jotka ovat käyttäneet aiemman järjestelmän mukaisia perhevapaita ennen elokuussa 2022 voimaan tullutta perhevapaaudistusta.

10.1 Isien perhevapaaratkaisut kietoutuvat äitien tilanteisiin

Perhevapaajärjestelmän pitkän aikavälin tavoitteena on ollut tasa-arvon lisääminen perhevapaiden jakautumisessa vanhempien kesken ja isien osallistumisen lisääntyminen pienten lasten hoivassa (ks. esim. Lammi-Taskula, 2022; Nygård & Nyby, 2022; Saarikallio-Torp & Haataja, 2016; Salmi & Lammi-Taskula, 2015). Tähän tavoitteeseen on pyritty erityisesti isän vapaa-oikeuksia kehittämällä. Tavoitteet ovat osin toteutuneet ja kiintiövapaata käyttävien isien osuus on kasvanut (Carnicelli, 2024; Saarikallio-Torp & Miettinen, 2021). Vapaiden kokonaismäärässä isät jäävät kuitenkin jälkeen äideistä (Kela, 2023d), eivätkä uudistukset ole onnistuneet purkamaan perhevapaiden sukupuolistunutta käyttöä.

Myös tämän tutkimuksen perusteella isät käyttävät jo melko runsaasti vanhempainvapaan jälkeen käytettävissä olevaa isyysvapaata. Huomattavasti harvemmin isät sen sijaan käyttävät vanhempien kesken vapaasti jaettavissa olevaa vanhempainvapaata tai jäävät kotiin hoitamaan lasta kotihoidon tuen turvin. Isät siis käyttävät yleisesti heille korvamerkittyjä vapaita, mutta muiden perhevapaiden osalta äiti on yhä ensisijainen vapaan käyttäjä.

Kuten aiemmissa tutkimuksissa, myös tämän tutkimuksen tulosten mukaan isien perhevapaiden käyttö eroaa sosioekonomisen aseman mukaan (vrt. Lammi-Taskula ym., 2017; Miettinen & Saarikallio-Torp, 2020; Närvi, 2018; Saarikallio-Torp & Haataja, 2016; Saarikallio-Torp & Miettinen, 2021; Salmi & Närvi, 2017). Selvimmin erot näkyvät tarkasteltaessa vapaiden käyttöä koulutuksen mukaan; vapaalajista riippumatta isien perhevapaiden käyttö on selvästi yleisempää ja isät myös käyttävät vapaita pidempään niissä perheissä, joissa vanhemmat ovat korkeasti koulutettuja. Tämä koulutuksen mukainen sosioekonominen eriytyminen havaittiin niin isyysvapaan, vanhempainvapaan kuin kotihoidon tuenkin osalta.

Sen sijaan tulojen yhteys isän perhevapaiden käyttöön ei ollut yhtä selvä. Isän tulotaso ei ollut yhteydessä siihen, käyttikö isä vanhempainvapaan jälkeen käytettävissä ollutta isyysvapaata vai ei. Tulotaso näytti kuitenkin olevan yhteydessä siihen, kuinka pitkään vapaalla oltiin; suurituloisimmat isät käyttivät isyysvapaata vanhempainvapaan jälkeen muita isiä pidempään. Kotihoidon tuen osalta tulojen yhteys tuen käyttöön oli monimutkaisempi; tukea käyttivät muita yleisemmin yhtäältä pienituloisimmat isät ja toisaalta kaikkein suurituloisimmat isät. Kiinnostavaa on lisäksi se, että päinvastoin kuin kotihoidon tukea käyttäneillä äideillä, isien välillä oli vähem-

män taustatekijöiden mukaisia eroja sen suhteen, miten pitkään isät ovat käyttäneet kotihoidon tukea. Isien osalta merkittävin kynnys on siis se, käyttäkö isä kotihoidon tukea ylipäätään. Samankaltainen tulos havaittiin myös isän vanhempainvapaan käytön osalta.

Isyysvapaan käytön polarisoituminen näkyi vastaavasti tarkasteltaessa niitä isiä, jotka eivät olleet käyttäneet lainkaan isyysvapaata (tarkastelu oli otosteknisistä syistä mahdollista vain äitien vastausten avulla). Isyysvapaan käyttämättä jättäminen keskittyi matalasti koulutettuihin, mutta ennen kaikkea pienituloisiin isiin ja isiin, jotka eivät olleet työelämässä. Se, että sosioekonomiset erot isälle kiintiöidyn isyysvapaan käytössä ovat hyvin samankaltaisia kuin vapaasti jaettavassa vanhempainvapaassa tai kotihoidon tuen käytössä, merkitsee sitä, että kiintiöillä ei ole ainakaan vielä pystytty merkittävästi kaventamaan väestöryhmittäisiä eroja isien vapaiden käytössä.

Isien oman koulutuksen ja tulojen ohella etenkin lapsen äidin koulutus ja tulotaso määrittivät vahvasti isän perhevapaiden käyttöä. Äiti voi olla siis myös isän vapaiden mahdollistaja. Äidin korkeampi tulotaso lisäsi isien kaikkien vapaalajien käyttöä. Tulos on samansuuntainen kuin aiemmissa tutkimuksissa, joiden mukaan isien perhevapaiden käyttö on yleisempää, jos äidillä on korkea-asteen koulutus (Lammi-Taskula ym., 2017; Miettinen & Saarikallio-Torp 2020; Närvi, 2018; Saarikallio-Torp & Haataja, 2016; Saarikallio-Torp & Miettinen, 2021).

Vanhempien perhevapaavalintoihin heijastuvat myös työmarkkinoiden tilanteet, työhön liittyvät epävarmuudet ja työn piirteet. Vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata käyttivät yleisemmin isät, jotka työskentelivät naisenemmistöisissä ja suurissa työpaikoissa sekä sosiaali- ja terveysalalla. Näissä töissä ja työpaikoissa perhevapaalle jäämistä saattavat helpottaa vakiintuneet käytännöt vapaiden järjestelyssä sekä työkuulttuuri. Isät myös työskentelevät äitejä useammin vakituudessa työsuhhteessa, kun taas äideille määräaikaiset työsuhhteet ovat yleisempiä. Äideistä merkittävä osa jäi tulostemme mukaan äitiysvapaalle ilman voimassa olevaa työsuhdetta. Jos äidillä ei ole työtä, johon palata, ei isän välttämättä ole mahdollista, esimerkiksi taloudellisista syistä, käyttää vapaakiintiötään. Äitien ja isien perhevapaiden käyttöä koskevat ratkaisut ovatkin vahvasti yhteen kietoutuneita, ja kummankin vanhemman työtilanne heijastuu toisen vanhemman valintoihin.

Isille kiintiöidyn vapaan käyttöä on pyritty edistämään lisäämällä siihen joustoja. Ennen vuoden 2022 perhevapaauudistusta isät saattoivat käyttää vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata kahdessa jaksossa ja myöhentää vapaan käyttämistä siihen saakka, kunnes lapsi täytti kaksi vuotta. Joustomahdollisuudet voivat helpottaa isyysvapaan käyttöä erilaisissa työtilanteissa. Aiempien kyselytutkimusten mukaan isät ovat pitäneet näitä joustomahdollisuuksia tärkeinä ja niillä on myös ollut merkitystä sille, että isä on ylipäätään käyttänyt oikeutensa etenkin vanhempainvapaan jälkeiseen isyysvapaaseen (Juutilainen ym., 2016; Närvi, 2018; Saarikallio-Torp ym.,

2023). Myös tämän kyselyn mukaan isät olivat hyödyntäneet isyysvapaan joustomahdollisuuksia, sillä enemmistö isistä oli käyttänyt isyysvapaan useammassa jaksossa ja useat isät olivat myös siirtäneet isyysvapaan käyttöä myöhemmäksi, lähemmäs lapsen toista syntymäpäivää. Etenkin mahdollisuus käyttää vapaata useammassa jaksossa oli kytköksissä myös isän pidempään isyysvapaajaksoon. Vaikka vuonna 2022 voimaan tullut vanhempainvapaajärjestelmä mahdollistaa vapaiden aiempaa selvästi joustavamman käytön molemmille vanhemmille, on isien vapaa-oikeuksiin lisätty joustomahdollisuuksia jo aiempien perhevapaauudistusten yhteydessä (ks. esim. Saarikallio-Torp & Haataja, 2016). Onkin mahdollista, että isät toivottavat terveltulleiksi myös tuoreen perhevapaauudistuksen tuomat, aiempaa laajemmat joustomahdollisuudet ja ryhtyvät hyödyntämään joustoja – ja sitä kautta myös vapaita – laajemmin.

Isät perustelevat perhevapaiden käyttöä, vapaalajista riippumatta, useimmiten ennen muuta lapsen liittyvillä tekijöillä. Niin vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan kuin isän kotihoidon tuenkin käyttöä isät perustelivat ensisijaisesti halulla viettää enemmän aikaa lapsen kanssa. Isyysvapaan pitäminen myös nähtiin itsestäänselvyytenä, minkä lisäksi isyysvapaa näyttäytyy monelle isälle myös oikeutena, joka kuuluu käyttää. Tämä tulos kielii osaltaan vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan saavuttamasta normiasemasta ainakin vapaata käyttävien isien joukossa, mutta samalla tämän vapaan käytön muuttuminen yhä tavanomaisemmaksi voi muovata myös muissa perheissä isien ja äitien valintoja ja päätöksiä. Aiempaan perhevapaakyselyyn verrattuna entistä useammat isät näkevät isyysvapaan itsestään selvänä vaihtoehtona ja yhä useammat pitävät vanhemmuutta yhteisenä asiana (vrt. Lammi-Taskula ym., 2017). Hoivaavan isyyden vahvistumisesta viestii myös se, että enemmistö vanhempainvapaan jälkeistä isyysvapaata käyttäneiden isien puolisoista oli palannut töihin isän hoitaessa lasta isyysvapaalla.

Osa isistä jättää kuitenkin isyysvapaakiintiönsä käyttämättä, ja yleinen perustelu on vapaan käyttämisen taloudelliset vaikutukset perheen talouteen. Myös aiemmissa tutkimuksissa useat isät perustelivat taloudellisilla tekijöillä sitä, etteivät olleet käyttäneet isyysvapaata tai muita perhevapaita (Lammi-Taskula ym., 2017; Närvi, 2018). Sukupuolten väliset palkkaerot työmarkkinoilla voivat näin heijastua myös vanhempien perhevapaavalintoihin. Talousperustelun taustalla saattaa kuitenkin olla myös enemmän oletuksia perhevapaiden taloudellisista vaikutuksista perheen talouteen kuin varsinaisiin laskelmiin perustuvia arvioita. Niissä perheissä, joissa isä ei ole käyttänyt perhevapaita, tehdään varsinaisia laskelmia perhevapaiden taloudellisista vaikutuksista harvemmin. Toisaalta valtaosa talousperustelun vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan esteeksi maininneista isistä ilmoitti kuitenkin tehneensä laskelmia vapaiden vaikutuksista. Osa perheistä miettii siis tarkkaan, onko isän taloudellisesti kannattavaa jäädä perhevapaalle ja kuinka pitkäksi aikaa.

Kiinnostavaa on se, että toisin kuin vuoden 2013 perhevapaakyselyssä (Lammi-Taskula ym., 2017), kaikkein yleisin perustelu vanhempainvapaan jälkeisen isyysvapaan käyttämättä jättämiselle oli vuoden 2022 kyselyssä isien vastausten mukaan se, että lapsen äiti hoiti lasta kotona (kotihoidon tuen turvin). Äitien kotihoidon tuen käyttö voikin siis tavallaan jarruttaa isän vapaiden käytön lisääntymistä. Äitien ja isien ratkaisujen yhteen kietoutuminen näkyy lisäksi siinä, että kotihoidon tukea pitkään käyttäneiden äitien puolisoista harvempi oli käyttänyt perhevapaita. Niissä perheissä, joissa äiti on ollut pitkään hoitovapaalla, oli myös keskusteltu perhevapaiden jakamisen mahdollisuudesta puolisoitten kesken huomattavasti harvemmin kuin perheissä, joissa äiti ei ollut käyttänyt kotihoidon tukea tai oli käyttänyt sitä lyhyemmän aikaa. Mikäli äidin jäämistä kotihoidon tuelle pidetään itsestään selvänä, isät eivät välttämättä tunne tarvetta jäädä itse perhevapaalle tai eivät kyseenalaista tätä ratkaisua.

Siitä huolimatta, että vanhempien perhevapaiden käyttö on vahvasti kytkeytynyt toisiinsa, vanhemmat keskustelevat perhevapaiden jakamisesta yllättävän harvoin; vain runsas puolet vanhemmista kertoo tehneensä näin. Keskustelua vapaiden jakamisesta on käyty yleisemmin paremmassa sosioekonomisessa asemassa olevissa perheissä. Keskustelut ja laskelmien tekeminen oli yleisempää lisäksi niissä perheissä, joissa isä oli käyttänyt perhevapaita.

Perhevapaiden käytössä näkyy myös murros kohti tasaisemmin jaettua lapsen hoitoa. Mikäli isä oli käyttänyt vanhempainvapaan jälkeen pidettävää isyysvapaita tai jäänyt kotihoidon tuelle, oli äiti palannut nopeammin työelämään. Aiemman, vuoden 2013 perhevapaakyselyn mukaan vielä selvästi useampi äiti oli kotona (esim. vuosilomalla) isän ollessa vanhempainvapaan jälkeisellä isyysvapaalla verrattuna vuoden 2022 kyselyn tuloksiin (Lammi-Taskula ym., 2017). Isyysvapaita saatettiin siis aiemmin käyttää ikään kuin perheen yhteisenä vapaana sen sijaan, että lapsen ensisijainen hoitovastuu olisi ollut isällä. Perhevapaakyselyn 2022 tulosten valossa isän jääminen vapaalle on siis todennäköisesti mahdollistanut äidin lyhyemmän perhevapaan ja varhaisemman paluun työelämään. Pisimpään äidit käyttivät tai aikoivat käyttää kotihoidon tukea niissä perheissä, joissa isä ei ollut käyttänyt lainkaan perhevapaita.

10.2 Lapsilähtöiset syyt ja äidin ensisijaisuus hoivaajana kotihoidon tuen käytön taustalla

Kotihoidon tuki on Suomessa hyvin suosittu etuus vanhempien keskuudessa (Saarikallio-Torp ym., 2023) ja rekistereihin perustuvan tutkimuksen mukaan sitä käytetään laajasti: lähes kaikki perheet käyttävät sitä vähintään jonkin aikaa vanhempainvapaan päätyttyä (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2023). Tuen käyttö on kuitenkin vahvasti sukupuolistunutta. Kotihoidon tukea käytti tämänkin tutkimuksen perusteella kaikista kyselyyn vastanneista äideistä neljä viidestä, mutta isistä vain vajaa viidennes.

Kotihoidon tuen vahvasti sukupuolistuneesta luonteesta kertoo myös se, ettei sosioekonominen tausta juurikaan määritä sitä, onko äiti ylipäätään käyttänyt kotihoidon tukea vai ei. Äidit siis käyttävät tukea laajasti kaikissa väestöryhmissä ainakin jonkin aikaa vanhempainvapaan jälkeen. Sen sijaan äitien väliset sosioekonomiset erot tulivat selkeinä esiin, kun tarkasteltiin käytetyn kotihoidon tukijaksoson pituutta. Äideillä pitkät tukijaksot keskittyivät selvästi enemmän matalasti koulutettuihin äiteihin, kun taas korkeimmin koulutettujen isien kotihoidon tukijaksot olivat keskimäärin pidempiä kuin muilla isillä. Äitien kotihoidon tuen keston vahva kytkös sosioekonomiseen taustaan ja äidin työmarkkina-asemaan on havaittu myös aiemmissa niin rekistereihin kuin kyselyihin perustuvissa tutkimuksissa (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2023; Närvi, 2017a; Salmi ym., 2009; Österbacka & Räsänen, 2022). Pitkiä, yli vuoden mittaisia kotihoidon tukijaksoja käyttävät muita enemmän matalasti koulutetut ja pienituloiset äidit sekä äidit, joilla on useampia lapsia tai jotka ovat olleet työmarkkinoiden ulkopuolella ennen lapsen syntymää (esim. työttömänä tai hoitamassa vanhempaa sisarusta). Myös yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien kotihoidon tukijaksot olivat selvästi pidempiä kahden vanhemman talouksien äiteihin verrattuna. Äitien kotihoidon tuen käytön pitkät jaksot olivat lisäksi tyypillisimpiä kuntasektorilla, naisvaltaisilla aloilla sekä niillä äideillä, jotka työskentelivät pienten työnantajien palveluksessa tai sosiaali- ja terveysalalla sekä opetuksen tai kaupan ja majoituksen aloilla.

Vanhempien vastauksissa kotihoidon tuen käytön perusteluista heijastuivat lapsen hoivan ihanteet. Pienen lapsen kotihoitoa pidetään tärkeänä ja kotiin jäämistä perustellaan ennen muuta lapsen edulla ja halulla viettää enemmän aikaa lapsen kanssa (ks. myös Repo, 2012). Vaikka varhaiskasvatuksen laatuun tai saatavuuteen liittyvät huolenaiheet eivät nousseet vanhempien näkemyksissä hoitovalinnan perusteeksi, vanhemmat eivät halua viedä kovin pientä lasta varhaiskasvatukseen. Lapsilähtöisten syiden korostuminen vanhempien vastauksissa kotihoidon tuen perusteluna kertoo siitä, että vanhempien antama hoiva nähdään ensisijaisena ja parhaana vaihtoehtona pienelle lapselle.

Kotihoidon tuen käyttämättä jättäneet perustelivat puolestaan valintaansa ennen kaikkea toimeentuloon liittyvillä syillä – vapaalla olisi ehkä haluttu olla pidempään, jos talous ei olisi ollut esteenä. Perhevapaajärjestelmän rakenteet voivat kuitenkin myös osaltaan vaikuttaa kotihoidon suosioon: ennen elokuussa 2022 voimaan tullutta uudistusta ansiosidonnainen vanhempainvapaa päättyi siinä vaiheessa, kun lapsi oli noin 10 kuukauden ikäinen ja mikäli isä käytti koko isyysevapaansa vanhempainvapaan jälkeen, lapsi oli noin 11–12 kuukauden ikäinen, kun lapsen varhaiskasvatukseen siirtymisen pohtiminen on vanhemmilla ajankohtaista. Koska tämänkin kyselyn mukaan vanhemmat pitivät lapsen 1,5–2 vuoden ikää sopivimpana ikänä aloittaa kodin ulkopuolisessa hoidossa, onkin hoitovapaa saattanut monessa perheessä olla keino siirtää lapsen varhaiskasvatuksessa aloittamista myöhemmäksi.

Paitsi äidit myös hoitovapaata käyttäneet isät perustelivat valintaansa lapsilähtöisillä syillä. Hoitovapaan perusteluissa siis kotihoidon tuen sukupuolistuneisuus ikään kuin hälvenee; sekä kotihoidon tukea käyttävät äidit että isät näkevät lapsen kotihoidon itsessään tärkeänä arvona ja haluavat hoitaa lasta kotona. Vaikka lapsen etua koskevat perustelut korostuvat molempien vanhempien perusteluissa, äidit ovat silti edelleen enemmistö tuen käyttäjistä. Lisäksi, vaikka kotihoidon tuen käyttö isien keskuudessa on hitaasti kasvanut (Saarikallio-Torp ym., 2022), perustelevat monet isät tuen käyttämättä jättämistä sillä, että lapsen äiti oli kotona.

Lapsilähtöiset syyt kotihoidon tuen käytön perusteena nousivat yhden vanhemman talouksien äideillä esiin vielä voimakkaammin kuin muilla äideillä. Toisaalta myös taloudelliset perustelut olivat yhden vanhemman talouksien äideillä merkittävä syy jättää kotihoidon tuki kokonaan käyttämättä. Yhden vanhemman talouksissa äitien perhevapaaratkaisut ovatkin muita äitejä vahvemmin kytköksissä työmarkkina-asemaan; heistä useammalla kotihoidon tuen käytön taustalla on ammatin tai työpaikan puuttuminen verrattuna muihin äiteihin. Vaikka yhden vanhemman talouksien äidit käyttivät kotihoidon tukea yhtä yleisesti kuin muutkin äidit, olivat pitkät, yli vuoden mittaiset kotihoidon tukijaksot heillä selvästi yleisempiä.

Työperäiset syyt, kuten halu pitää taukoa töistä, työelämän kiivas tahti tai huonosti palkattu työ, olivat kotihoidon tuen käytön perusteluissa sekä äideillä että isillä vähemmän merkityksellisiä kuin aiempien kyselyiden tulosten perusteella olisi saatantanut olettaa. Kun työelämä on samaan aikaan muuttunut yhä vaativammaksi ja kii-reisemmäksi (Sutela ym., 2019; Suutala ym., 2023), tätä tulosta voidaan pitää yllättävänä. Toisaalta on myös mahdollista, että jotkut vanhemmat eivät työn vaatavuuden ja kiivaan tahdin vuoksi voi jäädä hoitovapaalle kotihoidon tuen turvin, vaan päinvastoin: jos työt jäisivät muuten tekemättä, isät saattavat jättää perhevapaat käyttämättä ja äidit saattavat palata perhevapaalta aiemmin takaisin työhön.

Tauko työstä, työelämän kiivas tahti tai työn kokeminen raskaaksi eivät myöskään nousseet yhden vanhemman talouksissa asuvien äitien perusteluissa merkittävämmin esiin, vaikka heille työn ja perhe-elämän yhteensovittaminen on todennäköisesti haasteellisempaa kuin kahden vanhemman talouksissa. Useammat yhden vanhemman talouksien äidit ovat vuorotyössä muihin äiteihin verrattuna ja heillä on vähemmän erilaisia työajan liukumamahdollisuuksia käytössään. On mahdollista, että kotiin jääminen pienen lapsen kanssa koetaan houkuttelevampana vaihtoehtona silloin, kun varhaiskasvatuspalvelujen ja työn aikataulut eivät joustaa.

Verrattuna aiempaan, vuoden 2013 perhevapaakyselyyn, ehkä merkittävin muutos kotihoidon tuen perusteluissa näkyi siinä, että aiempaa selvästi harvempi vanhempi perusteli lapsen kotihoitoa varhaiskasvatuksen laatuun tai saatavuuteen liittyvillä haasteilla. Yhdessä kotihoidon tuen kestossa tapahtuneen lyhentymisen kanssa (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2023) saattaa tämä kieliä muutoksesta vanhempien

suhtautumisessa varhaiskasvatukseen. Viimeksi kuluneen vuosikymmenen aikana on lisäksi yhä vahvemmin korostettu varhaiskasvatuksen myönteistä merkitystä lapsen kehitykselle ja esimerkiksi varhaiskasvatuksen osallistumisasteen lisääminen on otettu yhdeksi tärkeäksi politiikkatavoitteeksi (Karila ym., 2017).

10.3 Epävarma ja kuormittava työelämä tasa-arvoisemman vanhemmuuden hidasteena?

Vaikka aiempaa hieman harvemmat vanhemmat itse perustelevat perhevapaiden käyttöä työhön liittyvillä tekijöillä, näyttävät myös vanhempien työmarkkina-asema sekä työn laatu määrittävän vahvasti perhevapaiden käyttöä. Paitsi työelämän yleinen kehitys myös vanhempien työmarkkina-asema ja työtilanteen epävarmuus heijastuvat siihen, miten he ovat käyttäneet perhevapaita. Äidit, joilla ei ole voimassa olevaa työsuhdetta vapaalle jäädessään, käyttivät kotihoidon tukea pidempään kuin muut äidit. Myös isillä työmarkkina-asema heijastui perhevapaiden käyttöön. Isät, jotka eivät olleet työelämässä, käyttivät ansiosidonnaisia vanhempainvapaita vähemmän ja lyhyemmän aikaa. Sen sijaan kotihoidon tukea käyttävistä isistä useimmat olivat työn ulkopuolella muihin isiin verrattuna. Toisaalta epävarma työtilanne saattaa myös kannustaa palaamaan perhevapaalta työhön aiemmin varmistamaan asemaansa työelämässä tai jättämään perhevapaat käyttämättä. Sekä äideillä että isillä koettu työttömyysjakso ja työttömyyden uhka lyhensivät käytetyn perhevapaan pituutta. Esimerkiksi osa kyselyymme vastanneista äideistä, joilla työsuhde oli perhevapaalle jäädessä puuttunut tai joilla oli ollut työttömyysjaksoja, oli jättänyt kotihoidon tuen kokonaan käyttämättä. Isien aiemmat työttömyyskokemukset sekä kokemus työtilanteen epävarmuudesta olivat yhteydessä vähäisempään isyysvapaan käyttöön.

Työn epävarmuuden lisäksi myös toimeentulon epävarmuus voi heijastua perhevapaiden käyttöön ja niiden jakamiseen vanhempien kesken. Myönteistä on, että taloudelliset perustelut isyysvapaan käyttämättä jättämiselle olivat tämän kyselyn valossa jonkin verran harvinaisempia kuin kymmenen vuoden takaisessa perhevapaakyselyssä. Äideillä taloudelliset syyt olivat edelleen yleinen perustelu sille, miksi hoitovapaa on jätetty kokonaan käyttämättä tai sitä on käytetty vain verraten lyhyen aikaa (ks. Närvi, 2014, 2017a). Epävarmuus toimeentulosta voi myös tuoda painetta ottaa työtä vastaan, jos sitä tulee tarjolle. Uuden työpaikan löytyminen olikin merkittävä tekijä työhön paluun ajoitukselle niillä äideillä, jotka olivat vailla työsuhdetta äitiysvapaalle jäädessään.

Työpaikkojen käytännöt ja kulttuuri luovat vanhemmille joko mahdollisuuksia tai esteitä perhevapaiden käytölle ja esimerkiksi kielteinen suhtautuminen perhevapaasiin työpaikalla voi aiheuttaa epävarmuuden tunnetta siitä, uskaltaako vapaata käyttää. Myönteistä on, että pienten lasten äidit ja isät kokivat kuitenkin perhevapaalle jäämisestä kertomisen työpaikalla useimmiten helpoksi, lisäksi kymmenen vuoden takaiseen perhevapaakyselyyn verrattuna kielteinen suhtautuminen oli jonkin verran vähentynyt. Hieman useimmat äidit kuin isät olivat kuitenkin kohdanneet kiel-

teistä suhtautumista perhevapaalle jäämiseen, matalasti koulutetut muita yleisemmin. Etenkin pidemmällä hoitovapaalla olleet äidit raportoivat muita yleisemmin saaneensa suoria kielteisiä kommentteja esihenkilöltä verrattuna muihin äiteihin. Useimmat äidit kuin isät olivat myös kokeneet kielteisiä seurauksia perhevapaiden käytöstä, kuten aseman heikkenemistä tai määräaikaisen työsuhteen jatkamatta jättämistä. Isien, erityisesti korkeasti koulutettujen miesten, perhevapaiden käyttöön näytetään sen sijaan suhtautuvan myönteisemmin ja heitä kannustetaan käyttämään vapaita, jotka isien kohdalla ovat yleensä huomattavasti lyhyempiä kuin äideillä.

Vaikka vanhempien vastauksissa työperäiset perustelut perhevapaan käytön tai käyttämättä jättämisen taustalla eivät olleet aivan yhtä merkityksellisissä roolissa kuin aiemmin, voivat ne silti kätkeytyä perhevapaavalintojen taustalle myös suhteessa tavoiteltuun vanhemmuuteen. Osa vanhemmista tavoittelee ihanteellista ja usein intensiiviseksi koettua vanhemmuutta (ks. ks. Ennis, 2014; Hays, 1996; Sihvonen, 2020) samalla, kun heihin kohdistuu paineita ja vaatimuksia myös työntekijöinä (Acker, 1990; Blair-Loy, 2004). Intensiivinen vanhemmuus voikin yhdistyä intensiivisen työntekijyyden ihanteeseen ja johtaa osaltaan myös työn ja perheen yhteensovittamisen kitkoihin ja vanhempien kuormittumiseen.

Työn epävarmuuden kokemuksia selvästi yleisempää kyselyymme vastanneiden vanhempien keskuudessa olikin kokemus työn kuormittavuuden lisääntymisestä yli sietokyvyn, mistä raportoi lähes kolmannes niin äideistä kuin isistäkin. Palkansaajien keskuudessa työelämä on etenkin 2010-luvulla koettu yhä vaativammaksi ja kiireisemmäksi (Sutela ym., 2019; Suutala ym., 2023) ja myös vanhemmuuden kuormituksen on havaittu lisääntyneen (Sorkkila & Aunola, 2020). Työn kuormittavuuden ja yleisen psyykkisen kuormittuneisuuden on raportoitu lisääntyneen myös koronapandemian ja siihen liittyneiden rajoitustoimien myötä vanhempien tasapainoilla uudessa tilanteessa perhe-elämän ja ansiotyön tekemisen välillä (ks. esim. Kestilä ym., 2022; Klemetti ym., 2021; Sutela & Pärnänen, 2021).

Kokemus työn kuormittavuudesta ennen lapsen syntymää heijastui etenkin äideillä perhevapaan käyttöön. Äidit, jotka raportoivat uhkaa työn kuormittavuuden lisääntymisestä yli sietokyvyn, olivat käyttäneet kotihoidon tukea jonkin verran yleisemmin ja myös hieman pidempään kuin muut äidit. Työkuormitus voi olla työelämästä pidemmäksi aikaa perhevapaalle työntävä tekijä, mutta toisaalta kuormittavuuden kokemukset olivat yleisempiä esimerkiksi sosiaali-, terveys- ja opetusaloilla työskentelevillä äideillä, joilla myös muut tekijät voivat kannustaa pitkiin perhevapaisiin.

Rekisteritietojen mukaan koronapandemian alkaessa keväällä 2020 kotihoidon tuen käyttö lisääntyi tilapäisesti sekä äideillä että isillä (Närvi, Lammi-Taskula, Salmi ym., 2022; Saarikallio-Torp ym., 2022). Kotihoidon tuki toimi tuolloin eräänlaisena puskurina, kun lapsia ei ollut suositeltavaa viedä varhaiskasvatukseen. On mahdollista, että kotihoidon tukea on poikkeustilan jälkeenkin käytetty ainakin lyhytaikaisena

puskurina siirtämään työn ja perheen yhteensovittamiseen liittyvää kuormitusta hie-
man pidemmälle.

10.4 Työn joustot työn ja perheen yhteensovittamisen kitkaa helpottamassa

Erilaiset joustavat työaikatarkaisut sekä työajan lyhentäminen voivat helpottaa van-
hempien työn ja perheen yhteensovittamista. Mahdollisuuksia työajan ja työnteon
paikan joustoihin, kuten liukuva työaika, etätö tai mahdollisuus omien asioiden
hoitamiseen työpäivän aikana, vaikuttaa tämän kyselyn perusteella olevan jonkin
verran useammilla pienten lasten isillä kuin äideillä. Tämä saattaa johtua muun
muassa siitä, että äidit työskentelevät isiä yleisemmin sellaisilla aloilla ja sellaisissa
töissä, joissa joustojen käyttö ei ole mahdollista. Yleisemmin työn joustomahdolti-
suuksista raportoivat korkeasti koulutetut vanhemmat, ja keskimääräistä vähemmän
joustoja oli vuorotyötä tekevilla tai naisvaltaisilla aloilla tai kuntasektorilla työsken-
televillä äideillä. Sen sijaan nekin isät, jotka työskentelivät edellä kuvatuissa töissä,
kertoivat äitejä yleisemmin työssään olevan erilaisia joustomahdollisuuksia. Yhden
vanhemman talouksissa asuvien äitien mahdollisuudet erilaisiin työaikajoustoihin
olivat tämän kyselyn perusteella selvästi heikommat kuin muilla äideillä. Ansiotyön
ja perheen yhteensovittamisen kokivat helpommaksi vanhemmat, joilla oli käytös-
sään työaikajoustoja.

Työhön liittyvät joustomahdollisuudet olivat yhteydessä myös vanhempien perheva-
paavalintoihin. Varsinkin äideillä osa-aikatyön ja joustavan hoitorahan on toivottu
vähentävän kokoaikaista hoitovapaan käyttöä, mutta epäselvää on, missä määrin
muut työhön liittyvät joustomahdollisuudet vähentävät kokoaikaista kotona oloa.
Tämän tutkimuksen perusteella lyhyemmät kotihoidon tukijaksot olivat yleisem-
piä niillä äideillä, joilla oli työssään ollut enemmän jouston mahdollisuuksia. Pitkät
perhevapaat voivatkin ehkä liittyä siihen, että työn ja perheen yhteensovittamisen
arvioidaan omassa työssä olevan hankalaa. Taustalla voi kuitenkin olla myös koulu-
tus: työaikajoustot ovat yleisempiä korkeakoulutetuilla toimihenkilöammateissa toi-
mivilla äideillä (Sutela ym., 2019), jotka myös pitävät lyhyempiä hoitovapaita. Isillä
puolestaan paremmat joustomahdollisuudet työssä yhdistyivät pidempiin, vähintään
kuuden viikon mittaisiin vanhempainvapaan jälkeen pidettäviin isyysvapajaksoi-
hin. Myös isien koulutus oli yhteydessä sekä runsaampiin joustomahdollisuuksiin
että pidempiin isyysvapaisiin.

Työajan lyhentäminen lasten hoidon takia oli taas selvästi yleisempää äitien kuin
isien keskuudessa. Tämä voi osin selittyä juuri sillä, että äitien töissä on isiä harvem-
min mahdollisuuksia ajan ja paikan joustoihin, jotka helpottaisivat työn ja perheen
yhteensovittamista. Isillä työajan lyhentäminen oli vahvasti kytköksissä sosioekono-
miseen asemaan, sillä useimmat korkeakoulutetut ja johtavassa asemassa työsken-
televät isät olivat lyhentäneet työaikaansa verrattuna muihin isiin. Äideillä työajan
lyhentämisessä ei sen sijaan juurikaan ollut sosioekonomisen taustan mukaisia eroja.
Lyhennettyä työaikaa olivat hyödyntäneet useimmat vuorotyötä tekevät sekä määrä-

aikaisissa työsuhhteissa työskentelevät äidit verrattuna muihin äiteihin. Muihin äiteihin verrattuna työaika olivat lyhentäneet myös yleisemmin äidit, jotka olivat käyttäneet joko lyhyitä, alle puolen vuoden mittaisia kotihoidon tukijaksoja tai eivät olleet lainkaan olleet hoitovapaalla. Työajan lyhentäminen on siis saattanut osalla äideistä toimia kokoaikaisen hoitovapaan vaihtoehtona. Isistä sen sijaan työajan lyhentäminen lapsen hoidon vuoksi oli yleisempää niillä isillä, jotka olivat olleet myös kokoaikaisella hoitovapaalla, muihin isiin verrattuna.

Vanhempien näkemykset eroavat jonkin verran toisistaan sen suhteen, mitkä tekijät he näkevät esteinä työajan lyhentämiselle. Useimmat isät kuin äidit raportoivat taustalla olevan taloudellisia tekijöitä tai työn luonteeseen liittyviä syitä sekä sen, että lapsen äiti on kotona hoitamassa lasta (kotihoiton tue turvin). Äidit kertoivat puolestaan taloudellisten ja työn luonteeseen liittyvien seikkojen rinnalla perusteluna lisäksi sen, että kokopäiväinen hoitovapaa oli heille osa-aikaista vapaata parempi vaihtoehto.

10.5 Perhevapaita ja työelämää uudistamalla kohti tasa-arvoa

Suomalaisen perhepolitiikan yhtenä tavoitteena on jo pitkään ollut perhevapaiden tasaisempi jakautuminen vanhempien välillä. Tätä on edistetty ennen kaikkea kehittämällä isien vapaa-oikeuksia. Isille kiintiöityjen vapaiden käyttöönotto on myös lisännyt isien vapaiden käyttöä paitsi Suomessa myös monissa muissa maissa (Carnicelli, 2024; Duvander & Johansson, 2012; Kluge & Tamm, 2013; Moss & Deven, 2015; Saarikallio-Torp & Miettinen, 2021). Tässä raportissa kuvatut tutkimustulokset kuvaavat tilannetta juuri ennen elokuussa 2022 voimaan tullutta perhevapaa-uudistusta, jonka yhtenä keskeisenä tavoitteena oli vapaiden tasaisempi jakaminen vanhempien kesken. Vaikka vapaajärjestelmää on vuosien ja vuosikymmenten aikana useaan otteeseen uudistettu ja erityisesti isien vapaiden käyttö on vähitellen lisääntynyt, käyttävät isät edelleen vain murto-osan perhevapaista. Lisäksi monien taustatekijöiden, kuten vanhempien koulutustason ja työmarkkina-aseman, perheen lapsiluvun ja työpaikan sukupuolijakauman, yhteys vapaiden käyttöön on säilynyt hyvin samankaltaisena uudistuksista huolimatta. Tämän tutkimuksen tulokset tarjoavatkin ainutlaatuisen peilauspinnan sille, millaisia valintoja pienten lasten vanhemmat tekevät uuden, vuonna 2022 voimaan tulleen järjestelmän puitteissa.

Tätä tutkimusta on ohjannut ymmärrys erilaisten rakenteiden merkityksestä pienten lasten vanhempien valinnoille ansiotyön ja lastenhoidon yhteensovittamisessa. Vanhempien ratkaisuihin kytkeytyvät niin perhepolitiikka ja perhevapaajärjestelmä osana laajempaa sosiaaliturvaa, kulttuuriset käsitykset sukupuolesta ja lapsen parhaasta kuin työmarkkinat ja työelämän käytännötkin. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että kehittämistarvetta on kaikilla näillä osa-alueilla.

Työelämässä vallitsevat asenteet ja toimintatavat edistävät tai estävät osaltaan pienten lasten vanhempien mahdollisuuksia käyttää lakisääteisiä oikeuksiaan. Vaikka

suoranainen kielteinen suhtautuminen perhevapaiden tai perhesyistä johtuvaan työn joustojen käyttöön olikin tämän tutkimuksen perusteella melko harvinaista, esihenkilöiden ja työtovereiden tuella on suuri merkitys pienten lasten vanhemmille. Ilman selkeää tuen ilmaisua työntekijät saattavat varoa vapaa-oikeuksien hyödyntämistä, jotta eivät leimautuisi vähemmän tuottaviksi ja heikommin työhön sitoutuneiksi (Chung, 2020; Williams ym., 2013).

Vanhempainvapaiden taloudellisia vaikutuksia perheen toimeentuloon kompensoi ansiosidonnainen päiväraha. Elokuussa 2022 voimaan tulleen uudistuksen myötä korotettua päivärahaa maksetaan synnyttävän vanhemman raskausvapaan lisäksi kummallekin vanhemmalle vanhempainvapaan ensimmäisten noin 2,5 viikon ajalta. Paremman korvaustason on uskottu kannustavan isää käyttämään vapaata. Lisäksi kannustinvaikutusta on sillä, maksaako työnantaja mahdollisesti täyttä palkkaa vapaan ajalta, jolloin vapaa ei heikennä perheen toimeentuloa. Siten lakisääteisten oikeuksien ohella suuri merkitys vapaiden käytölle on myös vanhempainvapaiden joustavan käytön mahdollistavilla ja palkan maksua perhevapaan aikana koskevilla työehtosopimusten kirjauksilla sekä työpaikkakohtaisilla käytännöillä, joissa on vielä uuden perhevapaajärjestelmän myötä paljon vaihtelua.

Työpaikkojen tasolla myös käytännöt, kuten työajan ja -paikan joustavuus tai työajan tilapäinen lyhentäminen, voivat helpottaa työn ja perheen yhteensovittamista. Joustomahdollisuudet eivät kuitenkaan ole kaikille yhtäläisiä. Uuden perhevapaajärjestelmän myötä vanhemmat voivat aiempaa joustavammin yhdistää ansiotyötä ja perhevapaata. On syytä olla tarkkana sen suhteen, miten nämä joustomahdollisuudet jakautuvat sukupuolen ja sosioekonomisen taustan mukaan ja mitä seurauksia niiden käytöllä mahdollisesti on. Esimerkiksi vähemmän koulutetuilla ja pienituloisilla vanhemmilla, erityisesti äideillä, on tietynlainen *kaksoistaakka*: heidän asemansa työmarkkinoilla on heikompi, eikä heillä ole yhtä hyviä mahdollisuuksia käyttää joustoja työssään.

Lakisääteiset oikeudet määrittävät osaltaan suhtautumista perhevapaisiin niin perheissä kuin työpaikoillakin. Järjestelmä antaa viestin siitä, mitä yhteiskunnassa pidetään toivottavana. Perhevapaauudistuksen myötä viestissä korostuu yhä selkeämmin lapsen hoitovastuun jakaminen vanhempien kesken lapsen ensimmäisen elinvuoden aikana sen sijaan, että lasta hoitaisi vain äiti, kun vanhemmille on sukupuolesta riippumatta tarjolla yhtä pitkä vapaa, ja myös isän tai toisen vanhemman pois luovuttamaton vapaakiintiö on aiempaa selvästi pitempi (ks. kuvio 1.2.b, s. 31). Siitä eteenpäin viesti muuttuu: kaikilla lapsilla on subjektiivinen varhaiskasvatusoikeus, mutta vaihtoehtona on kolmevuotiaaksi asti kotihoidon tuki, joka toistaiseksi on leimallisesti äitien käyttämä etuus. Tuen käyttö näyttää varsin pulmallisena äitien työmarkkina-aseman näkökulmasta, mutta isien kannustamista hoitovapaalle ja kotihoidon tuen käyttäjiksi vanhempainvapaan käyttöä lisäävien keinojen, kuten kiintiöimisen,

joustavuuden lisäämisen tai paremman korvaustason (Duvander ym., 2019), avulla ei ole juurikaan pohdittu.

Uuden perhevapaajärjestelmän myötä isien käyttämä osuus kaikista käytetyistä vanhempainvapaapäivistä jatkaa kasvuaan erityisesti korkeasti koulutettujen vanhempien perheissä sekä työpaikoilla, joissa perhevapaiden pitämiseen on totuttu ja niiden organisoimiseen on olemassa käytäntöjä. Samoin on varsin todennäköistä, että äitien pidemmät perhevapaat ovat jatkossakin yleisempiä perheissä, joissa on useita lapsia, samoin kuin silloin, kun äidin työmarkkina-asema on vähäisemmän koulutuksen takia heikompi. Sen sijaan niissä perheissä, joissa vanhemmat ovat matalasti koulutettuja tai heidän työmarkkina-asemansa on heikko, on epätodennäköisempää, että isät merkittävästi lisäävät vanhempainvapaan käyttöä ainakaan kovin lyhyellä aikavälillä. Uusi perhevapaajärjestelmä tuli voimaan tilanteessa, jossa työelämässä ja työmarkkinoilla tapahtuneet muutokset voivat heijastua myös perhevapaiden käyttöön. Mikäli talouskehitys jatkaa laskusuuntaansa, työmarkkinoiden epävarmuuden lisääntyminen voi näissä perheissä entisestään vahvistaa perinteistä perhevapaiden jakoa vanhempien välillä.

Vaikka tuorein perhevapaauudistus onnistuisikin tavoitteessaan edistää isien yhä laajempaa perhevapaiden käyttöä ja näin vapaiden käytön tasa-arvoisempaa jakautumista vanhempien välillä, saattaa uudistus siis tuoda tullessaan myös ennakoimattomia seurauksia. Mikäli isien perhevapaiden käyttö jatkossakin painottuu paremmissa sosioekonomisessa asemassa oleviin isiin (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2020), ei heikossa työmarkkina-asemassa olevien, pitkiä kotihoidon tuen jaksoja käyttäneiden äitien asema välttämättä helpotu. Tällöin uudistus ei kykene ratkomaan kotihoidon tukijärjestelmän yhtä sitkeintä ongelmaa; tuen pitkäaikaisia kielteisiä seurauksia esimerkiksi äitien eläke- ja palkkakertymiin nimenomaan kaikkein heikoimmassa työmarkkina-asemassa olevien äitien osalta. Isien vapaiden käytön lisääntyminen voikin näkyä äitien kotihoidon tuen käytön vähenemisenä tai tukijakson lyhenemisenä – varsinkin korkeasti koulutettujen vanhempien perheissä, joissa äitien kotihoidon tukijaksojen lyheneminen on ollut näkyvissä jo ennen uudistusta (Miettinen & Saarikallio-Torp, 2023). Uudistus saattaa tällöin johtaa tuen käytön osalta jopa yhä suurempaan polarisoitumiseen perheiden välillä.

Kotihoidon tukijärjestelmä muodostaakin eräänlaisen ”äiti-instituution”, joka muodostuu myös isien vapaiden käytön esteeksi; tutkimuksemme tulosten mukaan useat isät perustelevat perhevapaiden käyttämättömyyttä – vapaalajista riippumatta – sillä, että äiti hoitaa lasta kotona (kotihoidon tuen turvin). Suomalaisessa perhevapaajärjestelmässä ylläpidetään siten kahta rinnakkaista järjestelmää, joiden tavoitteet ovat keskenään vahvasti ristiriidassa; ansiosidonnaista vanhempainvapaajärjestelmää kehitetään tavoitellen isien vapaiden yhä laajempaa käyttöä ja sukupuolten tasa-arvon lisääntymistä lasten hoivassa, mutta kotihoidon tukijärjestelmästä vastaavat tasa-arvoon kannustavat elementit puuttuvat, mikä käytännössä johtaa siihen, että

tukea käyttävät lähinnä äidit. Kotihoidon tuen vahva asema suomalaisessa perhepolitiikassa ja perheiden valinnanvapautta korostavat näkemykset näyttäytyvät familismina (Ciccia, 2022; Ciccia & Sainsbury, 2018; Lister, 1997), jossa perheen vastuu hoivan järjestämisestä korostuu, vaikka samanaikaisesti perhepolitiikan yhtenä tavoitteena on jo pitkään ollut niin Suomessa kuin monissa muissakin länsimaissa lisätä yhteiskunnan vastuuta niin hoivan antajien kuin sen saajien yksilöllisen hyvinvoinnin turvaamisessa (*defamilisaatio*). Defamilisaatiota on edistetty vahvistamalla äitien työmarkkina-asemaa perhevapaaudistuksilla, etenkin isien vapaa-oikeuksia laajentamalla sekä varhaiskasvatuspalveluiden saatavuutta ja lasten osallistumista kasvattamalla.

Kotihoidon tuesta on keskusteltu varsin voimakkaasti ja kriittisin sävyin lähes koko sen historian ajan (ks. esim. Ellingsæter, 2024; Mäkinen & Mäkelä, 2022; Salmi, 2017; Sipilä ym., 2012), mutta perhevapaaajärjestelmää on uudistettu vain ansiosidonnaisten vapaiden osalta kotihoidon tuen uudistamisen sijaan. Kun kotihoidon tuki 1980-luvulla luotiin, taattiin samalla alle kolmevuotiaille lapsille oikeus kunnalliseen päivähoidon. Tavoitteena oli tukea tasapuolisesti niin varhaiskasvatusta kuin lasten kotihoitoakin, ja kotihoidon tuki oli korvausta päivähoidon palvelun käyttämättä jättämisestä, mikä oli yleistä erityisesti maaseudulla. Samalla tavoiteltiin kustannussäästöjä palveluiden järjestämisestä vastaaville kunnille sekä pikkulapsiperheiden toimeentulon tukemista riippumatta vanhempien työssä käynnistä. (Anttonen, 1999; Hiilamo, 2002). Kotihoidon tuen kehittäminen on etenkin 2010-luvulla nähty tarpeelliseksi pikkulasten äitien työllisyyden edistämiseksi ja sitä myöten yleisen työllisyysasteen ja julkisen talouden kestävyuden vahvistamiseksi (Elomäki ym., 2020). Tutkimusten mukaan on perusteltua sanoa, että kotihoidon tuen käytön kasautuminen äideille, ja ennen muuta hyvin pitkäaikainen tuen käyttö, heikentää myös äitien työmarkkina-asemaa (Kosonen, 2014; Räsänen, 2023) ja siten pitkällä aikavälillä myös esimerkiksi naisten eläketurvaa (Koskenvuo, 2016, 2018; Kuitto ym., 2019). Kotihoidon tuki jakaa vahvasti mielipiteitä paitsi yleisesti myös pienten lasten vanhempien keskuudessa. Tuen suosio on ollut vahvaa, mutta samalla vanhempien joukossa on ainakin jossain määrin myös valmiutta tuen leikkaamiseen. (Kontula, 2018; Saarikallio-Torp ym., 2023; Salmi & Närvi, 2017.)

On kuitenkin hyvä muistaa, että perhevapaat, kotihoidon tuki mukaan lukien, tarjoavat vanhemmille mahdollisuuden jäädä pois töistä ja osallistua lapsen hoivaan – ja lapselle mahdollisuuden saada hoivaa vanhemmiltaan. Vanhempainvapaaajärjestelmän ja kotihoidon tukijärjestelmän vastakkainasettelu on kuitenkin ikään kuin asettanut vanhempien hoivaoikeuksia arvojärjestykseen; isien vapaa-oikeuksien kehittäminen on tapahtunut *kannustamalla* isiä ottamaan yhä suurempaa vastuuta hoivatyöstä, kun taas kotihoidon tuen ympärillä käyty julkinen keskustelu on koskenut yksinomaan äitejä ja ollut usein sävyiltään kielteistä, ajoittain jopa äitejä *syyllistävä*.

Kotihoidon tuen hyvin laajaa suosiota on osaltaan selittänyt se, että ennen vuoden 2022 perhevapaaudistusta ansiosidonnainen vanhempainvapaa päättyi lapsen ollessa noin vuoden ikäinen siinäkin tapauksessa, että isä käytti oman kiintiövapaansa vanhempainvapaan jälkeen. Useimmat vanhemmat pitävät tutkimuksemme tulosten mukaan kuitenkin noin 1,5 vuoden ikää lapselle sopivana ikänä aloittaa kodin ulkopuolisessa hoidossa. Useat vanhemmat ovat myös toivoneet järjestelmään lisää joustavuutta (Saarikallio-Torp ym., 2023). Tätä taustaa vasten on kiinnostavaa nähdä, muuttaako uusi perhevapaajärjestelmä vanhempien käyttäytymistä, kun vanhempainvapaan ansiosidonnainen kausi ulottuu aiempaa pidemmälle ja isien lisäksi myös äidit voivat jaksottaa vapaataan lapsen kaksivuotispäivään saakka. Tätä kirjoitettaessa ei vielä ollut käytettävissä tutkimustietoa perhevapaaudistuksen vaikutuksista; siitä, ovatko perheet ryhtyneet uuden järjestelmän puitteissa jakamaan vanhempainvapaata aiempaa tasaisemmin. Ensimmäisten tilastotietojen perusteella isälle korvattujen vanhempainvapaapäivien määrä on kuitenkin kasvanut, mutta toisaalta merkittävä osa isistä on myös luovuttanut kiintiöstään äidille kaikki ne päivät, jotka on ollut mahdollista luovuttaa (Kela, 2023d). Isien vanhempainvapaan käytön ohella onkin tärkeää seurata myös sitä, muuttuuko kotihoidon tuen käyttö ja näkyvyys pitkällä aikavälillä muutoksia yhtäältä äitien työssä ja toisaalta vanhempien välisessä työnjaossa myös esimerkiksi lastenhoidon ja kotitöiden osalta (ks. esim. Eerola ym., 2021; Sorsa & Rotkirch, 2020).

Tutkimusten valossa näyttää siltä, että usein vanhempien välisissä hoitoratkaisuissa päädytään edelleen toistamaan rutiinomaisesti aiempia, tavanomaisiksi muodostuneita ajattelu- ja toimintamalleja. Tutkimuksemme kertoo kuitenkin, että ainakin osassa perheistä käydään myös keskustelua eri vaihtoehdoista, kyseenalaistetaan aiempia sukupuolistuneita käytäntöjä ja tehdään toisenlaisia valintoja: perhevapaisiin liittyviä keskusteluja käydään ja laskelmia tehdään yleisemmin niissä perheissä, joissa vapaita on jaettu tasaisemmin ja isä on käyttänyt pidemmän vapaan. Myös työpaikoilla suhtautuminen isien perhevapaille jäämiseen näyttää muuttuneen aiempaa myönteisemmäksi samaan aikaan, kun isien vapaiden käyttö on yleistynyt. Rakenteet siis muokkaavat edelleen vahvasti perheiden valintoja, mutta yhteys toimii myös toiseen suuntaan: vanhempien valinnat muokkaavat ajattelutapoja ja käytäntöjä niin työelämässä kuin yhteiskunnassa laajemminkin.

Tässä kirjassa esitetyt kyselyn tulokset muodostavat perhevapaaudistuksen seurannan kannalta tärkeän vertailukohdan, jota vasten tulevaa kehitystä on mahdollista ennakoita ja peilata myöhemmin toteutettavissa kyselyissä. Tulosten perusteella syntyy tilannekuva siitä, minkälaiset tekijät vapaiden käyttöä määrittävät. Tulokset viitoittavat tietä niin perhevapaajärjestelmän jatkokehittämiselle kuin työelämänkin kehittämiselle perheystävällisemmäksi, jotta työelämän ja perhe-elämän yhteensovittamista pikkulapsivaiheessa voidaan tukea ja sukupuolten tasa-arvoa edistää. Jatkossa on tärkeä lisäksi tarkastella perhevapaiden käyttöä myös vanhempien lastenhoivaan ja sukupuolten tasa-arvoon liittyvien käsitysten ja ihanteiden näkökulmasta.

Vuonna 2022 toteutettu perhevapaaudistus oli tärkeä askel eteenpäin tavoiteltaessa perhevapaiden ja lastenhoidon tasaisempaa jakoa vanhempien välillä ja näin myös tasa-arvoisempaa työelämää sukupuolten välillä. Vielä emme tiedä, miten uudistus on onnistunut tavoitteissaan. Vasta tulevat vuodet pystyvät tämän osoittamaan. Tämä raportti kertoo siitä, mistä perheet ponnistivat uudistuksen tuomaan maailmaan. Se, jakavatko vanhemmat uudistuksen jälkeen perhevapaita tasaisemmin, jää nähtäväksi. Perhevapaiden käyttöä voidaan seurata rekisteritietojen avulla, mutta myös kysely- ja haastattelututkimusten tuottamaa tietoa tarvitaan. Kartoittamalla perhevapaiden käytön kokemuksia ja ansiotyön ja lastenhoidon yhteensovittamisen haasteita niin pienten lasten vanhempien kuin työpaikkojen näkökulmista voidaan uudistusta arvioida muuttuvien asenteiden ja käytäntöjen valossa.

Lähteet

Acker, J. (1990). Hierarchies, jobs, bodies: A theory of gendered organizations. *Gender & Society*, 4(2), 139–158.

Adams, A., & Golsch, K. (2021). Gender-specific patterns and determinants of spillover between work and family: The role of partner support in dual-earner couples. *Journal of Family Research*, 33(1).
<https://doi.org/10.20377/jfr-373>

Alakärppä, O. (2022). Nuorten naisten työn ja perheen yhteensovittamisen odotukset ja koetut toimintamahdollisuudet muotoutuvassa aikuisuudessa [väitöskirja, Jyväskylän yliopisto]. JYX.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9218-7>

Alasuutari, M., Lammi-Taskula, J., Repo, K., Karila, K., Närvi, J., & Eerola, P. (2022). Lastenhoidon ja varhaiskasvatuksen ratkaisujen tarkastelun lähtökohtia. Teoksessa P. Eerola, K. Repo, M. Alasuutari, K. Karila, & J. Lammi-Taskula (toim.). *Lastenhoidon ja varhaiskasvatuksen monet polut: Lasten, perheiden ja politiikan näkökulmia*. Gaudeamus.

Allvin, M., Mellner, C., Movitz, F., & Aronsson, G. (2013). The diffusion of flexibility: Estimating the incidence of low-regulated working conditions. *Nordic Journal of Working Life Studies*, 3(3), 99–116.
<https://doi.org/10.19154/njwls.v3i3.3013>

Almqvist, A.-L., & Duvander, A.-Z. (2014). Changes in gender equality? Swedish fathers' parental leave, division of childcare and housework. *Journal of Family Studies*, 20(1), 19–27.
<https://doi.org/10.5172/jfs.2014.20.1.19>

Alsarve, J. (2020). Friendship, reciprocity and similarity: Lone mothers and their relationships with friends. *Community, Work & Family*, 23(4), 401–418. <https://doi.org/10.1080/13668803.2019.1649636>

Anttila, J., Eranti, V., Jousilahti, J., Koponen, J., Koskinen, M., Leppänen, J., Neuvonen, A., Dufva, M., Halonen, M., Myllyoja, J., Pulkka, V.-V., Annala, M., Hiilamo, H., Honkatukia, J., Järvensivu, A., Kari, M., Kuosmanen, J., Malho, M., & Malkamäki, M. (2018). *Pitkän aikavälin politiikalla läpi murroksen – tahtotiloja työn tulevaisuudesta: Tulevaisuusselonteon taustaselvitys* (Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 34). Valtioneuvoston kanslia. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-538-9>

Anttila, T., & Oinas, T. (2017). Kohti 24/7-yhteiskuntaa? Teoksessa P. Pyöriä (toim.). *Työelämän myytit ja todellisuus* (s. 100–112). Gaudeamus.

Anttonen, A. (1999). *Lasten kotihoidon tuki suomalaisessa perhepolitiikassa* (Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 52). Kela.

Anttonen, A. (2003). Lastenhoidon kaksi maailmaa. Teoksessa H. Forsberg, & R. Nätkin (toim.). *Perhe murroksessa: Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä* (s. 159–185). Gaudeamus.

- Anttonen, A., & Sipilä, J. (2000). *Suomalaista sosiaalipolitiikkaa*. Vastapaino.
- Attila, H., Pietiläinen, M., Keski-Petäjä, M., Hokka, P., & Nieminen, M. (2018). *Tasa-arvobarometri 2017*. Sosiaali- ja terveysministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3932-5>
- Baxter, J., & Alexander, M. (2008). Mothers' work-to-family strain in single and couple parent families: The role of job characteristics and supports. *Australian Journal of Social Issues*, 43(2), 195–214. <https://doi.org/10.1002/j.1839-4655.2008.tb00098.x>
- Blair-Loy, M. (2004). Work devotion and work time. Teoksessa C. F. Epstein, & A. L. Kalleberg (toim.). *Fighting for time: Shifting boundaries of work and social life* (s. 282–316). Russell Sage Foundation.
- Boll, C., Leppin, J., & Reich, N. (2014). Paternal childcare and parental leave policies: Evidence from industrialized countries. *Review of Economics of the Household*, 12, 129–158. <https://doi.org/10.1007/s11150-013-9211-z>
- Brandth, B., & Kvande, E. (2016). Fathers and flexible parental leave. *Work, Employment and Society*, 30(2), 275–290.
- Brandth, B., & Kvande, E. (2018). Masculinity and fathering alone during parental leave. *Men and Masculinities*, 21(1), 72–90. <https://doi.org/10.1177/1097184X16652659>
- Bull, T., & Mittelmark, M. B. (2009). Work life and mental wellbeing of single and non-single working mothers in Scandinavia. *Scandinavian Journal of Public Health*, 37(6), 562–568. <https://doi.org/10.1177/1403494809340494>
- Bygren, M., & Duvander, A.-Z. (2006). Parents' workplace situation and fathers' parental leave use. *Journal of Marriage and Family*, 68(2), 363–372. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2006.00258.x>
- Byron, K. (2005). A meta-analytic review of work-family conflict and its antecedents. *Journal of Vocational Behavior*, 67(2), 169–198. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2004.08.009>
- Carnicelli, L., Miettinen, A., Ravaska, T., Räsänen, T., & Saarikallio-Torp, M. (2024). Seasonality in father's parental leave taking and parents' labor market outcomes [artikkeli lähetetty julkaistavaksi].
- Chapman, S. N., Kotimäki, S., & Helske, S. (2022). *Meso-level contextual patterns of fathers' family leave uptake in Finland*. SocArXiv. <https://doi.org/10.31235/osf.io/xn6pg>
- Chung, H. (2020). Gender, flexibility stigma and the perceived negative consequences of flexible working in the UK. *Social Indicators Research* 151, 521–545. <https://doi.org/10.1007/s11205-018-2036-7>
- Chung, H. (2022). *The flexibility paradox: Why flexible working leads to (self-)exploitation*. Policy Press.

- Ciabattari, T. (2007). Single mothers, social capital, and work-family conflict. *Journal of Family Issues*, 28(1), 34–60. <https://doi.org/10.1177/0192513X06292809>
- Ciccia, R. (2022). Locating parenting leaves in gender and welfare state analysis. Teoksessa I. Dobrotic, S. Blum, & A. Koslowski (toim.). *Research handbook on leave policy: Parenting and social inequalities in a global perspective* (s. 27–39). Edward Elgar.
- Ciccia, R., & Sainsbury, D. (2018). Gendering welfare state analysis: Tensions between care and paid work. *European Journal of Politics and Gender* 1(1–2): 93–109. <https://doi.org/10.1332/251510818X15272520831102>
- Dahl, G. B., Løken, K. V., & Mogstad, M. (2014). Peer effects in program participation. *American Economic Review*, 104(7), 2049–2074.
- Dobrotic, I., & Blum, S., (2020). Inclusiveness of parental-leave benefits in twenty-one European countries: Measuring social and gender inequalities in leave eligibility. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 27(3), 588–614. <https://doi.org/10.1093/sp/jxz023>
- Duvander, A.-Z., & Ellingsæter, A. L. (2016). Cash for childcare schemes in the Nordic welfare states: Diverse paths, diverse outcomes. *European Societies* 18(1), 70–90. <https://doi.org/10.1080/14616696.2015.1124903>
- Duvander, A.-Z., Eydal, G. B., Brandth, B., Gíslason, I. V., Lammi-Taskula, J., & Rostgaard, T. (2019). Gender equality: Parental leave design and evaluating its effects on fathers' participation. Teoksessa P. Moss, A-Z. Duvander, & A. Koslowski (toim.). *Parental leave and beyond: Recent international developments, current issues and future directions* (s. 187–204). Policy Press.
- Duvander, A.-Z., & Johansson, M. (2012). What are the effects of reforms promoting fathers' parental leave use? *Journal of European Social Policy*, 22(3), 319–330. <https://doi.org/10.1177/0958928712440201>
- Duvander, A.-Z., & Lammi-Taskula, J. (2010). Föräldradighet. Teoksessa: I. Gíslason, & G. Eydal. *Föräldradighet, omsorgspolitik och jämställdhet i Norden* (TemaNord 595). Nordiska Ministerrådet.
- Eerola, P. (2014). Nurturing, breadwinning, and upbringing: Paternal responsibilities by Finnish men in early fatherhood. *Community, Work & Family*, 17(3), 308–324. <https://doi.org/10.1080/13668803.2014.933774>
- Eerola, P. (2015). *Responsible fatherhood: A narrative approach* [väitöskirja, University of Jyväskylä]. JYX. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-6111-4>

Eerola, P., Lammi-Taskula, J., O'Brien, M., Hietamäki, J., & Räikkönen, E. (2019). Fathers' leave take-up in Finland: Motivations and barriers in a complex Nordic leave scheme. *Sage Open*, 9(4). <https://doi.org/10.1177/2158244019885389>

Eerola, P., Närvi, J., Terävä, J., & Repo, K. (2021). Negotiating parenting practices: The arguments and justifications of Finnish couples. *Families, Relationships and Societies*, 10(1), 119–135. <https://doi.org/10.1332/204674320X15898834533942>

Ellingsæter, A. L. (2024). Cash for childcare: Choice controversies. Teoksessa A. L. Ellingsæter (toim.). *Nordic earner-carer politics: A comparative and historical analysis* (s. 144–166). Edward Elgar.

Elomäki, A., & Mesiäislehto, M. (2022). Johtopäätökset: koronakriisi ja sukupuolten tasa-arvo Suomessa. Teoksessa M. Mesiäislehto, A. Elomäki, M. Kivipelto, J. Närvi, T. Räsänen, H. Sutela, & E. Kärkkäinen (toim.). *Koronakriisin vaikutukset sukupuolten tasa-arvoon Suomessa* (s. 168–178) (Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 46). Valtioneuvoston kanslia. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-244-2>

Elomäki, A., Mustosmäki, A., & Koskinen Sandberg, P. (2020). Kamppailua merkityksistä, kustannuksista ja vaikutusvallasta: Juha Sipilän hallituksen perhevapaaudistuksen kaatumisen kolmikantaisen tasa-arvopolitiikan näkökulmasta. *Politiikka*, 62(1), 33–55. <https://doi.org/10.37452/politiikka.88407>

Ennis, L. R. (2014). Intensive mothering: Revisiting the issue today. Teoksessa L. R. Ennis (toim.). *Intensive mothering: The cultural contradictions of modern motherhood* (s. 1–24). Demeter Press.

Eurofound. (2020). *Telework and ICT-based mobile work: Flexible working in the digital age* (New forms of employment series). Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2806/337167>

Evertsson, L., & Nyman, C. (2009). If not negotiation, then what? Gender equality and the organization of everyday life in Swedish couples. *Interpersona: An International Journal on Personal Relationships*, 3, 33–59. <https://doi.org/10.5964/ijpr.v3isupp1.68>

Farchy, E., & Immervoll, H. (2021). *Faces of joblessness in Finland: A people-centred perspective on employment barriers and policies* (OECD Social, Employment and Migration Working Papers 258). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/ca3bc4a4-en>

Felfe, C., & Lalive, R. (2018). Does early child care affect children's development? *Journal of Public Economics*, 159, 33–53.

Forma, P. (2009). Work, family and intentions to withdraw from the workplace. *International Journal of Social Welfare*, 18(2), 183–192. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2397.2008.00585.x>

- Gauthier, A. H., Bryson, C., Fadel, L., Haux, T., Koops, J., & Mynarska, M. (2021). Exploring the concept of intensive parenting. *Demographic Research*, 44(13), 333–348. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2021.44.13>
- Geisler, E., & Kreyenfeld, M. (2019). Policy reform and fathers' use of parental leave in Germany: The role of education and workplace characteristics. *Journal of European Social Policy*, 29(2), 273–291. <https://doi.org/10.1177/0958928718765638>
- Gornick, J. C., & Meyers, M. K. (2008). Creating gender egalitarian societies: An agenda for social reform. *Politics & Society* 36(3), 313–349. <https://doi.org/10.1177/0032329208320562>
- Green, F. (2009). Subjective employment insecurity around the world. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 2(3), 343–363. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsp003>
- Gruber, J., Huttunen, K., & Kosonen, T. (2022). Paying moms to stay home: Short and long run effects on parents and children. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. <http://www.nber.org/papers/w30931>
- Grunow, D., & Evertsson, M. (2021). Relationality and linked lives during transitions to parenthood in Europe: An analysis of institutionally framed work-care divisions. *Families, Relationships and Societies*, 10(1), 99–118. <https://doi.org/10.1332/204674321X16111601582694>
- Haas, L., & Hwang, C. P. (2019). Workplace support and European fathers' use of state policies promoting shared childcare. *Community, Work & Family*, 22(1), 1–22. <https://doi.org/10.1080/13668803.2018.1556204>
- Haas, L., & Rostgaard, T. (2011). Fathers' rights to paid parental leave in the Nordic countries: Consequences for the gendered division of leave. *Community, Work and Family*, 14(2), 177–195. <https://doi.org/10.1080/13668803.2011.571398>
- Haataja, A. (2004). Pohjoismaiset vanhempainvapaat kahden lasta hoitavan vanhemman tukena. *Janus*, 12(1), 25–48.
- Haataja, A. (2008). Selvitys vähimmäismääräisen vanhempainrahan kehityksestä sekä työsuhteen yleisyydestä vanhempainrahan ja kotihoidon tuen saajilla [Julkaisematon muistio]. Kela.
- Haataja, A. (2016). Pieniä ja suuria reformeja pienten lasten perheille suunnatuissa perhevapaissa ja etuuksissa. Teoksessa A. Haataja, I. Airio, M. Saarikallio-Torp, & M. Valaste (toim.). *Laulu 573 566 perheestä: Lapsiperheet ja perhepolitiikka 2000-luvulla* (s. 36–79). Kela. <http://hdl.handle.net/10138/163822>
- Haataja, A., & Juutilainen, V.-P. (2014). *Kuinka pitkään lasten kotihoitoa? Selvitys äitien lastenhoitojaksoista kotona 2000-luvulla* (Työpapereita 58). Kela. <http://hdl.handle.net/10138/45390>

Hakovirta, M. (2006). Yksinhuoltajaäitien työllisyys, toimeentulo ja työmarkkinavalinnat. Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos.

Hays, S. (1996). *The cultural contradictions of motherhood*. Yale University Press.

HE 205/2016. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi varhaiskasvatuksen asiakasmaksuista sekä varhaiskasvatuslain 13 §:n ja sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain muuttamisesta.

Hellstrand, J., Nisén, J., & Myrskylä, M. (2020). All-time low period fertility in Finland: Demographic drivers, tempo effects, and cohort implications. *Population Studies*, 74(3), 315–329. <https://doi.org/10.1080/00324728.2020.1750677>

Hietämäki, J., Kuusiholma, J., Räikkönen, E., Alasuutari, M., Lammi-Taskula, J., Repo, K., Karila, K., Hautala, P., Kuukka, A., Paananen, M., Ruutiainen, V., & Eerola, P. (2017). *Varhaiskasvatus- ja lastenhoitoratkaisut yksivuotiaiden lasten perheissä: CHILDCARE-kyselytutkimuksen 2016 perustulokset*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-869-2>

Hietämäki, J., Repo, K., & Lammi-Taskula, J. (2018). Työsuhteen omaavat äidit kotihoidon tuella: Kotihoidon perustelut. *Yhteiskuntapolitiikka*, 83(4), 412–421.

Hiilamo, H. (2002). *The rise and fall of Nordic family policy? Historical development and changes during the 1990s in Sweden and Finland*. Stakes.

Hiilamo, H., & Kangas, O. (2009). Trap for women or freedom to choose? The struggle over cash for child care schemes in Finland and Sweden. *Journal of Social Policy*, 38(3), 457–475.

Hiilamo, A., Korpela, T., Mäkinen, L., Mukkila, S., Räsänen, T., & Ristikari, T. (14.9.2022). Hintojen nousun vaikutuksia lapsiperheköyhyyteen voidaan lieventää vain vähän lapsilisäjärjestelmän muutoksilla. *Tutkimusblogi*. <https://www.tietotarjotin.fi/tutkimusblogi/720628/hintojen-nousun-vaikutuksia-lapsiperhekoyhyteen-voidaan-lieventaa-vain-vahan-lapsilisajarjestelman-muutoksilla>

Hiilamo, H., Merikukka, M., & Haataja, A. (2018). Long-term educational outcomes of child care arrangements in Finland. *Sage Open*, 8(2). <https://doi.org/10.1177/2158244018774823>

Hook, J. L., & Li, M. (2020). Gendered tradeoffs. Teoksessa R. Nieuwenhuis, & W. van Lancker (toim.). *The Palgrave handbook of family policy* (s. 249–266). Palgrave Macmillan.

Huttunen, J. (2014). Isyyden muutos ja tulevaisuus. Teoksessa P. Eerola, & J. Mykkänen (toim.). *Isän kokemus* (s. 178–196). Gaudeamus.

Härkönen, J., Jalovaara, M., Lappalainen, E., & Miettinen, A. (2023). Double disadvantage in a Nordic welfare state: A demographic analysis of the single-parent employment gap in Finland, 1987–2018. *European Journal of Population*, 39(1), 2. <https://doi.org/10.1007/s10680-023-09651-w>

Innstrand, S. T., Langballe, E. M., Espnes, G. A., Aasland, O. G., & Falkum, E. (2010). Work-home conflict and facilitation across four different family structures in Norway. *Community, Work & Family*, 13(2), 231–249. <https://doi.org/10.1080/13668800903314341>

Johnson, D. (2008). *Using weights in the analysis of survey data* [Online teaching material]. Population Research Institute (US). <https://pages.nyu.edu/jackson/design.of.social.research/Readings/Johnson%20-%20Introduction%20to%20survey%20weights%20%28PRI%20version%29.pdf>

Jokinen, K. (2014). Perhekäytäntöjen sosiologia. Teoksessa R. Jallinoja, H. Hurme, & K. Jokinen (toim.). *Perhetutkimuksen suuntauksia* (s. 167–191). Gaudeamus.

Julkunen, R. (2010). *Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit*. Vastapaino.

Juutilainen P., Saarikallio-Torp, M., & Haataja, A. (2016). *Perhevapaat 2013 -väestökyselyn toteutus: Tiedonkeruu, aineiston edustavuus ja perustietoja vastaajista* (Työpapereita 89). Kela. <http://hdl.handle.net/10138/160769>

Karakainen, S.-S., Virtanen, P., Ristikari, T., Miettinen, A., Saarikallio-Torp, M., & Niemelä, M. (2022). *Suomalainen perhepolitiikka vuosituuhannen vaihteen jälkeen* (Itlan tutkimukset 2). Itla.

Karhula, A., Erola, J., & Kilpi-Jakonen, E. (2016). Home sweet home? Long-term educational outcomes of childcare arrangements in Finland. Teoksessa H.-P. Blossfeld, N. Kulic, J. Skopek, & M. Triventi (toim.). *Childcare, early education and social inequality: A cross-national perspective* (s. 268–286). Edward Elgar.

Karila, K., Kosonen, T., & Järvenkallas, S. (2017). *Varhaiskasvatuksen kehittämisen tiekartta vuosille 2017–2030: Suuntaviivat varhaiskasvatukseen osallistumisasteen nostamiseen sekä päiväkotien henkilöstön osaamisen, henkilöstörakenteen ja koulutuksen kehittämiseen* (Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 30). Opetus- ja kulttuuriministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-487-0>

Karu, M., & Tremblay, D.-G. (2018). Fathers on parental leave: An analysis of rights and take-up in 29 countries. *Community, Work & Family*, 21(3), 344–362.

Kauhanen, M. (2016). *Osa-aikatyö yksityisillä palveluilla* (Raportteja 33). Palkansaajien tutkimuslaitos.

Kela. (2017). *Kela korvasi työnantajille perhevapaiden kuluja yli 200 milj. euroa*. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201802093264>

Kela. (2022). *Kelan Lapsiperhe-etuustilasto 2021*. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022050432655>

Kela. (2023a). *Isyysraha*. <https://www.kela.fi/isyysraha>. Viitattu 5.9.2023.

Kela. (2023b). *Lapsilisän määrä ja maksaminen*. <https://www.kela.fi/lapsilisa-maara-ja-maksaminen>

Kela. (2023c). *Lastenhoidon tuet*. <https://www.kela.fi/lastenhoidon-tuet>. Viitattu 9.6.2023.

Kela (4.4.2023d). Isät käyttävät edelleen vain murto-osan vanhempainvapaista. *Uutinen*. <https://tietotarjotin.fi/uutinen/623720/isat-kayttavat-edelleen-vain-murto-osan-vanhempainvapaista>

Kestilä, L., Kapiainen, S., Mesiäislehto, M., & Rissanen, P. (2022). *Covid-19-epidemian vaikutukset hyvinvointiin, palvelujärjestelmään ja kansantalouteen: Asiantuntija-arvio, kevät 2022* (Raportti 4). Terveys- ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-649-7>

Keyriläinen, M. (5.9.2019). Perhevapaan vaikutus naisten urakehitykseen kielteisempi korkeakoulutetuilla. *Tieto&trendit*. <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2019/perhevapaan-vaikutus-naisten-urakehitykseen-kielteisempi-korkeakoulutetuilla/>

Kiianmaa, N. (2012). *Tasa-arvobarometri 2012*. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Kinnunen, A. (2024). Äitiyspakkaus käyttäjien puntarissa XI: Tuloksia vuoden 2022 äitiyspakkauskyseystä [käsikirjoitus lähetetty julkaistavaksi].

Kinnunen, A., Saarikallio-Torp, M., Lammi-Taskula, J., Miettinen, A., & Närvi, J. (11.9.2023). Vanhempien arvomaailma heijastuu varhaiskasvatuksen aloitusikään. *Tutkimusblogi*. <https://tietotarjotin.fi/tutkimusblogi/786227/vanhempien-arvomaailma-heijastuu-varhaiskasvatuksen-aloitusikaan>

Kinnunen, M., & Korvajärvi, P. (toim.). (1996). *Työelämän sukupuolistavat käytännöt*. Vastapaino.

Kinnunen, U., Rantanen, J., Bloom, J. de, Mauno, S., Feldt, T., & Korpela, K. (2016). Työn ominaisuuksien merkitys työn ja yksityiselämän välisen rajan hallinnassa. *Työelämän tutkimus*, 14(3), 243–256. <https://journal.fi/tyoelamantutkimus/article/view/86993/45894>

Klemetti, R., Vuorenmaa, M., Ervasti, E., Helakorpi, S., & Lammi-Taskula, J. (2021). Vauvaperheiden vanhempien kokemat huolet ja muutokset sosiaalisissa suhteissa ja jaksamisessa koronaepidemian aikana. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti*, 58: 284–303. <https://doi.org/10.23990/sa.103313>

Klemetti, R., Vuorenmaa, M., Ervasti, E., & Miettinen, A. (2022). Lastensaantitoiveet suomalaisissa vauvaperheissä. Teoksessa S. Karvonen, L. Kestilä, & P. Saikkonen (toim.). *Suomalaisten hyvinvointi 2022* (s. 146–171). Terveys- ja hyvinvoinnin laitos.

Kluve, J., & Tamm, M. (2013). Parental leave regulations, mother's labor force attachment and fathers' childcare involvement: Evidence from a natural experiment. *Journal of Population Economics*, 26: 983–1005.

Kontula, O. (2018). *2020-luvun perhepolitiikkaa: Perhebarometri 2018*. Väestöliitto.

- Korpela, T. (18.12.2018). Työmarkkinatukea ja vähimmäismääräisiä päivärahoja täydennetään yleisesti asumistuella ja perustoimeentulotuella. *Tutkimusblogi*. <https://www.tietotarjotin.fi/tutkimusblogi/725079/tyomarkkinatukea-ja-vahimmaismaaraisia-paivarahoja-taydennetaan-yleisesti-asumistuellaja-perustoimeentulotuella>
- Korvajärvi, P., & Heiskanen, T. (2019). Ikkunoita työelämän tasa-arvoon sukupuolen näkökulmasta. Teoksessa T. Heiskanen, S. Syvänen, & T. Rissanen (toim.). *Mihin työelämä on menossa? Tutkimuksen näkökulmia* (s. 267–302). Tampere University Press.
- Koskenvuo, K. (2016). Perhevapaiden vaikutus eläkkeeseen 1980-luvulta 2000-luvulle. Teoksessa A. Haataja, I. Airio, M. Saarikallio-Torp, & M. Valaste (toim.). *Laulu 573 566 perheestä: Lapsiperheet ja perhepolitiikka 2000-luvulla* (s. 116–135). Kela. <http://hdl.handle.net/10138/163822>
- Koskenvuo, K. (12.2.2018). Miehet vähemmän valmiita lastenhoitoon, jos se näkyy omassa kukkarossa. *Tutkimusblogi*. <https://www.tietotarjotin.fi/tutkimusblogi/725817/miehet-vahemman-valmiita-lastenhoitoon-jos-se-nakyy-omassa-kukkarossa>
- Koskenvuo, K. (8.1.2020). Naisten ja miesten eläkkeissä selvä ero – sen kaventaminen vaatii monipuolisia toimia. *Tutkimusblogi*. <https://tietotarjotin.fi/tutkimusblogi/724046/naisten-ja-miesten-elakkeissa-selva-ero-sen-kaventaminen-vaatii-monipuolisia-toimia>
- Kosonen, T. (2014). To work or not to work? The effect of childcare subsidies on the labour supply of parents. *BE Journal of Economic Analysis & Policy*, 14, 817–848.
- Kosonen, T., & Huttunen, K. (2018). *Kotihoidon tuen vaikutus lapsiin* (Tutkimuksia 115). Palkansaajien tutkimuslaitos.
- Koulu, S., Sihvonen, E., Aarnio, K., & Moring, A. (2023). *Laki ja perheiden monimuotoisuus* (Valtioneuvoston selvitys ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 22). Valtioneuvoston kanslia. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-274-9>
- Kuitto, K., Salonen, J., & Helmdag, J. (2019). Perhevapaat työurariskinä? Trajektorianalyysi nuorten aikuisten työurapoluista. *Yhteiskuntapolitiikka*, 84(2), 197–207. <https://www.julkari.fi/handle/10024/137951>
- Kärkkäinen, O. (2011). *Työn vastaanottamisen kannustimet Suomessa* (Discussion Paper 266). Labour Institute for Economic Research.
- Lahtinen, J., & Svartsjö, M. (2022). *Kotihoidon tuen ja yksityisen hoidon tuen kuntalisät ja palveluseteli*. Kuntaliitto.
- Lammi-Taskula, J. (2007). *Parental leave for fathers? Gendered conceptions and practices in families with young children in Finland* (Research Report 166). Stakes.

- Lammi-Taskula, J. (2022). Gender equality and parenting leaves in Finland: A different pathway towards the Nordic leave policy model. Teoksessa I. Dobrotić, S. Blum, & A. Koslowski (toim.). *Research handbook on leave policy* (s. 186–199). Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781800372214.00025>
- Lammi-Taskula, J., Miettinen, A., & Närvi, J. (2023). 'Finland country note'. Teoksessa S. Blum, I. Dobrotić, G. Kaufman, A. Koslowski, & P. Moss (toim.). *International review of leave policies and research 2023*. <https://www.leavenetwork.org/annual-review-reports/>
- Lammi-Taskula, J., & Närvi, J. (2022). Työ, perhe ja hyvinvointi lapsiperheissä. Teoksessa S. Karvonen, L. Kestilä, & P. Saikkonen (toim.). *Suomalaisten hyvinvointi 2022*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Lammi-Taskula, J., & Salmi, M. (2016). Perhe, työ ja sukupuoli. Teoksessa M. Husso, & R. Heiskala (toim.). *Sukupuolikysymys* (s. 161–186). Gaudeamus.
- Lammi-Taskula, J., Salmi, M., & Närvi, J. (2017). Isien perhevapaat. Teoksessa M. Salmi, & J. Närvi (toim.). *Perhevapaat, talouskriisi ja sukupuolten tasa-arvo* (s. 105–134) (Raportti 4). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Lammi-Taskula, J., & Toppinen-Tanner, S. (2019). Työelämä ja vanhemmuuden haasteet. Teoksessa T. Hakulinen, T. Laajasalo, & J. Mäkelä (toim.). *Vanhemmuuden ja parisuhteen tuen vahvistaminen: Teoriasta käytäntöön* (Ohjaus 9). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Leskinen, T. (14.4.2023). Korona hellitti, mutta etätöitä tekevien määrä ei juuri vähentynyt. *Tieto&trendit*. <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2023/korona-hellitti-mutta-etatyota-tekevien-maara-ei-juuri-vahentynyt/>
- Lister, R. (1997). Citizenship: Towards a feminist synthesis. *Feminist Review*, 57(1), 28–48. <https://doi.org/10.1080/014177897339641>
- Lott, Y. (2015). Working-time flexibility and autonomy: A European perspective on time adequacy. *European Journal of Industrial Relations*, 21(3), 259–274. <https://doi.org/10.1177/0959680114543604>
- Luotonen, A. (2012). Äitien paluu perhevapaalta työhön: Motivaatio ja strategiat. Teoksessa R. Luoto, K. Kauppinen, & A. Luotonen (toim.). *Perhevapaalta takaisin työelämään* (s. 78–126) (Työ ja ihminen, tutkimusraportti 42). Työterveyslaitos.
- Mahon, R. (2002). Child care: Toward what kind of “social Europe”. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*, 9(3), 343–379. <https://doi.org/10.1093/sp/9.3.343>
- Mattila, P. (2019). *Ansioitaita vai lapsenhoitoa? Valinnanvapaus ja reunaehdot pienten lasten äitien valinnoissa* [väitöskirja, Helsingin yliopisto]. Helda. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-3401-1>

Mellner, C., Aronsson, G., & Kecklund, G. (2014). Boundary management preferences, boundary control, and work-life balance among full-time employed professionals in knowledge-intensive, flexible work. *Nordic Journal of Working Life Studies*, 4(4), 7–23. <https://doi.org/10.19154/njwls.v4i4.4705>

Mesiäislehto, M., Elomäki, A., Kivipelto, M., Närvi, J., Räsänen, T., Sutela, H., & Kärkkäinen, E. (toim.). (2022). *Koronakriisin vaikutukset sukupuolten tasa-arvoon Suomessa* (Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 46). Valtioneuvoston kanslia. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-244-2>

Michel, J. S., Kotrba, L. M., Mitchelson, J. K., Clark, M. A., & Baltes, B. B. (2011). Antecedents of work-family conflict: A meta-analytic review. *Journal of Organizational Behavior*, 32(5), 689–725. <https://doi.org/10.1002/job.695>

Miettinen, A., Hakovirta, M., Saarikallio-Torp, M., Haapanen, M., Kurki, P., Kalliomaa-Puha, L., Sihvonen, E., Heinonen, H-M., & Kivistö, N. (2020). *Lasten vuoroasuminen ja sosiaaliturva: Vuoroasumisen nykytila ja merkitys etuus- ja palvelujärjestelmän kannalta* (Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 51). Valtioneuvoston kanslia. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-021-9>

Miettinen, A., & Rotkirch, A. (2012). *Yhteistä aikaa etsimässä*. Väestöliitto. <https://www.vaestoliitto.fi/verkkojulkaisut/yhteista-aikaa-etsimassa/>

Miettinen, A., & Saarikallio-Torp, M. (8.11.2019). Esikoislasten isät pitävät isyysvapaita muita useammin. *Tutkimusblogi*. <https://tietotarjotin.fi/tutkimusblogi/724107/esikoislasten-isat-pitavat-isyysvapaita-muita-useammin>

Miettinen, A., & Saarikallio-Torp, M. (2020). Isälle kiintiöidyn vanhempainvapaan käyttö ja sen taustatekijät. *Yhteiskuntapolitiikka*, 85(4), 345–367. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020091669860>

Miettinen, A., & Saarikallio-Torp, M. (2023). Äitien kotihoidon tukijaksot lyhentyneet: Väestöryhmittäiset erot yhä suuria. *Yhteiskuntapolitiikka*, 88(2), 168–175. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2023041937705>

Miettinen, A., & Saarikallio-Torp, M. (2024a). Kotihoidon tuen trendit 2010-luvulla [käsikirjoitus]. Kela.

Miettinen, A., & Saarikallio-Torp, M. (2024b). Kotihoidon tukijaksot lyhentyneet. *Tutkimusblogi*.

Milkie, M. & Warner, C. (2014). Status safeguarding. Teoksessa L. R. Ennis (toim.). *Intensive mothering: The cultural contradictions of modern motherhood* (s. 66–85). Demeter Press.

Moilanen, S., Aunola, K., May, V., Sevón, E., & Laakso, M.-L. (2019). Nonstandard work hours and single versus coupled mothers' work-to-family conflict. *Family Relations*, 68(2), 213–231. <https://doi.org/10.1111/fare.12353>

Morgan, D. (2011). *Rethinking family practices*. Palgrave Macmillan.

- Moring, A., & Lammi-Taskula, J. (2021). Parental leave reforms in Finland 1977–2019 from a diversity perspective. *Social Inclusion*, 9(2), 338–349. <https://doi.org/10.17645/si.v9i2.3796>
- Morosow, K., & Jalovaara, M. (2019). *Disadvantaging single parents? Effects of long family leaves on single and partnered mothers' labour market outcomes in Finland* (Stockholm Research Reports in Demography 20). Stockholm University Demography Unit. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021042824667>
- Moss, P., & Deven, F. (2015). Leave policies in challenging times: Reviewing the decade 2004–2014. *Community, Work & Family* 18(2): 137–144. <https://doi.org/10.1080/13668803.2015.1021094>
- Moss, P., & Deven, F. (2019). Leave policies in Europe: current policies, future directions. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 40(5/6), 429–440. www.emeraldinsight.com/0144-333X.htm
- Mykkänen, J. (2010). *Isäksi tulon tarinat, tunteet ja toimijuus* (Jyväskylä studies in education, psychology and social research 382). Jyväskylän yliopisto.
- Mäkinen K., & Mäkelä, E. (2022). Äitien kansalaisuuden murroksia: Kotihoidontuki julkisessa keskustelussa. *Sukupuolentutkimus*, 35(3–4): 4–23.
- Napari, S. (2007). *Is there a motherhood wage penalty in the Finnish private sector?* (Discussion Papers 1107). Etla.
- Nieminen, A., Valkama, V., Saarikallio-Torp, M., & Miettinen, A. (2022). *Äitien näkemyksiä haasteista siirryttäessä perhevapaalta työelämään: Tuloksia Äitiyspakkaus- ja perhevapaakyselystä* (Työpapereita 173). Kela. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022121972506>
- Nieminen, T. (5.12.2019). Kumpi joustaa – työ vai perhe? *Tieto&trendit*. <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2019/kumpi-joustaa-tyo-vai-perhe/>
- Niemistö, C., Karjalainen, M., & Hearn, J. (2017). ”Pakko painaa pitkää päivää”: Työn ja muun elämän väliset hämärtyvät rajat tietotyössä. Teoksessa S. Saksela-Bergholm, M. Helander, & I. Levä (toim.). *Työaikakirja* (s. 147–170). Into Kustannus.
- Nieuwenhuis, R. (2020). *The situation of single parents in the EU*. Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2861/214>
- Nieuwenhuis, R., & Maldonado, L. C. (2018). The triple bind of single-parent families: Resources, employment and policies. Teoksessa R. Nieuwenhuis, & L. C. Maldonado (toim.). *The triple bind of single-parent families: Resources, employment and policies to improve well-being* (s. 1–27). Policy Press.
- Nomaguchi, K. M. (2012). Marital status, gender, and home-to-job conflict among employed parents. *Journal of Family Issues*, 33(3), 271–294. <https://doi.org/10.1177/0192513X11415613>

Nygård, M., & Nyby, J. (2022). The role of ideas in parenting leaves: The case of gender equality and its politization in Finland. Teoksessa I. Dobrotic, S. Blum, & A. Koslowski (toim.). *Research handbook on leave policy: Parenting and social inequalities in a global perspective* (s. 114–125). Edward Elgar.

Närvi, J. (2014). *Määräaikainen työ, vakituinen vanhemmuus: Sukupuolistuneet työurat, perheellistyminen ja vanhempien hoivaratkaisut*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9373-7>

Närvi, J. (2017a). Äitien perhevapaat ja osallistuminen työelämään. Teoksessa M. Salmi, & J. Närvi (toim.). *Perhevapaat, talouskriisi ja sukupuolten tasa-arvo* (s. 64–104) (Raportti 4). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Närvi, J. (2017b). Perhevapaat työpaikoilla ja työelämässä. Teoksessa M. Salmi, & J. Närvi (toim.). *Perhevapaat, talouskriisi ja sukupuolten tasa-arvo* (s. 135–185) (Raportti 4). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Närvi, J. (2018). *Isä hoitaa – vai hoitaako? Väestökyselyn ja haastattelujen tuloksia isien perhevapaiden käytöstä* (Työpaperi 1). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-995-8>

Närvi, J., Kinnunen, A., Lammi-Taskula, J., Miettinen A., & Saarikallio-Torp, M. (2023). *Äitien kotihoidon tuen käytössä näkyvät niin työtilanne kuin hoivaihanteet: Perhevapaakyselyn 2022 tuloksia* (Tutkimuksesta tiiviisti 7). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-033-0>

Närvi, J., & Lammi-Taskula, J. (2021). *Lapsiperheiden hyvinvointi koronapandemian aikana. Osaraportti 3: Vanhempien kokemukset työn ja perheen yhteensovittamisesta ja hoivan jakamisesta* (JYU Reports 11). Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8938-5>

Närvi, J., Lammi-Taskula, J., Saarikallio-Torp, M., Sihvonen, E., & Miettinen, A. (2022). Hoivan jakaminen ja vanhempien hyvinvointi. Teoksessa M. Mesiäislehto, A. Elomäki, M. Kivipelto, J. Närvi, T. Räsänen, H. Sutela, & E. Kärkkäinen (toim.). *Koronakriisin vaikutukset sukupuolten tasa-arvoon Suomessa* (s. 75–101) (Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 46). Valtioneuvoston kanslia. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-244-2>

Närvi, J., Lammi-Taskula, J., Salmi, M., & Miettinen, A. (2022) 'Finland country note'. Teoksessa A. Koslowski, S. Blum, I. Dobrotić, G. Kaufman, & P. Moss (toim.). *International review of leave policies and research 2022*. <https://www.leavenetwork.org/annual-review-reports/>

Närvi, J., & Salmi, M. (2019a). Kotitöiden ja yhteisten kulujen jakaminen tyytyväisyyden tai ristiriitojen lähteenä parisuhteissa. Teoksessa M. Teräsaho, & J. Närvi (toim.). *Näkökulmia sukupuolten tasa-arvoon: Analyyssejä tasa-arvobarometrasta 2017* (Raportti 6). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-314-4>

Närvi, J., & Salmi, M. (2019b). Quite an encumbrance? Work-related obstacles to Finnish fathers' take-up of parental leave. *Community, Work & Family*, 22, 23–42. <https://doi.org/10.1080/13668803.2018.1487828>

Nätti, J., & Pyöriä, P. (2017). Epätyyppilliset työsuhteet, epävarmuus ja liikkuvuus. Teoksessa P. Pyöriä (toim.). *Työelämän myytit ja todellisuus* (s. 26–41). Gaudeamus.

OECD. (2023). *Education at a glance 2023*. <https://doi.org/10.1787/e13bef63-en>

OECD Family database. (2023). *Maternal employment*. <https://www.oecd.org/els/family/database.htm>. Viitattu 8.10.2023.

Oinas, T. (2010). *Sukupuolten välinen kotityönjako kahden ansaitsijan perheissä* [väitöskirja, Jyväskylän yliopisto]. JYX. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-4117-8>

Oinas, T., Anttila, T., & Mustosmäki, A. (2019). *Epätyyppilliset työajat ja työntekijöiden hyvinvointi: Tutkimushankkeen loppuraportti 30.4.2019*. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7803-7>

Ojala, S. (2014). *Ansiotyö kotona ikkunana työelämään: Kotona työskentelyn käsitteet, piirteet sekä yhteydet hyvinvointiin*. Tampereen yliopisto.

Ojala, S., & Pyöriä, P. (2016). Vakautta vai epävarmuutta? Nuorten palkansaajien työuran alku 1980-luvulta 2010-luvulle. Teoksessa N. Järnefelt (toim.). *Työolot ja työurat: Tutkimuksia työurien vakaudesta ja eläkkeelle siirtymisestä* (s. 25–49) (tutkimuksia 08). Eläketurvakeskus.

Oksanen, K. (2017). *Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 1. osa: Jaettu ymmärrys työn murroksesta* (Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 13a). Valtioneuvoston kanslia. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-432-0>

Oláh, L., & Fratzczak, E. (toim.). (2013). *Childbearing, women's employment and work-life balance policies in contemporary Europe* (Series Work and welfare in Europe). Palgrave MacMillan.

Ottosen, M. H. (2015). The long-term impact of early paternal involvement in childcare in Denmark. Teoksessa G. B. Eydal, & T. Rostgaard (toim.). *Fatherhood in the Nordic welfare states: Comparing care policies and practice* (s. 251–276). Policy Press.

Paajanen, P. (2006). *Päivisin leiväntuoja, iltaisin hoivaisä: Alle 3-vuotiaiden esikoislasten isien näkemyksiä ja kokemuksia isyydestä*. Perhebarometri 2006. Väestöliitto. <https://www.vaestoliitto.fi/verkkojulkaisut/paivisin-leivantuoja-iltaisin-hoivaisa/>

- Palladino, H. (2014). The cultural contradictions of fatherhood: Is there an ideology of intensive fathering? Teoksessa L. R. Ennis (toim.). *Intensive mothering: The cultural contradictions of modern motherhood* (s. 280–298). Demeter Press.
- Pekkarinen, T., & Tuomala, J. (2019). *Joustavan hoitorahan työllisyysvaikutusten arviointi* (Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 46). Valtioneuvoston kanslia. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-768-0>
- Petts, R. J., Kaufman, G., & Mize, T. D. (2022). Parental leave taking and perceptions of workers as good parents. *Journal of Marriage and Family*, 85, 261–279.
- Peutere, L., Haataja, A., Vahtera, J., Kivimäki, M., Pentti, J., & Virtanen, P. (2014). Heikentääkö kotihoidon tuen kuntalisä äitien kiinnittymistä työelämään? *Yhteiskuntapolitiikka*, 79(3), 291–305.
- Pfau-Effinger, B. (2012). Women's employment in the institutional and cultural context. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 32(9), 530–543.
- Pfau-Effinger, B., & Geissler, B. (2005). *Care and social integration in European societies*. Policy Press.
- Pilkaskas, N., & Schneider, W. J. (2020). Father involvement among non-resident dads: Does paternity leave matter? *Journal of Marriage and Family*, 82(5), 1606–1624. <https://doi.org/10.1111/jomf.12677>
- Pollmann-Schult, M., & Li, J. (2020). Introduction to the special issue 'parental work and family/child well-being'. *Journal of Family Research*, 32(2), 177–191. <https://doi.org/10.20377/jfr-422>
- Pyöriä, P. (2017). Johdanto. Teoksessa P. Pyöriä (toim.). *Työelämän myytit ja todellisuus* (s. 7–25). Gaudeamus.
- Pyöriä, P., Ojala, S., & Nätti, J. (2019). Työelämän muutokset ajassamme. Teoksessa T. Heiskanen, S. Syvänen, & T. Rissanen (toim.). *Mihin työelämä on menossa? Tutkimuksen näkökulmia* (s. 137–167). Tampere University Press. <http://urn.fi/urn:isbn:978-952-359-006-9>
- Ranta, S., Sajaniemi, N., Eskelinen, M., & Lämsä, T. (2021) Päivähoidosta varhaiskasvatukseen: Pedagogisen toiminnan edellytykset suomalaisessa päivähoidossa ja varhaiskasvatuksessa. *Kasvatus & Aika*, 15(2), 60–72. <https://doi.org/10.33350/ka.103194>
- Reimann, M., Schulz, F., Marx, C. K., & Lükemann, L. (2022). The family side of work-family conflict: A literature review of antecedents and consequences. *Journal of Family Research*, 34(4), 1010–1032. <https://doi.org/10.20377/jfr-859>
- Repo, K. (2007). The child in the context of home care: Finnish mothers' assessments. Teoksessa E. Oinonen, & K. Repo (toim.). *Women, men and children in families: Private troubles and public issues* (s. 195–212). Tampere University Press.

- Repo, K. (2012). Lasten kotihoidon tuen merkitykset käyttäjien arjessa. Teoksessa J. Sipilä, M. Rantalaiho, K. Repo, & T. Rissanen. *Rakastettu ja vihattu lastenkotihoidon tuki* (s. 111–150). Vastapaino.
- Repo, K., Moilanen, S., Siippainen, A., & Lammi-Taskula, J. (2022). Työelämä ja perheiden lastenhoito- ja varhaiskasvatusratkaisut. Teoksessa P. Eerola, K. Repo, M. Alasuutari, K. Karila, & J. Lammi-Taskula (toim.). *Lastenhoidon ja varhaiskasvatuksen monet polut: Lasten, perheiden ja politiikan näkökulmia* (s. 153–171). Gaudeamus.
- Riggs, D. W., & Bartholomaeus, C. (2020). That's my job': Accounting for division of labour amongst heterosexual first time parents. *Community, Work & Family*, 23(1), 107–122. <https://doi.org/10.1080/13668803.2018.1462763>
- Rokkonen, L. A. (2020). *Prekaari äitiys: Kertomuksia palkkatyön reunamilta* [väitöskirja, Itä-Suomen yliopisto]. eRepo. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-3619-6>
- Roman, C. (2017). Between money and love: Work-family conflict among Swedish low-income single mothers. *Nordic Journal of Working Life Studies*, 7(3). <https://doi.org/10.18291/njwls.v7i3.97093>
- Rose, J., Brady, M., Yerkes, M. A., & Coles, L. (2014). Sometimes they just want to cry for their mum': couples' negotiations and rationalisations of gendered divisions in infant care. *Journal of Family Studies*, 21(1), 38–56. <https://doi.org/10.1080/13229400.2015.1010264>
- Räsänen, T. (2023). *Empirical studies on family economics* (Studies in social security and health 162). Kela. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2023053049502>
- Räsänen, T., Miettinen, A., & Saarikallio-Torp, M. (2020). Äidin työmarkkina-asema ja lasten kotihoidon pituus. *Talous ja Yhteiskunta*, 1, 24–29.
- Räsänen, T., Miettinen, A., & Saarikallio-Torp, M. (2022). Father's quota and maternal mental health. *SSRN Electronic Journal*, artikkeli 4153436. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4153436>
- Räsänen, T., Österbacka, E., Valaste, M., & Haataja, A. (2019). *Lastenhoidon tukien vaikutus äitien osallistumiseen työmarkkinoille* (Sosiaali- ja terveysturvan raportteja 14). Kela. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201901253094>
- Saarikallio-Torp, M., & Haataja, A. (2016). Isien vanhempainvapaiden käyttö on yleistynyt: Ketkä isistä vapaita käyttävät ja ketkä eivät? Teoksessa A. Haataja, I. Airio, M. Saarikallio-Torp, & M. Valaste (toim.). *Laulu 573 566 perheestä: Lapsiperheet ja perhepolitiikka 2000-luvulla* (s. 80–115). Kela. <http://hdl.handle.net/10138/163822>

Saarikallio-Torp, M., & Miettinen, A. (2021). Family leaves for fathers: Non-users as a test for parental leave reforms. *Journal of European Social Policy*, 31(2), 161–174.

<https://doi.org/10.1177/0958928721996650>

Saarikallio-Torp, M., Miettinen, A., & Rantanen, M. (30.5.2022). Koronapandemia lisäsi kotihoidon tuen käyttöä vain hetkellisesti. *Tutkimusblogi*. <https://tietotarjotin.fi/tutkimusblogi/720935/koronapandemia-lisasi-kotihoidon-tuen-kayttoa-vain-hetkellisesti>

Saarikallio-Torp, M., Miettinen, A., Valkama, V., Hyvärinen, S., & Heinonen, H.-M. (2023).

Äitien ja isien näkemyksiä perhevapaiden uudistamisesta (Työpapereita 178). Kela.

<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20230823103796>

Salmi, M. (2017). Perhevapaakeskustelu etenee: Kotihoidon tuesta lastenhoidon järjestelmän uudistamiseen. Teoksessa M. Salmi, & J. Närvi (toim.). *Perhevapaat, talouskriisi ja sukupuolten tasa-arvo* (s. 229–253) (Raportti 4). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-884-5>

Salmi, M., & Lammi-Taskula, J. (2004). *Puhelin, mummo vai joustava työaika? Työn ja perheen yhdistämisen arkea*. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Salmi, M., & Lammi-Taskula, J. (2014). Työn ja perheen yhteensovittaminen hyvinvoinnin tekijänä.

Teoksessa J. Lammi-Taskula, & S. Karvonen (toim.). *Lapsiperheiden hyvinvointi 2014* (Teema 21).

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Salmi, M., & Lammi-Taskula, J. (2015). Policy goals and obstacles for fathers' parental leave in Finland.

Teoksessa G. B. Eydal, & T. Rostgaard (toim.). *Fatherhood in the Nordic welfare states: Comparing care policies and practice* (s. 303–324). Policy press.

Salmi, M., Lammi-Taskula, J., & Närvi, J. (2009). *Perhevapaat ja työelämän tasa-arvo*. Työ- ja

elinkeinoministeriö (Edita Publishing Oy). <https://urn.fi/URN:978-952-227-190-7>

Salmi, M., & Närvi, J. (toim.). (2017). *Perhevapaat, talouskriisi ja sukupuolten tasa-arvo*. Terveyden ja

hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-884-5>

Salmi, M., Närvi, J., Lammi-Taskula, J., & Mäntylä, E. (2017). Osa-aikaisten perhevapaiden ja

osa-aikatyön käyttö, mahdollisuudet ja esteet. Teoksessa M. Salmi, & J. Närvi (toim.). *Perhevapaat, talouskriisi ja sukupuolten tasa-arvo* (s. 186–212) (Raportti 4). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-884-5>

Samtleben, C., Bringmann, J., Buenning, M., & Hipp, L. (2019). What helps and what hinders? Exploring

the role of workplace characteristics for parental leave use and its career consequences. *Social*

Sciences, 8, 270. <https://doi.org/10.3390/socsci8100270>

Sauli, H. (2014). *Naisten ja miesten väliset tuloerot lapsiperheissä* (Hyvinvointikatsaus 1). Tilastokeskus.

Sihvonen, E. (2020). *From family policy to parenting support: Parenting-related anxiety in Finnish family support projects* [väitöskirja, Helsingin yliopisto]. Helda. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-3433-2>

Sihvonen, E., Saarikallio-Torp, M., & Heinonen, H. (2020). Nuorena äidiksi vastoin normatiivisia odotuksia: Nuoret äidit kyselytutkimuksen valossa. Teoksessa T. Valkendorff, & E. Sihvonen (toim.). *Nuorten perheet ja läheissuhteet: Nuorten elinolot -vuosikirja 2020*. Nuorisotutkimusseura. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020110489259>

Sihvonen, E., Saarikallio-Torp, M., Merikukka, M., Hyvärinen, S., & Kouvonen, P. (2024). Parental agency and social resilience in families during unexpected societal-level shocks: A case study of the early stage of the COVID-19 pandemic [käsikirjoitus lähetetty julkaistavaksi].

Siippainen, A., Närvi, J., & Alasuutari, M. (2023). The puzzles of daily life: The temporal orders of families when parents have non-standard work schedules. *International Journal of Social Welfare*, 32(3), 291–305. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12576>

Siltala, J. (2004). *Työelämän huonontumisen lyhyt historia: Muutokset hyvinvointivaltioiden ajasta globaaliin hyperkilpailuun*. Otava.

Sipilä, J., Rantalaiho, M., Repo, K., & Rissanen, T. (2012). *Rakastettu ja vihattu lasten kotihoidon tuki*. Vastapaino.

Smart, C. (2011). Relationality and socio-cultural theories family life. Teoksessa R. Jallinoja, & E. Widmer (toim.). *Families and kinship in contemporary Europe: Rules and practices of relatedness* (s. 13–28). Palgrave.

Sorkkila, M., & Aunola, K. (2020). Risk factors for parental burnout among Finnish parents: The role of socially prescribed perfectionism. *Journal of Child and Family Studies*, 29(3), 648–659.

Sorsa, T., Lehtonen, N., & Rotkirch, A. (2023). *Kuka haluaa lapsia 2020-luvulla? Perhebarometri 2022*. Väestöliitto. <https://www.vaestoliitto.fi/verkkojulkaisut/kuka-haluaa-lapsia-2020-luvulla/>

Sorsa, T., & Rotkirch, A. (2020). *Työ ja perhe ne yhteen soppii? Perhebarometri 2019–2020*. Väestöliitto. <https://www.vaestoliitto.fi/verkkojulkaisut/tyo-ja-perhe-ne-yhteen-soppi/>

Sosiaaliturvakomitea. (2023). *Lasten ja perheiden sosiaaliturvan nykytila, haasteet ja tulevaisuus: Lasten ja perheiden sosiaaliturva ja palvelut -työryhmän loppuraportti* (Sosiaaliturvakomitean julkaisuja 2). <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-7190-5>

Sulkanen, M., Närvi, J., Kuusiholma, J., Lammi-Taskula, J., Räikkönen, E., & Alasuutari, M. (2020). *Varhaiskasvatus- ja lastenhoitoratkaisut neljävuotiaiden lasten perheissä: CHILDCARE-kyselytutkimuksen 2019 perustulokset* (Työpöytä 28). Terveystieteiden tutkimuskeskus. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-538-4>

Sutela, H. (2013). *Määräaikainen työ ja perheellistyminen Suomessa 1984–2008* (Tutkimuksia 259). Tilastokeskus.

Sutela, H. (2015). Pitkät työajat hankaloittavat perheen ja työn yhteensovittamista. *Tieto&Trendit*, 4, 50–57. Tilastokeskus

Sutela, H., & Pärnänen, A. (2018). *Yrittäjät Suomessa 2017*. Tilastokeskus.

Sutela, H., & Pärnänen, A. (2021). *Koronakriisin vaikutus palkansaajien työoloihin*. Tilastokeskus.
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-244-690-9>

Sutela, H., Pärnänen, A., & Keyriläinen, M. (2019). *Digiajan työelämä: Työolotutkimuksen tuloksia 1977–2018*. Tilastokeskus. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-244-634-3>

Suutala, S., Kaltiainen, J., & Hakanen, J. (2023). *Miten Suomi voi? -tutkimus: Työhyvinvoinnin kehittyminen loppuvuoden 2019 ja kesän 2023 välillä*. Työterveyslaitos. www.ttl.fi/miten-suomi-voi

Takala, P. (2005). Perheen muutos ja pohjoismainen perhepolitiikan malli. Teoksessa P. Takala (toim.). *Onko meillä malttia sijoittaa lapsiin?* (s. 20–57). Kela.

Tamm, M. (2019). Fathers' parental leave-taking, childcare involvement and labor market participation. *Labour Economics*, 59, 184–197. <https://doi.org/10.1016/j.labeco.2019.04.007>

Tammelin, M., Malinen, K., Rönkä, A., & Verhoef, M. (2017). Work schedules and work-family conflict among dual earners in Finland, the Netherlands, and the United Kingdom. *Journal of Family Issues*, 38(1), 3–24.

Tammelin, M., & Mustosmäki, A. (2017). Työn ja perheen yhteensovittaminen. Teoksessa P. Pyöriä (toim.). *Työelämän myytit ja todellisuus* (s. 113–129). Gaudeamus.

Tammelin, M., Mykkänen, J., Sevón, E., Murtorinne-Lahtinen, M., & Rönkä, A. (2019). Family time negotiations in the context of non-standard work schedules. *Families, Relationships & Societies*, 8(1), 121–136.

Terävä, J., Kuukka, A., & Alasuutari, M. (2018). Miten lastenhoidon ratkaisuja saa perustella? Vanhempien puhetta 1–2-vuotiaan lapsensa hoitoratkaisusta. *Yhteiskuntapolitiikka*, 83(4), 349–359.

Terävä, J., Närvi, J., Lammi-Taskula, J., & Eerola, P. (2022). Kuka hoitaa kotona? Teoksessa P. Eerola, K. Repo, M. Alasuutari, K. Karila, & J. Lammi-Taskula (toim.). *Lastenhoidon ja varhaiskasvatuksen monet polut: Lasten, perheiden ja politiikan näkökulmia* (s. 133–152). Gaudeamus.

Tilastokeskus. (2019). *Työvoimatutkimus: Perheet ja työ vuonna 2018*. <https://www.stat.fi/til/tyti/2018/14/>

Tilastokeskus. (2021a). *Työssäkäynti* [verkkajulkaisu]. <https://stat.fi/julkaisu/clh93h8khwk5a0buqins7zv4q>

Tilastokeskus. (2021b). *Työvoimatutkimus* [verkkajulkaisu]. <https://www.stat.fi/julkaisu/ckty3sdzs1fnv0b50r4bnta2x>

Tilastokeskus. (2021c). *Varhaiskasvatus* [verkkajulkaisu]. <https://www.stat.fi/julkaisu/ckwd9j2c8fbpq0c53mhrob1za>

Tilastokeskus. (2022a). *Ajankäyttö* [verkkajulkaisu]. <https://stat.fi/julkaisu/cku2d1we88fu70b506ua4x5tp>

Tilastokeskus. (2022b). *Työvoimatutkimus* [verkkajulkaisu]. <https://www.stat.fi/julkaisu/cl8mu3fv808ka0dutraahziq9>

Tilastokeskus. (2023a). *Perheet* [verkkajulkaisu]. <https://stat.fi/julkaisu/cl8jxlulw9u9a0cvz1lafhjk0>

Tilastokeskus. (4.4.2023b). *Yhä useampi osa-aikainen teki osa-aikatyötä omasta halustaan vuonna 2022*. <https://www.stat.fi/uutinen/yha-useampi-osa-aikainen-teki-osa-aikatyota-omasta-halustaan-vuonna-2022>

Tilastokeskus. (2023c). *Syntyneet* [tilastotietokanta].

Tilastokeskus. (2023d). *Työvoimatutkimus* [tilastotietokanta]. https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_tyti/statfin_tyti_pxt_13nx.px/

Troccoli, C. (2023). *Essays on family policies and the child penalty* [väitöskirja, Aalto yliopisto]. Aaltodoc. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-64-1381-5>

Valtioneuvosto. (2019). *Pääministeri Antti Rinteen hallituksen ohjelma 6.6.2019: Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta* (Valtioneuvoston julkaisuja 23). <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-756-7>

van Daalen, G., Willemsen, T. M., & Sanders, K. (2006). Reducing work-family conflict through different sources of social support. *Journal of Vocational Behavior*, 69(3), 462–476. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2006.07.005>

van Doorne-Huiskes, A., & Doorten, I. (2011). The complexity of parenthood in modern societies. Teoksessa G. Beet, J. Schippers, & E. R. te Velde (toim.). *The future of motherhood in Western societies: Late fertility and its consequences* (s. 107–124). Springer.

Varjonen, S. (2011). *Äidin hoiva, jaettu vanhemmuus – ja vapaus valita: Perhevapaiden uudistamisen argumentointi 1970-luvulta 2000-luvulle* (Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 118). Kela.

<http://hdl.handle.net/10138/27824>

Viitamäki, H. (2015). *Työnteon kannustimet: Mitä jää käteen?* (VATT Muistiot 50). Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2018042618570>

Weckström, S. (2015). Finnish mothers' assessments of the harmfulness of childcare at home on occupational careers: A comparison of twelve European countries. *Social Sciences*, 4(4), 1140–1161.

Williams, J., Blair-Loy, M., & Berdahl, J. L. (2013). Cultural schemas, social class, and the flexibility stigma. *Journal of Social Issues*, 69(2), 209–234.

Ylikännö, M., Pääkkönen, H., & Hakovirta, M. (2014). Time use of Finnish fathers: Do institutions matter? Teoksessa G. B. Eydal, & T. Rostgaard (toim.). *Fatherhood in the Nordic Welfare States: Comparing care policies and practice* (s. 103–120). Bristol University Press.

Österbacka, E., & Räsänen, T. (2022). Back to work or stay at home? Family policies and maternal employment in Finland. *Journal of Population Economics*, 35(3), 1071–1101.

<https://doi.org/10.1007/s00148-021-00843-4>

Liite. Kyselytutkimuksen vahvuuksista ja haasteista

Tämän tutkimuksen tulokset pohjautuvat väestökyselyyn, jonka vastaajajoukko perustuu satunnaistettuun otokseen 1–2-vuotiaiden lasten perheistä. Kyselytutkimusten avulla on mahdollista kerätä sellaista tietoa pienten lasten vanhempien perhevapaiden käytöstä ja työn ja perheen yhteensovittamisesta, jota emme rekistereihin perustuvissa tarkasteluissa pysty tavoittamaan. Kyselyillä voimme kerätä tietoa vanhempien motiiveista ja vapaiden käytön perusteluista, perheeseen tai työelämään liittyvistä asenteista ja arvoista, kokemuksista työpaikoilla sekä äitien ja isien näkemyksistä työn ja perheen yhteensovittamisen haasteista. Perhevapaakyselyiden säännöllinen toistaminen antaa myös arvokasta tietoa mielipiteissä ja asenteissa tapahtuvista muutoksista. Kyselystä saatavat tiedot esimerkiksi työsuhteen laadun tai työpaikan piirteiden yhteydestä perhevapaiden käyttöön täydentävät rekisteriaineistoista saatavia tietoja.

Tämän kyselyn äitien otos muodostettiin Kelassa äitiysavustusta saaneista äideistä ja isien otoksen lisäkriteerinä oli se, että isälle oli maksettu isyyssrahaa vähintään yhdeltä päivältä. Äitiysavustusta saavat lähestulkoon kaikki synnyttäneet äidit, mutta etenkin isien osalta kyselymme vastaajajoukko on jo lähtökohtaisesti valikoitunut, sillä väestötasolla noin viidennes isistä ei käytä lainkaan perhevapaata (Saarikallio-Torp & Miettinen, 2021). Näitä isiä on vaikeaa tavoittaa kyselytutkimuksilla (Närvi, 2018).

Tämän Perhevapaakyselyn 2022 vastausasteet olivat äideillä 36 prosenttia, isillä 22 prosenttia ja yhden vanhemman äideillä 24 prosenttia. Edeltävän, vuonna 2013 toteutetun kyselyn vastausasteet olivat korkeammat (äidit 42 %, isät 32 %). Kyselyiden vastausaktiivisuuden lasku on ollut yleinen trendi jo pitkään, ja tässä suhteessa nyt toteutetun kyselyn vastausasteita voidaan pitää tyydyttävänä. Useimmiten kyselyihin vastaavat paremmassa sosioekonomisessa asemassa olevat henkilöt, mistä syystä voimme olettaa, että myös tämän kyselyaineiston ulkopuolelle on jäänyt etenkin haavoittuvimmassa asemassa olevia. Vaikka kyselyaineiston vinoumaa on pyritty korjaamaan painokertoimen avulla (vastaajan iän, kohdelapsen iän, lapsiluvun ja hyvinvointialueen mukaan), edustaa vastaajajoukko vain osittain kaikkia vanhempia, joilla on 1–2-vuotiaita lapsia.

Niin tutkimuksessa kuin perhepolitiikassakin on tarpeen ottaa huomioon perheiden moninaisuus (ks. esim. Koulu ym., 2023; Moring & Lammi-Taskula, 2021) ja selvittää erilaisten perheiden tilanteita. Enemmistö lapsiperheistä on kahden vanhemman ja heidän yhteisten lastensa perheitä (Tilastokeskus, 2023b), mutta perheiden monimuotoisuus on lisääntynyt. Satunnaistettuun väestöotokseen perustuvan kyselyn turvin on vaikeaa tavoittaa lukumäärältään pienempiä ryhmiä, sillä niitä ei tavallisesti ole vastaajien joukossa niin paljon, että ryhmästä olisi mahdollista tehdä erillisiä analyysieja. Vuoden 2022 Perhevapaakyselyssä tarkastelimme erillisotoksen avulla yhtä lukumäärältään pienempää väestöryhmää; yhden vanhemman perheitä. Useampien pienempien ryhmien sisällyttäminen kyselyyn erillisotoksen avulla ei ollut mahdollista, joten analyysimme ei kata perhetilanteiden koko moninaisuutta.

VIIMEISIMMÄT KELAN SOSIAALI- JA TERVEYSTURVAN TUTKIMUKSET

- 164 Ukkola, I., & Seppänen-Järvelä, R.** (2023). Nuorten toimintakyvyn arviointi ja päätöksenteon vaatima harkinta Kelan NUOTTI-valmennuksessa: Tutkimus diagnosoitoman ja suullisen hakemisen toteutumisesta ratkaisutyössä. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20231212153385>
- 163 Tiitinen, S., & Ritvos, E.** (2023). Vuorovaikutus NUOTTI-valmennuksen suullisen hakuprosessin haastattelussa: VUORONUOTTI-projektin loppuraportti. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20231121147981>
- 162 Räsänen, T.** (2023). Empirical studies on family economics. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2023053049502>
- 161 Sjögren, T., Rintala, A., Paltamaa, J., & Korpi, H. (toim.).** (2022). Fysioterapian vaikuttavuus ja merkityksellisyys aivoverenkiertohäiriötä ja multipeliskleroosia sairastaville kuntoutujille: Järjestelmälliset kirjallisuuskatsaukset kävelyn ja tasapainon meta-analyseista ja fysioterapian koetun merkityksellisyyden metasynteeseistä. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022110163955>
- 160 Suikkanen, S., Soukkio, P., Kukkonen-Harjula, K., Kautiainen, H., & Hupli, M.** (2022). Pitkäkestoinen, kotona tehtävä liikuntaharjoittelu lonkkamurtumapotilailla ja gerasteenisilla ikääntyneillä: Satunnaistettu kontrolloitu tutkimus. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022091459015>
- 159 Ilves, O., Korpi, H., Honkanen, S., & Aartolahti, E. (toim.).** (2022). Robottien, virtuaalitodellisuuden ja lisätyn todellisuuden vaikuttavuus ja merkityksellisyys lääkinnällisessä kuntoutuksessa: Järjestelmälliset kirjallisuuskatsaukset. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022052037517>
- 158 Turkia, H.** (2021). Monialaisen yhteistyön ja asiakasohjauksen kehittäminen Kelan ja kuntien välillä: Toimintatutkimus perustoimeentulotuen siirrosta Kelaan. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021041210117>
- 157 Pylvänäinen, P., Hyvönen, K., Muotka, J., Forsblom, A., Lappalainen, R., Levaniemi, A., & Maaskola, N.** (2021). Ryhmämuotoinen tanssi-liiketerapia kuntoutusmuotona masennuspotilaille: Satunnaistettu kontrolloitu tutkimus. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe202102033575>

Miten vanhemmat jakavat perhevapaita pienten lasten perheissä? Miten työmarkkina-asema ja työhön liittyvät tekijät ovat yhteydessä perhevapaavalintoihin?

Miten lasten hoivan ihanteet näkyvät kotihoidon tuen käytön taustalla?

Tutkimuksessa tarkastellaan Kelan tutkimusyksikön ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen yhteistyössä toteuttaman Perhevapaakyselyn 2022 avulla pienten lasten vanhempien perhevapaavalintoja ja niiden taustalla olevia tekijöitä.

Tutkimus tarjoaa tietoa päätöksentekijöille ja tutkijayhteisölle sekä kaikille lastenhoidon ratkaisuisista, perhepolitiikasta ja työelämän kehittämisestä kiinnostuneille.

KELAN TUTKIMUS

Puh. 020 634 11
julkaisut@kela.fi

Tietotarjotin.fi/tutkimus

ISBN 978-952-284-191-9 (nid.)
ISBN 978-952-284-192-6 (pdf)
ISSN-L 1238-5050
ISSN 1238-5050 (painettu)
ISSN 2323-7724 (verkkojulkaisu)